

સામાયિક સાર.

[વિવેચન, સામાયિક અર્થ સહિત, અનુવાદ,
સારાંશ, કવિતા, સામાયિકના પ્રશ્નોત્તર સહિત.]

મમતા પરિહાર કરે સધળે, સમતા સમ સુખ કયાંય ન મળે;
ધડી બે સમતા થકી ધ્યાન ધરે, દરરોજ સામાયિક જૈન કરે.

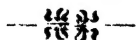
સંયોજક :

જોટાદ સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી માણેકચંદણ
મહારાજનાં શિષ્ય મુનિ શ્રી શિવદાસજી
સ્વામી તથા મુનિ શ્રી અમુલખજી.

પ્રકાશક :

શાહ નીમચંદ દાકરશી
ચોટીલા [દાદીયાવાડ]

વીર સંવત ૨૪૬૫ વિક્રમ સંવત ૧૯૮૬ ખ્રિ. સ. ૧૯૩૯
પ્રત ૫૦૦] [પ્રથમાવૃત્તિ.

કિંમત સદૃષ્ટિયોગ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

ગાંધી કોમ્પ્લેક્સ ટ્રસ્ટી

ક્રમ નંબર

૨૧૮૫

કિંમત

ગ્રંથનામ

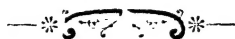
સામાયિક રીત

શીર્ષક

૫૨૩: ૬૦૪

આ પુસ્તક અથથી દત્તિ સુધી વાંચવા વિનંતી છે અને
ખુદ્દે મુખે કે દિવાને અગવાળે વાંચવું નહિ.

સામાયિક સાર.

[વિવેચન, સામાયિક અર્થ સહિત, અનુવાદ,
સારાંશ, કવિતા, સામાયિકના પ્રશ્નોત્તર સહિત.]

મમતા પરિહાર કરો સદાગે, સમતા સમ સુખ કયાંય ન મળે;
ઘડી બે સમતા થકી ધ્યાન ધરો, દરરોજ સામાયિક જૈન કરો.

સંયોજક :

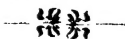
બોટાદ સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી માણેકચંદણ
મહારાજનાં શિષ્ય મુનિ શ્રી શિવલાલજી
સ્વામી તથા મુનિ શ્રી અમુલખજી.

પ્રકાશક :

શાહ નીમચંદ ઠાકરશી

ચોટીલા [કાઠીયાવાડ]

વાર સંવત ૨૪૬૫ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૬ ખ્રિ. સ. ૧૯૩૯
પ્રત ૫૦૦] [પ્રથમાવૃત્તિ.

કિંમત સદૃઢિપયોગ.

દોહરો.

શાસન રહે જિન આણુથી, આજ્ઞાએ વ્યવહાર;
નિજમત કદ્ધીત જે કહે, તે ન લહે ભવ પાર. ॥૧૧॥

શિવમગ જેણે અનુભવ્યો, તે શ્રી જિનવર દેવ;
એ વિણુ બહુમતિ કદ્ધના, કાલ અનાદી કુટેવ. ॥૧૨॥

નિજમત હઠ સર્વ છોડીને, કરી જિન વચન વિચાર;
ઉત્તમ નરભવ પામીને, નિજપર આતમ તાર. ॥૧૩॥

સમય સાર વાંચ્યો હશે, કહેશે સામાયિકની ના;
સામાયિક સાર વાંચતા થકા, હૃદય કહેશે હા. ॥૧૪॥

‘અમૃત વિજય’ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
વાડીલાલ કાકુભાઈ મંબવીએ છાપ્યું.
ઠ. માણેકચોક પોપ્ટ ઑફીસ પાસે-અમદાવાદ.

બે બોલ.

શ્રી ચોટીલા જૈન સ્થાનકવાસી સંઘ તથા રા. રા. મનસુખભાઈ ચોટીલાના માણ થાણુદાર સાહેબના બે વર્ષના સતત પ્રયાસથી પૂજ્ય મહારાજ શ્રી માણેકચંદળ સ્વામીનું ચાર્તુભાસ અહીં નિર્ણિત થયેલ છે. આ વખતે ઘણા જૈન ભાઈઓના આગ્રહથી તથા મનસુખભાઈનો નિયમિત સામાયિક કરવાનો પ્રેમ જોઈ પૂજ્યશ્રીએ બહુજ મુદ્દાસર સામાયિકનું સ્વરૂપ સમજી શકાય એ વસ્તુ ધ્યાનમાં રાખી આ પુસ્તક તૈયાર કરેલ છે. પૂજ્ય શ્રી માણેકચંદળ મહારાજશ્રી એક પ્રતાપી શાસ્ત્રવિશારદ અને પ્રખર વ્યાખ્યાતા છે. તેમની વ્યાખ્યાન શૈલી સાથે સુત્ર-સિદ્ધાંત તથા અનુભવ જ્ઞાનનો સુમેળ થયેલો હોવાથી તેમનું વ્યાખ્યાન જૈન-જૈનતર ભાઈઓને આકર્ષી શકે છે. જે સહેજે વાંચક વર્ગ ‘ સામાયિક સાર ’ વાંચી તેમની વિદ્વતાનો પરિચય કદપી શકશે.

આ પુસ્તકમાં સામાયિકનું સ્વરૂપ તેમ તેને લગતાં અસરકારક દ્રષ્ટાંતો સામાયિકનું મહત્વ સમજાવવામાં જૈન સમાજને ઘણા ઉપયોગી થઈ પડશે. આ પુસ્તકને માત્ર જૈન સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયિક ન બનવતાં તે આખા જૈન સમાજને ઉપયોગી નીવડે એવો યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે તેમજ સામાયિકના દરેક પાઠનું સરળ પૃથ્થકરણ કરી દરેક દ્રષ્ટિ બિંદુએ આ પુસ્તક લખાયું છે.

આ પુસ્તક વાંચતા આપણામાં સમભાવ ઉત્પન્ન થયા વગર રહેતો નથી તેમજ આ પુસ્તકમાં બીજાના વિચારોનો પડઘો નથી પણ પૂજ્યશ્રીના ધર્મપ્રેમી સાચા હૃદયનો રણકો એમ આપણને સ્પષ્ટ સંભળાય છે.

પૂજ્યશ્રીની ભાષા સાદી, સરળ, શિષ્ટ અને સંસ્કારી છે, આડંબર લેશ પણ નથી.

આ પુસ્તક વાંચવાથી જન સમાજને સામાયિકની ઉપયોગી માહિતી, સાચું સ્વરૂપ, નવા વિચારો, નવી ધર્મ પ્રત્યેની ભાવનાઓ તેમજ ધર્મ પ્રત્યેના નવા અંકુરો આપણા હૃદયમાં જરૂર સ્કુરશે એવી આશા છે.

આ પુસ્તક ચોટીલામાં પૂજ્ય મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ માણેકચંદ્ર મહારાજ તથા વ્યાખ્યાની સુશિષ્ય શિવલાલજી સ્વામિ તથા વિદ્યાર્થી સુશિષ્ય અમુલખજીએ ચાર્તુમાસની શરૂઆતમાં તૈયાર કરી આ સુંદર તક મને આપેલ છે. તેથી હું તેમનો અનહદ ઋણી છું.

આ પુસ્તકનો જૈન-જૈનેતરોમાં બહોળો પ્રચાર થાય અને તેનું સતત મનન અને નિદિધ્યાસન થાય તો આ મારો અદ્ય પ્રયાસ સફળ થયો જણાશે.

સંવત ૧૯૯૫
બીજા આવણ સુદ ૫
સુ. ચોટીલા.

લી. સેવક,
શાહ નીમચંદ ઠાકરસી

શ્રી માતૃશ્રી મોધીબાઈ.

પૂ. માતૃશ્રી મોંધીયાઈ.

જન્મ : સંવત ૧૯૨૦.

અર્પણ પત્રિકા.

શિરછત્ર તીર્થરૂપ પૂજ્ય માતૃશ્રી મોંઘીબાઈ

અમે આપના બાળકો આપના અનન્ય વાત્સલ્યભાવથી ઉછરી, ધર્મ અને નીતિના બોજથી સંસ્કૃત થઈ આધુનિક શિક્ષણ પામ્યા છીએ. આપનો માતૃપ્રેમ તથા આપના સદ્-ગુણો ધર્માભિમુખતા કાર્યપરાયણતા તેમજ સેવા વૃત્તિના પ્રેરણાના સ્ફુરણોએ અમારા અનલિપ્ત આત્માને સંસ્કારી બનાવ્યા છે.

આપનું પ્રતિક્ષણ સ્મરણ એ અમારા જીવનની એક ધન્ય ક્ષણ છે એવા આશયથી આપના અનહદ ઉપકાર અને સદ્ગુણોના સ્મરણ ચિન્હ તરીકે આ “ સામાયિક સાર ” આપના ચરણ કમળમાં સમર્પી અમે અત્યાનંદ અનુભવી ચર્તિકચિત્ કૃતકૃત્ય થયા માનીએ છીએ.

અમે છીએ આપના ઋણી પુત્રો.
શાહ હીરાચંદ ઠાકરસી (સ્વર્ગસ્થ)
શાહ રાયચંદ ઠાકરસી
શાહ નીમચંદ ઠાકરસી

પ્રસ્તાવના.

શ્રી સ્થાનકવાસી જૈન સંપ્રદાયમાં વિચરતાં વયોવૃદ્ધ, પ્રતિભાશાળી અને સરલ સ્વભાવી ગણાતા મુનિ મહારાજ પૂજ્ય શ્રી ભાણેકચંદ્રજી સ્વામીના શિષ્ય મુનિ શ્રી શીવલાલજી મહારાજ જૈન ધાર્મિક વિષયનું ખુબ મનન, વાંચન અને મંથન કરીને ચાલુ જમાનાને અનુકુળ થઈ પડે તેવા સંગ્રહનો જૈન સમાજમાં પ્રચાર કરવાનું કરી રહ્યા છે. તેમના તરફથી ‘ પંચ પરમેષ્ઠિ પ્રભાવ ’ તથા ‘ અર્હંદાસ ચરિત્ર ’ એ પુસ્તકો પ્રગટ થઈ ગયેલા છે. જેમાં શ્રી ‘ પંચ પરમેષ્ઠિ પ્રભાવ ’ ખુબ આદર પામે છે તેથી તેની ત્રણ આવૃત્તી બહાર પડી ચુકી છે. ત્યાર પછી આ સામાયિક સાર પ્રગટ થાય છે. આ પુસ્તક જૈન સમાજમાં ખુબ આદર પામશે તેમા શંકા નથી. કારણ કે સામાન્ય વર્ગ સમજી શકે તેવી સહેલી શૈલીથી આ સંગ્રહ તૈયાર થયેલ છે.

સામાયિક સારમાં સામાયિકના પ્રત્યેક અંગોનું ખુબ દીર્ઘદર્શી વિવેચન કરવામાં આવેલ છે. સામાયિકને લગતા અનેક પુસ્તકો આજે પ્રચલિત છે, તેમાં આ પુસ્તક જુદોજ પ્રકાશ પાડે છે. આસ્તિક અને નાસ્તિક દરેકને ઉપયોગી થઈ શકે અને સામાયિકનું રહસ્ય સહેલાઈથી સમજી શકાય એ રીતે તમામ અંગોની વિવિધ ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

જૈનધર્મનું પ્રથમ પગથીયું સામાયિક છે. આ સામાયિકના શાસ્ત્ર-કારોએ ગણુ બેદ કહ્યા છે:—

૧ સમકિત સામાયિક, ૨. શ્રુત સામાયિક, ૩ ચારિત્ર સામાયિક.

૧. સમકિત સામાયિક—વીતરાગપર, વીતરાગના પ્રરૂપેત્રા ધર્મ પર અને વીતરાગની વાણીને પ્રસારતા મુનિ મહારાજો પ્રત્યે

શ્રદ્ધા રાખી, મિથ્યાત્વના બંધનો દુર કરી, સમકિત પ્રાપ્ત કરી એમાં નિમગ્ન રહેવું એ સમકિત સામાયિક.

૨- શ્રુત સામાયિક—સમભાવ પ્રાપ્ત થાય, આત્મજ્ઞાન વિકાસ થાય, મિથ્યાત્વનું ભાન થાય અને વીતરાગના સિદ્ધાંતોનું રક્ષ્ય સમગ્નય તેવા જ્ઞાનનો અભ્યસ કરવો એનું નામ શ્રુત સામાયિક.

૩. ચારિત્ર સામાયિક—મન, વચન અને કાયાથી સમભાવનું પાલન કરવું તેનું નામ ચારિત્ર સામાયિક.

ચારિત્ર સામાયિકના એ વિભાગ છે:-૧ દેશ વિરતી, ૨ સર્વ વિરતી.

૧. દેશ વિરતી—શ્રાવક ગૃહસ્થો પોતાની અનેક વ્યાધિમાંથી ઘડીભર મુક્ત થઈ એ ઘડી સમય પુરતા આત્મ ધ્યાનમાં તદ્દાકાર અને એનું નામ દેશ વિરતી.

૨. સર્વ વિરતી—સંસારનો ત્યાગ કરી પછે પછે જેનું ચિત્ત સમભાવ પોકારી રહ્યું હોય તેનું નામ સર્વ વિરતી. સર્વ વિરતી સામાયિક સાધુઓજ પાળી શકે છે.

ઉપર જણાવેલ સામાયિકનો મહીમા છે. દરેક જૈને નિયમિત સામાયિક કરવીજ જોઈએ. પણ ખેડની વાત છે કે-જૈનોનું ધર્મ પ્રત્યે વધારે પડતા પ્રમાણમાં આગ્રહ યુગમાં દુર્લભ થઈ રહ્યું છે. ધર્મ શ્રદ્ધા અને આસ્થામાં શીથીલતા વધતી જાય છે. સુધરેલો ગણનો એવો એક વર્ગ હંમેશા ધર્મ પ્રત્યે ખેદરકાર બની રહ્યો છે. જૈનોમાં અનેક શ્રીમતો છે, અનેક દાતાઓ છે, કેળવણી પામેલો વર્ગ પણ છે. અનેક વિદ્વાન મુની મહારાજો છે, છતાં બીજા ધર્મોની સરખામણીમાં જૈન ધર્મની આંતરિક સ્થિતિ દિવસે દિવસે અસહ્ય બનતી જાય છે.

વધારે ખેદની વાત એ છે કે સંસ્કારી અને કેળવાયેલ એવા જૈન સમાજમાં આંતર કલહ રોજ બરોજ ઉભા બની રહ્યા છે. સાંસારિક ઉપાધીઓ ખુબ વધતી જાય છે. અનેક પ્રકારના રંગગ્રગ, માયા મમતાના બંધન, લક્ષ્મી અને મહત્વાકાંક્ષાની લાલસાઓ વિગેરે અનેક નબળાઈઓ વચ્ચે લોકોનું જીવન અટવાઈ પડ્યું છે. સહુ શાંતિ ઇચ્છે છે પણ શાંતિ મળતી નથી.

આ વ્યથા અને મનોવેદનાગાંથી શાંતિ મેળવવાનો ઉપાય માત્ર ધર્મ છે. તે માટે ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા પ્રગટ થવી જોઈએ અને પ્રગટ થયેલી શ્રદ્ધાને ટકાવી રાખવા તથા તેમાં પ્રગતિ કરવાનું પ્રથમ પગથીયું સામાયિક છે.

જે વર્ગને ધાર્મિક ક્રિયા પ્રત્યે અણુગમે છે તેમણે આ પુસ્તકનું મનન કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. ક્રિયાથીજ ભાવ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે અને ઘડી ઘડીમાં આચડતું ચિત્ત સ્થિર રાખી શકાય છે તેનું સામાયિક સારમાં આગ્રેહુબ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. સામાયિકના તમામ અંગોનું વિગતવાર પૃથક્કરણ કરવામાં આવેલ છે જેથી સામાયિકના તમામ અંગો સહેલાઈથી સમજી શકાય, આચારમાં ઉતારી શકાય અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા પ્રગટાવી શકાય. એટલે આજની મનોવેદનામાંથી શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ સરલ થશે.

જે વર્ગ નિયમીત સામાયિક કરનાર છે તેમણે પણ આ પુસ્તકનું ખુબ મનન કરવું જરૂરી છે. આજે જે સામાયિક કરવામાં આવે છે તેમાં કેટલાંએ પ્રાથમિક દોષો થઈ રહ્યા છે. જે દોષ અતિ સામાન્ય હોય છે પણ માણસોને પુરતું જ્ઞાન અને માહિતી નહીં હોવાને કારણે એવા દોષ બની રહ્યા હોય છે. તેમને માટે આ પુસ્તક ખુબ માર્ગદર્શક થઈ પડે તેમ છે.

આ પુસ્તકમાં સામાયિકની વિધિ, સામાયિક કરવાની આવશ્યકતા, ખત્રીસ દોષોનું સ્પષ્ટીકરણ, મનનો નિમ્મલ કરવાનો ઉપાય, હેતુ, ન્યાય અને દ્રષ્ટાંત વિગેરે પ્રશ્નો ખુબ સહેલી રીતે ચર્ચવામાં આવેલ છે. તમામ જૈન ભાઈઓ તથા બહેનો પુરતા પ્રમાણમાં આ પુસ્તકનો લાભ લઈ અને મંથન કરી આચાર તથા વ્યવહારમાં ઉતારે તોજ સાચી અને શાશ્વત શાંતિ મળી શકશે અને આ મંથનો ઉદ્દેશ સફળ થશે ગણાશે. અંતમાં એક વસ્તુ જણાવવાની મને જરૂર લાગે છે કે, શેઠ શ્રી રાયચંદ ઠાકરશી તથા તેમના લઘુ બંધુ શ્રી નીમચંદ ઠાકરશી શાહુ (કલકત્તાવાળા) તથા શ્રી જગજીવનદાસ હીરાચંદ (અમદાવાદવાળા) તથા કોઠારી ત્રંબકલાલ ગુલામચંદ (ભડકત્તાવાળા) ની સહાયથી આ પુસ્તક પ્રગટ થવા પામ્યું છે. સામાયિક સારના પ્રકાશન કાર્યમાં આ બધા ભાઈઓનો મુખ્ય હિસ્સો હોવાથી તેમની પાલુ કદર થવી ઘટે છે. ઐ શાંતિ:

લી. સેવક,

ચાટીલા (કાઠીયાવાડ)
આસો, ૧૯૬૫

ભુરાલાલ કમળશી ખંધાર.

गु३ प्रशस्तिः वा गु३ गुणु गीताष्टकः

मंदाक्रान्ता.

शान्ताकारं, विवेकं सदनं, ज्ञानं वृद्धं, मुनिशं,
शास्त्र धारं, सरल हृदयं, उग्र ध्यानं, गुणज्ञं;
देवैर्मुक्तं, विमल वदनं, शान्त चित्तं प्रबुद्धं,
वन्दे धिरं, गुरु व महं, देव माणिक्य चंद्रम्. ॥१॥

मालिनी.

भव जले निधि नावं, मोह निद्रा विमुक्तं,
प्रशम रस निमग्नं, भाजनं सद्गुणानां;
सतत विमल ध्यानं, स्याद्वाद प्रविणं,
समय समय वधं, देव माणिक्य चंद्रम्. ॥२॥

वसंततिलका.

रागादि दोष रहिताय, पराश्रयाय,
स्याद्वाद तत्त्व कुशलाय, हितात्मकाय;
माणिक्य चन्द्र गुरुवे, गुण मंडिताय,
तस्मै नमोऽस्तु सततं, मुनि पुंगवाय. ॥३॥

उपजाति.

योगेश्वरं, ज्ञान वरं सुधिरं,
पूर्णादयं, पुण्यरूपं, मुनिशं;

પ્રશાન્ત મૂર્તિ, પરમં પવિત્રં,
ત્વં દેવ માત્તં શરણં પ્રપન્ને. ॥૪॥

અનુષ્ટુપ.

નમો માણિક્ય ચંદ્રાય, અજિતાય મહાત્મને
પારંગતાય શાસ્ત્રાન્ધે, નમોઽસ્તુ મે નમોઽસ્તુ મે. ॥૫॥
નમોઽસ્તુ ગુરુદેવાય, સુધીરાય તપસ્વિને;
જ્ઞાન ધ્યાન વરિષ્ઠાય, નમોઽસ્તુ મે નમોઽસ્તુ મે. ॥૬॥
શાન્ત રસ નિમગ્નાય, જ્ઞાન રક્ષકાય વ;
ધી ધ્યાન મૂર્ત્યે નિત્યાં, નમોઽસ્તુ મે નમોઽસ્તુ મે. ॥૭॥
વક્તવ્યં પબલં યસ્ય, વૃદ્ધીગતં પુનઃ પુનઃ
પુર્વોક્ત ગુણ યુક્તાય, નમોઽસ્તુ મે નમોઽસ્તુ મે. ॥૮॥

યોજક:-મુનિ શિવલાલજી.

સમગ્ર કર્માણિ ચ યાન્તિ સિદ્ધિ-

યેના ત્વિલા વ્યાધય એવ શાન્તિમ્ ॥

જન્માવસાને વિદુરં પ્રયાતઃ

તં વર્ણયામો સામાયિક સૂત્રમ્ ॥

અર્થ:-જેનાથી સમગ્ર કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, જેનાથી
સમગ્ર વ્યાધીઓ શાન્ત થાય છે, જેનાથી જન્મ મરણ દુર
ભાય છે તે સામાયિક સૂત્રના સારને અમે વર્ણવીએ છીએ.

આભાર.

સર્વ ધર્મ ક્રિયાઓ માનસિક શુદ્ધિ અને આત્મિક ઉન્નતિ કરવા અર્થે છે. જૈનધર્મની સર્વ ક્રિયાઓમાં મુખ્ય ક્રિયા સામાયિક છે અને સામાન્ય જનતા સ્કેલાર્થથી સામાયિકનો અર્થ અને ભાવ સમજી શકે એ હેતુથી 'સામાયિક સાર' પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. તે સંબંધી મારા ધર્મગુરુ ધર્માચાર્ય પૂજ્ય શ્રી માણેકચંદ્રભટ્ટ મહારાજ પાસે જે સામાયિકનો મહિમા સંબંધીયો છે જેથી હું આ 'સામાયિક સાર' પુસ્તક લખવાને શક્તિશાળી થઈ શક્યો છું તેથી હું તેમનો ઘણોજ આભારી છું.

આ પુસ્તક જનતા સમક્ષ રજુ કરવાનો ઘણા સમયથી મારો પ્રયત્ન હતો તે આજે ગુરુ-પ્રતાપે પુરો કરે છે.

આ પુસ્તક લખતી વખતે શ્રી ઠાણંગલ સૂત્ર, શ્રી ભગવતિય, શાતાય, અનુયોગદ્વાર, ઉત્તરાધ્યયનય, આવશ્યક, ભાવના શતક, જવાહિર વ્યાખ્યાન સંગ્રહ પુસ્તક ખીણું, સામાયિક પ્રકાશ, સામાયિક-પ્રતિક્રિયા (ભાયાણી) ત્રીવેણી સંગમ વિગેરે સૂત્રો તથા ગ્રંથોનો આધાર લેવાથી આ પુસ્તકનું કાર્ય સરળ થઈ શક્યું છે.

આ પુસ્તકમાં કંઈ ભૂલચૂક જણાય તો સજ્જન વાંચકો અમને જરૂર જણાવે જેથી ખીણ આવૃત્તિમાં સુધારો કરી શકાય.

લી.

મુનિ શ્રી શીવલાલભ.

મુનિ શ્રી અમુલખભ.

જૈન ધર્મ અને અજૈન સંસાર.

જૈન ધર્મ અનાદિ કાળનો છે. આ વાત નિર્વિવાદ તથા મતભેદ રહિત છે.

—લોક માન્ય તિલક.

મનુષ્યની ઉત્પત્તિ માટે જૈન ધર્મનું ચારિત્ર બહુ લાભદાયી છે. આ ધર્મ બહુ અસલી, સ્વતંત્ર, સાદો અને વિશેષ મૂલ્યવાન છે.

—ડૉ. એ. ગિરનાર પેરિસ.

કેવા ઉત્તમ નિયમ અને ઉચ્ચ વિચારો, જૈન ધર્મ અને જૈન આચાર્યોમાં છે.

—ડૉ. જોહન્નેસ હસ્ટર જર્મની.

જૈન ધર્મ એવો પ્રાચીન ધર્મ છે કે, જેની ઉત્પત્તિ તથા તેના ઇતિહાસની શોધ કરવી અતિશય દુષ્કર છે.

—લાલા કનુમલજી.

નિસંશય જૈન ધર્મજ પૃથ્વી પર સત્ય ધર્મ છે અને આ જ ધર્મ મનુષ્ય માત્રનો આદિ ધર્મ છે.

—મિ. આવે. જી. એ. ઉવાઇ મિશનરી.

જૈન ધર્મ સર્વથા સ્વતંત્ર ધર્મ છે.

—ડૉ. હર્મન જેકોબી જર્મની.

હું જૈન સિદ્ધાંતોના સૂક્ષ્મ તત્ત્વોનો પૂર્ણ પ્રેમી છું.

—મહમદ હાફિજ સૈયદ.

મને જૈન તીર્થંકરોની શિક્ષા માટે અતિશય લક્ષિત છે.

—નૈપાલચંદ.

મને જૈન સિદ્ધાંતનો અત્યંત શોખ છે, કારણ કે મેં સિદ્ધાંતનું આમાં સૂક્ષ્મ રીતે વર્ણન કરેલ છે.

—એમ. ડી. પાહેડ, થીઓ સોફિકલ સોસાયટી.

મહાવીરે એકી અવાજે હિંદમાં એવો સંદેશો ફેલાવ્યો કે ધર્મ તે સામાજિક રૂઢી નથી પણ વાસ્તવિક સત્ય છે.

—રવિન્દ્રનાથ ટાગોર.

જૈન ધર્મની ઉપયોગિતાને સર્વ રૂપથી પશ્ચિમીય વિદ્વાનોએ સ્વીકારવી જોઈએ.

—ડૉ. જોલી પ્રોફેસર જર્મની.

ભારત વર્ષમાં ધર્મની પ્રધાનતા રહી ત્યાં સુધી તેનો ઇતિહાસ સુવર્ણાક્ષરોથી લખવા યોગ્ય હતો.

—રેવરેન્ડ જી. સ્ટીવેન્સન.

જિનેશ્વરોએ ઉપદેશ આપેલ છે, તેને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. હું ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરું છું કે સંસારના સર્વ મનુષ્ય તેમના ઉપદેશ પ્રમાણે પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે.

—શ્રીમતી એનીબીસેન્ટ.

જૈન ધર્મના શ્રાવક તથા મુનિ જન્મેનું ચારિત્ર મનુષ્ય માત્રને આદર્શ રૂપ છે.

—ગંગાપ્રસાદ જી. એમ. એ.

હું આપને ક્યાં સુધી કહું ? મોટા મોટા પ્રસિદ્ધ ધર્માચાર્યોએ પોતાના ગ્રંથોમાં જન ધર્મનું ખંડન કરેલ છે. તે એવું છે કે, જેને જોવાથી હાસ્ય છુટે છે. સ્યાદાદનો આ (જૈનધર્મ) અજોધ કિલ્લો છે જેની અંદર વાદવિવાદ કરનારનાં માયામય ગોળા પ્રવેશ કરી શકતા નથી. એક દિવસ એવો હતો કે જૈન ધર્માચાર્યોના પ્રવચનથી દશે દિશા ગાજી ઉઠતી હતી. જૈન દર્શન વેદાન્ત દર્શનથી પણ પ્રાચીન છે, એવું માનવાને મને હરકત નથી.

—પં. સ્વામી રામમિશ્રજી શાસ્ત્રી.

પ્રાક્ષણ ધર્મને જૈન ધર્મેજ અહિંસા ધર્મ બતાવ્યો. હિંદુ ધર્મમાં જૈન ધર્મના પ્રતાપેજ માંસ ભક્ષણ તથા મદિરા-પાન બંધ થયા.

—લોક માન્ય તિલક.

ગરીબ પ્રાણીઓનું દુઃખ ઓછું કરવા માટે જર્મનીમાં અનેક સંસ્થાઓ વર્તમાનમાં નીકળી છે પરંતુ જૈન ધર્મ આ કાર્ય હજારો વર્ષોની પૂર્વેથી કરતો ચાલી આવી રહ્યો છે.

—મિ. જોહન્ના હરેલ જર્મની.

જૈન ધર્મમાં અહિંસા તત્ત્વ અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે.

—રા. રા. ગોવિંદ આપ્ટે બી એ.

જૈન ધર્મના મહત્ત્વ પર મારી હાર્દિક આસ્થા છે.

—ગંગાપ્રસાદજી મહેતા આચાર્ય.

મારા ચિત્તમાં જૈન ધર્મ પ્રતિ અત્યંત આદર છે. પૂર્વ-કાલીન સ્થિતિમાં હિંદુ સમાજમાં અનેક બુરાઈઓ પેસી ગઈ

હતી. જેનો સુધારો જૈન ધર્મેજ કર્યો છે. જૈન ધર્મમાં અહિંસાનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરેલ છે. ગૃહસ્થ જૈન રાજાઓએ મહાન પવિત્ર કાર્ય કર્યા છે અને મહાન વિજયો પ્રાપ્ત કર્યા છે. જૈન ધર્મની શિક્ષાથી સામાજિક જીવન પણ પૂર્ણ થઈ શકે છે. હિંદુ માત્રે જૈન ધર્મના કૃતજ થવું જોઈએ કારણ કે તે ધર્મે હિંદુ સમાજની અનેક ખુરાઈઓનું સંશોધન કર્યું છે.

—પ્રોફેસર ચતુરસેન શાસ્ત્રી.

જૈન ધર્મ સુખ અને શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે. ભગવાન મહાવીરનો ઉપદેશ જ્ઞાનમય તથા ચારિત્રને સુધારનાર છે. પ્રાણી માત્ર પર દયાનો સિદ્ધાંત તે અમૂલ્ય સિદ્ધાંત છે.

—ફણી ભૂષણ એમ. એ.

ભૂમિકા.

જિસ પ્રકાર હિંદુઓંકે લિયે સન્ધ્યા, મુસલમાનોંકે લિયે નમાજ ઔર ઇસાઈયોંકે લિયે પ્રાર્થના આવશ્યક કર્તવ્ય હૈ, ઉસી પ્રકાર જૈન સમાજકે લિયે પ્રાર્થના આવશ્યક ઔર પ્રધાન કર્તવ્ય હૈ !

સામાયિક કરનેકા મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય પર ભાવસે મનકો ફિરાકર સ્વ ભાવ (આત્માકે જ્ઞાનાદિ ગુણોં) મેં સ્થિર કરનેકા હૈ. આત્માથીયોંકે લિયે તો સમસ્ત જીવનહી સામાયિક-મય હોતા હૈ, કિન્તુ જો સંસાર વ્યવહારમેં રહતે હૈં, જિન્હેં કુટુમ્બ પાલનાદિ વિવિધ લૌકિક પ્રવૃત્તિયોમેં રહના પડતા હૈ, જો અપના સભી સમય નિવૃત્તિ-માર્ગમેં લગાનેમેં અસમર્થ હૈં અઘસે ગૃહસ્થ વર્ગકે લિયે દિન-રાતકી સાઠ ઘડિયોંમેંસે કમસેકમ દો ઘડી જિતના સમય સામાયિકમેં લગાના આવશ્યક હૈહી. સાંસારિક સંકટોંમેં ફંસકર વિવિધ તાપસે તપે હુએ ગૃહસ્થોંકો સામાયિકમેં અપૂર્વ શાંતિ પ્રાપ્ત હોતી હૈ.

સામાયિકમેં શારીરિક ઔર વાચિક સ્થિરતાકે સાથ સાથ માનસિક સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરનેકા લક્ષ્ય રહેતા હૈ. યદ્યપિ શારીરિક ઔર વાચિકકી તરહ માનસિક સ્થિરતા સહન સાધ્ય નહી હૈ, તથાપિ પ્રયત્ન કરતે ર ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ હોકર

મનો-નિગ્રહ હો સકતા હૈ. જ્યાં સાંસારિક વ્યવહારોં કે સમ્બાલતે હુએ માનસિક ભાવ વિષયોં ઔર કષાયોંમેં લગા રહતા હય, વ્યાં સામાયિકમેં સ્થિત હોને પર સાંસારિક વ્યવહારોં કે ભૂલ કર મન ધાર્મિક વિચારોંમેં લગ જતા હૈ. ફિર ભી મનકી ગતિ ચંચલ હોનેસે યહ નિર્ધારિત સીમા સે ભાગ કર અગ્રીમ દિશાઓંમેં ભ્રમણ કરને લગ જતા હૈ, તથાપિ સતર્કતા ઔર સાવધાનીપૂર્વક કર્તવ્ય પાલનેવાલે મહાનુભાવ ઇસે બલપૂર્વક શીઘ્ર કાગ્રમેં કર લેતે હય. ઇસ પ્રકાર મનકો ગતિ પર અધિકાર જમાતે ર યહાં તક હો જતા હય કિ જિસસે મુહૂર્ત પર્યન્ત ધ્યાન એક વિષય મેં ટિકા રહે. માનસિક સ્થિરતાવાલા મનુષ્ય અપને આત્મ બલ કે બઢાતા હુઆ કાલાન્તરમે પરમાત્મ દશાકા અનુભવ કરને લગ જતા હય. એસે મહાન્ આત્મ બલકી સાધના સામાયિક અવસ્થા મેં હી સુલભ હય. યદિ યહ ભી કહા જાય કિ સામાયિક હી પરમાત્મ દશા કી સાધનિકા હય તો ભી કિસી પ્રકાર કી અતિશયોક્તિ નહીં હય.

આત્મ બલકે દ્વારા લોગોંકો ચમત્કાર દિખાકર સ્વાર્થ સાધનેવાલે “હિપ્નોટિસ્ટ” તો આજ ભી દેખે જાતે હય, જિસસે નિઃસંકોચ યહ સ્વીકાર પડતા હય કિ આત્મ બલ મેં અપૂર્વ શક્તિયાં રહી હુઇ હય, જિનકે દ્વારા અનેક વિકટ કાર્ય લાધે જા સકતે હય. ઇસી પ્રકાર સામાયિક મેં ભી આત્મ બલકો પ્રગટ કર અલૌકિક શક્તિ પ્રાપ્ત કી જાતી હય. ઔર યહ ક્રિયા લૌકિક વાસના સે

રહિત હોને કે કારણ કર્તાકી આત્માકો નિર્મલ કર દેતી હય. બઢતે બઢતે યહાં તક પરિણામ હોતા હય કિ અઘસે આત્મબલી અપને કર્મ મલકો ધોકર “ વિહુય રયમલા ” બન કર “ ચન્દ્રેસુ નિમ્મલયરા ” હો જાતે હય, ઓર અંતમે “ સિદ્ધિગર્ભ નામધેયં ઠાણું સંપત્તાણું ” હોકર અન્નત સુખોં કે ભોક્તા બન જાતે હય. શુદ્ધ સામાયિક અસંખ્ય ભવોં કે જમે હુએ પાપ રૂપ અન્ધકાર કા નાશ કર આત્મ સૂર્ય કી અખંડ જ્યોતિ પ્રકટ કર દેતી હય. પંચમ ગુણસ્થાન સે લેકર ઉપર કે સભી ગુણોં કેા પ્રાપ્ત કરાનેવાલી સામાયિક આત્મા કે ક્રિયે અનન્ત ઉપકારિણી હય.

પ્રારંભમેં યદિ મનોનિગ્રહ નહીં હો સકે તો ભી શારીરિક ઓર વાયિક શક્તિ પર અંકુશ રહને સે ઇતને દર્જે તક તો હમ અહિતકર માર્ગ સે વંચિત રહ સકતે હય. ઇતને સમય તક હમારા શરીર ઓર વાણી કિસી કેા પીડા કારી નહીં હો સકતે.

શાસ્ત્રકાર કહતે હય કિ એક મુદૂર્ત કી શુદ્ધ સામાયિક મહા ફલદાયિની હય. યદિ હમ એક સાથ એક મુદૂર્ત તક શુદ્ધ સામાયિક નહીં કર સકતે, તો ભી પ્રતિદિન એક સામાયિક કરતે હુએ ઓર ઉસ સારી સામાયિક મેં સે યદિ એક મીનટ ભી હમારા શુદ્ધ હો ગયા તો ૪૮ દિન મેં હમ એક મુદૂર્ત પૂરા કર સકતે હય. ઈસ પ્રકાર શ્રદ્ધા ઓર

જ્ઞાન પૂર્વક સામાયિક કરતે રહેને સે હમારા આત્મા પાપ બન્ધ કે ભારી ભાર સે હટકા હોકર અતૌકિક પુણ્ય કા અધિકારી હો સકતા હય. ઇસ લિયે સામાયિક સદૈવ કરના હી ચાહિયે.

ઇસ પ્રકાર અનેક આત્મિક ગુણો કી જનની આત્મ બલ બદ્ધિની સામાયિક કા જનતા મેં જિતના પ્રચાર કિયા જાય ઉતના અચ્છા હય. જગત ભર કા ભલા ચાહને વાલે સજ્જન તો યહી ભાવના રખેગે કિ સહી મનુષ્ય જિનેન્દ્ર ભગવાન કી બતાઈ હુમ કલ્યાણકારિણી સામાયિકકા આદર કર અપના હિત સાધેં કિન્તુ પાઠકોં કે યહ જાન કર આશ્ચર્ય હોગા કિ ઇસી ભારત ભૂમિ કે પવિત્ર પટલપર અઘસે ભી મહાનુભાવ રહતે હય, જે સામાયિક કે હી કર્મ બન્ધન મેં જકડને વાલી માન કર બહિષ્કાર કરતે હય. કાઠિયાવાડ પ્રાન્ત મેં હમારી સમાજ મેં સે હી એક એસે મહાત્મા નિકલ પડે હય. વે ભોલી જનતા કે બ્રમ મેં ડાલને કે લિયે કહેતે હય કિ “ મેં સામાયિક કરેં, અઘસા વિચાર કરનેવાલા ૭૦ કોડા કોડી સાગરોપમ કી સ્થિતિ વાલા મહા મોહનીય કર્મ બાંધતા હય ” વાહ ! અગ માનવ સમાજ કે પતન મેં કસર હી કયા હય ? જિસ કલ્યાણ કારિણી સામાયિક કા તીર્થકરો કે સમય સે અગ તક જૈન સમાજ કે સહી ફિરકો મેં આદર હુઆ હય બલ્લિક સ્થાનકવાસી જૈન સમાજ કી તો યહ સર્વસ્વ હય,

અઈસી ઉચ્ચ કોટિ કી કુળદાતા સામાયિક કો જૈન સાધુ કહે જાને વાલે મહાત્મા હી પાપવર્જિની કહે, તળ તો પાની કો આગ ઔર અમૃત કો વિષ કહાના બી સમાન હી હો જાયગા ! સામાયિક દ્વારા આત્મ કલ્યાણ સાધનેકા સુખદ માર્ગ બતાને-વાલી જૈન સમાજમેં હી ઐસે નર રત્ન (?) પૈદા હોં યહ દુઃખમ કાલ કા પ્રભાવ ઔર સમાજ કા દુર્ભાગ્ય નહીં તો કયા હૈ ?

જોં ચહાશય સામાયિક કા ધ્યેય સમજતે હય, વે જાનતે હય કિ જૈન સમાજ કી સામાયિક કિતની કલ્યાણ કારિણી હય. સામાયિક મેં સળ જીવોં કે પ્રતિ સામ્ય ભાવ, ઇન્દ્રિય નિગ્રહ, માનસિક શુદ્ધતા એવં ઉચ્ચ ભાવના કી વૃદ્ધિ કરને કા પ્રયત્ન હોતા હય. ગુણાનુરાગિતા, સ્વાત્મ નિન્દા, જગત્ કે માયા મોહ સેં પૃથક્ રહને કી ભાવના આદિ ઉચ્ચ વિષયોં મેં મનકો લગાના સામાયિકવાલેકા પરમ કર્તવ્ય હો જાતા હય. શ્રી ગણધરદેવ તો યહાં તક લિખતે હય કિ “સામાયિક હી આત્મા હય”. ઐસી આત્મ બલ પ્રદાતા સામાયિક કા ણિના કિસી હેતુ, કારણ યા પ્રમાણ કે વિરોધ કરનેવાલે કિસ માનસ કે પ્રાણી હય ?

વર્તમાન સમયમેં કિતને હી જન્ધુ પાશ્ચાત્ય સભ્યતા કે પ્રભાવ સે ધર્મ-કર્મ સે રહિત એવં વિલાસ તથા સ્વાર્થ પ્રિય ભાવના વાલે મિલતે હય, જો કિ અપની ધાર્મિક જ્ઞાન કી અનભિજ્ઞતા તથા વિલાસ એવં સ્વાર્થ કી અધિકતા કે કારણ સામાયિક આદિ ધાર્મિક ક્રિયા કો કરના નહીં ચાહતે. ઉન્હેં

યદિ એસે મહાત્મા કે બચન સુનને કેો મિલજાય, તણ તો કહનાં હી કયા ? સમજિયે કિ “બન્દર કેો શરાણ પિલાઈ,” બસ ફિર સામાયિક કા બહિષ્કાર હોતે દેર નહીં લગતી. કયોંકી એસે લોગ તો યહી ચાહતે હય કિ હમેં અપની ઇચ્છિત વાસનાઓં મેં હી નિરન્તર પડે રહને દિયા જાય. ઇંદ્રિયોં ઓર મન કા ભેદ કરના વે પરાધીનતા સમજતે હય. ઉન્હે ફિર અઈસે ગુરૂ મિલ જાય તણ તો મામલા ઉલ્ટા હી સમજિયે. આત્મ હિતૈષિયોં કેો અઈસે વાતાવરણ સે સર્વથા દૂર હી રહના ચાહિયે.

ઈસકે સિવાય સામાયિક કી વર્તમાન હાલત પર ભી દુઃખ કે સાથ દો શબ્દ લિખને પડતે હય. વર્તમાન મેં બહુતસે ભાઈ ઓર બહિનેં સામાયિક કે ઉદ્દેશ્ય, નિયમ, મહત્ત્વ આદિ કેો નહીં જાનતે હુએ રૂઠિ કે કારણ હી સામાયિક કરતે હય. વો ભી બેગારકી તરહ. સામાયિક કી પાટિયેં મુંહસે ઉપયોગ રહિત ગુનગુનાતે જાતે હય, ધ્યાન કુછ દૂસરી ઓર હી રહતા હય કિતને કેો તો યહ ભી યાદ નહીં રહતા કિ હમને નમુનુણું એક વાર કહા યા દો વાર ? બહુતસે જૈઠે જૈઠે ફાલતુ જાતે ફાંકને મેં સમય વિતા દેતે હય, યા કબાય વર્દક વાર્તાલાપ શુરુ કર દેતે હય. કુછ લોગ અનુપયોગી સાહિત્ય કેો પઢકર સમયકા ભાર હલ્કા કર દેતે હય. કઈ ભાઈ યા બહિને અપને ઘર કે મુખ્ય દ્વાર મેં હી

સામાયિક કરકે બેઠ જાતે હય, ઓર બાબર કે ઇધર ઉધર કે હાલ દેખતે જાતે હય. જિસસે સામાયિક ભી હો જાય ઓર ઘર કી રખવાલી ભી હો જાય, તથા લોગોંપર ભી અપને ધાર્મિક પન કી છાપ લગજાય. કહીં કહીં તો ખચે ખિલાતે યા કુત્તે લગાતે ભી દેખે વ સુને ગયે હય. અઇસી હાલત મેં સામાયિક કા મહત્વ કુછ ભી નહીં રહતા. ઉલટા ઉપહાસ હોતા હય. લોગ અઇસી પરિસ્થિતિ કો દેખકર હંસી ઉડાતે હુએ કર્મ જાન્યન કરતે હય. હમારી અઇસી પ્રવૃત્તિ સે લાલ ઉડાકર શ્રેષ્ઠી લોગ ભોલે ભાઇયોં કો જ્રમ મેં ડાલ કર અપના કામ જના લેતે હય. ઇસ લિયે દ્રવ્ય ઓર લાવ શુદ્ધ રખકર સામાયિક કરના ચાહિયે, જિસસે ઉચિત ફલ પ્રાપ્ત હો સકે. સામાયિક સ્વચ્છ ઓર એકાન્ત સ્થાન પર કરના ચાહિયે, ઓર માનસિક પ્રવૃત્તિ કો અશુભ દિશા કી ઓર સે ફિરાકર શુભ દિશામેં લગાને કે લિયે ઉત્તમ ધાર્મિક પુસ્તકો કા પઠન કરતે રહના ચાહિયે, જિસસે મન ભી શુદ્ધ માર્ગ મેં રહે ઓર નૂતન જ્ઞાન કી પ્રાપ્તિ ભી હોતી રહે.

હમારે પૂજનીય ગુરુવર્ગ કા ચહ પરમ કર્તવ્ય હય કિ વે જહાં કહીં પધારેં, સર્વ પ્રથમ શ્રાવક વર્ગ કી સામાયિક શુદ્ધિ કી ઓર ધ્યાન દે કર ઘુસી હુઇ ખરાબિયોં કો દૂર કરને કા પ્રયત્ન કરેં, તથા શુદ્ધતાપૂર્વક સામાયિક ખહુલતા સે હો, ઇસકા પ્રચાર કરેં.

મુઝે અત્યંત હર્ષ હય કિ ખોટાદ સંપ્રદાય કે પૂજ્યશ્રી માણેકચન્દ્રજી મહારાજ સાહબ કે સુશિષ્ય મુનિરાજશ્રી શિવલાલજી મ. ને “સામાયિક સાર” નામક પુસ્તક લિખકર સમાજકા બહુત ઉપકાર કિયા હય. ઇસ પુસ્તકમેં સામાયિક સંબન્ધી બહુતસી જ્ઞાતવ્ય બાતોં કા સરળતાપૂર્વક વિવેચન કિયા ગયા હય. પુસ્તક મેં દિયે હુએ ઉદાહરણરૂપ કથાનકો-સે સામાન્ય ઔર શ્રદ્ધાવાન જનતા લાલ ઉઠા સકે, ઇસી સંભાવના સે ઇનકો લી સ્થાન દિયા ગયા હોગા ! વિશેષમેં પદ્યમય સામાયિક કાવ્ય શ્રી જનતા મેં અધિક ઉપયોગી હોંગે. પ્રશ્નોત્તર દ્વારા પ્રત્યેક વિષય કો સ્પષ્ટ કરદેને સે પુસ્તક કી ઉપયોગિતા બહુત બઢ ગઇ હય. ઇસ પ્રકાર યકુ પુસ્તક સારી જૈન સમાજ કે લિયે ઉપયોગી સિદ્ધ હોગી.

મેં આશા કરતા હૂં કિ જૈન સમાજ ઇસ પુસ્તક સે વાસ્તવિક લાલ ઉઠાકર અપના આત્મ કલ્યાણ સાધેં ઔર લેખક મુનિરાજ કે પરિશ્રમ કો સફલ બનાવેં.

સૈલાના
જ્ઞાનપંચમી ૧૯૯૬

વિનીત
રતનલાલ ડોશી.

श्री सामायिक सार.

Reality of Equilibrium of mind

स्तुति.

वीरः सर्व सुरा सुरेन्द्र महितो, वीरं बुधा संश्रिताः
वीरेणाभिहतः स्वकर्म निचयो, वीराय नित्यं नमः ॥
वीरात्तीर्थमिदं प्रवृत्तमतुलं, वीरस्य वीरं तपो,
वीरे श्री धृतिः कीर्तिं कांतिनिचयः श्री वीरमद्रं दिशः ॥१॥
अर्हन्तो भगवंत इन्द्र महिता, सिद्धाश्च सिद्धि स्थिता,
आचार्या जिन शासनोन्नतिकरा, पूज्या उपाध्यायका ।
श्री सिद्धांत सुपाठका मुनिवरा, रत्न त्रया राधका,
प्रंचते परमेष्ठिनः प्रतिदिनं, कुर्वन्तु वो मंगलम् ॥

पंच परमेष्ठिनां अर्थं नुं स्पष्टीकरण.

ये पंचपरमेष्ठि इवा छे १ पंचपरमेष्ठि ये समभावना स्थानक छे
नथा पूर्ण समभावने प्राप्त होवाथी समभावना साधनमं पुष्ट नीमत
छे तेओने समभावनी प्राप्ति स्थिरता निभीत नभस्कार कइ छुं अर्थात्
भारा परीखामने समता लाव सन्मुख वाणुं छुं. वाणवानो उद्यम
कइ छुं.

નમો અરિહંતાણુ—શ્રી અરિહંત પ્રભુના ત્રણ અર્થ થાય છે. (૧) અર્હત એટલે જે વંદન સત્કાર કરવા યોગ્ય છે તેમને. (અર્હતમાં અર્હ ધાતુ છે અને તેનો અર્થ યોગ્ય થવું થાય છે), (૨) અરિહંત એટલે કર્મરૂપ શત્રુને હણનાર તેમને, (૩) અરહંત (અરહત ન રોહતિ સંસારે ભૂયો દુઃખ ખીજત્વા ક્લિપ્ત રૂહન) એટલે કર્મ ખીજ ક્ષય થવાથી સંસારમાં વારંવાર જન્મ મરણ કરવાં નથી. વળી તેમને વીતરાગ અને તીર્થંકર પણ કહેવાય છે. જેમના રાગ દ્રેષ તદ્દન નાશ પામી ગયા છે તેથી તેઓ વીતરાગ કહેવાય છે અને સાધુ સાધ્વી શ્રાવક શ્રાવીકા એ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરે છે તેથી તેમને તીર્થંકર કહેવાય છે એવા અરિહંત દેવ વળી કેવા છે.

ગાથા:—ળઠ ચઢ ઘાઙકમ્મો, દંસણ સુહ ણાણ વીરિય મહો ।

સુહ દેહત્યો અપ્પા, સુધ્ધો અરિહો વિચિત્તિજો ।

જેણે પૂર્ણ સંભાવ આહ્વી ચાર ધાતીયા કર્મનો નાશ કર્યો છે તથા અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ તથા અનંત વીર્ય પ્રગટ કર્યા છે. વળી જે અદ્વાર દોષથી મુક્ત થયા છે તેવા અરિહંત દેવને નમસ્કાર હો.

નમો સિદ્ધાણુ—સિદ્ધ:—અષ્ટ કર્મ રૂપ ઇંધણને શુદ્ધ ધ્યાનાગ્નિથી જેણે બાળી ભસ્મ કર્યા છે, જેઓ મંગળરૂપ છે, જેઓ નિત્ય છે અને જેમણે અંતિમ સાધ્ય એવું જે મોક્ષ પદ સાધ્યું છે તેઓને સિદ્ધ કહેવાય છે. એવા સિદ્ધ ભગવંત કેવા છે ?

ગાથા:—ળઠઠ કમ્મ દેહો, લોયાલોયસ્સ જાણવો દઠા ।

પુરિસાચારો અપ્પા, સિદ્ધો જ્ઞાણહ લોય સિહરત્યો ॥

જેણે ધાતિ અધાતિ આઠ કર્મના નાશ કર્યો છે, જે દેહ રહિત છે, વળી લોકલોકના જ્ઞાતા દ્રષ્ટા છે. ત્રૈલોક્ય શિખરે વસનાર શુદ્ધાત્મા તે સિદ્ધ પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કરે છું.

નમો આચરિયાણુ—આચાર્ય:—ધર્મના પાંચ આચારને પાળે અને બીજાને પળાવે એવા ધર્મનાયકને જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ પ્રકારના આચારને સ્વયં આચરવાથી, કહેતાથી અને દર્શાવવાથી જે શ્રેષ્ઠ છે તે તેમજ આ-મર્યાદાથી, ચાર્ય-એટલે જેમની સેવા થાય છે તે આચાર્ય કહેવાય છે. તે આચાર્ય કેવા છે ?

ગાથા:—દંસંજ ણાણં પહાણે, વીરિય ચારિત્ત વર તવાચારે ।
અપ્પં પરં ચ જુઝ્ઝઈ, સો આચરિઓ મુણી જ્ઞેઓ ॥

જ્ઞાન આચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર તથા વીર્યાચાર એ પંચાચારમાં પોતે પ્રવર્તે છે અને બીજાઓને પ્રવર્તાવે છે તે આચાર્ય મુનીને નમસ્કાર કરું છું.

નમો ઉવબ્જાયાણુ—ઉપાધ્યાય:—જે સિદ્ધાંત બાણે અને બાણાવે તેમને વળી, ઉપ-પાસે અર્થાત્ પાસે આવ્યા હોય કે રહેતા હોય તે સાધુ વિગેરેને અધ્યાય એટલે અભ્યાસ કરાવે તે, અને જેનાથી કુબુદ્ધિનો નાશ થયો છે તેમને ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. તે ઉપાધ્યાય કેવા છે ?

ગાથા:—જો રયણ ત્તય જુત્તો ણિચ્ચં ધમ્મો વણસણે ણિરદો ।
સો ઉવજ્ઞાઓ અપ્પા જદિવર વસહો ણમો તસ્સ ॥

જે રત્નત્રય યુક્ત નિરંતર ધર્મોપદેશ કરે છે એવા શુદ્ધાત્મા ઉપાધ્યાયને નમસ્કાર કરું છું.

નમો લોએ સંવ સાહુણુ—સાધુ જ્ઞાનાદિ શક્તિ વડે

મોક્ષને સાધનાર અથવા સર્વ પ્રાણીમાં સમત્વ વધારનાર અથવા સંયમ કરનારને સહાય કરનાર અને મોક્ષ માર્ગ સાધવા માટે યત્ન કરે તે સાધુ કહેવાય છે. સાધુમાં સાધુ ધાતુ છે તેનો અર્થ સાધવું એવા થાય છે તે સાધુ કેવા છે?

ગાથા:—દંસણ ણાણ સમગ્ગં મગ્ગં મોક્ખસ્સ જો હુ ચારિત્તં ।

સાધયદિ ણિચ્છ સુધ્ધં સાહુ સ મુણી નમો તસ્સ ॥

મોક્ષના કારણ સમ્યક્ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને નિરંતર સાધનારા શુદ્ધાત્મભાવ રિયત સાધુ મુનિરાજને નમસ્કાર કરું છું. વળી

ગાથા—સ સરીરેવિ નિરીહા વજ્જખિતર પરિગ્ગહ વિમુક્કા ।

ધમ્મો વગરણમિત્તં ધરંતિ ચારિત્ત રક્ખઠા ॥

પંચિંદિય દમણપરા, જિણુત્તસિદ્ધંતં ગહિય પરમત્થા ।

પંચ સમિયા તિગુત્તા, સરણં મહરિસા ગુરુણો ॥

—સંબોધસતરી.

પોતાના શરીરને વિષે પણ ઇચ્છા વિનાના બાહ્ય અને અભ્યંતર પરિગ્રહથી વિમુક્ત થયેલા ચારિત્રની રક્ષાને અર્થેજ માત્ર ધર્મોપકરણ, રંગોહરણ, ગુચ્છો, મુહપતિ, પાત્રા વિગેરેને ધારણ કરનારા, પાંચ ઇન્દ્રિયોને દમન કરવામાં તત્પર, જિનોક્ત સિદ્ધાંતથી અહણ કર્યો છે પરમાર્થ જોણે, પાંચ સમિતીએ સમિતા અને ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્તા એવા ગુરુ મહારાજનું મને શરણ થાયો.

વળી સકળ સંપૂર્ણ અવિનાશી સુખનિધાન મોક્ષ માર્ગ જેવા માટે ત્રણે લોકમાં એકજ નેત્ર રૂપ તથા સકલ નયોથી પ્રકાશિત જન્મબંધ પુરૂષોનાં હસ્તિ વિધાન, એકાંત મતના વિરોધને મથનાર, અનેકાંત

એટલે સ્વાદ્વાદ યુક્ત આત્મ બોધ દાતાર, સંભાવના કારણ વીતરા પ્રણીત પરમાગમને નમસ્કાર કરે છું.

જો કે અનેક ભંગ નય યુક્ત જીન શાસન પુરમાં પ્રવેશ કરે અતિ દુષ્કર છે તો પણ પ્રવચન ભક્તિએ પ્રેરિત, પંચ પરમેષ્ટિ તથા પરમાગમનું શરણ ગ્રહી સામાયિક સારનું કિંચિત્ કથન મારી અદ્ભુત મતિ અનુસારે સ્વ-પર હિતાર્થે કરે છું.

સામાયિકનું ફળ—જો કર્મ કોટી વર્ષ સુધી તપ કરવાદ પણ છેદી ન શકાય તે કર્મ બે ઘડી સામાયિકમાં ચિત્તની સમતા વ નિર્મૂલ થાય છે. કોઈ એક પુરૂષ હંમેશા લાખ ખાંડી સુવર્ણનું દા કરે તોપણ સામાયિક કરનારની તુલ્ય થતો નથી, કારણ કે તેના આવતા કર્મ શેકવાની શક્તિ નથી. જ્યારે સામાયિક કરનાર સંવરમ જ છે જેથી તેના કર્મ ખપે છે અને આવતા કર્મ બંધ થાય છે અ સુવર્ણ આપનારને માત્ર દાનનો લાભ છે. એક સામાયિક કરવાદ જેટલું પુણ્ય થાય છે, તેટલું પુણ્ય કદાચ શ્રાવક ભાવથી મેરૂ પર્વ જેટલા સુવર્ણનું દાન કરે તોપણ થતું નથી.

છાપો.

નિત્ય સામાયિક કીજીએ, સુણ ઉત્તમ પ્રાણી,
લાભ ઘણો છે એહમાં, ઇમ બોલ્યા નાણી;
મેરૂ કંચનથી અધિક, કોઈ દાન જ આપે,
તોલ ન આવે એહને, ઇમ જીનવર થાપે;
એવું જાણી પ્રાણીયા, નિત્ય સામાયિક કીજીએ,
પ્રકાશસિંહ વાણી વદે, તો મુક્તિ તણા સુખ લીજીએ.

ગાથા-સામાય્યં કુળંતો સમભાવં સાવઓઅ ઘડિય દુગ્ગં ।

આડસુરેસુ બન્ધઈ ઇતિઅ મિતાઈ પલિયાઈ ॥

સામાયિક કરતી વખતે એ ઘડી સમભાવમાં રહેવાથી દેવતાઓનું આયુષ્ય બાંધે છે તેને નીચેના શ્લોકમાં ગણાવ્યા પ્રમાણે પલ્યોપમ કહે છે.

બાળવઈ કોડીઓ લક્ષ્મી ગુણ સદ્ધી સહસ્સ પળવિસં ।

નવસય પળવિસજુયા, સતિ હા અડભાગ પલિઅસ્સ ॥

બાણુ કરોડ, ઓગણસાઠ લાખ, પચીસ હજાર, નવસેં પચીસ પલ્યોપમ તથા તે ઉપર એક પલ્યોપમનાં આઠ ભાગ કરીએ તેના ત્રણ ભાગ ઉપર એટલું આયુષ્ય દેવતાનું બાંધે છે.

સત્તહતરી સતસયા સતહતરિ સહસ લક્ષ્મી કોડીઓ ।

સગવીસં કોડીસયા નવભાગા સત્ત પલિઅસ્સ ॥

એક સો કરોડ, સત્તાવીશ લાખ, સત્યોતેર હજાર, સાતસો સીતેર પલ્યોપમ, તથા એક પલ્યોપમનાં નવ ભાગમાંથી સાત ભાગ જેટલું દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે.

સાવદ્ય કર્મ પ્રતિબેધનેન મનોહર ધ્યાન વિધાન શીલૈઃ ।

અન્તર્મુહૂર્ત પરિપાલયેત્ યત્ સામાયિકારવ્યં નવમવ્રતંતત્ ॥

સામાયિક સંબંધી પ્રશ્નોત્તર.

૧ પ્રશ્ન—આ સામાયિક સૂત્રના પ્રણેતા કોણ છે ?

ઉત્તર—આ સામાયિક સૂત્રના અર્થના પરિપક્વ શ્રી તીર્થંકર પ્રભુ છે અને તેની શબ્દ રચના કરનાર શ્રી ગણધર દેવ છે અર્થાત્ તે સર્વજ્ઞ કથીત છે.

૨ પ્રશ્ન—સર્વજ્ઞ એટલે શું ?

ઉત્તર—જેઓ ત્રિકાળદર્શી છે તેઓજ સર્વજ્ઞ ગણાય છે અને જેઓ સર્વજ્ઞ હોય છે તેઓજ લોકલોકના ભાવો (લોક અને અલોકના) યથાર્થિત જેવા પોતાના જ્ઞાનમાં જુઓ છે તેવાજ પરિપક્વ છે. પ્રત્યક્ષનો પુરાવો પણ હોઈ શકે નહિ.

૩ પ્રશ્ન—સામાયિકના પર્યાય અર્થ કહો ?

ઉત્તર—સમ-એટલે રાગ દ્વેષના અભાવ રૂપ આત્માના મધ્યસ્થ પરિણામ થતાં, આય-જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર રૂપ લાભનો, ઇક-ભાવ જે થાય તેને સામાયિક કહીએ.

(૨) સાવધયોગ (પાપ ત્યાગ) નો ત્યાગ અને નિરવધ યોગનું સેવન કરવાનો જીવનો પરિણામ થાય ત્યારે સામાયિક કહેવાય છે.

(૩) સમ-સર્ખું એટલે સર્વ જીવ સાથે મૈત્રીભાવ કરવો એ જીવનું લક્ષણ છે. એવો જે લાભ તેને સામાયિક કહીએ.

(૪) જે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવામાં જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રનું સર્ખું સમર્થન પ્રાપ્ત કરાવે છે તેને પણ સામાયિક કહીએ.

(૫) સામાયિક એટલે સંસારના સર્વ જાતના રાગ દ્વેષથી ઉપજતાં પરિતાપને સમાવી દઈ મુહુર્તથી બાંધી, પથરણું પાથરી, ગુચ્છા રાખી બેઘડી સુધી સંસારના દરેક બંધન દૂર કરી જ્ઞાનાનંદ ધ્યાન અધ્યયન જાપ (નવકાર મંત્રનો) ધર્મ કથા વિગેરે પોતાના અધિકાર પ્રમાણે કરવું, તેને પણ સામાયિક કહીએ. આમ સામાયિકના વિધ વિધ પ્રકારના અર્થ થાય છે. ટુંકાણુમાં કહીએ તો સામાયિક એ સમતાનું વાહક, સરખાપણાના ભાવનું પ્રેરક અને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના સામર્થ્યનું ઉત્પાદક છે.

૪ પ્રશ્ન—સામાયિક વ્રત એટલે શું ?

ઉત્તર—આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ જેણે કરેલો છે તથા વચન અને શરીર સબંધી પાપરૂપ વેપારનો જેણે ત્યાગ કરેલો છે એવા મનુષ્યે એક મુદ્દર્ત એટલે બેઘડી સુધી સમભાવમાં રહેવું તે સામાયિક વ્રત કહેવાય છે.

૫ પ્રશ્ન—સામાયિકના કેટલા અને ક્યા ક્યા પ્રકાર છે ?

ઉત્તર—સામાયિકના બે પ્રકાર છે. એક ઇત્વર અને બીજું યાવત્ કથીત ઇત્વર એટલે જે થોડા વખત સુધીનું હોય છે તે ગૃહસ્થનું સામાયિક વ્રત છે.

યાવત્ કથીત એટલે જે આખી જીંદગી સુધી રહે તે, સાધુ-મુનીરાજો માટે છે. વળી સામાયિકના ચાર ભેદો છે. ૧ શ્રુત સામાયિક, ૨ સમ્યક્ત્વ સામાયિક, ૩ દેશવિરતી સામાયિક, ૪ સર્વવિરતી સામાયિક.

૧. શ્રુત સામાયિક એટલે હું આટલો અમુક પાક ભણી સંપૂર્ણ મુખ પાક કરી ઉડીશ, એવો નિયમ કરીને બેસવું તે.

૨. સમ્યક્ત્વ સામાયિક એટલે શુદ્ધ સમક્ષિત પામવું તે ચારે ગતિમાં હોય.

૩. દેશવિરતી સામાયિક એટલે જે ઘડી પ્રમાણુ સામાયિક કરવું તે.

૪. સર્વવિરતી સામાયિક એટલે જે મુનિરાજને સર્વથા પાળે છે તે. આને ચારિત્ર સામાયિક પણ કહેવાય છે.

૬ પ્રશ્ન—સામાયિક કરવાની જરૂર શી ?

ઉત્તર—આ સંસારમાં આધી, વ્યાધિ અને ઉપાધીની જાળમાં ફસાયેલા જીવો હોય અને તેનાથી અશાન્તિ પામેલા હોય. એવા આત્માઓને સામાયિકથી અપૂર્વ શાન્તિ મળે છે. સંસારમાં બળી જળી રહેલા આત્માને શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવાને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ માત્ર સામાયિક સાધન છે. સમાધી તથા નવીન જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અને અનુભવ વૃદ્ધિનો અપૂર્વ અવસર સહેજે સામાયિકમાં મળે છે. સદા નિયમીત સામાયિક કરવાવાળા (જે વિકથામાં કે આગસ પ્રમાદમાં કે વાતો કરવામાં વખત ન ગુમાવે) જે થોડો થોડો સમય સારા જ્ઞાન વૃદ્ધિ-કારક પુસ્તકો વાંચવામાં ચિત્ત લગાવે તો વિશેષ જ્ઞાનવાળો થઈ પૂર્ણ શ્રદ્ધાને પ્રાપ્ત કરે એ પ્રકારે સામાયિકમાં અગણિત લાભ છે.

સામાયિક એ સર્વ સાવધયોગની વિરતિ રૂપ છે અને તેનાથી ચારીત્રાચારની શુદ્ધિ થાય છે. તે સામાયિક કરવાની અવશ્ય જરૂર છે.

૭ પ્રશ્ન—આવી સામાયિકા પૂર્વે કાણે કાણે કરી ?

ઉત્તર—ભૂતકાળમાં ઘણા તીર્થંકરો, મણુધરો, પૂર્વધરો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, સાધુ સાધ્વી વિગેરેએ સર્વવિરતી સામાયિક કરી, જેના પ્રભાવ વડે મોક્ષમાં ગયા અને આવક આવિકાઓએ દેશવિરતી

સામાયિક કરી આરાધક બની એકાવતારી બની આત્મ કલ્યાણ કર્યું છે. અનંતા જીવો મુક્તિમાં ગયા તેમાં-કોઈ એવો જીવ ન હોય કે, જેણે સામાયિક કર્યા વગર મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી હોય, કેમકે સામાયિક કર્યા વિના કોઈ કારણે આત્માનું કલ્યાણ થતું નથી અને ભવિષ્યમાં જે કોઈ સામાયિક ચારિત્રનું આરાધન કરશે તે જીવ મોક્ષમાં જશે એમ સમજીને ત્રીકાળ અપાધિત અને અનંત મહાપુરુષોએ આચરેલું એવું સામાયિક પ્રત દરેક જીવે-આત્માનું હિત ઇ-છનારાએ આદરપૂર્વક પાલન કરવું જોઈએ.

૮ પ્રશ્ન—દેશવિરતી સામાયિક અને સર્વવિરતી સામાયિક ઉપર કંઈ દ્રષ્ટાંત આપી શકશો ?

ઉત્તર—હા. દેશ વિરતી સામાયિક ઉપર સજ્જનશાહનું અને સર્વ વિરતી સામાયિક ઉપર દમદત્ત મુનિનું દ્રષ્ટાંત આપીએ છીએ.

સજ્જનશાહનું દ્રષ્ટાંત.

 બુદ્ધીપના ભરતક્ષેત્રમાં માધવપુર નામનું શહેર હતું. ત્યાં માધવસિંહ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. પદ્મદત્ત નામનો એક કારભારી હતો. રાજા મોજશોખ, આનંદ અને વિષયમાં એટલો આશક્ત હતો કે રાજ્યનો દરેક વહીવટ કારભારી જ સાચવતો ને ચલાવતો.

આ શહેરમાં ધણી રિદ્ધિ સિદ્ધિએ કરી સહીત એવો કુશળ વહેપારી સજ્જનશાહ કરીને રહેતો હતો. ધણો પ્રતિષ્ઠિત તેમજ સર્વ લોકોનો આધારભુત હતો. તેમ રાજકાળમાં પણ ધણું માન પામેલો.

હતો. પોતે શ્રાવક હતો. જૈન ધર્મથી હાડોહાડ તે રંગાયેલો હતો. જીવાજીવને સંપૂર્ણ જાણતો. પુન્ય, પાપ, આશ્રવ અને સંવરના ફળને જાણતો હતો. એમ નવે તત્ત્વમાં કુશળ હતો. હમેશા બે ટંક સામાયિક પ્રતિક્રમણાદિ છ આવ યક કરતો હતો અને કદાચ સામાયિક ન થાય તો અન્ન પાણી ન ખપે એવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞાવાળો હતો. ધર્મ પ્રત્યે ધણું હેત અને પ્રીતી હતી. ધણા નબળા નિરાધારને પોતાના પુત્ર તથા પુત્રીવત્ જાણતો. એક વખત રાજ્યમાં કાંઈ ખટપટના કારણે ઈર્ષાવંત ગુણુદ્રોહિ કૃતમ્નિ હસ્ત ચાડીઆઓએ આ પવિત્ર શેઠ ઉપર મોટા ગુન્હો મુકી પકડાવ્યા અને જેલમાં પુરાવ્યા. કહેવત છે કે:-

શાન્તતા અરૂ નમ્રતા, ધરો ધિર્યતા ધીર;

તો પણ જગમાં છે ખરા, શત્રુ તેના શીર.

આવા ગુણુવંતશેઠને પણ એક વખત રાજ્યના ખટપટીયાથી કેદમાં બેસવું પડ્યું તે સંબંધી કંઈ પણ ચિન્તા શેઠને ન હતી પણ મોટામાં મોટું દુઃખ શેઠને એ હતું કે મારાથી બન્ને વખત સામાયિક પ્રતિક્રમણ થઈ શકશે નહિ, તો મને અન્ન પાણી ખપશે નહિ માટે કોઈ ઉપાયે મને બે ચાર કે છ ઘડી સુધી સામાયિક કરવાનો લાભ મળે તો સુખ થાય, નહીંતો મને આનંદ આવશે નહિ. અન્ન પાણી ન મળે તેની ચિન્તા નહિ પણ સામાયિક ન થાય તે મને મોટું દુઃખ છે. આ બાબત શેઠ તો મહા વિચારમાં પડ્યા. તે વખતે પહેરગીરો પહેરો ભરતાં શેઠનું ચિન્તાતુર મોટું જોષને સિપાઈઓ પુછવા લાગ્યા કે, હે શેઠ સાહેબ ! ખટપટીયાની ખટપટ વડે આપને આ સહન કરવું પડ્યું તેમાં આટલી બધી ચિન્તા કેમ કરો છો ? ફીકર ન કરો. આપ કાલેજ છુટી જશો. આપ ધણા પરમાર્થી છો તેથી બીજાઓને આપના પ્રત્યે

ધણી જ પ્રેમ છે. તેથીજ તે લોકો આપને દોડાવવા રાગ પાસે મહે-
નત કરી રહ્યા છે. માટે શીકર ન કરો. શેઠે જવાબ આપ્યો કે ભાઈ
મને એ બાબત બીલકુલ શીકર નથી પરંતુ મારે એ વખત સામાયિક
કરવાનો નિયમ છે માટે જો આ વખત આપો તો હું તમને હંમેશા
સો સોના મહોરો આપું. આ સાંભળી સિપાઈઓ તો ખુશ ખુશ થઈ
ગયા. કહેવત છે કે:-દેખે પીળું તો મન થાય શીળું. રાજ્ય માણસો એક-
દમ કહેવા લાગ્યા કે શેઠ સાહેબ તમારે થાય તેટલી સામાયિક કરો.
અમો તમને આડખીલીરૂપ નહિ થઈએ. આ સાંભળી શેઠ ખુશી
થયા. હવે તો શેઠ ખુબ સામાયિક કરે છે. ન્યારે જન્મવાનું આવે ત્યારે
સો સોના મહોરો મંગાવે અને તે પેલા પહેરેગીરોને આપી દે. થોડા
દિવસ બાદ ગામના અગ્રેસરો તેમજ સન્ન જન માણસો રાગ પાસે ગયા.
અને ખરી વસ્તુ જે હતી તે ચોગ્ય રીતે જણાવી. રાગને ખરેખર
લાગ્યું કે શેઠ બીનગુનેગાર છે. મને ખોટું સમજાવી શેઠને આ દશમાં
લાવનાર ખટપટીયા છે. આમ લાગવાથી ખટપટીઆઓને ખુબ ધમકી
આપી તેનો દંડ કરી, બહુ ખરાબ હાલત કરી, હદપાર કરી મુક્યા
અને શેઠને કેદમાંથી છુટા કરી ઘણા સત્કાર સાથે પહેરામણી કરી બીન
ગુનેગાર બનાવી ઘેર મોકલ્યા.

આ વાત સાંભળીપેલા પહેરેગીરો તો ગભરાઈ ગયા અને મનમાં
વિચાર કરવા લાગ્યા કે જો આ બાબતની રાગને ખબર પડશે તો
આપણા ભુંડા હાલ કરી આપણને હદપાર કરશે. આમ વિચાર કરી
રૂપત ખાધેલી સોનામહોરો લઈ સાંજે શેઠ પાસે ગયા અને શેઠની
પાસે ઢગલો કરી, પગે લાગી શેઠને વિનવવા લાગ્યા કે, હે દયાળુ !
અમારા ઉપર દયા કરી અમારી થએલી ભુલને માફ કરી આ સોના-

મહોરો પાછી લ્યો. બાકીની અમારાથી વપરાઇ ગઈ હોય તેટલી અમે મજૂરી કરીને છેવટ આપી દઈશું.

આ સાંભળી શેઠ હસ્યા અને કહ્યું કે આ સોનામહોરો શું માત્ર છે ? મને સામાયિક કરવાને જે વખત આપ્યો તે આવત તમારો ઉપકાર માનું છું.

મેં સામાયિકનો ઘણો લાભ લીધો. સુખેથી અને તેટલી સામાયિક કરી, તેનો બદલો હું કેંઈ રીતે વાળી શકું તેમ નથી એમ કહી આમ્રહ કરી સોનામહોરો પાછી આપી નોકરને બોલાવી જેટલી સોના મહોરો હતી તેટલીજ સાથે બીજી આપી વિદાય કર્યો.

સારાંશ.

શેઠ અટલી આફતમાં આવ્યા છતાં પોતાના સામાયિક પ્રતિકમણ ચૌવિહાર છોડ્યા નહિ અને સોનામહોરો પણ સુખેથી જતી કરી. આવું સામાયિકનું ફળ સમજી સજ્જનશાહની માફક હંમેશા ગમે તેવી વિપત્તિ આવે તો પણ દૃઢ ધર્મી થઈને નિત્ય સામાયિક કરશે તેને મહાલાભ થશે.

દમદત્ત રાજની કથા.

જ્યુદ્ધિપના ભરત ક્ષેત્રમાં હસ્તિનાપુર નામનું નગર હતું. તેને વિષે પાંડવ રાજા રાજ્ય કરે છે. ધણાં બળવંત, ધૈર્યવંત અને મહા પરાક્રમી છે. તેજ શહેરમાં દુર્યોધન વગેરે સો ૧૦૦ ભાઈઓ વસે છે. એક વખત દુર્યોધને ધર્મરાજ વિગેરે પાંડવને કહ્યું કે, “ભાઈ ! આપણે મહા બળીયાં છીએ, વળી આપણને વાહન, હથીયાર, માણસો વગેરે તમામનું ધણું જોર છે. આપ જાણો છો કે, હસ્તિનાપુર નગરના સામે દમદત્તે હસ્તીશીર્ષ એ નામનું નગર વસાવ્યું છે. વળી તે ધણા બળ અને ગર્વથી ભરેલો છે. તો આપણે તેની સાથે લડાઈ કરી તેનો ગર્વ હેઠો ઉતારી તેનું નગર કબજામાં કરી તે રાજાને હાંકી કાઢીએ, અને કદાચ આડાં આવે તો તેને પરલોકમાં પહોંચાડી દઈએ. શું આપણામાં તેમ કરવાની શક્તિ ઓછી છે ?

આ સાંભળી ધર્મરાજ કબુલ થયાં. તેથી તમામ લશ્કર સજ્જ કરી, મોટા આડંબરથી હસ્તીશીર્ષ નગર સમીપ પહોંચ્યાં. બહાર દેરા, તંબુ અને પોતાના તમામ લશ્કરનો પડાવ ત્યાં નાખ્યો. પછી એક દુત હસ્તીશીર્ષ નગરમાં દમદત્ત રાજા પાસે મોકલ્યો, અને કહેવરાવ્યું કે, હે ગર્વીષ્ઠ દમદત્ત રાજા ! તેં અમારા નગર સામે હસ્તીશીર્ષ નગર વસાવ્યું છે, આ બાબત ખુલાસો કરી મારી માગી એ ગામ છોડી બીજે ચાલ્યો જ, નહિ તો સામે લડાઈ કરવા તૈયાર થા. આ દુતના સમાચાર દમદત્ત સાંભળી ધણો કાપાયમાન થયો, અને કહ્યું કે, હે દુત ! દુર્યોધનને જઈને કહે કે તમે તો દેડકાની માફક પેટ કુલાવી જાણો.

જે તમે સાચો સાચ લડવાં આવ્યાં હો તો તમારા લશ્કરને એક બાજુ રાખી તમે આવો સામા. આપણે જ લડીએ. આમ કહી દુતને પાછો મોકલ્યો. દુતના કહેલા સમાચાર અભિમાની દુર્યોધને કણુલ રાખ્યા અને દમદત્તને કહેવરાવ્યું કે, અમે તૈયાર છીએ.

આ સાંભળી દમદત્ત ઘોડા ઉપર ચડી હથીઆર લઈ, કાંઈ પણ સૈન્ય કે સુભટ વગર એકાએક આવી પાંડવ તથા કૌરવ સામે ઉભો રહી કહ્યું કે હે દુર્યોધન ! જે તમે ક્ષત્રિય પુત્ર હો અને લડવાં જ આવ્યાં હો તો આવો, મારી સામે ? આ સાંભળી કૌરવ તથા પાંડવ સામા આવ્યાં અને લડાઈ જમી. લડતાં લડતાં દમદત્તે પાંડવ કૌરવના હથીઆર તોડી નાખ્યાં અને પોતાના બાણ વડે ઘણાં માણસોને આઘાતો પહોંચાડી સામે આવી કહ્યું કે, લો આવો રથથી હેડા ઉતરો, હું પણ મારો ઘોડો એક બાજુએ મુકી તમારા સામે આવવાં તૈયાર છું. આ સાંભળી કૌરવ પાંડવ સામે આવ્યાં. પણ દમદત્ત રાજાએ એકદમ જોરમાં દરેકનો એક એક પગ પકડી દુર નાખવા માંડ્યાં. અર્જુનને બાણ ઘણાં ફેંક્યાં પણ બધાય નકામાં ગયા. એ લોકો શરમાયા. અને આ હારથી એકદમ લશ્કર લઈ ભાગી ગયાં.

આવી રીતે લડાઈનો અંત આવવાથી દમદત્ત રાજા જ્ય વિજય બોલાવી પોતાના નગરમાં આવ્યો. અહીં નિડરપણે રાજ્ય કરવા લાગ્યો. ઘણા દિવસો વિત્યા બાદ એક દિવસે હસ્તિશીર્ષ નગરમાં ધર્મધીષ નામનાં મહારાજ પધાર્યા. આ ખબર પડતાં દમદત્ત રાજા મહારાજશ્રીના દર્શન કરવાં ગયાં. ધર્મધીષ મહારાજે રાજા વગેરે મોટી પ્રથાને ધર્મ ઉપદેશ સંભળાવ્યો. આ સાંભળી દમદત્ત રાજા વૈરાગ્ય પામ્યો અને પોતાના પુત્રને રાજા સોંપી દીક્ષા લીધી. પછી અગ્નિ અંગનો અભ્યાસ કરી

ઘણો તપ જપ ક્રિયા કરી ગુરૂ મહારાજની આજ્ઞા લઈ એક વખત
 એકાએક વિહાર કરી હસ્તિનાપુર નગર પધાર્યા, અને નગરની બહાર
 સ્મશાન ભૂમિ પાસે એક મકાનમાં આજ્ઞા લઈ બીજીની પડીમાં અંગી-
 કાર કરી, કઠિસગ્ગ ધ્યાને ઉભા રહ્યા. બીજો દિવસે દુર્યોધને પોતાના
 ભાઈઓની સાથે અગ્નીયામાં જતાં દમદત્ત મુનિને ધ્યાનમાં ઉભેલાં જોયાં.
 આથી દુર્યોધને તેના ભાઈઓને કહ્યું કે, ભાઈઓ જુઓ ! આ પેલો
 હસ્તિશીર્ષ નગરનો રાજા સાધુ થઈ અહીં આવ્યો લાગે છે. ચાલો
 તૈયાર થાવ ! તે બરાબર આપણા પંજમાં સપડાયો છે. તેની નજીક
 જઈ દુરથી તેને પત્થરોનાં ધા એવા મારો કે જેથી તે પરલોક ભેગો
 થઈ જાય અને આપણો બદલો વળે. આ દુર્યોધનનું કહેવું સાંભળી
 અધા ભાઈઓ પત્થરોના ધા દમદત્ત મુનિ તરફ કરવા લાગ્યા. દમદત્તને
 પત્થરના ધા ઘણા વાગ્યાં. એવામાં ધર્મરાજ વગેરે પાંચ પાંડવોએ
 અગ્નીયા તરફ જતાં આ દેખાવ જોયો. તેમને જોતાંજ કૌરવો તો ભાગી
 ગયા. ધર્મરાજ નજીક આવ્યા અને ભાઈઓને કહ્યું કે, હે ભાઈઓ !
 આ તો હસ્તિશીર્ષ નગરનો દમદત્ત રાજા સંસાર છોડી આપણાં આંગ-
 રો પધાર્યા છે, ધન્ય ભાગ્ય તેમના કે તેઓ રાજ્ય છોડી પોતાના
 આત્માનું સાધન કરે છે. આમ કહી કૌરવોએ નાખેલાં પત્થરોએને
 એક બાજુ ફગાવી દીધાં અને ખુબ સ્તુતિ કરી પગે લાગ્યાં. વારવાર
 માફી માગી. આમ છતાં પણ મુનિ એજ દશામાં સ્થિર રહ્યાં, કૌરવ
 પ્રત્યે દ્રેષ કે પાંડવ પ્રત્યે રાગ પણ ન થયો ને તેથી સમભાવે શુક્લ
 આન, શુક્લ લેશ્યામાં રહી, કેવળજ્ઞાન કેવલ દર્શન પામ્યાં. આવાં
 પૂર્વ વિરતી મુનિ સમભાવમાં રહ્યાં. એ સર્વ વિરતી સામાયિક ઉપર
 ાત કહી.

પ્રશ્નોત્તર.

૯ પ્રશ્ન—સામાયિકના ચાર અંગ કયા ?

ઉત્તર—સમતા, સંયમ, શુભ ભાવના અને આર્ત—રૌદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ; એ સામાયિકના ચાર અંગ છે.

૧૦ પ્રશ્ન—સામાયિકમાં કઈ કઈ શુદ્ધિ જળવવી ?

ઉત્તર—સામાયિકમાં (૧) આચાર શુદ્ધિ, (૨) ઉપયોગ શુદ્ધિ, (૩) ભાષા શુદ્ધિ—ખુલા મોઢે ન મોલવું તે, (૪) ઉપકરણ શુદ્ધિ—મૂલપતિ ગોચરો વિગેરે રાખવા તે, અને આ ઉપરાંત સ્થાન શુદ્ધિ પણ જળવવી કારણ કે સ્થાનશુદ્ધિ હોવાથી અપવિત્ર પરમાણુનો સ્પર્શ થતો નથી, અને તેથી મનની પવિત્રતા જળવાય છે. આ માટે વિશેષ કરીને ઉપાશ્રય તે સામાયિક કરવાનું ઉત્તમ સ્થળ છે.

૧૧ પ્રશ્ન—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી સામાયિક સમજાવો ?

ઉત્તર—સામાયિકમાં મુહુર્ત, પુસ્તક, ગોચરો, કપડાં આદિ જે વસ્તુઓ જોઈએ તેટલાનીજ મર્યાદા રાખવી, અર્થાત્ તેટલાજ છુટમાં રાખીને બાકીની વસ્તુનું પચ્ચખખાણું કરવું, તે દ્રવ્યથી સામાયિક કહીએ. (૨) ક્ષેત્રથી સામાયિક એટલે સામાયિક કરવા માટે જેટલી જગ્યા રોકી હોય તેટલી જગ્યાની મર્યાદા બાંધી બાકીનાનો ત્યાગ કરવો તે. (૩) કાળથી સામાયિક એટલે એ ઘડી-એક કલાક જે સામાયિકના કાળનું માપ છે ત્યાં સુધી સામાયિક કરવું તે. (૪) ભાવથી સામાયિક એટલે રાગ-દ્વેષથી રહિતપણે છ કોટીએ ઉપયોગમાં રહી સામાયિક કરવું તે ભાવથી સામાયિક જણવું.

૧૨ પ્રશ્ન—શ્રી મન્મહામહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે સામાયિકનો શો અર્થ કરેલો છે અને તે શેમાં છે ?

ઉત્તર—તેમના પોતનાં સવાસો ગાથાના સ્તવનમાં સામાયિકના અર્થ માટે નીચે પ્રમાણે ગાથા આપેલી છે.

**ભગવદ્ અંગે ભાષીઓ, સામાયિક અર્થ;
સામાયિક તે આત્મા, ધરે સુધે અર્થ.**

૧૩ પ્રશ્ન—સામાયિક કરવાની વિધિમાં કયા દોષો વર્જવા ?

ઉત્તર—સામાયિક કરવાની વિધિમાં ચાર દોષો વર્જવા.

(૧) અવિધિ દોષ, (૨) અતિ પ્રવૃત્તિ-ન્યુન પ્રવૃત્તિ દોષ, (૩) દગ્ધ દોષ અને (૪) શુન્ય દોષ. આ ચાર દોષો સામાયિક કરવાની વિધિમાં ત્યજવા.

૧૪ પ્રશ્ન—તે દોષો વિગતવાર સમજાવો ?

ઉત્તર—અવિધિ એટલે જે વિધિમાર્ગ શાસ્ત્રમાં કહ્યો છે, તે વિધિથી સામાયિક ન કરવામાં આવે તો અવિધિ દોષ લાગે છે. અતિ પ્રવૃત્તિ-ન્યુન પ્રવૃત્તિ દોષ—એટલે શાસ્ત્રમાં કહ્યા કરતાં અધિક કે ન્યુન કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ ન જ થવી જોઈએ એટલે ઓછા વધુ ન થવું જોઈએ. (જેમકે ઇચ્છામી પડીક્રમણાનો કાઉસગ્ગ કહ્યો છે તેને બદલે કાં તો એક નવકાર ગણીને કે વધુમાં લોગસ્સ ગણે તો). દગ્ધ દોષ—એટલે સામાયિકમાં ધૂલિલોક પરલોકના સાંસારિક સુખોની વાંચ્છના કરવી તે, અને શુન્યદોષ—એટલે ઉપયોગ વિના સામાયિક કરવું, ક્યારે લીધું અને ક્યારે પાળવું તેનું ભાન ન રાખે તે. આ માટે આત્મહિતાર્થી જનોએ સામાયિક કરતી વખતે અવિધિના દોષો તજવા જોઈએ.

૧૫ પ્રશ્ન—સામાયિકમાં ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો ક્યા યાદ રાખવા ?

ઉત્તર—સામાયિકની અંદર પાંચ ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો યાદ રાખવા તે એ છે કે:—

(૧) ત્રિપાનુષ્ઠાન એટલે આ ભવના સાંસારિક પદાર્થોની વાંચ્છના પુત્ર, ધન, રાજમાન, વિગેરેની વાંચ્છનાએ સામાયિક કરવી તે ત્રિપાનુષ્ઠાન કહીએ.

(૨) ગરહાનુષ્ઠાન એટલે ધર્મ ક્રિયા કરી પરલોકની [પરભવની] સ્વર્ગાદિકના ભોગની આશાએ સામાયિકાદિ ક્રિયા કરવી તે.

. આ બે અનુષ્ઠાનો છોડી દેવા જોઈએ. બાકીના ત્રણ અનુષ્ઠાનો સ્વીકારાય છે એટલે સ્વીકારવા યોગ્ય છે.

(૩) અન્યોન્યાનુષ્ઠાન એટલે દેખાદેખીથી ધર્મ ક્રિયા કરવી તે. દેખાદેખીથી ધર્મ કરવાથી સરળ સ્વભાવીને લાભ થાય છે. કેટલાક કહે છે કે ત્રીજો અનુષ્ઠાન વર્જવા યોગ્ય છે, પણ તેમ નથી કારણ કે ધર્મ ધ્યાન, ત્યાગ, વૈરાગ્ય, પોષા, પ્રતિક્રમણ, સામાયિક, ચૌવિહાર વિગેરે દેખાદેખી ક્રિયા કરવાથી પણ ઘણો લાભ થાય છે. જેમકે વરૂણ નાગ નનુઆના મંત્રીની પેઠે.

દેખાદેખી એટલે એક સાથે રસ્તે ચાલતો હોય તેની પછવાડે તેના દેખાદેખીથી ચાલે તો ઇચ્છીત સ્થાને પહોંચી શકે.

વરુણનાગની કથા.

અન્યોન્યાનુંકાન એટલે દેખાદેખી ધર્મ કરવાથી પણ જરૂર લાભ મળે છે. ભગવતી ચતક ૭ મું, ઉદ્દેશો ૯ મો. જુઓ દ્રષ્ટાંત:—

વરુણનાગનાં ભરતક્ષેત્રમાં વિશાળા નામનું એક લઘુ નગર છે. ત્યાં એક મહારાજ રાજ્ય કરે છે તે ઘણો ધર્મી છે. તેજ શહેરમાં વરુણ નામનો નાગનો પૌત્ર હતો, એટલે તેનું નામ વરુણ નાગ સૌ કહેતાં હતાં તે રૂઢિવંત હતો અને કાંઈનો પરાભવ્યો (હરાબ્યો) જય તેમ નહોતો અને ખાસ મહાવીરનો આવક હતો. જીવ-અજીવ ઇત્યાદિક નંવે તત્ત્વોનો જાણનાર હતો. પુન્ય પાપના ફળ પણ જાણતો હતો. પાર વ્રતધારી આવક હતો અને જ્યારથી આવકવ્રત લીધા ત્યારથી અગ્ને ઉપવાસના પારણા નિરંતર આંતર્ય રહિત કરતો હતો. સદાય આવકના વ્રતમાં, ધર્મ ધ્યાનમાં પુરણ કુળ હતો.

એક વખત રાજની આજ્ઞાથી, ગણની આજ્ઞાથી અજાતકારથી વિગેરે વ્રતોમાં આગાર છે, તે પૈકી રાજના હુકમથી ‘રથ મુસળ’ એ નામનો સંગ્રામ (લડાઈ) માં જવું પડ્યું. હવે જ્યારે રાજનો હુકમ આવ્યો ત્યારે તેમને જઈ [મિ ઉપવાસ] નું પારણું હતું અને જાણ્યું કે મારા ઘણાનો હુકમ આવ્યો તે મારે શીર ચડાવવો જોઈએ અને પારણાની ખટપટમાં રહીશ તો ઘણો વખત લાગશે, પ્રમાદ થશે એમ સમજી ત્રીજો ઉપવાસ ભેળવી દીધો. પોતાના ચાકરને બોલાવી હુકમ કર્યો કે જલ્દી સંગ્રામી રથ હથિયાર સહીત તૈયાર કરી અજવંત તથા દ્રષ્ટિ પ્રમાણે ચાલનારા એવા ઘોડાને જોડી લાવો. તેમજ હાથી, ઘોડા

રથ, પાયદળ એ સર્વ હથીયાર સહિત ચતુરંગી સેના, લડાઈ કરવા યોગ્ય લડવૈયા, ચતુર્વીધ કૈન્ય તૈયાર કરે. એવો હુકમ કરવાથી નોક-રેાએ તમામ તૈયાર કરી હાજર કર્યું. તેમજ ધન છત્ર સહિત સંગ્રામ રથ હાજર કર્યો તે દેખી વરૂણ નાગ રાગ સ્નાન કરવા ઘરમાં ગયા, સ્નાન કર્યું. સુગંધી દ્રવ્યોનું વીલેપન કર્યું. કાગળાં કર્યાં. તેલાદીક મર્દન કરાવી તીલ મસાદિક કાર્ણીક રાગની માફક તૈયાર થઈને સર્વ અશ્વ-કારથી વિભુષીત થઈને શરીર ઉપર કવચ ધારણ કર્યા અને કોરંટક વૃક્ષના કુત્તની માળા મુક્ત છત્ર ધારણ કરતાં થકાં અનેક ગુણોના નાયક દુત સંધીપાળ સહિત નીકળ્યો. અને તે આવીને અરદાવળીઓને અરદાવલી બોલાવતો થકો તે રથમાં બેડો. રથમાં બેસીને ચાર પ્રકારની સેન્યા સહિત, મોટા મોટા સુભટોથી રક્ષાયેલો તે કાર્ણીક રાગના લડવૈયા સામે ‘ રથ મુસળ ’ સંગ્રામમાં આવ્યો. હવે વરૂણનાગને એવો અભિગ્રહ હતો કે મારા ઉપર કોઈ હથીઆરનો પહેલો ઘા કરે ત્યાર પછી તેના પર મારે સામે ઘા કરવો.

હવે વરૂણ નાગે રણના મુખ પાસે આવી પોતાના રથને સામે રાખ્યો. તે વખતે કાર્ણીક રાગના લડવૈયાઓ હથીયાર સહિત સામા રણની મુખે આવ્યાં. ધન, રણ સ્થંભ રોપાયા. સીંધુડા રાગ થવા લાગ્યાં. અરદાવલીઓ અરદાવલી બોલતાં થકી લડવૈયાઓને ઘણું તેજ ચડાવે છે. તે વખતે કાર્ણીકનો સુભટ હથીઆર, અખતર, રથ સહિત સામે આવ્યો અને વરૂણ નાગને કહેવા લાગ્યો કે હે વરૂણ નાગ ! લડાઈ ચાલતી કર, હથીયાર નાખ, જોઈ લે અમારું અળ, આમ કહી પડકાર્યો. જે વખતે પડકાર કર્યો ત્યારે વરૂણ નાગ બોલ્યો કે જોણે મારા ઉપર પ્રહાર કર્યો નથી તેના ઉપર મારે પ્રહાર કરવા કહ્યો નથી. તમે લડાઈ ચલાવો. પ્રહાર કરો. તે વખતે વરૂણ નાગના કયાં પછી

તુરતજ તે પુરૂષ કોઢે ધમધમી, ત્રણ બ્રહ્મી લલાટે ચડાવી, હાથમાં ધનુષ્ય બાણ ધારણ કરી, ઠીચણ ભરીયા થઈ, કાનના મૂળ સુધી પહોંચે એવી નાગ ઉપર તીક્ષ્ણ પ્રહાર કર્યો. તે પ્રહાર વડે નાગના હૃદયમાં લાગ્યો. તે બાણ ધણેજ આકરે લાગ્યો હતો. પણ તે પોતાના હૃદયમાંનું ઉપરથી બાણ કાપી પાટો મળણુત બાંધી કોંધાતુર થઈ હાથમાં બાણ લઈ, પહોંચે ખુબ કાનના મૂળ સુધી એવી, સામા લડવૈયા ઉપર મારતા તે લડવૈયા એકજ બાણ વડે કરી મરણ પામ્યો. એમજ લડાઈ કરતાં બીજા કેટલાકને પણ બાણ વડે કરી ખસેડ્યાં, ભગાડ્યા, માર્યા, રણ ખાલી કરી દીધું. એક જે વખત પડકારે કર્યો. 'કોઈ છે લડવૈયો ? સામું કોઈ ઉભું ન રહું ત્યારે પોતે પણ બાણ વાગવાથી શક્તિ રહિત, બળ, વીર્ય, પુરૂષાત્કાર પરાક્રમ રહિત થયો. પોતાના શરીરને અતિશય અશક્ત બાણીને ઘોડાની લગામ પોતાના હાથમાં લઈ રચને પાછો ફેરવી 'રથ મુસળ' સંગ્રામમાંથી નીકળી એકાંત નિર્જન ભૂમિમાં ગયો. ત્યાં રથમાંથી હેઠા ઉતરી ઘોડાઓને છોડી દીધા ને પોતાના કપડાં વડે કરી જમીનને પુંજ, ડાલનો સંચરે બનાવી તેના પર પૂર્વ દિશા સામું મોઢું રાખી પલાંડી વાળી બેઠો અને જે હાથ બેઠી મસ્તકે અડાડી એમ બોલ્યો કે, અરિહંત ભગવંત મુક્તિને પ્રાપ્ત થયાં તેમને મારા નમસ્કાર હો. ધર્મની આદીના કરનાર યાવત મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળાં મારા ધર્મગુરૂ ધર્માચાર્ય ધર્મોપદેશક શ્રી શ્રમણ ભગવંત મહાવીરને મારા નમસ્કાર હો. હે પ્રભુ ! હે નાથ ! હું આંહી છું, આપને વંદના-નમસ્કાર કરું છું આ રીતે વંદના નમસ્કાર કરીને એમ બોલ્યા કે મેં પહેલાં શ્રી શ્રમણ ભગવંત મહાવીરની પાસે જવ જીવ સુધી સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત આદિ પાંચ અણુવત, ચાર શીક્ષાવત, ત્રણ ગુણવત જીવની હોંમાનો ત્યાગ, અમૃત્યનો ત્યાગ,

ચોરીનો ત્યાગ, સદાર સંતોષ અને પરિગ્રહનો જે મેં મર્યાદાએ કરી ત્યાગ કર્યો છે, તે ફરીથી મહાવીરની શાખે સર્વ પ્રાણાતિપાતના પચ્ચ-ખાણુ કરે છે. યાવત્ અઢારે પાપ સ્થાનકના પચ્ચખાણુ કરે છે એમજ ચારે પ્રકારના આઢારનો જીવ જીવ સુધી ત્યાગ કરે છે, વળી આ શરીર ઇટકારી, જ્ઞાહું, પ્રિયકારી, પ્રીતિકારક એવા મારાં આ શરીરને જીંદગી પર્યાંત ત્યાગ કરે છે એમ કરીને કવચ છોડી ખાણુનું શસ્ત્ર [લલકુ] જે શરીરમાં ખુચ્ચું હતું તે કાઢીને આલોવી-પડીકમી નીંદી નીશસ્ત્ર થઈ અનુક્રમે સમાધી સહિત મરણુ પામ્યો. ત્યાં તેનો જે મંત્રી તથા બાળભિત્ર હતો તે પણ સંગ્રામનાં મુખમાં રહ્યો હતો અને સામાનું ખાણુ વાગ્યું તેથી તે પણ શક્તિ રહીત થઈ ગયો પણ યુદ્ધ કરી જ્ય વિજય ખોલાવી. તે પણ રથને પાછા ફેરવી જ્યાં વરણનાગ હતો ત્યાં આવ્યો. ત્યાં રથથી હેઠાં ઉતરી, ઘોડાને છોડી દીધા, અને કપડાથી સંધારો બીજાવીને પૂર્વ દીશાએ મુખ રાખી બેઠો. અને એ હાથ જોડી એમ કહ્યું કે મારો પ્રિય બાલ ભિત્ર વરણ નાગને જે આજીવંત ગુણુ-ગ્રાત વેરમણુ પ્રત્યાખ્યાન પોષધ ઉપવાસ છે, તે તેમને હોય તે પ્રમાણે મને પણ હજો. એમ કહી તેણે પણ કવચ કાઢી ખાણુ કાઢીને હાથ જોડી કહ્યું જે પ્રમાણે મારા ભિત્ર વરણ નાગને હોય તેમ મારે પણ હોજો. એમ અનુક્રમે તેનાંજ પ્રમાણમાં દેખાદેખી આલોવી, પડીકમી, કાળધર્મ એટલે મરણુને પામ્યાં.

હવે જે વખતે વરણ નાગ મરણુ પામ્યાં ત્યારે સમીપ [પાસે] રહેલા વાણુ વ્યતર દેવોએ દીવ્ય સુગંધી પાણીની ટ્રટિ કરી. પાંચ વર્ણવાળા અચેત કર્તવ્ય પુણ્પની ટ્રટિ કરી. તેની રીતે દીવ્ય ગીત તથા ગંધર્વએ ધ્વની કીધી તે વખતે વરણ નાગ દેવલોકમાં ગયા.

દેવીઓ [અપ્સરાઓ] વરી એમ સાંભળી અન્યો અન્ય ઘણાં લોકો પ્રસંશા કરવા લાગ્યા. અને કહેવા લાગ્યાં કે યુદ્ધમાં સન્મુખ યુદ્ધ કરનારા ઘણાં મનુષ્યો દેવમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમને અપ્સરાઓ વરે છે, એમ લડવૈયાઓ જોલે છે. પરંતુ આખા યુદ્ધમાં માણસો એક કરોડ ને એસી લાખ મરાણા, તેમાંથી એક પોતાનો ધર્મ આરાધી ધર્મ ક્રિયાના પ્રભાવ વડે કરી પહેલાં દેવલોકે ગયાં. સુધર્મા દેવલોકના અરુણનાભ વીમાનમાં ચાર પદ્મોપમની સ્થિતીથી ઉત્પન્ન થયાં અને ત્યાંથી દેવતાં સખધીનું આયુષ્ય ભવ તથા સ્થિતિ ક્ષય કરી મરણ પામી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈ મનુષ્ય થઈ દશાંગી સુખની પ્રાપ્તિ કરશે, છેવટે સદ્-ગુરૂની જોગવાઈ વડે કરીને ઉપદેશ સાંભળી દીક્ષા લેશે. ત્યાં ઘણીજ ઉત્તમ ક્રિયા કરી ચાર કર્મ ધનધાત્તી ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન પામશે અને કેવળીપણે ઘણો વખત વિચરી છેવટ બાકીના ચાર કર્મ છે તે ક્ષય કરી પરમ પદ પામશે. હવે તેના દેખાદેખી ક્રિયા કરનાર તેના બાલ-મિત્ર ત્યાંથી મરણ પામી ઉત્તમ કુળમાં મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાં તે પણ આયુષ્ય પુરૂં કરી મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં જઈ દશાંગી સુખ સહિત મનુષ્યપણું પામી સદ્ગુરૂની જોગવાઈ મળશે, ત્યાં જોધ પામી દીક્ષા અંગીકાર કરી સર્વ કર્મ ક્ષય કરી મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરશે એમ અન્યો-ન્યાનું દ્રષ્ટાંત એટલે દેખાદેખીથી ધર્મ ધ્યાન કરનારને પણ પૂર્ણ ફળ મળે છે.

(૪) તદ્દેહેતુ અનુષ્ઠાન-એટલે કરેલી ધર્મ ક્રિયા. ધર્મ ક્રિયા કરનારો પરાક્ષ ફળ આપે છે એટલે કરમની નિર્જરા થાય છે તે અને,

(૫) અમૃતાનુષ્ઠાન એટલે જેનું ફળ અમૃત એટલે આત્માનો વેકાસ છે તે શુદ્ધ નિર્જરા થાય તે.

આ પાંચ અનુષ્ઠાનોમાંથી એ અનુષ્ઠાનો છોડી દેવા જોઈએ, અને ત્રણ અનુષ્ઠાન આદરવા યોગ્ય છે.

૧૬ પ્રશ્ન—સામાયિકમાં અતિચારના કયા દોષો વર્જવા જેવા છે ?

ઉત્તર—સામાયિક કરતી વખતે અતિચારના પાંચ દોષો વર્જવા. મન, વચન અને કાયાનું દુઃપ્રણીધાન એટલે મન, વચન, કાયાથી પાપ કર્મમાં પ્રવર્તન કરવું નહિ. એ ત્રણ ભેદો તથા ચોથો અનાદર એટલે પ્રમાદના દોષથી જેમ તેમ સામાયિક કરવું એટલે સમય પુરો ન થયો હોય તો પણ વહેલું પાળવું તે. પાંચમો સ્મૃતિનો નાશ તે છે તેનો ભાવાર્થ એ છે કે અવ્યવસ્થિતપણે, અનિયમિતપણે સામાયિક કરવું તે. આ પાંચ અતિચારથી ભવ્ય જીવોએ વિરમવું જોઈએ.

૧૭ પ્રશ્ન—કેવળી પ્રભુએ સામાયિક માટે શું કહ્યું છે ?

ઉત્તર—કેવળી પ્રભુએ સામાયિક માટેનું નીચેનું સૂત્ર પશ્યું છે.

નિંદ પસંસાસુ સમોય માણા વ માણંકારીસુ ।

સમસયણ પરજણ મળો સામાઙ્ય સંગઓ જીવો । ૧ ।

જો સમો સવ્વભૂણસુ તસેસુ થાવરેસુ ય ।

તસ્સ સામાઙ્યં હોઈ ઇમં કેવલી ભાસિયં । ૨ ।

—અનુયોગદ્વાર સૂત્ર.

અર્થ—સામાયિક સહીત જે નિંદા પ્રશંસામાં સમ-પરિણામી હોય, વળી માન તેમજ અપમાન કરવાવાળા ઉપર સમ પરિણામવાળો હોય, તેમ પરજન ઉપર પણ સમભાવ રાખે. ૧. વળી ત્રસ અને સ્થાવર જીવો ઉપર પણ સમભાવ પરિણામી હોય તેને સામાયિક હોય તેવું કેવળી ભગવંત કહે છે. ૨.

૧૮ પ્રશ્ન—સામાયિકના આડ નામ તેના અર્થ સાથે કહેા ?

ઉત્તર—સામાયિકના મુખ્ય બે ભેદ છે. દેશવિરતિ અને સર્વ વિરતિ. તેમાં કેટલાએક ભાવ અને દ્રવ્ય એમ બે પ્રકાર સુચવે છે. ભાવ સામાયિક આડ પ્રકારે વર્ણવેલી છે.

ગાથા:—સામાઈયં સમઈયં સમ્મંવાઓ સમાસ સંખેવો ।

અળવજ્જં ચ પરિણા પચ્ચક્ષ્ણાણેય તે અઠા ॥

(૧) સમતા ભાવ રાખવો તે સમભાવ સામાયિક (૨) સર્વ જીવ ઉપર દયા ભાવ રાખવો તે સમયિક સામાયિક (૩) રાગદ્વેષ રહીત યથાતથ્ય સત્ય બોલવું તે સમવાદ સામાયિક (૪) થોડાજ અક્ષરમાં તત્ત્વ સાચું સમજી જવું તે સમાસ સામાયિક (૫) થોડાજ અક્ષરમાં કર્મનો ક્ષય થાય એવો દ્વાદશાંગીનો સૂત્રાર્થ વિચારવો તે સંક્ષેપ સામાયિક (૬) પાપરહીત સામાયિક આદરવું તથા વર્તન કરવું તે અનવચ્ચ સામાયિક (૭) સામાયિકના તત્ત્વને જાણી લેવું, તત્ત્વનું જાણપાણું જે સામાયિકમાં હોય છે તે પરિજ્ઞા સામાયિક (૮) બંધનકારક ત્યાગેલી વસ્તુનો સ્વીકાર ન કરવો તે પ્રત્યાહ્યાન સામાયિક.

સંક્ષેપ સામાયિક (શબ્દ થોડા અર્થ ઘણો) એ વિષય ઉપર

જીતશત્રુ રાજની કથા.

જીતશત્રુના ભરતક્ષેત્રના વિષે વસંતપુર નામે એક શહેર છે. તેને વિષે જીતશત્રુ રાજા રાજ્ય કરે છે. તે રાજાને વૃદ્ધ થવાથી આયુષ્યનો વિશ્વાસ ઉડી ગયો હતો. એને થયું કે, આ છેલ્લી અવસ્થામાં પણ કંઈક ધર્મ, પુણ્ય કે આત્મસાધન કર્યું હોત તો કોઈ કાળે તરી જવાય. જીંદગીનો ઘણો ભાગ તો રાજ પ્રપંચ, યુદ્ધ અને વિલાસમાં વ્યતીત થઈ ગયો. હવે શું કામ કરું કે જેથી જીવનના આ અંતિમ દિવસો ઉગી નીકળે ?

શાસ્ત્રવેત્તાઓની સલાહ લેવાનો વિચાર કરી, તેણે પોતાના રાજ્યમાં જેટલા શાસ્ત્રીઓ, વિદ્વાનો અને પંડિતો હતા તેમને સૌને પોતાની રાજ્ય સભામાં આમંત્ર્યા, અને કહ્યું કે “ મારે હવે આત્મ કલ્યાણ સાધવું છે. મને સરળ શાસ્ત્રીય માર્ગ બતાવો. ”

વિપ્ર—અમારી પાસે શાસ્ત્રોના મોટા ભંડાર ભર્યા છે, તમે આજ્ઞા આપો તો એક પછી એક એમ વાંચીએ, અને તમને સમજાવીએ.

જીતશત્રુ રાજાને હવે એટલો અવકાશ ન હતો, (અવકાશ હોય છતાં પણ હવે તે અધીરો બન્યો હતો). એને માત્ર શાસ્ત્રો સાંભળવાની નહીં પરંતુ સિદ્ધાંતો જીવનમાં ઉતરવાની તાલાવેલી લાગી હતી.

“આયુષ્યના અંત સુધી શાસ્ત્રો સાંભળ્યા કરે, કદાચ સાંભળી સાંભળીને થાકી જાયો, પણ અમારા અંધનો આરો ન આવે, એટલા શાસ્ત્ર-સમૃદ્ધિ અમારી પાસે પડી છે.” ખીજ એક પંડિતે પોતાનો શાસ્ત્ર-વૈભવ દર્શાવતાં કહ્યું.

વ્યાકરણ, ન્યાય, મીમાંસા, સાહિત્યના મહારથી જેવા ખીજ ઘણાં પંડિતો જેમણે જીવન અધ્યયન-અધ્યાયની પાછળ અર્પી દીધાં હતાં અને જેઓ એ વાતનું વ્યાજખી અભિમાન ધરાવતા હતા તેમણે પોતે પોતાના વિષયનો મહિમા ગાવા માંડ્યો, સૌની આગળ એમના વિષયનું અમૂલ્ય સાહિત્ય હતું, રાજા જેવો જિજ્ઞાસુ મળે અને શાસ્ત્રની કદર થાય એવી ઊંડી ઊંડી વૃત્તિ પણ ખરી.

જીતશત્રુ રાજાએ ફરીવાર પોતાનો નિશ્ચય સંભળાવ્યો કે “મારી જીવન મુડી ઘણી ખરચાઈ ગઈ છે. છેલ્લા દિવસોમાં એ બધા શાસ્ત્રોના દોહન (સત્વ) રૂપ સિદ્ધાંતો સંભળાવો તોજ હું કાંઈક પાળવાનો પ્રયત્ન કરું. મને કંઈ એવું કહો કે જેમાં શબ્દોનો આડંબર કે વિસ્તાર ન હોય પણ મૂળ વસ્તુ એમાં સમાઈ જતી હોય.”

સભાના વિદ્વાનો વિચારમાં પડ્યા. રાજાની સ્થિતિની તેઓ કલ્પના કરી શક્યા પછી સઘળા શાસ્ત્રવેત્તાઓએ મળી એમના વિષય અને શ્રદ્ધાને અનુરૂપ એક શ્લોક તૈયાર કર્યો, અને જીતશત્રુ રાજા પાસે જઈ એમણે એ શ્લોક સંભળાવ્યો.

जीर्ण भोजन मात्रेयः कपिलः प्राणीनां दयाम् ।

बृहस्पति रविश्वासम् पंचालः स्त्रीषु मादवम् ॥

આરોગ્ય વિદ્યાના અભ્યાસીઓએ પોતાનાં વૈદક શાસ્ત્રને મથી મથીને સિદ્ધાંત નીચોવ્યો કે, “જીર્ણ ભોજન કરવું અર્થાત્ પ્રથમનો

કરેલો આહાર બરાબર પચી જાય તે પછી બીજો આહાર કરવો.” એ આત્રેય મહર્ષિના શાસ્ત્રનું રહસ્ય છે.

કપિલ મતના અનુયાયીઓએ પોતાના શાસ્ત્રોમાંથી એવો સાર તાર્યો કે “સર્વ જીવની ઉપર દયા રાખવી.” એ કપિલ મુનિના વચનોનો પરમાર્થ છે.

બૃહસ્પતિના સિદ્ધાંતને માનનારાઓએ કહ્યું કે, ‘કાષ્ઠની ઉપર અંધ વિશ્વાસ ન રાખવો.’ એ ન્યાય શાસ્ત્રનો નિષ્કર્ષ છે.

પંચાલના ભક્તોએ કહ્યું કે “સ્ત્રી જાતિ સાથે નરમાશયી વર્તવું.” એ કામશાસ્ત્રનું રહસ્ય છે.

પંડિતો પોતેજ લૌકિકાચારમાં મુંઝાએલા હતા. એમને લૌકિકાચાર સિવાય બીજી મહત્વની વસ્તુઓનું જ્ઞાન ન હતું. તેથી તેમણે જીર્ણ ભોજન, જીવ દયા, અવિશ્વાસ અને મૃદુતાના સામાન્ય સિદ્ધાંત ધણી લાંબા મંથનને અંતે તારવ્યા. સામાન્ય પંડિતો પુષ્કળ મહેનત પછી પણ થોડા શબ્દોમાં ગંભીરાર્થવાળી વાત બરાબર કહી શકતા નથી. પરંતુ જે જીનેશ્વર ભગવાન પોતાના સૂર્ય સમાન કેવળજ્ઞાનના કિરણોથી લોકલોકનું વસ્તુ સ્વરૂપ જોઈ રહ્યા હોય છે તેઓ તો પ્રાણી માત્રના કલ્યાણ અર્થે ત્રિપદી જેવા સંક્ષેપ મંત્ર ઉચ્ચારી થોડાજ શબ્દોમાં સકળ શાસ્ત્રોને રહસ્યથી ઠંડી ઠંડીને ભરી દે છે. ગણધર મહારાજના ત્રિપદીમાંથી દ્વાદશાંગીની રચના કરે છે. જીનેશ્વર ભગવાનની વાણી સંક્ષેપમાં હોવા છતાં એમાં ગંભીર અર્થો ગુંથાએલા હોય છે. મનુષ્યો અને દેવાજ નહિ પણ સામાન્ય પ્રાણી પણ ભગવાનની વાણીનો અર્થ સમજી શકે છે. જગતના કલ્યાણ અર્થે જેમણે થોડામાં

થોડા શબ્દોની અંદર ગંભીરમાં ગંભીર સ્ત્રોતો, સરળમાં સરળ માર્ગે નિરૂપ્યા એમનો આપણા ઉપર કેટલો ઉપકાર છે? રાગની આગ્રાથી પડિતોની સભા પણ જે નિષ્કર્ષ ન કાઢી શકે, તે જીનેશ્વર દેવો સહેજે સ્વયં સ્ફુર્ણાથી ભવ્ય જીવોને સંભળાવે છે, અને ગણધરો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો એના અર્થ સમગ્રની સંસારના જીવોને પ્રકાશ આપે છે.

અક્ષર થોડા પણ રહસ્ય ઘણું સમગ્રનય એવી રીતે દ્વાદશાંગીનું સાર રૂપ બાળનું તે સંક્ષેપ સામાયિક કહેવાય છે.

તેઓશ્રી સંક્ષેપમાં ઉપદેશ છે કે દ્રવ્યથી વસ્તુ ધ્રુવ (નિત્ય) નું માટે તમારે શોક રૂપ દ્રેષ કરવાની અગત્ય નથી, પર્યાયે અનિત્ય છે માટે તેના પર રાગ કરવો ઘટીત નથી. આમ અરાગ અને અદ્રેષ રૂપ સમભાવ એજ મોક્ષ છે. એમ સમજીને સમભાવ ઉત્પન્ન કરનાર મોક્ષ માર્ગને બતાવનાર પહેલું પગથીયું દેશ વિરતિ સામાયિક છે. માટે મારે હંમેશા દ્રવ્ય થકી દ્રવ્યોપગરણ સહિત ઉભય ટંકની સામાયિક કરવી એમ અનુક્રમે સામાયિક પ્રતિક્રમણ કરવા લાગ્યા તેમજ મુનિ મહારાજ પાસેથી સૂત્રાર્થ સાંભળી બાર વ્રત અંગીકાર કર્યા, ઈંવટ સંચાર કરી આલોવી, પડી કમી, કાળને અવસરે કાળ કરી સ્વર્ગમાં ગયાં અને એકાવતારી બની ત્યાંથી મનુષ્ય થઈ મોક્ષમાં જશે, એ સંક્ષેપ સામાયિક ઉપર કથા કહી.

આનો ભાવાર્થ—થોડામાંજ આત્માનું કલ્યાણ થાય એવા ઉપાયો થોડે તો અલ્પ આરંભવાળો જીવ સુખશાતા મેળવે છે, અલ્પ પરિગ્રહવાળો સતોષ પામે છે, હંમેશા અલ્પ આહારવાળો (ભોજનવાળો) નિરોગી થાય છે, અલ્પનિંદ્રાથી જીવ દીર્ઘ—લાંબુ આયુષ્ય બાંધે છે,

અદ્ય-થોડું નિયમિત યોજનારો જીવ વચન સિદ્ધિવાળો થાય છે અને લોકોના અદ્ય પરિચયવાળો ભવ્ય આત્મા આ લોકમાં આધ્યાત્મિક (આત્માર્થી) આત્મ સ્વરૂપ જાણનારો થાય છે.

આવી ભાવ સામાયિક દરેક ક્ષણે કરી શકીએ તો આપણી સ્થિતિ કેટલે દરજ્જે સુધરે ?

ભાવ સામાયિકની સ્થિતીએ પહોંચવા પ્રથમ દ્રવ્ય સામાયિકમાં નિપુણ થવું જોઈએ. શુદ્ધ રીતે કરતાં શીખવું જોઈએ. દ્રવ્ય સામાયિકની સીડી પસાર કર્યા વિના ભાવ સામાયિકનાં માળ પર પહોંચવું મુશ્કેલ છે. દ્રવ્ય સામાયિક બાંધતી વખતે સાવધ જોગ સેવવાના પચ્ચખખાણુ કરે છે એટલે સર્વ પ્રકારના પાપકારી કાર્યોની બંધી કરે છે.

હવે ઉપર પ્રમાણે નહિ સમજનારા કેટલાક બાળ ભાવવાળાઓ અમૂલ્ય સામાયિકમાં દોષ લગાડે છે ને જતી શક્તિએ સામાયિક કરવામાં કેટલાએક પ્રમાદ સેવે છે. વળી કેટલાએક એમ કહે છે કે, સામાયિકના પચ્ચખખાણુ ન કરવા અને ભાવના રાખવી એમ કહી કિંમતી સામાયિકને અંગીકાર નહિ કરતા નકામો વખત એજો ગુમાવે છે. એમ સમજી ધર્મ કરણી કરનારાએ સામાયિક કરવામાં ભાવ રાખવો અને ધીમે ધીમે કરણી કરતાં થકા જરૂર આત્મા ઉંચો આવે છે. માટે ક્રમે ક્રમે પ્રયાસ આરંભવો જોઈએ. પ્રથમ વચનની અને કાયાની શુદ્ધતા સંપાદન કરી પછી મનના માટે યત્ન કરવો.

રથૂળ ત્યાગ કરવા પછી માનસિક ત્યાગ પણ થઈ શકે છે. જે જે ત્યાગ્ય, અગ્રાહ્ય અને સામાયિકમાં દોષ લગાડનાર આવરણો હોય તેથી સાવચેત રહેતા પરિણામે મન શુદ્ધિ, વચન શુદ્ધિ અને કાય શુદ્ધિ થઈ શકશે.

દ્રવ્ય સામાયિક કરીને મનને શાસ્ત્રાભ્યાસ, ધર્મ ધ્યાન, જાપ ચિંતવન વિગેરેમાં અને મુનિરાજનું વ્યાખ્યાન ચાલતું હોય તો તે શ્રવણ કરવામાં રોકવું, વચનને મુખ પાઠ કરેલા સૂત્રોનું સ્મરણ કરવામાં અથવા તો નવા વાક્યો ગોખવામાં રોકવું અને કાયાને શાસ્ત્રમાં ફરમાવેલા આસનમાં ગોપવવી એટલે દશ મનના, દશ વચનના અને બાર કાયાના એ બીજી દોષમાંથી બચી શુદ્ધ સામાયિક કરવા પ્રયાસ કરવો. સત્શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ અને ધર્મી જીવોના સમાગમથી સંશયોને નિવૃત્ત કરવા અને પૂર્ણ શ્રદ્ધાપૂર્વક સામાયિકની શુદ્ધ ક્રિયાથી મળતા અવર્ણનીય લાભ ઉઠાવવા તે વિષે નીચેની ગાથા પુરતી સાબીતી આપે છે.

સામાયમ્મિ ઉ કણ સમણો ઇવ સાવઓ હવઈ જમ્હા ।

एएण कारणेणं बहुसो सामाइअं कुञ्जा ॥

સામાયિક કરવાથી આવક સાધુ સમાન ઉચ્ચ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે, એટલા માટે તેણે વારંવાર સામાયિક વ્રત આદરવું જોઈએ-કરવું જોઈએ. ભદ્રિકલાવણે વારંવાર સામાયિક કરવાથી મધુમાની પેઠે મહા લાભ થાય છે અને છતી સામગ્રીએ સામાયિક નહિ કરનાર નાગ શેઠની માફક મનુષ્યપણું હારી જાય છે, તે ઉપર—

મધુમા અને નાગશેઠની કથા વાંચો.

મધુમા તથા નાગશેઠની કથા.

હી ર્ધપુર નગરને વિષે નાગશેઠ નામે એક ધણેજ ધનાઢ્ય વેપારી વસતો હતો. તેને ધણી આવક હતી. તેનો વેપાર ધમધોકાર ચાલતો હતો. આખા નગરમાં તેની પ્રતિષ્ઠા, માન અને લાગવગ પ્રચલિત હતા. તેની જાહોજલાલી કાઢી અનોખી હતી. તેનો આલેશાન ભવ્ય આકર્ષક મહેલ જોતાંની સાથે હરકોઈના મનમાં તેની શ્રીમંતાઈનો ખ્યાલ આવી શકે તેમ હતું.

આ શેઠ જેવો દ્રવ્યવાન તેવોજ સત્તાવાળો હતો. તે નગર સુધારક સમાજનો અગ્રેસર હતો. તે લોકેષણનો શોખી હતો. તે નવા નવા પ્રસંગો ઉત્પન્ન કરી અમલદારો અને શેડીઆઓને પોતાને ત્યાં બોલાવતો અને એ રીતે તેણે રાજદરબારમાં, શહેરના આગેવાનોમાં અગ્રપદ મેળવ્યું હતું.

તેના મકાનની અંદર દાખલ થતાં એક ડેલી હતી. ડાખી બાજુએ ડેલીની બહાર એક ઓરડી હતી. તે ઓરડીની અંદર એક મધુમા કરીને એક વૃદ્ધાવસ્થા પામેલી ડોશી રહેતી હતી, તે બાઈ ધણીજ ગરીબ હતી અને પોતાની આજીવિકા રેંડીયાથી પૂરીઓ કાંતીને મેળવતી હતી, ન્યારે ન્યારે ડેલીમાંથી જે જે માણસો પસાર થતા ત્યારે ત્યારે તે તેમને ‘આવો, પધારજો’ વિગેરે રીતે આવકાર આપતી.

એક દિવસે શેઠાણીએ ડોશીમાને કહ્યું; “હેં મધુમા ! તમે તો આખો દિવસ કાંતતા જ હો છો, ન્યારે જોઈ ત્યારે કાંતતા ને કાંતતા જ હો. જવ રે જવ ! તમને હરવા ફરવા અને વિનોદ કરવાની જરાપણ ઇચ્છા નથી

થતી કે શું ? આજે ચાલો, હમણાં આપણી ગાડી આવે છે તો ફરવા જઈએ.” ડોશી બેઠ્યાં: “અરે શેકાણીજી ! તમે ચૈસાદાર છો. પૂર્વે પુણ્ય કરેલા હશે તેથી તમોને ગાડીમાં હરવું ફરવું વિગેરે ભોગવાઈ મળી છે. પરંતુ મારે તો મજૂરી કરી પેટ ભરવું, તેના નશીબમાં હરવા ફરવાનું ક્યાંથી હોય ! જે એક દિવસ રેંટીયો કાતતાં વિસામો ખાઉં તો તાવડીને પણ વિસામો મળી જાય, કારણ કે અમારું ગુજરાન તો આ રેંટીયા ઉપરજ ચાલે છે જે રેંટીયો ચાલે તો ધંટી ચાલે અને જર બાજરીનો રેટલો મળી રહે. ઘણુંયે મને અત્યારે ધર્મધ્યાન કરવાની, મુનિ મહારાજના વ્યાખ્યાન સાંભળવાની અને સામાયિક, પ્રતિક્રમણ કરવાની ઇચ્છા થઈ આવે છે. ધર્મ કરવાનો આ મારો વખત છે પણ પેટને માટે શેકાણીજી ! આ બધું કરવું પડે છે. શું કરીએ ? આ મારા પુણ્યની ખામી છે. ધર્મથીજ માણસ સુખી થઈ શકે છે.” વિગેરે શબ્દો બોલતાં બોલતાં ડોશીમા તો ખિચારા ગળગળા થઈ ગયાં અને આંખમાંથી આંસુ સારવા લાગ્યાં. આ જોઈ દયાળુ અને પરગણુ શેકાણી બોલી ઉઠ્યા: “ડોશીમા ! જે તમારે સામાયિક કરવાની ઇચ્છા હોય અને ધર્મ ધ્યાન કરવાને માટે અભિલાષા હોય તો ચાલો મારે ઘેર. હું તમને ખાવાનું, લુગડાંલત્તા વિગેરે બધું આપીશ. ત્યાં તમે પુશીથી ધર્મ ધ્યાન કરજો.” આવું સાંભળી મધુમા બહુજ રાજ થયાં. રેંટીયો કાંતવો બંધ કરી જેની પુણીયો લાવ્યાં હતા તેની પાછી આપી દીધી અને શેકાણી સાથે ઘેર ગયાં. શેકાણીએ પોતાના રસોઈયાને હુકમ કરી દીધો કે, મધુમા ન્યારે જમવા આવે ત્યારે તુરત તેમને જમવા બેસાડી દેવા, જરાપણ ઢીલ કરવી નહિ. રસોઈયાને શેકાણીજીની આજ્ઞા તો શિરોમાન્ય હોયજ.

હવે મધુ ડોશી તો નવરા થયા. શેડાણીને ત્યાં જમી આવતા', કમડાં વિગેરે શેડાણી તેમને આપતા. હવે તેમને આજીવિકા માટે કાંઈ જ કરવાની જરૂર નહોતી એટલે કાંઈ દુઃખ રહ્યું જ નહિ. હંમેશા ડોશી સવારમાં વહેલા ઉઠે, ત્રણ ચાર સામાયિક કરે, પાછો જમવાનો વખત થાય ત્યારે જમી આવે (એવી રીતે પોતાના દિવસો ધર્મ ધ્યાનમાં વ્યતિત કરવા લાગ્યાં) અને બપોરના વખતમાં ડોશીમા સામાયિક કરવામાં સાવધાન થઈ જતા. એ રીતે આખા દિવસમાં ૧૦-૧૨ સામાયિક ડોશીમા કરતા. જેમ જેમ સામાયિક વધારે કરતા તેમ તેમ શેડાણી ખુશ ખુશ થઈ જતા. મધુમાની સેવા ચાકરી બંધ કરતા શેડાણી પણ વખતોવખત મધુમા પાસે જઈ સામાયિક કરવા લાગ્યા. એક દવસે શેડાણી અને મધુમા એક ઓરડાની અંદર બેઠા બેઠા ધર્મની ચર્ચા કરી રહ્યા છે તેવામાં શેડાણી બોલ્યા: “ મધુમા ! શેડ તો સાવ નવરા બેસી રહે છે, તેમને કોઈ જાતનું કામકાજ નથી. જેની તેની વાતો કુથડીઓ કરી સારોય અમૂલ્ય દિવસ નિરથક ગુમાવે છે. તેમને તો લોકોમાં મોટા થવું છે પણ આત્માનું કલ્યાણ કરવાનું સુઝતું નથી. દુકાનનું કામ તો પુત્રો, નોકરો સારી રીતે ચલાવે છે. મોટા દીકરાએ બધું કામકાજ ઉપાડી લીધું છે. તે તો સાવ નવરા બેસી બગાડા મારે છે. કોઈ વખત ગામમાં સાધુ મુનિરાજો બીરાજતા હોય તો તેમની પાસે જઈ બેસવું, બ્રાહ્મણ સાંભળવું, કે ઘેર બેઠા બે ઘડી સામાયિક કરવી એનું કાંઈજ તેમને ગમતું નથી. કોણ જાણે શું થઈ ગયું છે ? મારી તો જીજ્ઞાસુ તેમને કહી કહીને કૂચો થઈ ગઈ છતાં તેઓ માનતા નથી. માટે ડોશીમા તમે તેમને સમજાવજો, હો. તમારું કહેવું તે માનશે. ”

ડોશીમા બોલ્યા: “ શેડાણી ! એમાં શું ? કાલે સવારમાં વાત બીજી

દિવસે ડોશીમા સામાયિકો પુરી કર્યા પછી રસોડે જમવા ગયા, તે વખતે શેડ પણુ જમવા બેઠા હતા. શેડ બોલ્યા: “ આવો ડોશીમા, બેસો, શું કાંઈ કામકાજ ? ”

ડોશીમા બોલ્યા: ‘ ભાઈ વીરા ! મારે તમારું કાંઈજ કામકાજ નથી કારણકે આપના પ્રતાપથી હું તમારે રસોડે જમી આવું છું અને પેરોઢીયાના ચાર બન્ને વહેલા ઉડી સામાયિક કરી છું, રાત્રે નવ વાગે સૂઈ જઈ છું. તે દરમ્યાન ખાતું, પીતું, થોડુંક હરવું ફરવું વિગેરે વખત બાદ કરતાં બધાય સમય સામાયિક કરવામાં નિર્ગમન કરી છું. શેડજી ! આજે મારે તમને બે શબ્દ કહેવા છે. ‘તમને હાલ નવરાશ છે, કાંઈજ કામકાજ હોતું નથી, ફક્ત પાન સોપારી ખાવા, જોતી તેની વાતોમાં દિવસો કાઢવા, સુવું, હરવું ફરવું, એશ આરામ કરવો, તેમાં વખત જાય છે તો આખા દિવસમાં એક-બે સામાયિક કરે તો કેવું સારું ? મહા લાલની પ્રાપ્તિ થાય, સામાયિકનું ફળ ઘણું છે.’

મધુમાના મોઢેથી આવા વચનો શેડે સાંભળ્યા કે તરતજ શેડ ગુસ્સા સહિત ભભૂકી ઉઠ્યા: “ ડોશી ! જન જન ! મોટી જ્ઞાનની પુંછડી તે ઉપદેશ દેવા આવી છે ? અમને જાણે કે કાંઈજ ખબર નથી ! પણ ડોશી, તને શું ખબર પડે કે, શેડના હાથથી કેટલા કાર્યો થઈ રહ્યા છે. અમારા હાથથી ટી પાર્ટીઓ, મીજલસો, જલસાઓ, મેળાવડાઓ વિગેરે થાય છે તે દરેક જગ્યાએ હાજર રહેવું પડે છે. ડોશી ! ધેસો તો બહુ કાંકરાની માફક વાપરી નાખ્યું છું. ધર્મનું પૂછડું પકડી ઘેર બેસી તે રહેવાય ? મારી આખા નગરમાં કેવી વાહ વાહ કહેવાય છે ? શું મારે એકાંતે બેસી મૂઠપતિ આંધી સામાયિક કરવી એમાંજ મારું સર્વસ્વ

સમજેછે ? તમે ડોશીઓને ખૂબર થું પડે ? માટે હવે પછી કઠીપણ મારી પાસે આવો ઉપદેશ દેવા આવીશ નહિ. ”

આવી રીતે શેઠે મધુમાને ખુબ ધમકાવ્યા. ડોશીમા તો શાંત થઈ ગયા અને શેઠાણી પાસે આવી સર્વ હકીકતથી તેને વાકેફ કર્યા અને કહ્યું; “ શેઠાણીજી ! શેઠે તો મારી પૂર્ણ પવિત્ર આત્મ હિતકારી સામાયિકને અવગણી કાઢી, વખોડી કાઢી, અને હાંસી કરી મારું હડહડતું અપમાન કર્યું. હું તેમને વધારે કડી શકી નહિ કારણ કે મને તમારી અમી દ્રષ્ટિથી સામાયિક કરવાનો અર્થાત્ આ ધર્મ લાલ મારા સારા નશીબે મળ્યો છે, તેમાં તે વિદ્ધ નામે જેથી મેં તેમને વધારે કહ્યું નહિ. ”

કાંઈજ હરકત નહિ ડોશીમા ? ગમરાઓ નહિ. શેઠાણીજી ખોલ્યાં. “ તમારે તો તેમને કહેતાં રહેવું. એમ કરતાં જો અંતરાય તૂટવી હશે તો તૂટશે. એ તો મોટાઈએ ચલ્યા છે. એમને તો મોટા કહેવડાવું છે. દુનિયામાં મોટા થવું છે. ડોશીમા ! તમે તેમને વખત આવે કહેવું ભૂલશો નહિ. ”

ડોશીમાએ શેઠને એ ત્રણ વખત નમ્રપણે સામાયિક કરવા વિષે ધણું કહ્યું પણ શેઠે તો ડોશીમાનું દરેક વખતે સખત અપમાન કર્યું. ડોશીમાએ તો શેઠને કહેવું છોડી દીધું, પણ ડોશી પોતે પોતાનું કરે જતી હતી. તેમાં તેનો આશીત ભાવ રહેલો હતો, જેથી તેને મહાલાલ મળ્યો. વળી તેનામાં પોતાનું ભદ્રિકપણું હતું જેથી મનુષ્ય ભવનું આયુષ્ય બાંધ્યું. ચાર પ્રકારે મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધાય છે તેમ સિદ્ધાંત કહે છે. પ્રકૃતિના ભદ્રિકપણાથી, વિનયથી, અહંકાર રહિત નમ્રતાથી અને દયાથી—આ ચાર પ્રકારે મનુષ્ય મરીને મનુષ્ય થાય છે.

ડોશીમા તો આયુધ્ય પુરૂં કરી તેજ શહેરમાં જીતશત્રુ નામના રાગની ધારણી નામની રાણીને કુખે પુત્રીપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્રણ માસ પુરા થતાં માતાને સામાયિક કરવાના ભાવ થવા લાગ્યા. કહેવત છે કે પુત્રના પુણ્ય પેટમાંથીજ વર્તાય છે. ગર્ભના જેવા ભાગ્ય હોય, ભાવ હોય, તેવાજ માતાને ભાવ (કહોળા) ઉત્પન્ન થાય. રાણી સાહેબના ગર્ભમાં પુત્રીપણે આવેલા તે મધુમાના જીવના પ્રભાવથી આખા રાજદરબારમાં દાસ દાસીઓ સામાયિક કરે, અવનવું શીખે તો રાણીજી બહુ રાજી થાય. એમ સવા નવ માસ પૂર્ણ થતાં શુભ દિવસે, શુભ ચોઘડીએ તે પુત્રીનો જન્મ થયો. જગતમાં કયા માનવીઓને પુત્ર પુત્રીનો હર્ષ નથી થતો ? તેમાં વળી આ તો રાજદરબાર હતો, ઉપરાંત જીતશત્રુને ત્યાં કાંઈપણ હજીસુધી સંતતિ ન હતી. જેથી પુત્રી પ્રસવના સમાચાર વીજળી વેગે આખા નગરમાં ફેલાયા. ઘેર ઘેર આનંદની ઉર્મિઓ ઉભરાઇ. રાગએ પોતાના બધા કેદીઓને છોડી મૂક્યા. છોકરાઓને રાજી કર્યા અને મહોત્સવ કર્યો. પૂણ્યાત્મા જન્મે ત્યારે આવા ઉત્સવો થાય તેમાં જરાય આશ્ચર્ય જેવું નથી.

ન્યારે પુત્રી ગર્ભમાં હતા ત્યારે રાણીને સામાયિક કરવાની ઇચ્છા થયેલી જેથી તે પુત્રીનું બારમે દિવસે સુવ્રતાજી એવું નામ રાખ્યું. તે લાડીલા કુંવરી સાહેબ તો શુકલપક્ષના ચંદ્રની માફક દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામતા પોતાનો બધો વખત આનંદ, ક્રીડા અને ગમ્મતમાં અતિત કરવા લાગ્યા. ન્યારે ન્યારે કુંવરી સાહેબ કોઈ સામાયિક કરતું જોતા અને ઉપકરણ, મૂલપતિ, ગોચરો વિગેરે જોતાં ત્યારે તેઓ આનંદથી પ્રકુલિત થઈ જતા, આવી રીતે તેઓ પાંચ ધાઈએ વૃદ્ધિ પામતા સાત વરસના થયા એટલે વિદ્યાભ્યાસ માટે એક અધ્યાપકની નીમણુંક

ફરી, કુંવરી તો ઘણાંજ ચાલાક અને હેંશિયાર હતા જેથી થોડાજ વખતમાં સ્ત્રીની ચોસક કળામાં સંપૂર્ણરીતે નિપુણ થઈ ગયા.

પોતે હજી કિશોરાવસ્થામાં હતાં છતાં પણ દીંગલા દીંગલી જેવી નકાની રમતો રમવાનું કદી પણ મન કર્યુંજ નહોતું, માત્ર તેમને તો સામાયિક શીખવું, બીજાઓને શીખડાવવું અને પોતાની બાળસખીઓની સાથે ધર્મચર્યા, પ્રશ્નો વિગેરે સંબંધી વાર્તાલાપ કરવો, એવુંજ ગમતું. તે કુંવરી સાહેબ સામાયિકના સંપૂર્ણ ભાવિક હોવાથી નવ-દશ વર્ષની ઉંમરે પોતાને એક વખત શુભ અધ્યવસાયમાં આવતા **જાતી રમરણ જ્ઞાન** ઉત્પન્ન થયું, જેથી તેમની સમક્ષ પૂર્વ ભવ નજરે પડ્યો. પોતે પૂર્વે મધુમા નામની ડોશી હતા તે સ્થિતિ અને હાલની અવસ્થા સરખાવતાં પોતાના મનમાં અસૌકિક હર્ષ અનુભવ્યો કે 'વાહ ! મેં પૂર્વ ભવે અણુસમજણમાં સમકિત વિના શેઠાણીના કહેવાથી સામાયિક કર્યું તેનું આ મીઠું મધુરૂં ફળ મળ્યું છે.' ધર્મ કરવાથી સર્વ સામગ્રી મળી આવે છે. કહ્યું છે કે:-

શ્લોક-ધર્મેણ હન્યતે વ્યાધિઃ ધર્મેણ હન્યતે ગ્રહઃ ।

ધર્મેણ હન્યતે ક્ષત્રુઃ યતો ધર્મસ્તતો જયઃ ॥

એમ મધુમાને એ સામાયિક તથા ધર્મ કરવાનું સંધન, ઉચ્ચ અવતાર, સારી સ્થિતિ, નિર્મળ શુદ્ધિ એ સર્વ પૂર્વના ભદ્રિકપણાથી, સામાયિક કરવાનો લાભ મળ્યો છે, પણ ખેર ! મારે સમજવું જોઈએ, કે આ અમૂલ્ય અવકાશ મને આત્મકલ્યાણ અર્થે સફલાગ્રે મળી ચૂક્યો છે તેનો સદ્-ઉપયોગ કરવાનું મારે કદી-પણ ભૂલવું જોઈએ નહિ.

વાંચક ! હવે જરા આપણે આપણી નજર પેલા કીર્તિદાન કરનાર નાગશેઠ તરફ ફેરવીએ. આપણે જાણીએ છીએ કે તે શેઠ કીર્તિ મેળવવાને માટે પોતાની અઢળક દોલતનો દુર્વ્યય કરી રહ્યો છે. પોતાને ધર્મધ્યાન, સામાયિકાદિ કાંઈપણ આત્માની કમાણી કરવાનું મનજ થતું નથી પણ કાળેરૂપી રાક્ષસના પંજમાંથી કાઢપણ છટકી શક્યું હોય તેમ જણાય છે ? એક દિવસે યમરાજનું તેડું થતાં શેઠશ્રી મરણને શરણ થયા અને તેજ શહેરમાં જીતશત્રુ રાજાને ત્યાં હાથણીની કુખે જન્મ્યા. તે મદોન્મત્ત હાથણીએ ગર્ભનો વખત પુરો થતાં એક બાળ હાથીનો (શેઠનો જીવ) જન્મ આપ્યો. ન્યારે કુંવરી સાહેબે આ સમાચાર સાંભળ્યાં કે તરતજ તે બાળ હાથીને જોવાને માટે ગજશાળામાં પધાર્યાં.

જેવું તે કુંવરીએ હાથણીના બચ્ચાને જોયું કે તરતજ પોતાના જ્ઞાતિ સ્મરણ જ્ઞાન વડે માલુમ પડ્યું કે, આ બચ્ચું તે મારા પૂર્વ ભવના જન્મનો શેઠ છે, જેણે મને સામાયિકાદિ ધર્મ ધ્યાન કરવામાં પુષ્કળ મદદ કરી છે. તે મારા અન્નદાતા છે. હું સામાયિક વ્રત પચ્ચખાણ કરવાથી આ ફળ ભોગવું છું. તે પણ તેનોજ પ્રતાપ છે. આ હાથીના બચ્ચાની હું ઘણીજ આભારી છું. એમ સમજી તેના ઉપર ઘણોજ સ્નેહ ધરી તેની આબેહુબ સેવા કરવા તે કુંવરી સાહેબ તત્પર થયા અને ખાનપાનાદિક વિગેરેમાં પોતાનીજ દેખરેખ રાખતાં અને વખતો-વખત તેને પદાવતા હતા.

ન્યારે ન્યારે તે કુંવરી સાહેબ જમવા બેસતા ત્યારે ત્યારે તે હાથીના બચ્ચાને બોલાવી તેની પાસે તે થાળ મુકી દેતા તેમજ હાથીને ખાવા યોગ્ય જાત જાતની વાનીઓ તેને ખવડાવતા. તે હાથીનું બચ્ચું

પોતાની આશ્વાવસ્થા પસાર કરી ચોગ્ધ વયે પહોંચ્યું એટલે તેને માટે એક માવતને રાખી હાથીની દરેક કળા તેને શીખડાવી અને તેના ઉપર ખેસવું, રમતગમત કરાવવી, ખેલવું વિગેરે સુવ્યવસ્થાને બહુ ગમતું.

હવે મધુમાંની એરડીનું શું થયું તે જરા તપાસીએ. મધુમાં મરણ પામ્યા પછી તેની એરડી એકીલી અને અટૂલી રહી અને શેઠના ઘરને ઘણીજ આડી આવતી હતી. શેઠે વિચાર કર્યો કે આ એરડી મને આડખીલીરૂપ છે માટે જો હું રાજ પાસે જઈ એરડીની માંગણી કરીશ તો હરરાજ મુકાશે તો કદાચ ખીજના હાથમાં તે એરડી જાય અને ઉલટી આપણને બહુજ મુશ્કેલી રહે માટે કાંઈ વખતે આપણે ઘેર વિવાહ પ્રસંગ આવે ત્યારે રાજને આમંત્રણ આપી આપણે ત્યાં પધરામણી કરાવશું અને ખુશી થતાં આપણને કાંઈ માંગવાનું કહેશે કે, તરતજ આ એરડીની માંગણી કરીશું.

એમ ઘણા વર્ષો વીતી ગયા શેઠ ગુજરી પાણુ ગયા. એક વખતે મોટા પુત્રને ત્યાં વિવાહ પ્રસંગ આવ્યો. મંડપની સ્થાપના કરી અને જગજગત્ત ધામધુમ કરી, તેને એવી સુંદર રીતે શણગાર્યો કે હરકાંઈ તે જોતાની સાથેજ આશ્ચર્યમુગ્ધ થઈ જાય.

આ પ્રસંગે તે ચારેય ભાઈઓ રાજસાહેબ પાસે આવ્યા અને રાજકુટુંબ સહિત પોતાને ત્યાં પધારવા માટે આમંત્રણ આપ્યું. રાજસાહેબે તે આમંત્રણ હેતુપૂર્વક સ્વીકાર્યું. કુંવરી સાહેબને પણ બહુ ગમ્યું. તેમણે નોકરને બોલાવી પોતાને માટે કિશોર વયના બાળહાથીને શણગારી પોતાની પાસે લાવવા હુકમ કર્યો. તેના ઉપર અંબાડી મુકીને હાથીને બરાબર શણગાર્યો અને કુંવરી સાહેબને ‘હાથી તૈયાર’ છે તેમ જાહેર કર્યું. રાજ સાહેબ તથા કુંવરી સાહેબ બન્ને જાણી હાથી

ઉપર એસી બી ધામધુમથી શેઠને ત્યાં મોટી સ્વારી સહિત ગય છે. પેલા ચાર ભાઈઓ સ્વારીને તથા રાજ સાહેબને સત્કારવા પેલી ડોશીના ઘર પાસે ઉભા રહ્યા છે કારણ કે ડોશીની ઓરડીને લીધે પોતાની ડેલી સુધી આવતાં ઘણીજ સંકડાશ છે જેથી હાથીને તે ડોશીની ઓરડી પાસે ઉભો રખાવ્યો.

હવે તે બાળ હાથીએ ચપળતાથી પેલી ડોશીની ઓરડીનો મોભારો પોતાની સૂંઠ વડે ખેંચી કાઢ્યો. ઓરડી ખળભળી ઉઠી, મોભારાનો કાટકો થયો, આ જોઈ માવત ગુસ્સે થયો. તેણે પોતાના અંકુશ વડે હાથી ઉપર પ્રહાર કર્યો અને ‘મસ્તીખોર શું સમજે છે ?’ એવા શબ્દો કહ્યાં. હાથી એકદમ ચીસ નાખી ગયો અને પોતાને ચકરી આવી. એવામાં ઉપર એઠેલા કુંવરી સાહેબના મુખ કમળમાંથી શબ્દો સરી પડ્યા, “ લઈ લે માનવંતા ! પૂર્વે ઘણી વખત સમજાવતાં છતાં સમજ્યો નહિ અને ઉલટું આત્મ હિતકારી સામાયિકનું વાંકું બોલી હાંસી કરી તેનું આ કૃણ ભોગવ. તું કર્તિદાનનો અભિલાષી હોઈને હાંધું નાક પામ્યો. હવે એવા એક અંકુશનાજ પ્રહાર નહિ પણ અનેક કુંતણા ખમવા પડશે.”

આવા હૃદયવેધક વચન સાંભળી હાથીએ ઉપયોગ મુક્તતા પોતાનો પૂર્વ ભવ યાદ આવ્યો. પોતે આવા આલીશાન મકાનનો શેઠ હતો અને આ ઓરડી પેલી ડોશીની હતી, જે મારે ત્યાં ખાતીપીતી હતી. જે રેંટીયો કાંતી પોતાની આજીવિકા મેળવતી હતી તેવી ગરીબડી ડોશી શું આજે મારા પર બેઠી છે ? ફિટકાર છે જીવ તુંને ? એમ મન સાથે બોલી પોતે જમીન પર પછડાયો.

રાજ સાહેબ તથા કુંવરી હોદા ઉપરથી નીચે ઉતરી ગયા. કુંવરી સાહેબ તો સીધા પોતાને બંગલે પાછા જતા રહ્યા. ત્યાં જઈ

પોતાના પૂર્વ લવનું સ્મરણ કરતાં ધર્મનું કૃણ જાણી આનંદ પામ્યા.

કુંવરી સાહેબ જમ્યા વિના પાછા આવ્યા હતા એવું જાણી દરબારમાં રસોઈ તૈયાર થઈ. કુંવરી સાહેબને એક નોકર તેડવા આવ્યો 'પધારો કુંવરી સાહેબ, રસોઈ તૈયાર છે.'

જવાબમાં કુંવરી સાહેબ બોલ્યા: 'આપુણ પધાર્યા ? ના જી, હજી સુધી તેઓ આ-યા નથી.' એમ નોકરે જવાબ આપ્યો:

"તેઓ તો હાથી ઉભો કરવાની કડાકુટમાં પરોવાઈ ગયા છે જેથી હજી આ-યા નથી. મંત્ર, જંત્ર, તંત્ર ઇત્યાદિક ઘણા ઉપાયો અજમાવ્યા, અનેક પ્રકારની ઔષધીઓનો ઉપચાર કર્યો પણ કોઈપણ રીતે તમારો પ્યારો હાથી ઉભો થતોજ નથી. રાગજી આથી ઘણા ઉદાસીન જણાય છે."

"જાવ, અત્યારે ને અત્યારે આપુણને બોલાવો અને કહો કે કુંવરી સાહેબ હમણાંજ હાથીને ઉભો કરશે."

એમ કુંવરી સાહેબે નોકરને કહી મોકલવાથી આપુણ તુરત આવ્યા અને કુંવરી સાહેબ સાથે જમ્યા બાદ બેઠા, તેવામાં કુંવરી સાહેબ બોલ્યાં: "આપુણ, હાથીને ઉભો કરવો છે ને ?" રાગજીે કહ્યું: "હા, પણ કુંવરી સાહેબ ! કેવી રીતે ઉભો કરવો ? ઉભો કરવાની મારી બધી તરફીઓ ખુંડી પડી છે."

કુંવરી સાહેબ બોલ્યા: "આપુણ આપ હુકમ કરો તો હું તે હાથી પાસે જઈ ઉભો કરી આપું."

રાગજી આ સાંભળી હસ્યા અને મનમાં વિચાર્યું કે, આ નાનું બાળક શું કરી શકે તેમ છે, છતાં વદન પર હાસ્ય સિરાય કાંઈજ બોલ્યા નહિ. કુંવરી સાહેબે જે ત્રણ વખત માંગણી કરી ત્યારે રાગજીએ

જવાબ આપ્યો: “ કુંવરી, જવ સુખેથી જાઓ અને હાથીને ઉભો કરી વેળાસર પાછા પધારો. ”

કુંવરી સાહેબે રાજાજીને કહ્યું કે, હું હાથીને ઉભો કરું તે દરમ્યાન બધા માણસોને ત્યાંથી ખસેડવાની અને કોઈપણ માણસ તે રસ્તા પર આવજા ન કરે તેની માંગણી કરી. રાજાજી તેમ કરી આપ્યું.

કુંવરી સાહેબ બોલ્યા: “ આપુજી ! હું હવે મારી કિંમતી વિદ્યા વડે આ હાથીને બેઠો કરીશ. ”

કુંવરી સાહેબ હાથી પાસે જઈ કાન પાસે મોઢું રાખી ઉંચા સ્વરેથી બોલ્યા:-

દોહરો—ઉઠ શેઠ મન જાંત કર, કરી હુવો દાન વસેણ;

હું સામાઈય રાય ધુયા, બહુ શુણ સમહીયતેણ.

અર્થ—‘ હે શેઠ, ઉઠ મનમાં કાંઈ જાંતિ કરશો નહિ. કારણકે તમે પૂર્વ કીર્તિદાન બહુ કર્યું છે જેથી લાંબું નાક પામ્યા એટલે હાથી થયા, અને હું સામાયિકના પ્રભાવ વડે રાજકુંવરી થઈ છું. ’ કારણકે તમારા કીર્તિદાન કરતાં લદ્રિકપણે સામાયિકનું ફળ અધિક છે. માટે ચાલો આલંબન સ્થળે આવો નહિતો માવતના ભાલાના પ્રહારે આવવું પડશે, તેમ કહેતાંની સાથેજ હાથી એકાએક ઉભો થઈ ગયો અને આલંબન સ્થળે આગ્યો. આ જોઈ સમસ્ત પ્રજા તથા રાજા આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા તેમજ પ્રસન્ન થયા. રાજાજી પૂછ્યું “ કુંવરી સાહેબ ! ક્યા પ્રયોગ વડે કરીને હાથીને ઉભો કરી શક્યા ? ” જવાબમાં કુંવરી સાહેબે પોતાના તથા હાથીના પૂર્વભવના વૃત્તાંતથી રાજાને વાકેફ કરી, તે સાંભળી રાજાને પણ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો અને મનમાં

નિશ્ચય કર્યો કે, ખરેખર ! આ જગતમાં સામાયિકનું ફળ અનોખું છે. કુંવરી સાહેબને બહુજ માનથી-લાડથી સત્કાર્યા.

કુંવરી સાહેબે પિતાશ્રીને કહ્યું: “ હે પિતાજી ! મેં ઓછા સમજણ વડે પણ ભદ્રિકપણે જે સામાયિક કર્યું તેનું મને મોટું ફળ પ્રાપ્ત થયું છે.”

મને આત્મ સાધનનો આ અમૂલ્ય અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. મને શુદ્ધ શ્રદ્ધા, દેવ ગુરૂ, ધર્મની પ્રાપ્તિ થઇ છે, અને સમકિત રત્નને પામી અસંખ્ય લાભ મળ્યો છે.

હવે પિતાજી ! જે આપની આજ્ઞા હોય તો સમકિત સહિત શુદ્ધ સામાયિક ચારિત્ર અંગીકાર કરે ! એમ કહી અતિ આગ્રહથી માતા તથા પિતા પાસેથી આજ્ઞા લઇ લવનો અંત કરનાર, સર્વ કર્મનો ક્ષય કરનાર એવું પંચ મહાવ્રત, ખંતી આદિ દસ બોલ સહિત ચારિત્ર અંગીકાર કરી, સામાયિકાદે અગીયાર અંગ ભણી ઘણા વર્ષ ચારિત્ર પાળી જ્યેષ્ઠ આજ્ઞા પડિક્રમી, નિંદી, નિસહાય થઇ ચાર કર્મ ધનધાતી ક્ષય કરી, બાકીના ચાર કર્મ અધ્યાત્મિકતા તે પણ ક્ષય કરી અંતગત કેવળી થઇ મોક્ષ પધાર્યા.

વાંચકો ! જે જે મનુષ્યો પ્રમાદ નહિ કરતા શુદ્ધ શ્રદ્ધા સહિત સામાયિક કરશે તો તે મનુષ્યો ઉચ્ચ પદને પામશે. કેટલાએક અણ-સમજુ મનુષ્યો બોલે છે કે, ભાઈઓ પહેલા તો જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ, અને સામાયિક આમ કરવું, તેમ કરવું જોઈએ, અને સામાયિક કરનારને અવગે રસ્તે ચડાવી અળસાવી દે છે. તે બિચારા જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મ બાંધી ચારેય ગતિમાં રૂપડે છે, અને જેઓ ભદ્રિકપણામી છે તેઓ ઓછા સમજણ વડે પણ જે કાયાએ કરી સામાયિક આદરે તો પાંચે આશ્રવ

રાકી આવતા કર્મને બંધ કરી સંવર કરણી કરશે તે જરૂર કર્મને બંધાવશે. કારણકે શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અ. પ. ગા. ૨૩માં કહ્યું છે કે—

ગાથા—આગારિ સામાયજ્ઞાણિ સ્ફુટી કારણ ફાસણ ।

પોસદં દુહઓ પક્ષવં ણગ રાયં ન હાવણ ॥

ગૃહસ્થો માટે સામાયિક ત્રણ પ્રકારની કહી છે. (૧) સમક્રિત સામાયિક, (૨) સૂત્ર સામાયિક, અને (૩) દેશવીરતી સામાયિક.

ઉપર લખી તે પ્રમાણે ત્રણ પ્રકારની સામાયિકના ચોવીશ ભેદ છે. પ્રથમ સમક્રિત સામાયિકના આઠ અંગ છે. તેના નામ:—

[૧] દેવ ગુરૂ ધર્મમાં શંકા ન લાવે, એટલે શાસ્ત્રમાં ભગવંતે આ પ્રમાણે કહ્યું છે કે નહિ તેવી શંકા ન લાવે.

[૨] જૈનધર્મ કરતાં બીજો ધર્મ વધારે સારો છે એમ માને નહિ.

[૩] ધર્મકરણી એટલે સામાયિક ચૌવિહાર વ્રત પચ્ચખાણુ બ્રહ્મચર્ય વિગેરે કરણી કરી મનમાં એમ ન રાખે કે આનું ફળ મને મળશે કે નહિ.

[૪] બીજા ધર્મના દેવ ગુરૂ વિગેરેના મોટા આડબરો દેખી, પોતાના ધર્મમાં આનું કાંઈ કેમ નથી એવી શંકા ન લાવે, કારણકે જૈનત્વ કેવળ ત્યાગમાંજ સમયેલું છે.

[૫] જે કોઈ ધર્મી જીવો હોય તેની બહુ પ્રશંસા કરે તથા માન વધારે.

[૬] ધર્મથી પતિત થયેલાઓનો તથા થતાઓનો ઉદ્ધાર કરે.

[૭] પોતાના સ્વધર્મોએને હિતકર નીવડે.

[૮] જૈન ધર્મની પ્રગતિ થાય તેવા રસ્તાઓ યોજે.

ઉપરના આઠ અંગ તે સમકિત સામાયિકના છે.

સૂત્ર સામાયિકના પણ નીચે પ્રમાણે આઠ ભેદ છે:—

(૧) કાલાચાર—જે જે સમયે શાસ્ત્ર વાંચવાની આજ્ઞા છે તે તે કાલે વાંચવું તે, તે કાળે અભ્યાસ કરવો તે.

(૨) વિનયાચાર—જ્ઞાની તથા જ્ઞાનના સાધન પુસ્તકાદિ તરફ વિનય રાખવો તે.

(૩) બહુમાન—જ્ઞાની તથા જ્ઞાનના ઉપકરણોને યથાર્થ આદર સત્કાર કરવો તે.

(૪) ઉપધાન—સૂત્રનો અભ્યાસ કરતાં અમુક તપ કરવો તે.

(૫) અનિહ્વય—અભ્યાસ કરાવનાર ગુરુ ઉપકારીઓને ઓળવવા નહિ—એટલે કોઇ પાસે અભ્યાસ કર્યા પછી તેની પાસે અભ્યાસ નથી કર્યો તેવું અસત્ય બોલવું તે.

(૬) વ્યંજનાક્ષર—સૂત્રના અક્ષરોના વાસ્તવિક ઉચ્ચાર કરવા.

(૭) અર્થાચાર—સૂત્રના સત્ય અર્થ કરવા તે.

(૮) તદુભયાચાર—સૂત્ર તથા અર્થ બંને શુદ્ધ બોલવા.

ઉપરના આઠ ભેદ તે સૂત્ર સામાયિકના છે.

હવે દેશવિરતી સામાયિકના પણ આઠ ભેદ છે તે કહે છે. પાંચ મુમતિ ને ત્રણ ગુપ્તી એ આઠ ચારીત્રના અંગ જાણવા. એ ત્રણ પ્રકારના સામાયિકના ચોવીસ અંગને શ્રદ્ધાવંત શ્રાવક-કાયાએ કરી શુદ્ધ રીતે પાળે અને અંધારા અજવાળા પક્ષને વિષે યોષધ કરે તેમાં એક રાત્રિ પણ હાની ન કરે. ઉભય ટંકની સામાયિક કરે.

સામાયિકની મહત્વતા અને તેથી સંપાદન થતી શાન્તિની કીમત આજના ઘણા લોકો સમજતાં નથી એટલે આ અમૃતના સ્વાદની

તેમને ખચર પડતી નથી. સામાયિકને મોક્ષ સુખની વાનગીની ઉપમાં આપવામાં આવે છે એ અક્ષરશઃ સત્ય છે. કેટલાક કાયર જન તરફથી એવી દલીલ રજુ કરવામાં આવે છે કે, સામાયિક શુદ્ધ રીતે કરતા આવડે તો જ તેનું ફળ મળે છે, એ વિના ફળ મળતું નથી. તેમનું આ મોલતું વજન વિનાનું છે. તે વિષે વિદ્વાન શાસ્ત્રકારોના નીચેના પ્રયત્ન સૂત્ર ઉપરથી સમજાશે:—

યા યા ક્રિયા સા સા ફલવતી ।

જે કોઈ ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેનું કાંઈ ફળ તો મળેજ, પણ આવકાએ જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી વિચારવું જોઈએ કે, શા માટે પુરેપુરે લાભ ન લેવો ? શા માટે હાથે કરી પગ પર કુહાડો મારવો ? કેટલાક લોકો કાંઈ પણ પ્રયાસ કરવાને બદલે કહે છે કે, અમારાથી શુદ્ધ બની શકે તેમ નથી, અમારામાં તેવી શક્તિ કે જ્ઞાન નથી.

પણ અરે ! આત્માની શક્તિ તો વિચારો ? મનુષ્ય જાતિ શું નથી કરી શકતી ? તમને તમારો પોતાનો પણ પુરો વિશ્વાસ નથી. પ્રયાસે દરેક કાર્ય સાધ્ય છે. બાળક શીખીને જન્મ લેતું નથી. તમે કાયર ન બનો. થોડું પણ શુદ્ધ રીતે શીખવા પ્રયત્ન કરો અને પરિણામે તમે સર્વ શુદ્ધ રીતેજ કરી શકશો. બાકી પ્રયાસ ક્યાં વિના એકા એકા તો કાંઈ શુદ્ધ થઈ શકતું નથી. આંખાના ટૂકા નીચે સુતા સુતા કેરીના રસનો સ્વાદ લઈ શકાયજ નહિ.

સામાયિકનું શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજવા સામાયિકની દરેક ક્રિયા અને દરેક પાઠ કેવા ઉચ્ચ આશયથી ગોઠવવામાં આવેલ છે અને દરેક વખતે કેટલી બધી કાળજી રાખવાની છે તે સમજીનું સશસ્ત્ર વિવેચન અપ્રાસંગિક નહિ ગણાય.

પ્રભાતનો સાંત સમય સામાયિક માટે સાનુકુળ છે. કેટલાક શ્રાવકો પોતાના ધરેજ સામાયિક કરી, વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા ઉપાશ્રયમાં આવે છે, જ્યારે કેટલાક તે વખતેજ સામાયિક કરે છે; પરંતુ આજના પ્રવ્રતિમય જમાનામાં સામાયિક માટે જુદી સગવડતાવાળી શુદ્ધ જગ્યા દરેક શ્રાવકને ત્યાં હોવી અસંભવિત છે, તેથી ધણે ભાગે ઉપાશ્રયમાંજ સામાયિક થાય છે. ઉપાશ્રયમાં જતના સહિત આવતા ખીરાજમાન સાધુ સાધ્વીને સવિનય, સપ્રેમ વંદના કરવી. ધર્મ ગુરુઓને ભાવથી વંદન કરતાં ધણા ક્ષાલ થાય છે. શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં દેવગુરુના દર્શનથી ૧૦ ગુણ પ્રાપ્ત થવાનું કહેલું છે. તેના નામ:- ૧ વિનય, ૨ સમકિત-શ્રદ્ધા, ૩ જ્ઞાન શ્રવણ, ૪ વૈરાગ્ય સાથે વ્રત, ૫ આશ્રવ રહિત સંવર વ્રદ્ધિ, ૬ ધૈર્યગુણ, ૭ તપ ક્રિયા, ૮ ક્ષમા, ૯ કર્મની નિર્જર્જરા, અને ૧૦ મોક્ષપદ.

ધર્મ ગુરુઓને નીચે પ્રમાણે ૩૨ દોષ ટાળીને વંદન કરવાનું ફરમાવેલું છે. તેમાં ૨૫ મો દોષ કર છે. વેડીઓ જેમ વેડ કરે અથવા માથેથી કર ઉતારવા પ્રેમ વિના જેમ કાર્ય કરે તેમ વંદન કરતા કરવું નહિ. ૨૬ મો દોષ તન્મોચ્ચન છે. ગુરુને વંદન કર્યા વિના છુટકો નથી તેમ ધારીને વેડ ઉતારવા વંદન કરવું એ પણ દોષ છે. એક તો વ્યવહાર પ્રપંચમાંથી બચવા માંડ માંડ ધર્મ સ્થાનકમાં જવાનું અને ત્યાં પણ માથે આવી પડેલ વેડ મુજબ જો વંદન વિગેરે ક્રિયા કરવામાં આવે તો તે દોષરૂપ છે. જે કરવું તે ભાવ સહિત સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાથી કરવું જોઈએ.

વંદણાના ૩૨ દોષ.

૧ અનાદત દોષ—અનાદર વડે વંદન કરવું તે.

૨ સ્તબ્ધ દોષ—ગતિ વિગેરેના મદથી સ્તબ્ધપાતું (અક્રુડપાતું) રાખી વંદન કરવું તે.

૩ પ્રવિક્ષ દોષ—અવસ્થા રહિત જે વંદન કરવું તે ત્યાં ત્યાં વંદન છોડી ચાલતો થાય તે.

૪ પરિપિડિત દોષ—આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વગેરે સર્વ સાધુઓને પૃથક્ પૃથક્ વાંદણે નહિ વાંદતા એકજ વાંદણે વાંદે તે; અથવા સૂત્રાક્ષરોને સ્પષ્ટ અને શુદ્ધ નહિ ઉચ્ચારતાં ઉતાવળે ઉતાવળે ભેગાં બોલે.

૫ ટોલ ગતિ દોષ—પાછો ગય, સામે આવે. આ પ્રમાણે નીકળી જેમ ઉછળતાં વંદન કરવું તે.

૬ અંકુશ વંદન—જેમ અંકુશ વડે લાથીને ઝુકાવીએ છીએ તેમ જે શિષ્ય, ઉભા રહેલ, સૂતેલા અથવા કોઈ અન્ય કાર્યમાં ગુંથાએલા આચાર્ય મહારાજના કપડાને, ચોલ પટ્ટાને અથવા લાથને અવસા-પૂર્વક ખેંચી વંદન દેવા માટે આચાર્યને આસને બેસાડી વંદન કરે તે.

૭ કચ્છ પરિગિત દોષ—જે **તિત્તિસન્નયરાણં જં કિંચિ મિચ્છાણં** ઇત્યાદિ સૂત્ર ઉચ્ચારતાં ઉભો રહ્યો થકા. અથવા **અહો-કાયં કાય** ઇત્યાદિ સૂત્ર ઉચ્ચારતાં બેઠેલો થકા કાયખાની જેમ આગળ અથવા પાછળ કાંઈક ખસ્યા કરી વંદન કરે તે.

૮ મત્સ્યોદ્વર્તન દોષ—જે ઉડતો અથવા બેસતો જળમાં રહેલાં માછલાંની જેમ અસ્થિર બની વંદન કરે; અથવા આચાર્ય યા ગુરુ મહારાજને વંદન કરી તેમની સમીપમાં વંદન યોગ્ય બેઠેલા ખીજ સાધુને વંદન કરવાની ઇચ્છાવાળો થઈ, બેઠો બેઠો જ માછલાની જેમ જલદી જલદી શરીર સરકાવી દ્રષ્ટ વંદન કરે તે.

૯ મન પ્રદુષ્ટ દોષ—ગુરુ મહારાજે પોતાને કાંઈ અપ્રિય કશું હોય, અથવા મિત્રાદિને અપ્રિય કશું હોય, આવી રીતે ખીન્ન પણ અશ્રિત અથવા પરાશ્રિત કારણોને કીધે દ્રેષ્યુક્ત મનવાળો થઈ વંદન કરે તે.

૧૦ વેદિકાબદ્ધ દોષ—પાંચ પ્રકારે લાગે છે. બન્ને દીંચણ ઉપર હાથ રાખી વંદન કરે, બન્ને દીંચણ નીચે હાથ રાખી વંદન કરે. એ દીંચણની પડમે હાથ રાખી વંદન કરે, કાયા અથવા જમણા દીંચણને બન્ને હાથની વચ્ચે રાખી વંદન કરે, અથવા ખોળામાં હાથ રાખી વંદન કરે તે.

૧૧ ભય દોષ—જો વંદન નહિ કરીશ તો ગમ્મળ બહાર કરશે. આક્રોશ કરશે ઇત્યાદિ ભયથી વંદન કરે તે.

૧૨ ભગવંત દોષ—આચાર્ય હમેશા મારે અનુકૂળ રહે છે, વળી આગળ ઉપર પણ વિદ્યા-મંત્રાદિ શીખવશે, જરૂરી પ્રસંગે કામ લાગશે માટે આચાર્યને વંદન કરું, એ પ્રમાણે વિચારી ભગવંત! આપને અમે વંદન કરીએ છીએ, એ પ્રમાણે ખોલી આચાર્ય ઉપર સપાકું ચડાવવા માટે જે વંદન કરે તે.

૧૩ મૈત્રી દોષ—આચાર્યને હું વાંદું તો આચાર્ય સાથે મારી મૈત્રી બધાય, આ પ્રમાણે મિત્રતા કરવા માટે જે વંદન કરવું તે.

૧૪ ગૌરવ દોષ—“હું સામાચારીનો જાણકાર છું, વિધિ પ્રવિણ છું, વિનયવાન છું, એ પ્રમાણે સર્વ સાધુઓ જાણે” એવા અભિપ્રાયથી પોતાનું ગૌરવ વધારવા માટે વિધિપૂર્વક વંદન કરવું તે.

૧૫ કારણ દોષ—જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્ર સિવાય ખીન્ન વસ્તુ પાત્ર, કંબલાદિ આ શ્રોતના સાધનની ઇચ્છાથી જે વંદન કરવું તે.

૧૬ દ્વૈતૈન્ય દોષ—આ અતિ વિદ્વાન હોવા છતાં પણ ખીજને કેમ વંદન કરે છે ? એ પ્રમાણે પોતાની લઘુતા થવાની ખીકથી ચોરની જેમ ખીજ સાધુ-શ્રાવકાદિની દષ્ટિ ચુકાવી વંદન કરે તે.

૧૭ પ્રત્યનીક દોષ—આહાર અથવા નીહાર સમયે વંદન કરવું તે.

૧૮ રૂષ્ટ દોષ—ક્રોધથી ધમધમી રહ્યો છતો વંદન કરે તે.

૧૯ તર્જિત દોષ—પૂતળાની જેમ, તમને વંદન ન કરે તો તમે ક્રોધ કરતાં નથી તેમજ વંદન કરે તો પણ પ્રસન્ન થતાં નથી. તમને સારા નરસાનું જ્ઞાન ક્યાં છે ? એ પ્રમાણે ગુરૂને તર્જના કરતો વાંદે અથવા અરે આચાર્ય ! લોકો દેખતા તો ભારી પાસે વંદન કરાવે છે, પણ એકલો હોઇશ ત્યારે જોઇ લેવાશે, એવો અભિપ્રાય રાખી વંદન કરતો છતો મસ્તક આંગળી અથવા બ્રહ્મીથી તર્જના કરતો જે વંદન કરે તે.

૨૦ શઠ દોષ—જો હું વિધિપૂર્વક વંદન કરીશ તો શ્રાવકાદિ મારા ઉપર વિશ્વાસ કરશે, એવો અભિપ્રાય રાખી આંતરિક ભાવરહિત વંદન કરે તે કપટ શઠતા એકજ અર્થવાળા શબ્દો છે.

૨૧ હીલિત દોષ—હે ગણિ ! હે વાયક ! હે આર્ય ! તમને વંદન કરવાથી શું ફળ થાય છે ? ઇત્યાદિ હાંસી સહિત હેલના કરતાં જે વંદન કરવું તે.

૨૨ વિપરિ કુચિત દોષ—વંદન પૂર્ણ નહિ કરતાં થેલું વંદન કરી દેશ કથા, રાજ કથા વગેરે વિકથાઓ કરે તે.

૨૩ દૃષ્ટાદૃષ્ટ દોષ—જ્યારે બ્રહ્મા બ્રહ્માઓ વંદન કરતાં હોય અને કાઈ સાધુ વગેરેનું આંતરું હોય, અથવા અધારામાં પોતાને કોઈ દેખી ન શકે તેમ હોય ત્યારે મુંગો મુંગો ઉભો રહે અથવા બેસી ગય પણ વંદન ન કરે; પરંતુ કોઈનું વચમાં આંતરું અથવા અધકાર ન હોય ત્યારે ખીજને દેખતાં વંદન કરે તે.

૨૪ શુંગ દોષ—‘ અહો કાયં કાય ’ ઇત્યાદિ આવર્તો બોલતાં લલાટને મધ્ય ભાગ સ્પર્શિવાં જોઈએ તેમ ન કરતાં ડાબા યા જમણા પહોળાનો સ્પર્શ કરે તે.

૨૫ હર દોષ—ભાવપૂર્વક વંદન ન કરતાં રાગને અપાતા કરતી નંમ અરિહંતનો કર માની વંદન આપે, પણ કર્મ નિર્જરા અર્થે વંદન ન કરે તે.

૨૬ મોચન દોષ—અમે દીક્ષા લઈ લૌકિક કરથી તો મુક્ત થયા પણ વંદન રૂપ અરિહંતના કરથી તો હજુ મુક્ત ન થયા, મુક્તે વંદન કર્યા વિના છુટકો થાય તેમ નથી, ક્યારે આ વેડથી છુટશું? એ પ્રમાણે ચિંતવતાં જે વંદન કરવું તે.

૨૭ આશ્લિષ્ટ અનાશ્લિષ્ટ દોષ—ચાર ભાંગા થાય છે. ‘ અહો કાયં કાય ’ ઇત્યાદિ આવર્ત સમયે હસ્તે કરી રજોહરણ અને લલાટને સ્પર્શે, રજોહરણને હસ્તે સ્પર્શે પણ લલાટને હાથ ન લગાડે; લલાટને હસ્ત સ્પર્શે પણ રજોહરણને હાથ ન લગાડે; તથા રજોહરણ અને લલાટ એ બન્નેને હસ્તે સ્પર્શે નહિ; આ ચાર ભાંગામાં પહેલો શુદ્ધ છે, એટલે રજોહરણ અને લલાટને હસ્તે સ્પર્શી વંદન કરે તો દોષ નથી પણ આડીના ત્રણ ભાંગે વંદન કરે તે દોષ.

૨૮ ન્યૂન દોષ—વાક્ય અથવા અક્ષરો ન્યૂન બોલી વંદન કરે; અથવા અતિશય ઉતાવળો થઈ થોડીજ વારમાં વંદન પુરું કરી દે ત્યારે વાક્ય અને અક્ષરો તો પૂર્ણ બોલવા દૂર રહ્યા પણ અવનમનાદિ આવશ્યક પણ પૂરાં ન કરતો છતો વંદન કરે તે.

૨૯ ઉત્તર ચૂલિકા દોષ—વાંદણું દઈ પછી મોટા સાદે મત્થણ વંદામિ કહે તે.

૩૦ મૂક દોષ—મૂંગાની જેમ જે આવર્તન, આલાપાદિનો ઉચ્ચાર નહિ કરતો વંદન કરે તે.

૩૧ હઠૂર દોષ—વંદન સૂત્રને મોટા સ્વરે ઉચ્ચારતો જે વંદન કરે.

૩૨ ચુડલિક દોષ—ઉંબાડીયાની જેમ રજોહરણને ઈંટો પ્રહણ કરી રજોહરણને ભમાડતો થકો જે વંદન કરે તે.

આ બત્રીસ દોષ ટાળીને ગુરૂજીને વંદણા કરવી.

પ્રશ્નોત્તર.

પ્રશ્ન ૧૯—સામાયિકના પાઠ કેટલા ?

ઉત્તર—આઠ.

પ્રશ્ન ૨૦—તે કેવી રીતે છે તે અમને સમજાવો ?

ઉત્તર—પ્રથમ નવકાર મંત્ર, (૨) નિષ્પ્રત્તો, (૩) ધરિયાવલ્લિ, (૪) તસ્સઉત્તરી, (૫) શ્રોગસ્સ, (૬) કરેમિભન [દ્રવ્ય થકી], (૭) નમોઽથુણં, (૮) સામાયિક પાળવાની વિધિ.

પ્રશ્ન ૨૧—આમ આઠ પાઠ અનુક્રમે કેમ ગોઠવવાં પડ્યા ?

ઉત્તર—ભાઈ, આની સમજણુ ઘણી સારી રીતે આ પુસ્તકમાં આઠ પાઠની યોજનામાં દર્શાવી છે. તે માટે સામાયિકના પાઠ પુરા થઈ રહ્યા પછી જેવાથી જણાશે.

વિવેચન.

સામાયિક એ જૈન કહેવાતી દરેક વ્યક્તિને હંમેશાં આચરવાનું પ્રથમ અંગ છે. તેમાં શરૂઆતમાંજ પંચ પરમેષ્ઠીને વંદન કરવાનું કહ્યું છે. તેમાં પહેલા અરિહંત દેવને નમસ્કાર કરવાનું કહ્યું છે.

શ્રી સામાયિક સૂત્ર.

પાઠ ૧ લો—નવકાર મંત્ર.

(પંચ પરમેષ્ઠિને નમસ્કાર કરવાનો પાઠ.)

નમો અરિહંતાણું—આઠ કર્મરૂપી શત્રુઓને હુણનાર
એવા શ્રી અરિહંત એટલે તીર્થંકર દેવોને નમસ્કાર.

નમો સિદ્ધાણું—સર્વ કર્મોને ખપાવી સિદ્ધ ગતિએ
પહોંચ્યા છે એવા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોને નમસ્કાર.

નમો આચરિયાણું—પોતે શુદ્ધ આચાર પાળે અને
ખીજાને પણાવે એવા શ્રી આચાર્યજીને નમસ્કાર.

નમો ઉપજ્ઞાયાણું—પોતે શુદ્ધ સૂત્રાર્થ ભણે અને
ખીજાને ભણાવે એવા શ્રી ઉપાધ્યાયજીને નમસ્કાર.

નમો લોએ સર્વ સાધુણું—લોકમાં રહેલા સર્વ સાધુ
સાધ્વીજીને નમસ્કાર.

સારાંશ.

નમો—અહીં નમઃ પદ દ્રવ્યનું અને ભાવનું સંકેતાર્થક છે.
'નમઃ' એટલે હાથ, પગ અને મસ્તક વડે સુપ્રણિધાનરૂપ નમસ્કાર.
આ નમસ્કાર કોને ? અરિહંતોને.

૧ અર્હંત—વંદન, નમસ્કારને જે યોગ્ય છે, સત્કારને યોગ્ય છે
અને સિદ્ધિ ગમનને યોગ્ય છે તે અથવા 'અરહોન્તભ્યઃ'—જે સર્વજ્ઞ-
પણુથી એકાંત પ્રદેશ અને મધ્ય પ્રદેશ જોઇ શકે છે તેમને નમસ્કાર.

અથવા ‘અરથાન્તેભ્યઃ’ — જેને સકલ પરિબ્રજોપલક્ષણુભૂત રથ નથી અને વૃદ્ધાવસ્થાદિ ઉપલક્ષણુવાળો અન્ત નથી તેને અથવા ‘અરહન્તાણુ’ — ક્ષીણરાગતાને ક્ષીણે જે કશ્મમાં આસક્તિ રાખતાં નથી તેને. અથવા ‘અરહ્યદ્ભ્યઃ’ — પ્રકૃષ્ટ રાગના કારણુભૂત મનોહર અને અન્ય વિષયોનો સંબંધ થવા છતાં પણ જે પોતાના ચીતરાગતારૂપ સ્વભાવને ત્યાગતા નથી તેને. અથવા ‘અરહન્તાણુ’ — કર્મ બીજ ક્ષીણ થવાથી જેને ફરીથી જન્મવું નથી તે ‘અરહન્ત’ ને નમસ્કાર હો.

૨ સિદ્ધાણુ — સર્વ કર્મો-આદિ પ્રકારના કર્મરૂપ ઇન્દ્રિયને શુક્લ ધ્યાનાગ્નિથી જેણે બાળી નાખ્યાં છે તે ‘સિદ્ધને’ નમસ્કાર. અથવા જેઓ કૃતકૃત્ય થયા છે તેમને અથવા જેઓ શાસનકર્તા થયા અથવા જેઓ મંગલરૂપ છે તેમને અથવા જેઓ નિત્ય છે [તેમની સ્થિતિ અવિનાશી છે] તેમને નમસ્કાર.

૩ નમો આચરિયાણુ — જિન શાસનના અર્થના ઉપદેશક હોવાથી જિન શાસનની આકાંક્ષા રાખનારાઓવડે જેઓ તદ્વિષય (આચાર્ય વિષય) વિનયરૂપ મર્યાદાપૂર્વક સેવાય તેઓ આચાર્ય. કહ્યું છે કે-‘સૂત્રાર્થને જાણનાર લક્ષણુ યુક્ત ગચ્છના નાયક, જાણના તાપથી વિમુક્ત એવાં આચાર્ય અર્થના વાયક છે; અર્થાત્ (તે આચાર્ય કહેવાય.)’ અથવા જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ પ્રકારનાં આચારને સ્વયં આચરવાથી, કહેવાથી અને દર્શાવવાથી જે શ્રેષ્ઠ તે આચાર્ય. અથવા આ=કાંઈક અપરિપૂર્ણ + ચાર=દ્વત તે આચાર એટલે ચાર જેવાં, યુક્તાયુક્ત વિભાગનું તિરૂપણ કરવામાં જે ચંતુર શિષ્યો, તે શિષ્યોમાં મધ્યાર્થ શાસ્ત્રાર્થનો ઉપદેશ કરવાથી જેઓ સાધુ (નિપુણ) તેઓ આચાર્ય, તેને નમસ્કાર.

૪ ઉવજઝાયાણુઃ—જેઓની સમીપ જઈને સૂતાર્થનું અભ્ય-
યન કરાય તેઓ ઉપાધ્યાય કહેવાય, અથવા અધિકતાથી જિન પ્રવચન
જેમનાથી જણાય તે ઉપાધ્યાય. અથવા અધિકપણે જેમનાથી સૂતથી
જિનશાસ્ત્ર સ્મરાય તે ઉપાધ્યાય કહેવાય. અથવા જેનાથી કુબુદ્ધિનો
નાશ થયો છે તે ઉપાધ્યાય કહેવાય તેઓને નમસ્કાર.

૫ નમો સવ્ય સાહુજુઃ—સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર હો.
જ્ઞાનાદિ શક્તિ વડે મોક્ષને સાધનાર અથવા સર્વ પ્રાણીમાં સમત્વ
વધારનાર તે સાધુ કહેવાય. અથવા સંયમ કરનારને સદ્વાચ કરનાર
તે સાધુ કહેવાય. સાધુના ઘણા બેદો છે. અહીં સર્વ શબ્દ છે તે
ગુણવાનોની અવિશેષે નમનીયતા પ્રતિપાદનાર્થે છે, અને એ પ્રમાણે
તે ‘સર્વ’ પદ અર્હદાદિ પદમાં જાણી લેવું, કારણ કે ન્યાય સમાન
છે. ત્યાં ‘લોએ’ શબ્દ છે તે અપરિશેષ સર્વતા બતાવવાને લીધે છે.
‘લોએ’ એટલે મનુષ્ય લોકમાં, નહિ કે ગચ્છાદિમાં.

શંકા—યથા પ્રધાન ન્યાયને અંગીકાર કરીને જે પ્રધાન હોય
તેને પ્રથમ નમસ્કાર કરવો ઉચિત છે. અર્થાત્ સિદ્ધને પ્રથમ નમસ્કાર
કરવો જોઈએ, કારણ કે સર્વ પ્રકારે કૃતકૃત્ય થવાથી સર્વથી પ્રધાન
જે સિદ્ધો તેમને પ્રથમ નમસ્કાર કરવો જોઈએ.

સમાધાન—એમ નહિ, કારણ કે અર્હતના ઉપદેશથીજ સિદ્ધો
ઓળખાય છે, તથા તીર્થના પ્રવર્તક હોવાથી અર્હતોજ અત્યંત ઉપ-
કારક છે. માટે જે આનુષ્ટીર્ણ અર્હતથી શરૂ થતી—અર્હત, સિદ્ધ,
આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ એ પ્રમાણેજ યુક્ત છે.

શંકા—જે એમ હોય—ઉપકારકનેજ પ્રથમ નમસ્કાર કરવો
ઉચિત હોય તો તે ક્રમ આચાર્યથી શરૂ થતો—પ્રથમ આચાર્ય પછી

અર્હતાદિ એ પ્રમાણે—રાખવો જોઈએ, કારણ કે અર્હતો પણ આચાર્યોથી જોળખાય છે.

સમાધાન—એમ નહિ, અર્હતના ઉપદેશથીજ આચાર્યોનું ઉપદેશ દેવાનું સામર્થ્ય છે. આચાર્યો સ્વતંત્રપણે ઉપદેશ દ્વારા અર્થને જાણાવતાં નથી. વળી અર્હતની સભા સ્વરૂપ આચાર્યો છે, અર્થાત્ આચાર્યો અર્હતની સભાના સભ્યો છે તેથી આચાર્યોને પ્રથમ નમસ્કાર કરવો અયુક્ત છે. કહ્યું છે કે—કોઈ પણ માણસ પરિષદને—કચેરીને નમસ્કાર કરી પછી રાગને નમસ્કાર ન કરે પરંતુ પહેલાં રાગને જ નમસ્કાર કરે.

આ પાઠમાં બે પદ છે. એક પદમાં સિદ્ધ અને બીજા પદમાં સાધુઓ—અર્હતો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો, અને સાધુઓ. કોઈ પણ ધાર્મિક ક્રિયાની શરૂઆતમાં પ્રથમ આ પાઠ બોલી—લખી મંગલાચરણ કરવામાં આવે છે. આ પાઠમાં ચૌદ પૂર્વોનો સાર છે. આ સૂત્રથી સર્વ પાપ, વિદ્યોનો નાશ થાય છે. દુનિયાનાં બધા માંગલિક પદાર્થોમાં આ મૂત્ર પ્રથમ મંગલરૂપ છે.

પાઠ ૧ લો. (ગઝલ)

સંકલ મંગલ મહીં મંગલ, પ્રથમ મંગલ ગણું જેને;
પ્રભુ તે પંચ પરમેષ્ટિ, નમું છું પ્રેમથી સૌને. ૧
અરિહંતો જિનેશ્વર જે, જીતીને રાગ દ્વેષોને;
વર્યા છે જ્ઞાન કેવળને, નમું છું પ્રેમથી સૌને. ૨
બીજા છે સિદ્ધ પરમાત્મા, કરીને ભસ્મ પાપોને;
બીરાજે મુક્તિ પદમાં જે, નમું છું પ્રેમથી સૌને. ૩

ધરી ચારિત્ર આચાર્યો, ધરાવે ભવ્ય જીવેને;
 વિહારે કર્મનાં મળને, નમું છું પ્રેમથી સૌને. ૪
 ભણાવે જે ઉપાધ્યાયો, સકલ સિદ્ધાંત સમજીને;
 રમે છે જ્ઞાનનાં દાને, નમું છું પ્રેમથી સૌને. ૫
 અખિલ લોકો મુનિરાજે, જગતનાં મોહ ભારીને;
 ગુંથાયાં આત્મ શુદ્ધિમાં, નમું છું પ્રેમથી સૌને. ૬
 અમારી આત્મ શુદ્ધિનો, વહાલો મંત્ર બોલીને;
 અમર પદ સાધવા સાડ, ભણું છું પ્રેમથી સૌને. ૭

પાઠ બીજે ગુરૂ વંદણા.

વિવેચન.

આ પાઠમાં ગુરૂ વંદણા દર્શાવી છે. કારણકે શરૂઆતમાં પંચ પરમેષ્ઠિને વંદન કર્યા પછી ગુરૂને વાંદવાની આવશ્યકતા છે કારણકે તેમની સમક્ષ પાપરૂપ પ્રજામાંથી શુદ્ધ થઈને એ ઘડી સુધી સમભાવે રહેવાનું વ્રત અંગિકાર કરવાનું હોય ગુરૂને તે વ્રત આદરતાં પહેલાં નમસ્કાર કરવાની જરૂરીયાત જણાય છે.

પાઠ ૨ જે—તિખુત્તો.

(મૂળ પાઠ—શબ્દાર્થ સાથે.)

તિખુત્તો—ત્રણવાર.

આયાહિણું—એ હાથ જોડીને જમણા કાનથી આરંભીને
 ફરીથી જમણા કાન સુધી.

પયાહિણું--પ્રદક્ષિણા કરીને.

વંદામી—સ્તુતિ અથવા સ્તવન કરું છું—વંદું છું.

નમઃસામી—(પાંચ અંગ નમાવીને) નમસ્કાર કરું છું.

સાક્કારેમિ—સત્કાર કરું છું.

સન્માણેમિ—સન્માન દઉં છું.

કલ્યાણ—હે સ્વામી ! આપ કલ્યાણરૂપ છો.

મંગલ—આપ મંગલ સ્વરૂપ છો.

દેવયં—આપ ધર્મદેવ સ્વરૂપ છો.

જ્ઞેયં—આપ જ્ઞાન સ્વરૂપ છો.

પજ્જુવાસામિ—(મન, વચન, કાયાએ) હે ગુરુ !
આપની સેવા કરું છું.

અનુવાદ.

એ હાથ જોડી પોતાનાં જમણા કાનથી માંડી ફરી એ જમણા કાને આવી, ત્રણ વાર નમસ્કાર કરવાનું કહ્યું છે, પછી નીચે પ્રમાણેનું બોલવા શાસ્ત્રકાર ફરમાવે છે.

હે ગુરુદેવ, ! આપનો સત્કાર કરું છું, આપનું હૃદયપૂર્વક સન્માન કરું છું, આપ જગતનાં કલ્યાણ સ્વરૂપ છો, ધર્મદેવ સ્વરૂપ છો અને જ્ઞાન સ્વરૂપ છો. હે ગુરુદેવ ! આપની મન વચન, કાયાએ ફરી સેવા કરું છું.

સારાંશ.

પ્રથમ નમોક્કારના પાઠથી મંગલાચરણ કરી પાંચ પરમેષ્ઠિને વન્દના કરવાનો આ પાઠ છે. વળી ત્યારે ઉપાસ્યે જવાનું થાય ત્યારે આ પાઠ બોલી વંદન કરવું જોઈએ. આ પાઠ બોલતી વખતે પ્રથમ

ત્રણ શબ્દો બોલવાના નથી; પણ તેના અર્થમાં કહેલી ક્રિયા કરવાની છે. એટલે કે (આરતિની માફક ક્રિયા) પ્રથમ છાતી પાસે જોડેલા હાથ રાખવા; પછી આપણા શરીરની ડાબી બાજુથી આવર્તન શરૂ કરવું તે જમણી બાજુ તરફથી છાતી તરફ લાવવું; પછી ‘વંદામિ’ શબ્દ બોલવો. તે પછી ગોઠણીએ પડવું અને બે હાથ જોડેલા રાખી માથું નમાવવું તે નમંસામિ (આને પંચાંગ નમસ્કાર કહે છે.). તે નમેલી રીતિમાં ‘સકારેમી’ થી ‘પજ્જુવાસામિ’ સુધીના શબ્દો બોલી ગુરૂ મહારાજના ગુણગ્રામ કરવા. આ-નમન ક્રિયા આવી રીતે ત્રણ વખત કરવી જોઈએ. કેમકે ગુરૂ મહારાજમાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર એ ત્રણ ગુણો રહેલાં છે.

ગુરૂને તથાપ્રકારે વંદન કરવાથી-સેવન કરવાથી દશ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમકે-૧ શાસ્ત્રશ્રવણ, ૨ જ્ઞાન, ૩ વિજ્ઞાન, (વિવેચન-પૂર્વક જાણપણું) ૪ પ્રત્યાખ્યાન (વૃત્તિઓની શાન્તિ), ૫ સંયમ (સર્વ-સ્વ ત્યાગ), ૬ અનાશ્રવ [મૂળ સ્વરૂપમાં રમણતા], ૭ તપ, ૮ કર્મનો નાશ, ૯ નિઃકર્મપાણું-અક્રિયા, ૧૦ સિદ્ધિ.

પાઠ ૨ જો. [ગઝલ]

વિધિથી વંદના કરવા, વિનયથી ધ્યાન ધારું છું;
 દયાળુ પંચ પરમેષ્ઠિ, તમોને પાય લાગું છું. ૧
 પ્રદક્ષિણા કરી જમણી, હવે હું હાથ જોડું છું;
 કરીને નાથ ! સ્તુતિ હું, તમોને પાય લાગું છું. ૨
 કરીને વંદના તમને, અતિ સત્કાર અર્પું છું;
 વધાવી ખુબ માનેથી, તમોને પાય લાગું છું. ૩

તમે તો પંચ પરમેષ્ઠિ, અતિ કલ્યાણકારી છો;
મહા મંગલ તણા દાતા, તમોને પાય લાશું છું. ૪
દીપો છો દેવ સરખા ને, અતિશય જ્ઞાનવંતા છો;
ખરે મન વાણી કાયાથી, તમોને પાય લાશું છું. ૫

પાઠ ૩ જે—ધરિયાવહિયા.

વિવેચન.

જેમ કૃષિકાર અનાજ વાવતા પહેલાં ખેતર સાફસુફ કરે છે.
કારણ કે સાફસુફ થવાથી ધાન્ય સારી રીતે અને સારા પ્રમાણમાં ઉગી
શકે છે તેમ સમાધિરૂપ ગુણ ખીલવવાં પહેલાં દોષોનું નિવારણ કરવાની
આવશ્યકતા જણાય છે તેથી અહીંયા શાસ્ત્રકારોએ ૩૩૧ પાઠનું
અનુષ્ઠાન કર્યું છે.

પાઠ ૩ જે—ધરિયાવહિયાનો.

(મૂળ પાઠ-શબ્દાર્થ સાથે.)

ધૃચ્છામી--ધૃચ્છું છું.

પડિક્કમિઉ--પ્રતિક્રમવાને (પાપથી પાછા ફરવાને)
નિવર્તવાને.

ધરિયા--રસ્તામાં.

વહિયાએ--ચાલતી વખતે

વિરાહણાએ--કોઈ પણ જીવની વિરાધના થઈ હોય.

ગમણાગમણે--જતાં આવતાં,

પાણુક્રમણે--પ્રાણી (જીવ) ને કચર્યાં હોય.

બીયક્રમણે—બીજ કચર્યાં હોય.

હરિયક્રમણે—વનસ્પતિ કચરી હોય.

ઉસા—ઝાકળ કે ઠારનું પાણી.

ઉત્તિંગ—કીડીયારાં વિગેરે જીવનાં દર.

પણુગ—પંચવર્ણી લીલકુલ, છારી-કુગી,

દગ—સચેત એટલે કાચું પાણી.

મદ્દિ—સચેત મૃતિકા. (માટી)

મક્રકડા—કરોળીયાનાં પડ.

સંતાણા—કરોળીઆની જાળ.

સંક્રમણે—એ સર્વનું સંક્રમણ (કચરવું) કચું હોય.

જેમેજીવા—એ તથા બીજા જે કોઈ જીવો તેની મેં.

વિરાહિયા—વિરાધના કરી હોય; દુઃખ દીધું હોય.

એગેંદિયા—એક ઇંદ્રિયવાળા જીવો, જેવા કે:-પૃથ્વી,
પ્રાણી, અગ્નિ, વાયુ, અને વનસ્પતિ એ પાંચ.

એઇંદિયા—એ ઇંદ્રિયવાળા જીવો, જેવા કે:-કીડા, પોરા,
કરમીયા, શંખ, છીપ, જળો, અજસીયાં
વિગેરે. (કાયા તથા મુખવાળા)

તેઇંદિયા—ત્રણ ઇંદ્રિયવાળા જીવો, જેવા કે:-કીડી,
મકોડા, ગઘૈયા, કંથવા, જૂ વિગેરે. (કાયા,
મુખ અને નાકવાળા જીવો).

ચઉરિંદિયા—ચાર ઇંદ્રિયવાળા જીવો, જેવા કે:-માખી
મસલાં, મચ્છર, ડાંસ, વીંછી, ભતરા, તીડ,

પતંગ, વિગેરે. (કાયા, મુખ, નાક, અને આંખવાળા જીવો).

પંચેન્દ્રિયા—પાંચ ઈન્દ્રિયવાળા જીવો, જેવા કે:—જળચર સ્થળચર, ઉરપર, ભુજપર, ખેચર, મનુષ્ય, દેવ, નારકી વિગેરે. (કાયા, મુખ, નાક, આંખ અને કાનવાળા જીવો).

અભિહયા—ઉપર ગણાવેલા જીવોમાં સર્વ જીવોનો સમાવેશ થાય છે, તેમને સામા આવતા હુણ્યા હોય.

વત્તિયા—ધૂળે કરી ઢાંક્યા હોય.

લેસિયા—જમીન સાથે ઘસ્યાં કે મસળ્યાં હોય.

સંઘાઘયા—એક બીજા સાથે શરીરને મેળવી વ્યાધી કરાવેલી હોય.

સંઘટ્ટિયા—સ્પર્શના કરી ખેદ પમાડ્યો હોય,

પરિયાવિયા—પરિતાપ એટલે દુઃખ ઉપજાવ્યું હોય.

કિલામિયા—કિલામના એટલે ગ્જાનિ ઉપજાવી હોય.

ઉદ્ધિયા—ઉપદ્રવ, ત્રાસ, ધ્રાસકો પમાડ્યો હોય; ફાળ પાડી હોય.

ઠાણાઓઠાણું—એક સ્થાનકથી બીજા સ્થાનકે.

સંકામિયા—મૂક્યાં હોય.

જીવિયાઓ—જીવિતથી; જીવતર થકી.

વવરૌવિયા—જુદા કર્યા હોય; મારી નાખ્યાં હોય; ચુકાવ્યાં હોય.

તસ્સ—તે [સર્વ સંબંધી થયેલું]

મિચ્છા—મિચ્છા થાઓ.

મિ—મારું.

દુઃકંડ—દુષ્કૃત્ય એટલે પાપ.

ધરિયાવહિ શબ્દની સમજૂતી:—

ધરિયાવહિયા એ શબ્દ પ્રાકૃત ભાષાનો છે અને તેનો સંસ્કૃત શબ્દ ધરિયાપથિક છે તે શબ્દ ધર્માપથ એટલે હાલવા ચાલવાનો માર્ગ. હાલતાં ચાલતાં જે પાપની ક્રિયા થાય તે ધર્માપથિકી અથવા ધરિયાવહિ કહેવાય, અને ધરિયાવહિ આલોચનાં એટલે હાલવા ચાલવાની ક્રિયા કરતાં જે પાપ લાગ્યું હોય તેની આલોચના કરવી—તે સંબંધી પશ્ચાતાપ કરવો.

અનુવાદ.

હે ગુરૂદેવ ! એકેન્દ્રિય, બેષ્ઠન્દ્રિય, તેષ્ઠન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય જીવોને કયર્થી હોય, તે જીવોને ધુજે કરી લોક્યાં હોય, જમીન, પથરાદિ સાથે ધર્યા હોય, મસલ્યા હોય, એક બીજાને અથડાવ્યાં હોય, દુઃખ ઉપજાવ્યું હોય, પરિતાપના, કિલ્લામના, ગંજાની આદિ ઉત્પન્ન કર્યાં હોય, કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન કર્યો હોય, ધારકો પાડ્યો હોય, અગર મારી નાખ્યાં હોય; ઉપરોક્ત પાપમાંથી કોઈ પણ પ્રકારનું પાપ કયું હોય તે હે ગુરૂદેવ ! તે પાપનો ખરા હૃદયપૂર્વક પશ્ચાતાપ કરે છું. તે પાપ માટે તેવા જીવો ખમાતું છું અને ફરીથી આવા પ્રકારના પાપ ગાળી કરીને ન લાગે તે પ્રકારે ચેતતો રહેવા કબુલ કરે છું.

સારાંશ.

આ ઉપરથી વિચારવાનું એ છે કે, ઉપયોગ એજ ધર્મ છે, જે દરેક ક્રિયા ઉપયોગપૂર્વક કરવામાં આવે તો સેંકડો પાપોથી બચી જાય. તેની સાથે જ અશક્ય હોય તેના વિષે પશ્ચાતાપ થતો હોય તો અનેક ભવનાં સંચિત કરેલાં પાપનો નાશ થાય છે. લાલતાં, ચાલતાં, ખેસતાં, ઉડતાં, ખાતાં, પીતાં, સુતાં, બોલતાં, જીવની વિરાધના થવાનો સંભવ છે માટે તે દરેક ક્રિયા કરતાં યત્ના રાખવાને આ પાઠ શિક્ષા આપે છે, એ યત્ના રાખવી એ ‘દયા’ કહેવાય છે.

જેમ આપણામાં જીવ છે તેમ અન્ય પ્રાણીઓમાં પણ જીવ છે અને જે કોઈ આપણને પીડા આપે, કર્કશ વચન કહે તો દુઃખ થાય છે, તેમ દરેક જીવને દુઃખ થાય છે માટે દરેક ક્રિયા શરૂ કર્યા પહેલાં પૂર્ણ વિચાર કરવો જોઈએ.

શાસ્ત્રકારે એવું ફરમાવેલું છે કે દરેક ધાર્મિક ક્રિયા કરતાં પહેલાં ધરિયાવહિ દ્વારા પ્રથમ વિશુદ્ધિ કરવી જોઈએ, કેમકે આથી હૃદય શુદ્ધ થાય છે.

પાઠ ૩ જે.

(અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે—એ રાગ.)

જીવહયાનું રક્ષણ કરવા આજ હું,
પાપ દોષથી માણું મુક્તિ નાથ જો;
હરતાં કરતાં પંથ વળી કેા કાપતાં,
કદિ કયો મેં કોઈ જીવનો ઘાત જો. ૧
જતાં આવતાં કચર્યા મેં કેા જીવને,
કદી અંપાયા મુજ થકી કેા બીજ જો;

આડ પાનને કચર્યાં આ રકે વળી,
 કહી બતાવું સઘળો પાપી પુંજ ને. ૨
 પાંચ જાતની લીલ કુલ ને પાણીને,
 ઠાર તથા ઝાકળ કે કો કોડીયાર ને;
 વળી કચર્યાં કો મકોડા કે માટીને,
 કે નિર્દોષી કરોળીયાની જાળ ને. ૩
 પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ, તરુ, પાઠડાં,
 એકેન્દ્રિય જીવો એ સહુ ગણાય ને;
 અસંખ્ય એ ઇન્દ્રિયવાળા જીવ જાણવા,
 કરમિયાં કે પોરા આદિ થાય ને. ૪
 ત્રણ ઇન્દ્રિયનાં જીવ જાણનાં સહેલ છે,
 કોડી, મકોડા, માંકડ આદિ હોય ને;
 માખી, ભ્રમરા, જેવાં બીજાં પ્રાણીઓ,
 અસંખ્ય એવા ચતુરિન્દ્રિય ગણાય ને. ૫
 પશુ, પંખી ને માનવ આદિ પ્રાણીઓ,
 પાંચ ઇન્દ્રિય પંક્તિમાં મુકાય ને;
 ધસી આવતાં કોઈ હુણાયા મુજથી,
 ઢાંક્યાં ધૂળે કે મસજ્યાં હોય ને. ૬
 કે અથડાવી એક બીજાની સાથ મેં,
 અડકીને અથવા મેં દીધાં દુઃખ ને;
 પરિતાપ કંઈ દીધા એવી રીતથી,
 લુંટી લીધું તેનું કિંચીત સુખ ને. ૭

કબ્જા દીધાં એજ પ્રકારે જંતુને,
હશે પ્રાસકા કેંક પડાવ્યાં નાથ જો;
સુખસ્થાનથી દુઃખસ્થાનમાં લઈ જઈ,
પાપબંધ મે બાંધ્યા આવી રીત જો. ૮
હિંસક કામો આ રીતે મુજથી થયાં,
નિષ્ક્રુણ થાજે સઘળાં મારાં પાપ જો;
પશ્ચાતાપ કરે છું દિલમાં હું ઘણો,
ક્ષમા કરો એ માણું છું મહારાજ જો. ૯

પાઠ ૪ થો તસ્સ ઉત્તરીનો.

વિવેચન.

પાપની વિશુદ્ધિ વધારે પ્રમાણમાં ત્યારેજ થઈ શકે કે જ્યારે
મન એકાગ્રતાને પામે. નિર્મળતાં પામવા માટે અત્યંત મનન થવું જોઈએ.
મનન માટે માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓનું કેન્દ્રસ્થાન બનાવવું
જોઈએ, તે કેન્દ્રસ્થાનને જૈન પારિભાષિક ભાષામાં 'કાયોત્સર્ગ' અથવા
કાઉસગ્ગ' કહે છે. ઉત્કૃષ્ટ કાઉસગ્ગ ત્યારેજ કહી શકાય કે જ્યારે
શરીરનું હલન ચલન અમુક વખત સુધી સર્વથા બંધ થાય, અને
માનસિક ક્રિયાઓને પાપના પશ્ચાતાપ તરફ કેન્દ્રિત બનાવાય પણ આ
સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી મનુષ્ય પ્રાણીને દુષ્કર છે, કારણકે કુદરતી હલન
ચલન આદિ ક્રિયાઓ જેવી કે-છીંક આવવી, ઓડકાર આવવા વિગેરે
અવારનવાર બનવું સંભવિત છે, તેથી એથા પાઠમાં તેની છુટ દર્શાવી
છે. તે છુટ રાખ્યે પાપનાં મહાન પશ્ચાતાપરૂપ ત્રીજા પાઠનાં ચિંતન-
રૂપ કાયોત્સર્ગ કરવાનું શાસ્ત્રકારો દર્શાવે છે.

કાયોત્સર્ગના ઝોગણીશ દોષઃ*

ઘોડગ લયા ય સ્વમે, કુડે માલેય સ્વરિ વહુ નિયડે ।
 લંબુત્તર થળ ઉડી, સંજડ સ્વલિળે ય વાયસ કવિટ્ટે ॥૧॥
 સીસોકંપિય મૂર્ડ, અંગુલિમમુહાઈ વારુણી પેહા ।
 ણ કાઝસ્સગે, હવંતિ દોસા ણુણવીસં ॥૨॥

૧ ઘોટક દોષ—કાઝસ્સગ કરતી વેળાએ ઘોડાની પેડે એક પગ જરા ઉંચો રાખીને ઉભા રહેવું તે.

૨ હતા દોષ—પવનના ચોગથી જેમ વેલડી કંપાયમાન થાય તેમ કાયોત્સર્ગમાં પોતાના શરીરને કંપાવવું તે.

૩ સ્તંભકુડય દોષ—ધાંલજ્ઞાને અથવા ભીંતે અદેલીને કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૪ માલ દોષ—ઉપરના માળને મસ્તક ટેકાવીને કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૫ શબ્દરીદોષ—જે માણસ કાયોત્સર્ગ કરતી વેળાએ પોતાના લાથ પોતાના ગુલ્લ પ્રદેશ પર રાખે તે.

૬ વધુ દોષ—જેમ સારા કુલની વડુ પોતાનું મસ્તક નીચું નમાવીને રહે છે તેમ મસ્તક નમાવીને કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૭ નિગડિત દોષ—જેના પગમાં ખેડી પહંરાવેલી છે એવા મનુષ્યની પેંઠ જે માણસ પોતાના પગ એકઠાં મેળવીને અથવા વિસ્તારીને કાયોત્સર્ગ કરે તે.

* આ દોષો પૈકી ૬-૮-૯-૧૧ દોષો આવિકાને ન હોય અને ૮-૯-૧૧ માં દોષો સાધ્વીઓને ન હોય.

૮ લાંબોત્તર દોષ—વિધિથી વિપરીત રીતે નામલિ નંડલની ઉપર ચોલપટ્ટો બાંધવાથી અને નીચે ફક્ત ઘુંટણ સુધીજ ચોલપટ્ટો આવવાથી જનંગ ઉધાડી રહે છે, એવી રીતે મર્યાદા રહિત કાઠિસગ કરે.

૯ સ્તન દોષ—ડાંસ, મચ્છર આદિના ભયથી અથવા અગ્નિ-પણે પોતાના ચોલપટ્ટા આદિથી સ્તન-ભાગને ઢાંકીને કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૧૦ ઉર્ધ્વિકા દોષ—તેના બે બેદ છે. જેમકે—બાહ્ય શકટોર્ધ્વિકા દોષ, અને અભ્યંતર શકટોર્ધ્વિકા—દોષ. બાહ્ય શકટોર્ધ્વિકા દોષ—પગની બન્ને પાનીઓ મેળવીને તથા આગલા બન્ને પગના ફણા મોકળા રાખીને કાયોત્સર્ગ કરે તે. અભ્યંતર શકટોર્ધ્વિકા દોષ—બન્ને પગના આગલા ફણા સાથે મેળવીને તથા પાછલી પાનીઓ મોકળા રાખીને કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૧૧ સ્થંધિ દોષ—કપડું અથવા ચોલપટ્ટ બન્ને ખલાઓ પર ઢાંકીને સાધ્વીની પેઠે કાયોત્સર્ગ કરવો તે.

૧૨ ખલીન દોષ—રજોહરણુને અગાડી એટલે પોતાના શરીરથી અગાડીના ભાગમાં હાથમાં ધારણ કરીને કાયોત્સર્ગ કરવો તે; અથવા ત્રણ હાંકવાથી ચોકડાંવડે પીડા પામેલો ઘોડો સ્થિર ન રહેતા વારંવાર માથું ઉચું નીચું કયો કરે તેની પેઠે જે કાઠિસગ કરે તે—એમ પણ કેટલાક આચાર્યો આ દોષનો અર્થ કરે છે.

૧૩ વાયસ દોષ—કાગડાની પેઠે ચપલ ચિત્તવાળા થઈને જે પોતાની દ્રષ્ટિ ચોતરફ ફેરવ્યા કરી કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૧૪ કવિકૃદોષ—ચોલપટ્ટો જે જમીનને અડકતો રહેશે તો તેમાં માંકડ અથવા જૂ આદિ ભરાઈ રહેશે એવા ભયથી ચોલપટ્ટો સંકાચીને કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૧૫ શિર્ષોત્કંપિત દોષ—જેમ કોઈને વંક્ષ અથવા ભૂત વળગ્યો હોય તેની પેઠે મસ્તક ધ્રુણાવતો થકા જે કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૧૬ મૂક દોષ—મોકડાની પેઠે અથવા હેઠાતી વનસ્પતિની પેઠે જે હુંકાર શબ્દ કરતો થકા કાયોત્સર્ગ કરે તે.

૧૭ અંગુલીભ્રમુહા દોષ—કાયોત્સર્ગના આલાવા ગણવા માટે આંગળીઓની જે ચળવળ કરવી અથવા કંઈક કાર્ય ચીધવા માટે ભમર અથવા ચક્ષુ આદિ ભભારીને જે સંજ્ઞા કરવી તે.

૧૮ વારૂણી દોષ—જેમ મદિરા બુડબુડાટ કરે તેમ કાયોત્સર્ગમાં રહ્યો થકા અવ્યક્તપણે બડબડાટ શબ્દ કરે તે.

૧૯ પ્રેક્ષા દોષ—વાંદરાની પેઠે હોઠ હલાવતાં થકા જે કાયોત્સર્ગ કરે તે.

ઉપર જણાવેલા દોષમાંથી સ્તંભ દોષ અને કુચ દોષ તથા અંગુલી દોષ અને ભમર દોષને કોઈ આચાર્ય બુદ્ધ માને છે તો તેમ ગણવાથી સર્વ મળી કાયોત્સર્ગનાં એકવીશ દોષો થાય છે.

એવી રીતે કાયોત્સર્ગ કરનાર પંડિત માણસે આ દોષોનો ત્યાગ કરી કાયોત્સર્ગ કરવો.

પાઠ ૪ થો.

કાઠિસગમાં આગાર બતાવવાનો

[મૂળપાઠ અને શબ્દાર્થ સાથે]

તરસ—તેને (હરિયાવહિનાં પાઠથી આલોવતાં છતાં

રહી ગયેલ પાપવાળા આત્માને)

ઉત્તરીકરણેણું—વિશેષ શુદ્ધ કરવા માટે.

પાયચિત્તકરણેણું—લાગેલા પાપનું છેદન કરવાને, પ્રાય-
શ્ચિત એટલે પાપની આલોચના
કરવા માટે.

વિસોદ્ધીકરણેણું—(આત્માની) વિશુદ્ધિ કરવા માટે.

વિસદ્ધીકરણેણું—ત્રણ શબ્દ (કપટ, નિયાણું અને
મિથ્યાત્વ એ ત્રણ શબ્દ છે) થી
રહિત કરવાને માટે.

પાવાણું કમ્ભાણું—અઠારે પ્રકારના પાપથી ઉત્પન્ન
થયેલા આઠ કર્મો તેને.

નિગ્ધાયણુકાએ—નિર્ધાતન એટલે ઉચ્છેદ—નાશ
કરવાને અર્થે; ટાળવાને માટે.

ઠામિકાઉસ્સગં—સ્થિત થાઉં છું (કાર્યોત્સર્ગ—શરીરના
વ્યાપારનો ત્યાગ) કાઉસ્સગ પ્રત્યે.

અન્નતથ—અન્યત્ર ધીણું લક્ષમાં રાખવાનું એ છે કે
હવે ઉશ્વાસાદિ આગારો કહેવાશે તે વર્ણને
કાયાના વેપારનો ત્યાગ કરવાનો છે તે
આગારો કહે છે.

ઉસસિયેણું—ઉંચો શ્વાસ લેવા વડે. (૧)

નીસસિયેણું—નીચો શ્વાસ મૂકવાં વડે. (૨)

ખાસિએણું—ખાંસી એટલે ઉધરસ આવવા વડે. (૩)

છીએણું—છીંક આવવા વડે. (૪)

જંલાઈએણું—ખગાસું આવવા વડે. (૫)

ઉડુંએણાં—ઓડકાર આવવાં વડે. [૬]

વાયનિસગેણાં—વાયુ અધો દ્વારે જવા વડે. (૭)

ભમત્રીએ—ભમરી, ચક્કર કે ફેર આવવા વડે. [૮]

પિત્તમુચ્છાએ—પિત્તના પ્રકોપે તથા મૂર્છા વડે. [૯] (૧૦)

મુહુમેહિં અંગસંચાલેહિ—સૂક્ષ્મપણે જરાક અંગ [શરીર]

ના ચાલવાં વડે. [૧૧]

મુહુમેહિં એલસંચાલેહિ—સૂક્ષ્મ શ્લેષ્મ કફ ગળવાથી

થતાં સંચાર વડે. [૧૨]

મુહુમેહિં દિહિસંચાલેહિ—સૂક્ષ્મપણે જરાક દ્રાષ્ટ હલ-

વાથી (૧૩) (જે તેર આગાર

ઉપર જણાવ્યાં) એ આદિ

દૃષ્ટિને ચાર. અથવા

એવમાઇએહિં આગારેહિં—રાજ્ય અગ્નિ કે હિંસક પ્રાણી-

નાં ભયથી કાઉસગ્ગ છુટી ભય તો તેવા

પ્રકારનાં અકસ્માતનાં આગારે કરીને.

અભગ્ગો—(કરેલ કાઉસગ્ગ) અભગ્ન ભાંગે નહી.

અવિરાહિઓ—અવિરાધીત-હાની પહોંએ નહિ (એ પ્રકારે)

હુજ્જમે કાઉસગ્ગો—મારો કાયોત્સર્ગ હોજો (કયાં સુધી?)

ભવ - જ્યાં સુધી.

અરિહંતાણું ભગવંતાણું—અરિહંતોને (તેમજ) ભગ-

વંતોને [પંચ પરમેષ્ઠિને]

નમોઝ્ઞારેણું—નમસ્કાર કરીને.

નપારેમિ—પાડું નહિ એટલે કાચોત્સર્ગના પારને ન
પામું—સમાપ્ત ન કરું.

તાવ—ત્યાં સુધી.

કાય—શરીરને, કાયાને.

ઠાણેણું—એકજ સ્થાનકે સ્થિર રાખીને.

મોણેણું—[વાણીમાં] મીનપણું રાખીને.

ઝાણેણું—ધર્મ ધ્યાને કરીને [મનને એકાગ્ર કરીને]

અપ્પાણું વોસિરામી—સાવધ વ્યાપાર થકી મારા
[પાપકારી-કષાયક] આત્માને
વોસરાવું છું. પાપથી દૂર
રાખું છું.

અનુવાદ.

હે પૂત્ર ! ઇચ્છિયાવહ્નિયાના પાપથી આલોવતાં છતાં રહી ગયેલા
પાપથી આત્માને વધારે વિશુદ્ધિ કરવાને અર્થે, વધારે પ્રમાણમાં લાગેલા
પાપનું છેદન કરવા અર્થે, કપટ નિદાન (સત્કરણીનું ક્ષણ માંગી લેવું
તે) અને મિથ્યાત્વ (ખોટી શ્રદ્ધા) થી આત્માને રહિત કરવાને માટે,
અઘાર પ્રકારનાં પાપથી ઉત્પન્ન થયેલ કર્મોનો નાશ કરવા માટે નીચે
પ્રમાણે કાયિક વ્યાપારોની છુટ રાખી અરિહંત પ્રભુનું નામ ન ઉચ્ચારું
ત્યાં સુધી એકજ સ્થાને સ્થિર રહી મન એકાગ્ર કરી ત્રીજા પાકનાં
મનનરૂપ કાચોત્સર્ગ કરું છું અને સાવધ (પાપકારી) કાર્યોથી આત્માને
દૂર કરું છું. (છુટ=શ્વાસોશ્વાસ શ્વેતાથી કાયાનું હલન ચલન થાય તેની

ક્રુટ.) ખાંસી, ખગાસું, ઓડકાર, વાસંચલ, ચક્કરી, મૂઝાં, સૂક્ષ્મ અંગ ફરકે, ગળફે, કફ ખખડે, સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિ ચાલે, ચોર, રાગ, અગ્નિ, દુશ્મન કે હિંસક પ્રાણી વડે કાયોત્સર્ગ છુટે તથા ઉપરના અને એવા ખાંસ અકસ્માતથી કાયોત્સર્ગ લાંગે તો તેનો આગાર (છુટ) રાખું છું.

સારાંશ.

‘ ધરિયાવહિયં ’ સૂત્ર પરદયા ચિંતવવા અર્થે છે, જ્યારે ‘ તત્સ ઉત્તરી ’ સ્વદયા ચિંતવવા અર્થે છે: ‘ ધરિયાવહિ ’ ભણ્યા પછી શુદ્ધ થયેલ આત્માને વિશુદ્ધ કરી ઉન્નત કરવા, શય્ય રહિત કરવા, કર્મ રહિત કરવાને આ પાઠ શિક્ષા આપે છે અને તે કાયોત્સર્ગ દ્વારા થઈ શકે છે. કાયોત્સર્ગ એટલે મન તથા ઇન્દ્રિયોને બહાર જતાં અટકાવવા માટે સર્વ ઉપાધીઓનો ત્યાગ કરવો અને શુભ ધ્યાનમાં ચિત્તને એકાગ્ર કરવું. જ્યાં સુધી મન, વચન અને કાયાના અશુભ વ્યાપાર ખુલ્લાં છે ત્યાં સુધી કર્મનાં દાર પણ ખુલ્લાં છે, માટે કર્મનાં દાર આડો બંધ નાખવો જોઈએ અને તે બંધ ‘ કાયોત્સર્ગ ’ છે. આ કાયોત્સર્ગ એક તપ છે. તપનાં બાર ભેદ કહ્યાં છે. ૭ બાલ અને ૭ અબ્યંતર. તેમાં ૭ અબ્યંતર ભેદ પૈકી ૭ઠો ભેદ આ કાયોત્સર્ગ છે. આ રીતે સ્વદયા અને પરદયાના પાલનથી આત્માની નિર્મળતા પ્રાપ્ત થાય છે. કાયોત્સર્ગ દ્રઢતાપૂર્વક વિધિયુક્ત કરતાં છતાં શરીરનો કાળ પણ આપાર કુદરતથી થઈ જવા સંભવ છે, પણ તે થતાં કાઉસ્સગ બળંગ અને અવિરાધિત છે અને તેટલા માટે આગારો કહેવામાં આવ્યાં છે, પણ આથી તેનો ઇચ્છાપૂર્વક લાભ લેવો તેમ સલાહ નથી.

કાયોત્સર્ગ, વૃદ્ધિ પામતી શ્રદ્ધા, ખુદ્ધિ, ધૃતિ, ધારણા અને અનુપ્રેક્ષાપૂર્વક કરવો જોઈએ. આવી રીતે કાયોત્સર્ગમાં રહી શુભ

ધ્યાનમાં સ્થિત થવાનું લક્ષ્ય રહેશે તો અવ્યતર શુદ્ધિ વિશેષ થશે અને આત્મા ઉચ્ચ દશાને પામશે.

પાઠ ૪ થો--કાઉસગ્ગનો.

(મનહર છંદ.)

(૧)

આત્મારામ સાથે મારા જીવને હું જોડવાને,
દેહ ભાન ભૂલી આજે કાઉસગ્ગ કરું છું;
આત્માતણી શુદ્ધિ માટે ધ્યાન ઉચ્ચ ધરવાને,
પ્રાયશ્ચિત કરવાને કાઉસગ્ગ કરું છું;
માયા મોહ તજવાને પાપ કર્મ ટાળવાને,
સ્થિર થઈ આત્મા સાથે કાઉસગ્ગ કરું છું.

(૨)

કાઉસગ્ગ કરવામાં દેહ ભાન હોય નહિ,
દેહ ભાન ભૂલતાં હું ભૂલો ઘણી કરું છું;
ભૂલો હવે કરું નહિ ભાવના છે એવી મારી,
યથેવ ભૂલોની મારી દીન ભાવે માગું છું.
શ્વાસ ઉંચો, શ્વાસ નીચો, ઉધરસ, છીંક અને,
કાઉસગ્ગમાં બગાસું કદી મને આવે છે;
ઓડકાર, વાયુ છુટ, ચકરી ને ઉલટીથી,
ગતિમાન મારા દેહ આંખ કદં યાત્ર છે.
કોઈ કોઈવાર વળી અણુધાર્યાં કારણથી,

કાયા કેરું હલન ચલન બહુ થાય છે;
આવા આવા આગારોથી અણુધાર્યાં કારણોથી,
ભાવવાળો કાઉસગ્ગ હાનિ નહિ પામે છે.

(૩)

રૂડી ભાવના ધારીને ક્ષમા માર્ગી લાચારીથી,
ધરવા સમાધિ હું તો ભાવથી બંધાઉં છું;
અરિહંત ભગવંત નમોઝ્કાર મંત્ર રૂડો,
ગણું નહિ ત્યાં સુધી હું ભાવથી બંધાઉં છું;
ધ્યાનમાં તો મસ્ત બની એક સ્થાન સ્થિર થઈ,
અહિંસાને મૌન ધારી મોહ ત્યાગી થાઉં છું.

પાઠ ૫ મો—લોગસ્સ.

વિવેચન.

પાપનું માનસિક પ્રાયશ્ચિત્ત થયા પછી પરમેષ્ઠિ સ્તવન કરવાની
આવશ્યકતા જણાયાથી શાસ્ત્રકારોએ પાંચમાં પાઠનું વિવરણ કર્યું છે.

પાઠ ૫ મો—લોગસ્સનો.

(મૂળ પાઠ-શબ્દાર્થ સાથે.)

લોગસ્સ—લોકના (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ ત્રણ
લોકને વિષે)

ઉન્નમેયગરે—ઉદ્યોત-પ્રકાશનાં કરનારા (કેવળ જ્ઞાન
રૂપી પ્રહીયથી)

ધર્મભતિત્યયરે—જેનાથી તરાય છે એવા ધર્મરૂપ
તીર્થનાં કરનારા.

જીણે—રાગ દ્રેષના જીતનાર એવા શ્રી જીનેશ્વરેને.

અરિહંતે—કર્મરૂપ શત્રુઓને હણનારા એવા શ્રી
અરિહંતેને.

કિત્તહસ્સં—(હું) કીર્તિ, પ્રશંસા, સ્તુતિ કરીશ; ગુણ-
ગ્રામ કરીશ.

ચઉવીસંપિ—ચોવીસ (તીર્થંકરો) તથા તે સિવાય
બીજા પણ.

કેવલી—કેવલી લગવાનને.

ઉસલ—શ્રી રૂપલદેવને. ૧

મજિયંચ વદે—અને શ્રી અજીતનાથને વંદું છું. ૨

સંલવ—શ્રી સંલવનાથને. ૩

મલિનંદણંચ—અને શ્રી અલિનંદન સ્વામીને. ૪

સુમઘંચ—વળી શ્રી સુમતિનાથને. ૫

પઉમપ્પહં—શ્રી પદ્મપ્રભુ સ્વામીને. ૬

સુપાસં—શ્રી સુપાર્શ્વનાથને. ૭

જિણંચ ચંદ્રપ્પહંવદે—વળી જિન એવા શ્રી ચંદ્રપ્રભુને
વંદું છું. ૮

સુવિહંચ પુષ્કદંત—શ્રી સુવિધિનાથ જેમનું બીજું નામ
શ્રી પુષ્પદંત સ્વામી છે તેમને. ૯ વળી

સીયલ—શ્રી શીતળનાથને. ૧૦

- સિન્ધસ—શ્રી શ્રેયાંસનાથને. ૧૧
 વાસુપુન્ન—અને શ્રી વાસુપૂજ્ય સ્વામીને. ૧૨ વળી
 વિમલ—શ્રી વિમલનાથને. ૧૩
 મણિંતંત્ર—અને શ્રી અનંતનાથજીને. ૧૪
 ધર્મ—શ્રી ધર્મનાથજીને. ૧૫
 સંતિય વંદામિ—વળી શ્રી શાંતિનાથને વાંદુ છું. ૧૬
 કુંથુ—શ્રી કુંથુનાથને. ૧૭
 અરંય—શ્રી અરનાથને. ૧૮
 મદિ—શ્રી મદિનાથને. ૧૯
 વંદે મુણિસુવયં—વાંદુ છું શ્રી મુનિ સુવ્રતસ્વામીને. ૨૦
 નમિ હણંય—તથા શ્રી નમિજીને. ૨૧
 વંદામિ રિઠ્ઠનેમિ—વાંદુ છું શ્રી અરિઠ્ઠનેમિને. ૨૨
 પાસં—શ્રી પાર્શ્વનાથને. ૨૩
 તહ—તેમજ
 વદ્ધમાણંય—વળી શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને. ૨૪
 એવંમએ—એ પ્રકારે મેં—મારા જીવે.
 અભિથુયા—નામપૂર્વક સ્તવ્યા—સ્તુતિ કરી.
 વિહુય સ્યમલા—(તે તીર્થ'કર કેવા છે?) ટાળ્યાં છે
 (કર્મરૂપ) રજ કે મેલને જેમણે એવાં
 પહીણુ જરમરણુ—પ્રસીણુ—ક્ષય કર્યાં છે જરા એટલે
 ઘડપણુ અને મરણુ (નાં દુઃખો) જેમણે.
 ચઙ્ગવિસંપિ—ચોવીસે તીર્થ'કરો તથા અન્ય પણ.
 જિણુવરા—જીનવરો એટલે સામાન્ય કેવળ જ્ઞાની.

તિથયરા મે—શ્રી તીર્થ કર દેવો માસ ઉપર.

પસીયંતુ—પ્રસન્ન થાઓ, કૃપા કરો.

કિત્તિય—ઇંદ્રાદિથી કીર્તના કરાયેલાં, જેમનું કીર્તન કરવામાં આવ્યું છે (વચ્ચન વડે)

વંદિય—ઇંદ્રાદિથી વંદાયેલા. જેમને વંદન કર્યું છે. [કાયાવડે]

મહિયા—ઇંદ્રાદિથી પુજાયેલાં જેમની પૂજા કરી છે. (મનવડે)

જે એ—જેઓ, આ

લોગસ્સ—લોકમાં (લોકને વિષે)

ઉત્તમા—ઉત્તમ-પ્રધાન. [સંપૂર્ણ થયાં છે.

સિદ્ધા—સિદ્ધો (નિષ્ઠિતાર્થ) જેના સર્વ અર્થ

આરૂઝ—રોગ રહિત જે મોક્ષ તેને અર્થે.

ગોહિલાલ—ગોધિલાલ, સમકિતની પ્રાપ્તિ.

સમાહિવર મુત્તમં દિતુ—પ્રધાન અને ઉત્તમ પ્રકારની

ભાવ સમાધિ [પરમ શાંતિ] ને આપો.

અંદેસુ નિમ્મલયરા—ચંદ્રમા કરતાં અતિશય નિર્મળ.

આધ્યેસુ અહિયં પચાસયરા—સૂર્ય થકી અધિક

પ્રકાશના કરનારા.

સાગર વર ગંભીરા—સાગરમાં મોટા સ્વયંભૂરમણ

સમુદ્રની પેઠે ગંભીર, (એવા)

સિદ્ધા સિદ્ધિં મમ દિસંતુ—શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માઓ !

સિદ્ધગતિ—મુક્તિ મને દેખાડો (આપો).

અનુવાદ.

લોકમાં ઉદ્યોત કરનાર, તીર્થનું પ્રવર્તન કરનાર, રાગ દ્વેષના જીતનાર અશિલ્પિત દેવને નમસ્કાર કરું છું. તેમની કીર્તિ કરું છું. આ યોવીસે તીર્થકરનાં નામ અનુક્રમવાર બોલું છું. પેલા રૂપલદેવ સ્વામી, બીજા અજીતનાથ સ્વામી, ત્રીજા સંભવનાથ સ્વામી, ચોથા અભિનંદન સ્વામી, પાંચમાં સુમતિનાથ સ્વામી, છઠ્ઠા પદ્મપ્રભ સ્વામી, સાતમા સુપાર્શ્વનાથ સ્વામી, આઠમાં ચંદ્રપ્રભ સ્વામી, નવમાં સુવિધિનાથ સ્વામી (જેમનું બીજું નામ પુષ્પદંત સ્વામી પણ છે) દસમાં શીતલનાથ સ્વામી, અગીયારમાં શ્રેયાંસનાથ સ્વામી, બારમાં વાસુપુજ્ય સ્વામી, તેરમાં વિમલનાથ સ્વામી, ચૌદમાં અનંતનાથ સ્વામી, પંદરમાં ધર્મનાથ સ્વામી, સોળમાં શાંતિનાથ સ્વામી ને વાંદું છું. તથા સત્તરમાં કુંથુનાથ સ્વામી, અઠ્ઠારમાં અરનાથ સ્વામી, વળી ઓગણીસમાં મદલીનાથ સ્વામીને વાંદું છું. વીસમાં મુનિસુવ્રત સ્વામી, એકવીસમાં નમિનાથ સ્વામીને નમન કરું છું, બાવીસમાં નેમનાથ સ્વામી, તેવીસમાં પાર્શ્વનાથ સ્વામી નેમજી યોવીસમાં વર્ધમાન સ્વામી એ સર્વેનું સ્તવન કરું છું. એ યોવીસે તીર્થકરે કેવા છે:—જેણે કર્મરૂપ રંજમેલ ટાળ્યાં છે, જન્મ મરણને ખપાવ્યાં છે, એવા હે તીર્થકર દેવો ! મારા પર પ્રસન્ન થાઓ ! આપના મેં ગુણ કીર્તન કર્યાં, શુભ ધ્યાનથી આપની પર્યુ-પાસના કરી છે. આપ લોકમાં ઉત્તમ અને સર્વ રોગ રહિત છો, તેથી મને શાંતરૂપ ઉત્તમ વસ્તુની પ્રાપ્તિ કરાવો. આપ ચંદ્રથી પણ અધિક નિર્મળ છો, સૂર્યથી પણ અધિક દેહીધ્યમાન છો, સમુદ્રથી પણ વધારે ગંભીર છો. એવા હે સિદ્ધ ભગવાન ! મને મુક્તિ આપો.

સારાંશ.

આત્માની વિશુદ્ધિ થયા પછી ધર્મ પ્રવર્તક, પરમોપકારી પ્રભુનું સ્મરણુ આવશ્યક છે અને તેથી શાસન ઉપકારી મહાપુરુષો—ચોવીશ તીર્થંકરોના નામ અત્રે કહેલાં છે. તેની સ્તુતિ કરવાનું આ પાઠમાં કહેલ છે. સ્તુતિ કરવાથી સમ્યક્ત્વ નિર્માળ થાય છે અને તે વિશુદ્ધિ થયા પછી સર્ગુણો પ્રકટ થાય છે.

શ્રી ગૌતમસ્વામીએ શ્રી વીર પ્રભુને એકદા પૂછ્યું કે:—‘ હે ભગવન્ ! ચોવીશ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ કરવાથી શું લાભ થાય ? ’ શ્રી વીર પ્રભુએ પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે—

હે ગૌતમ ! ચતુર્વિંશતિસ્તવ કરવાથી જીવ દર્શનની એટલે કે સમકિતની વિશુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે. કર્મને લીધેજ આ જીવને જન્મ, જરા, અને મરણનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે, કર્મ એ પુનર્જન્મનું કારણ છે માટે કર્મરૂપ રજ-મેલને ટાળવાને પ્રયાસ કરવાને આ પાઠ શિક્ષા આપે છે. આ કર્મો—પાપકર્મો, અહિંસા, સત્ય, અચ્યુત, અહમકાર્ય, ઇચ્છા નિરોધ, દાન, શીલ, તપ અને પ્રભુ કીર્તનરૂપ ભાવનાના સેવનથી નાશ પામે છે.

પ્રભુનું સ્મરણુ કરવું એટલે પ્રભુનાં ગુણોનું રટણુ કરવું. આ રટણુ કર્યાથી આપણને કોઈ વખત તે ગુણો અમુક અંશે મહણુ કરવાનું મન થાય અને તેવા અનેક ગુણો પ્રાપ્ત થયા પછી મોક્ષ જોવાના અધિકારી જરૂર થઈ શકીએ. માટે જ્યારે જ્યારે સમયની અનુકૂળતા મળી જાય ત્યારે ત્યારે કાયોત્સર્ગ કરી આ સૂત્ર દ્વારા પ્રભુનું કીર્તન એકાગ્ર ચિત્તે કરવા ઉદ્યમવંત થવું.

પાઠ ૫ મો. (દોહરા)

- જ્ઞાન સૂર્યની જ્યોતથી, ભાવ દીપ્ત કરનાર; ૧
 ધર્મ તીર્થના સ્થાપકો, રાગ દ્વેષ હણનાર.
 એવા અરિહંત દેવને, તીર્થંકર સુખકાર;
 જાઈ ગુણ હું પ્રેમથી, લોગસ્સનો આ સાર. ૨
 ચોવીશ તીર્થંકર થયાં, આર્થ દેશની માંય;
 લઈ છું રૂડાં નામ તે, ભાવ ભરી દીલમાંય. ૩
 ઋષભદેવ પ્રભુ અજીત ને, સંભવ અભિનંદન;
 સુમતિ, પદ્મ, સુપાર્શ્વ ને, ચંદ્ર ગુણ અનંત. ૪
 સુવિધિ, પુષ્પદંત પ્રભુ, શીતળનાથ શ્રેયાંસ;
 વાસુ, વિમળ, અનંત ને, ધર્મનાથ ને શાંત. ૫
 કુંથુ, અર, મહલી તથા, મુનિસુવ્રત મહાન;
 નમિ, નેમિ, પ્રભુ પાર્શ્વ ને, વર્ધમાન ભગવાન. ૬
 એ રીતે ચોવીશની, સ્તુતિ કરું છું આજ;
 કર્મ તણી રજ જેમણે, ટાળી સાર્યાં કાજ. ૭
 કીધો છે પુરૂષાર્થથી, જરા, મરણ સંહાર;
 એજ આત્મગુણ પ્રગટજો, મુજ ઉરમાં આ વાર. ૮
 વાણીથી ગુણગાન ને, દેહ થકી વંદન;
 કરી નમું હું પ્રીતથી, આપી અભિનંદન. ૯
 આપ આ સઘળા લોકમાં, મુક્તિ પામ્યાં શ્રેષ્ઠ;
 માગું શુદ્ધ સમકિત ને, માગું સમાધિ શ્રેષ્ઠ. ૧૦

ચંદ્ર થકી નિર્મળ અને, રવિથી ઉજળા આપ;
 જ્ઞાન પ્રકાશ્યું આપનું, હૃષી તિમિર દળ કાંપ. ૧૧.
 સાગર કરતાં દ્રેષ છે, ગંભીરતા નિઃશંક;
 મુક્તિ પદ મળજો મને, એજ માગું હું રંક. ૧૨

પાઠ ૬ ઠો—કરેમિભંતેનો.

વિવેચન.

હૃદય વિશુદ્ધ થયે આ પાઠથી સામાયિક (સમતાલાવ) આદર-
 વાની વિધિ શરૂ થાય છે.

પાઠ ૬ ઠો.

(મૂળ પાઠ શબ્દાર્થ સાથે)

દ્રવ્ય થકી સાવજ્જ જોગ સેવવાનાં પચ્ચખાણુ—જ

પાપ વસ્તુ—તેના યોગને ત્યજું છું.

ક્ષેત્ર થકી આખા લોક પ્રમાણુ—(તે પાપો કયા

ક્ષેત્રને અવલંબી ?) સર્વ લોકના પ્રમાણમાં.

કાળ થકી જે ઘડી સુધી તે ઉપરાંત ન પાળું ત્યાં સુધી—

[તેનો વખત કેટલો ?] જે ઘડી ઉપરાંત

મારી ઇચ્છા પર્યંત.

ભાવ થકી છકોટીએ પચ્ચખાણુ—મારા શુદ્ધ અંતઃ-

કરણે કરી છ કોટીએ પાપ યોગને ત્યજું છું,

બંધી કરું છું. (આટલો પાઠ આચાર્યોએ પાછ-

૫૫મી વધારે સમજણ પડે તેટલા માટે ગુજરાતી
ભાષામાં યોજેલો છે.)

(પચ્ચખાણનો મૂળ પાઠ.)

કરેમિલંતે--[હું] કરું છું હે પૂજ્ય ! લગવન્ લઈતં
(કલ્યાણકારી) લયાંત (લયનો અંત કર-
નાર) લવાંત (લવનો અંત કરનાર.)

સામાધયં--સામાયિકને.

સાવજજ--પાપકારી.

જોગં--યોગને, વ્યાપારને, પ્રવૃત્તિને.

પચ્ચક્ખામિ--ત્યજું છું, બંધ કરું છું.

જ્ઞવ--જ્ઞ્યાં સુધી.

નિયમ--નિયમને.

પજ્જુવાસામિ--એ વ્રતને સેવું છું, ને તેમાંજ વર્તું છું

દુવિહં--એ પ્રકારના કરણથી. [ત્યાં સુધી.

તિવિહેણં--ત્રણ પ્રકારના યોગથી.

ન કરેમિ--હું પોતે સાવધ વ્યાપાર-પાપ કરું નહિ.

ન કારવેમિ--અન્ય પાસે હું પાપ કરાવું નહિ (એ
એ કરણથી)

મણસા--મને કરી.

વયસા--વચને કરી.

કાયસા--કાયાએ કરી.

તસ્સ ભતે—તેને (તે પાપકારી યોગોને.)
હે ભગવાન !

પડિક્કમામિ—ત્યજ્યુ છું એટલે તેથી નિવર્તુ છું.

નિંદામી—(તે પાપોને) આત્મ સાક્ષીએ નિંદુ છું.

ગરિહામી—(તે પાપોની) ગર્હા કરું છું—શુર સાક્ષી-
એ ધિક્કારું છું.

અપ્પાણું—અશુભ યોગમાં પ્રવેશ કરતાં આત્માને
પાપો થકી.

વોસિરામિ—ત્યજ્યુ છું; દૂર રાખુ છું.

કરેમિભતેનાં પાઠની નોટ.

આ સૂત્ર ધણું અમૂલ્ય અને સર્વોત્તમ છે. વાસ્તવિક રીતે કહીએ,
તો તે શુદ્ધિ સંગ્રહી સૂત્ર છે. તેનું પૃથક્કરણ કરવાથી આપણને તે
જણાશે. કરેમિભતે સામાધ્યમાં સંકલ્પ શુદ્ધિ તથા વિનય શુદ્ધિ જણાવ
કે. સાવજ્ઞ જ્ઞેગં પરચ્છામિમાં પ્રતિજ્ઞા શુદ્ધિ બતાવી છે. જનવ
નિયમં પજ્જુવાસામિમાં કાળ શુદ્ધિ તથા ઉપાસના શુદ્ધિ માન્ય પડે
કે. દુવિહં તિવિહેણુમાં કોટિ શુદ્ધિ (કોટિ શબ્દનો અર્થ કોડ થાય છે,
તેમ હદ અથવા છેડા પણ થાય છે) પરખાવી છે—મણેણું વાયાએ
કાએણુંમાં યોગ શુદ્ધિ સ્પષ્ટી છે. નકરેમિ નકારવૈમિમાં કરાણી શુદ્ધ
ઓળખાવી છે. તથા તસ્સભતે પડિક્કમામિ નિંદામિ ગરિહામિ અપ્પાણું
વોસિરામિમાં ભાવ શુદ્ધિ સંગ્રહી છે. આ પ્રમાણે આખું કરેમિભતે
સૂત્ર શુદ્ધિ ગ્રાહી છે. માટે તે ઉપર અતિશય ચિંતન મનન કરવું
જેથી હૃદય શુદ્ધિ થશે અને આત્માભિમુખ થવાશે.

અનુવાદ.

હે પૂજ્ય ! સમસ્ત લોકની અંદર એ ઘડી સુધી તથા તે ઉપરાંત ઇચ્છા થાય ત્યાં સુધી (સામાયિકવ્રત ન પાળુ ત્યાં સુધી) એ કરણુ અંત ત્રણુ યોગથી (કરવું કરાવવું તે એ કરણુ મન, વચન કાયાનાં ત્રણુ યોગ) પાપ કર્મ કરવા કરાવવાની અંધી કરે છું.

હે પૂજ્ય ! મર્યાદા કરી છે ત્યાં સુધી મન વચન કાયાએ કરી કાઠપણુ પાપ કર્મ કરીશ નહીં, તેમજ કાઠપણુ પાપ કર્મ કરાવીશ નહીં.

હે પૂજ્ય ! આત્માની સાક્ષીએ, ગુરૂની સાક્ષીએ કહ્યું છું કે મર્યાદા કરી છે ત્યાં સુધી આત્માને અગુલ યોગમાં જતાં અટકાવીશ.

સારાંશ.

સામાયિક-સ્વરૂપ ચાર પ્રકારે બાંધેલું છે, તે જ્યેષ્ઠ-દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી. દ્રવ્યથી સામાયિક એટલે સામાયિક વ્રત આદરી સમતા રૂપ ઉત્તમ વસ્તુનો સ્વભાવ ગ્રહણુ કર્યા બાદ પાપકારી યોગ વસ્તુતઃ પાપને તજ્યું છું. ક્ષેત્રથી સામાયિક એટલે ચૌદ રાજ-લોકમાં રહેલા પાપકારી યોગનો ત્યાગ કરું છું.

કાળથી સામાયિક એટલે એક મુહૂર્ત (૪૮ મીનીટ)થી શરૂ કરી જેટલો નિયમ કર્યો હોય તેટલા કાળ સુધી પાપના યોગથી (આશ્રવથી) દૂર રહું છું. અર્થાત્ સંવરમાં રહું છું.

ભાવથી સામાયિક એટલે શુદ્ધ ભાવપૂર્વક મન, વચન અને કાયાના યોગ દ્વારા પાપક્રિયાને તજ્યું છું અને તજાવું છું.

આ ઉપરથી સમગ્રશે કે સામાયિકનો કાળ ઉપયોગપૂર્વક સમતા ભાવે જેટલો પસાર કરી શકીએ તેટલા કાળસુધી સામાયિક કરવાં ઉદ્ધમવંત રહેવું જોઈએ.

ધર્માપચિકી ક્રિયા માટે ‘ધરિયાવહિય’ સૂત્ર’થી મિથ્યા દુષ્ટત લાઠ અને કાયોત્સર્ગ કરી બાલ્ય તેમજ અભ્યંતર શુદ્ધિ કરી, પ્રભુના ગુણ-ગ્રામ કર્યા પછી ઓછામાં ઓછી બે ઘડી સુધી સમતાલાવે સ્થિત થવાને ગુરૂ પાસે પચ્ચક્ષ્માણ લેવા તૈયાર થવું જોઈએ. પચ્ચક્ષ્માણનો પાઠ તે આ કરેમિ લન્તે સૂત્ર.

આત્માર્થી જીવ પ્રભુને સંબોધીને કહે છે. કે, હું પાપકારી યોગોનો ત્યાગ કરું છું એટલે કે મારો આત્મા હણાય તેવા પાપ યોગનાં પ્રત્યાખ્યાન કરું છું જેમકે:—

હું મનથી પાપ કરું નહી, હું વચનથી પાપ કરું નહી, હું કાયાથી પાપ કરું નહી, હું મનથી પાપ કરાવું નહી, હું વચનથી પાપ કરાવું નહી, હું કાયાથી પાપ કરાવું નહી. આ છ પ્રકારનાં પાપ યોગથી વીરમીશ. તે પ્રમાણે પચ્ચક્ષ્માણ કર્યા પછી પૂર્વે કરેલાં પાપોને યાદ કરી આત્માની સાક્ષિયે તેની નિંદા કરીશ, ગુરૂને સાક્ષિ રાખી ગર્હા-વિશેષ નિંદા કરીશ; તદુપરાંત મારા આત્માને દુષ્ટ યોગમાં જતો અટકાવવાને સ્વાધ્યાય કરીશ; દેહાદિભાવ છોડી આત્મભાવમાં પ્રમાદ રહિત શુભ ધ્યાનમાં મગ્ન થઈ સમય પસાર કરીશ. આ પાઠમાં વિનય, હૃદયની નિર્મળતા, ત્યાગ-ભાવ રહેલાં છે તેના બ્રાહ્મક બની ઉચ્ચ સ્થિતિએ પહોંચવાને સદા પ્રયત્ન કરતા રહેવાનો છે.

પાઠ ૬ ઠો—સામાયિક આદરવાનો.

ગઝલ.

ન ક્રિયા પાપની કરવા, કરણ બે યોગ ત્રણ સાથે;
અખિલ લોકે ઘડી બે હું, હૃદયથી આદરું તતને.
કરું કે હું કરાવું નહીં, નિવર્તું પાપ કર્મોથી;
તબું હું પાપ વ્યાપારો, હવે હું આદરું તતને.

કરેલાં પાપનાં કર્મો, નિવારી નિહતો હું તો;
 ગુરુ સામે ધિક્કારીને, હવે હું આઠડું વ્રતને.
 વળી વિષયો કષાયો જો, વસ્થા છે હાડ ને હૈયે;
 તબ્બું છું તેમને સ્વામી, હવે હું આઠડું વ્રતને.

પાઠ ૭ મો—નમોત્યુષ્ટું (સ્તુતિ)નો પાઠ. વિવેચન.

સામાયિક પ્રત આદરવાની વિધિ થઈ રહ્યા પછી અનેશ્વરનું
 સ્તવન કરવાની આવશ્યકતા હોઈ સાતમાં પાઠનું નિયોજન કરવામાં
 આવ્યું છે.

(મૂળ પાઠ-શબ્દાર્થ સાથે)

નમોત્યુષ્ટું—નમસ્કાર હોજો.

અરિહંતાણુ—શ્રી અરિહંત દેવેને.

ભગવંતાણુ—ભગવંતોને (તે કેવા છે ? તે હવે કહેવાશે)

આદ્યગરાણુ—ધર્મની આદિ (શરૂઆત) કરનારા.

તિત્થયરાણુ—ચાર તીર્થો [સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવસ્થ અને
 શ્રાવીકા] ના સ્થાપનાર.

સયંસંબુદ્ધાણુ—પોતાની મેળે સર્વ પ્રકારનો બોધ

પુરિસોત્તમાણુ—પુરૂષોમાં ઉત્તમ. [પામેલા.

પુરિસ સીદ્ધાણુ—પુરૂષોમાં સિદ્ધ સમાન.

પુરિસ વર પુંડરિયાણુ—પુરૂષોમાં ઉત્તમ પુંડરિક

કમળ સમાન.

પુરિસવર ગંધ હત્થીણું—પુરૂષોમાં ઉત્તમ ગંધ હસ્તી

સમાન.

લોચુત્તમાણું—(ત્રણે) લોકને વિષે ઉત્તમ.

લોગનાહાણું—ત્રણે લોકના નાથ.

લોગ હિયાણું—ત્રણે લોકના હિતના કરનાર.

લોગ પદ્ધિવાણું—ત્રણે લોકને વિષે દીપક સમાન.

લોગ પબ્બજેયગરાણું—ત્રણે લોકને વિષે ઉદ્યોત કરનારા.

અભય દયાણું—અભય દાનના દેનારા.

ચક્ષુ દયાણું—(જ્ઞાન રૂપ) ચક્ષુના દેનારા.

મગ્ગ દયાણું—[મોક્ષ] માર્ગના દેનારા.

સરણુ દયાણું—શરણુના દેનારા.

જીવ દયાણું—[સંયમ રૂપી] જીવતરના દેનારા.

જોહિ દયાણું—સમકિત રૂપી જોધના દેનારા.

ધમ્મ દયાણું—સત્ય ધર્મના આપનારા.

ધમ્મ દેસિયાણું—સત્ય ધર્મનો ઉપદેશ આપનારા.

ધમ્મ નાયગાણું—સત્ય ધર્મના નાયક.

ધમ્મ સારહિણું—સત્ય ધર્મ રૂપ રથના સારથી.

ધમ્મ વર ચાકિરંત ચક્કવટ્ટીણું—સત્ય ધર્મ રૂપ ચક્ર

વડે ચાર ગતિનો અંત કરનાર ઉત્તમ

ચક્રવર્તી સમાન.

દીવો—દ્વીપ એટલે જોટની પેઠે આધાર ભૂત.

તાશું સરણું ગર્ભ પમડું—ચાર ગતિમાં પડેલા જીવોને

ત્રાણ—શરણુરૂપ.

અખડિહય વર નાણ દસણધરાણું—કદી નાશ ન

પામે તેવાં ઉત્તમ જ્ઞાન અને દર્શનના ધારણુદાર.

વિયદ છઉમાણું—વિગત એટલે જતું રહ્યું છે જેમનું

છન્નસ્થપણું.

જિણાણું—પોતે રાગ દ્રેષના જીતનાર.

જીવયાણું—બીજાને રાગ દ્રેષ જીતાવનાર.

તિન્નાણું—પોતે સંસાર સમુદ્રને તરી બચેલા.

તારયાણું—બીજાને સંસાર સમુદ્રથી તારનાર.

જુદાણું—પોતે બાધ પામેલા.

બોહિયાણું—બીજાને બાધ પમાડનાર.

મુક્તાણું—પોતે કર્મથી મુક્ત થયેલા.

મોયગાણું—બીજાને કર્મથી મુક્ત કરનારા.

સવન્નુણું—સર્વજ્ઞ એટલે સર્વ પદાર્થને જાણનારા.

સવ્વહરિસીણું—સર્વદર્શી એટલે સર્વ પદાર્થને દેખનારા.

સિવ—સર્વ ઉપદ્રવ રહિત.

મયલ—(અયલ) અચળ.

મરૂય—(અરૂય) રોગ રહિત.

મણુંત—(અણુંત) અંત રહિત.

અફખય--(અફખય) અક્ષય-નાશ ન થાય તેવું.

મવ્વાબાહ--બાધા પીડા રહિત.

મપુણરાવિત્તિ--જ્યાંથી ફરી પાછું આવવું નથી એવા.

સિદ્ધિગઢ--સિદ્ધિપ્રતિ.

નામધેય--નામના.

ઠાણું સંપત્તાણું--સ્થાનને પામેલા એવા.

નમો જિણાણું--જિનેશ્વરોને નમસ્કાર હો.

જિય લયાણું--લયને જીતનારાઓને.

બીજું નમોત્યુણું.

બીજું નમોત્યુણું શ્રી અરિહંત દેવને કરવાનું છે તેમાં એવી રીતે સમજવાનું કે, પહેલાં નમોત્યુણુંની માફજ પહેલેથી “સિદ્ધિ ગઢ નામધેય” શબ્દ સુધી કહેવું અને. ‘ઠાણું સંપત્તાણું’ શબ્દને બદલે ‘ઠાણું સંપાવિઉ કામાણું’ શબ્દ બોલવા, અને ત્યાર પછીનાં શબ્દ બોલવા નહિ. ઠાણું સંપાવિઉ કામાણું એટલે એવું સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છું છે તેમને મારા નમસ્કાર સંપાવિઉ-પામવાને, પ્રાપ્ત કરવાને કામાણું-ઉત્સુક, કામી, ઇચ્છકને.

ત્રીજું નમોત્યુણું.

નમોત્યુણું--નમસ્કાર હો.

મમ--મારા.

ધમ્મગુરુસ્સ--ધર્મગુરુને.

ધમ્માયરિયસ્સ--ધર્માચાર્યને.

ધમ્મોબહેસગસ્સ--ધર્મોપદેશકને, ધર્મનો ઉપદેશ દેનારને.

(પોતાના ઉપકારી ધર્મગુરુ નામ લેવું.)

જીવ—ચાવત્ [અચલ સ્થાનને.]

અંપાવિઉ—પામવાને.

કામસ્સ—ઉત્સુક, ઇચ્છક.

એ પ્રમાણે કહી તિષ્ઠુતોનો પાક ત્રણવાર કહેવો અને ત્યાર બાદ પહેલો નમસ્કાર મંત્રનો પાક કહેવો. આ પ્રમાણે સામાયિક આંધવાના પાક પુરા થયા.

અનુવાદ અથવા સાર.

હે અરિહંત દેવ ! આપ ભગવંત છો, ધર્મની શરૂઆત કરનાર છો, તીર્થનાં સ્થાપનાર છો, સર્વોત્તમ પુરૂષ છો, પુરૂષની અંદર સિંહ સમાન છો, પુરૂષ માંડે પુરૂષીક કમળ સમાન છો, પુરૂષમાં પ્રધાન છો, ગંધ હસ્તિ સમાન છો, લોકમાં ઉત્તમ છો, લોકના નાથ છો, લોકના હિત-કારી છો, લોકમાં દીપક સમાન છો, લોકમાં ઉદ્યોત કરનાર છો, અભયદાનના દેનાર છો, જ્ઞાનરૂપ ચક્ષુના આપનાર છો, મોક્ષ માર્ગના દેનાર છો, ધર્મના નેતા છો, ધર્મરૂપ રથના સારથી છો, ધર્મને વિષે પ્રધાન છો, ચાર ગતિના અંત કરવા રૂપ ચક્રવર્તિ સમાન છો, એટલે સમાન છો, દુઃખના નિવારણ કરનાર છો, ચાર ગતિમાં પડતાં જીવને આધારરૂપ છો, અપ્રતિહત જ્ઞાન દર્શનનાં ધારક છો. આપે જન્મસ્તપાણું ટાળ્યું છે, આપે રાગ દ્વેષને જીત્યા છે અને બીજાને જીતાવ્યા છે. સંસારરૂપ સમુદ્રથી તર્યા છો અને બીજાને તારનાર છો. પોતે તત્ત્વ-જ્ઞાનને સમજ્યા છો અને બીજાને સમજાવનાર છો. પોતે બાહ્ય અને અભ્યંતર બંધનથી મુકાયા છો અને બીજાને મુકાવનાર છો, સર્વજ્ઞ છો અને સર્વ પદાર્થને દેખનાર છો. આપ ઉપદ્રવ રહિત, રોગ રહિત, મરણ રહિત, ક્ષય રહિત અને પીડા રહિત છો. આપ જન્મ મરણ

રહિત એવી સિદ્ધ ગતિને પામ્યાં છે. આપ સાત ભયના જીતનાર છે. આવા સર્વ ગુણોથી યુક્ત એવા જીન ભગવાનને નમસ્કાર કરે છું. સારાંશ.

શ્રી ગૌતમસ્વામી કહે છે:-

હે ભગવાન ! સ્તુતિ અને સ્તવનરૂપ

મંગળથી જીવ શું ઉત્પન્ન કરે છે ?

શ્રી મહાવીર પ્રભુ:-

દેવેન્દ્રસ્તવ અને સ્તુતિ રૂપ મંગળ કરવાથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપ મોક્ષિલાભ અર્થાત્ જિન ધર્મની પ્રાપ્તિ ઉત્પન્ન કરે છે; અને તે પ્રાપ્ત કરી જીવ સંસારના અથવા કર્મના અંતની ક્રિયાને અર્થાત્ મોક્ષને આપનારી અથવા કટ્ટપ (બાર દેવલોક, નવ ઐર્વેયક, પાંચ અનુત્તર વિમાન) ને પ્રાપ્ત કરાવનારી આરાધનાને સાધે છે. અર્થાત્ પ્રથમ વિશિષ્ટ દેવલોકને અને પરંપરાએ જેવટ મોક્ષને આપનારી આરાધનાને સાધે છે.

સામાયિક વ્રત આદર્યા પછી તેના હર્ષમાં દેવ, (ભાવજિન) ગુરુનું કીર્તન કરવાને આત્મા પ્રેરાય તે સ્વભાવિક છે. તેથી જીજ્ઞાસુ આ પાઠથી પ્રભુનાં ગુણગાન કરે છે. પ્રભુ તો અનંત ગુણોપેત છે. તેથી તેમના ગુણોનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે છતાં જ્ઞાની પુરૂષોએ અનેક મુંદર ઉપમાઓથી પ્રભુનાં ગુણોનું કીર્તન કર્યું છે. તેના આશ્રય લઈ આપણે ગુણગ્રામ કરવાને તત્પર થવું જોઈએ. આથી આપણને પ્રભુના જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય આદિ ગુણ યુક્ત સ્વરૂપનો હૃદયમાં ભાસ થાય છે.

ઈદ્રો તીર્થંકર પ્રભુના ગુણગ્રામ આ પાઠથી કરે છે. તેથી તે શક્તિસ્તવ કહેવાય છે. તે પાઠ ભાણતી વખતે ઈદ્ર જમણો દીગણ ઉઘે.

સ્થાપી, ડામે દીપ્તિ ઉમે રાખી એ હાથ નેડી મસ્તકે હસ્તાંગલિ
અડકાડી ગુણગ્રામ કરે છે. હાથમાં આપણે પાણુ તે પ્રમાણે કરીએ બીએ.

પાઠ ૭ મો. (કવીતા)

[અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે—એ રાગ.]

વંદન કરું છું બહાલા, હું અરિહંતને,
વંદન કરું છું બહાલા સિદ્ધ ભગવંત ને;
આપતણા આત્મિક સુખની તો વાત શી,
જ્ઞાન અને દર્શન દીપે જ અનંત ને. ૧

જગત મહીં જે ઉચ્ચ અર્હિસા ધર્મ છે,
આપે સ્થાપ્યો તેહ ધર્મ નિરધાર ને;
ભવસાગરથી તારે તે તો તીર્થ છે,
આપ તીર્થના સ્થાપક જગ મોઝાર ને. ૨

તત્ત્વ મહીં તો જ્ઞાની સ્વયં છે આપ શ્રી,
આત્મજ્ઞાનમાં સૌથી ઉત્તમ નાથ ને;
રાગ દ્વેષના શત્રુઓ હણવા થકી,
ત્રોક મહીં છે સિંહ સમાન સમર્થ ને. ૩

કૌમળતા તો કમળ તણી છે આપમાં,
દયાવાનમાં કૌમળતા પંકાય ને;
કમળ સમાન અસંગ રહ્યા સંસારથી,
અહો વિરક્તિ વિરલી તે અંકાય ને. ૪

ગંધ હસ્તિની વાસ થકી સૌ હસ્તીઓ,
 અળગા રહે એ ગંધ તણે પરતાપ ને;
 કર્મ-શત્રુઓ આપ થકી અળગા રહે,
 અડોલતામાં ગંધ હસ્તી સમ આપને. ૫
 લોક મહીં તો સર્વોત્તમ છે આપશ્રી,
 સત્ય માર્ગના સૂચક તેથી નાથને;
 દુઃખ તજવાનો માર્ગ બતાવો તે થકી,
 હિતકારી છે આપ અમારા તાતને. ૬
 જ્ઞાન દીપ તો આપ તણે અજવાળતો,
 સકળ લોકને એવો દિવ્ય પ્રકાશને;
 અનંત જ્ઞાન ઉદ્યોત કરો છે આપશ્રી,
 અપૂર્વ તેથી જ્ઞાન સૂર્ય છે ખાસને ૭
 નિર્ભયતાનો માર્ગ બતાવો તે થકી,
 અભયદાતા આપ અમારા થાવ ને;
 સત્ય માર્ગને સમજવો છે તે થકી,
 જ્ઞાન ચક્ષુના દાતા આપ ગણાવને. ૮
 કર્મ મુક્તિનો માર્ગ બતાવો તે થકી,
 મોક્ષ માર્ગના દાતા આપ ગણાવને;
 અશરણુ જીવો બહુ પીડાતા કર્મથી,
 શરણુભૂત એ જીવ સકળના થાવને. ૯
 વિષય વિલાસો દુઃખ હેતુ આપે કદાં,
 તેજ વિલાસે જીવન મારું જાય ને;

- નિર્વિકારી જીવનનાં દાતા તમે,
 જેહ જીવનથી સાચું સુખ પમાત્ર જો. ૧૦
- આત્મ ગુણો જે દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર્ય છે,
 રત્નત્રયીના નામ થકી જોળખાય જો;
 કારણભૂત છે આત્મ ગુણો પ્રગટાવવા,
 રત્નત્રયીના જોધક તેથી આપ જો. ૧૧
- ક્ષમા આદિનો ધર્મ પ્રભુ પ્રકટાવવા,
 આત્મ ધર્મને પ્રકટાવો છે આપ જો;
 જ્ઞાન ક્રિયા જોડી મુક્તિ માર્ગ એ,
 ધર્મ તણાં તો ઉપદેશક છે આપ જો. ૧૨
- પ્રિય ધર્મના નાયક છે સ્વામી તમે,
 ધર્મરૂપી રથનાં સારથિ ખચિત જો;
 ચક્રવર્તી છે ચાર ગતિના અંતથી,
 ભવસાગરમાં બુડતાઓના દ્વિપ જો. ૧૩
- બુડતાઓના તારક આ સંસારમાં,
 ચાર ગતિમાં પડતાનો આધાર જો;
 કેવળદર્શની કેવળજ્ઞાની આપ છે,
 ગુણ કદી જે પામે નહિ સંહાર જો. ૧૪
- નાશ કર્યો છે ચારે ઘાતી કર્મનો,
 થયું એથી છદ્મસ્થપણ સહુ ફર જો;
 રાગ દેષને જીતીને સ્વામી તમે,
 આત્મગુણને પ્રકટાવો છે ધીર જો. ૧૫

ભવસાગરને તરી ગયા છે આપશ્રી,
તરીને તેના તારક છે મહારાજ બે;
તત્ત્વજ્ઞાનને સમજ્યા છે સ્વામી તમે,
તત્ત્વજ્ઞાનને જાગ્રત કરતા રાજ બે. ૧૬

બાહ્ય અને અંતરથી પ્રભુજી ! મુક્ત છે,
મુક્ત દશા એ સહુનો મુક્તિ માર્ગ બે;
જ્ઞાન સંકળને પામ્યાથી સર્વજ્ઞ છે,
જીત્યો આપે સિદ્ધ ગતિનો દુર્ગ બે. ૧૭

સિદ્ધ ગતિના સુખ કેરી તો વાત શી,
સત્ય સુખનો તે તો છે ભંડાર બે;
અચળ નિર્મળ અનંત તેને જાણવી,
પીડા રહિત અક્ષય સુખ અપાર બે. ૧૮

આવું શાશ્વત સ્થાન મળ્યું છે આપને,
તેથી કરીને નિર્ભય બનીયા આપ બે;
મોહ શત્રુ સંહારી નિર્ભય થઈ ગયા,
આપ ચરણમાં વંદન હજે અમાપ બે. ૧૯

અનંત ગુણના સાગર શશી સમ શોભતા,
રાગ દ્વેષના હણુનારા અરિહંત બે;
આપ તણી તો મુક્તિ ભેતી વાટડી,
આપ ચરણમાં વંદન છે ભગવંત બે. ૨૦

પાઠ ૮ મો-સામાયિક પાળવાની વિધિ.

વિવેચન.

ઉપરોક્ત સ્પષ્ટિકરણ સામાયિક વ્રત આદરવા સુધીનું છે, પણ ત્યારે વખત પુરો થાય ત્યારે સામાયિક વ્રતની કેવી રીતે પૂર્ણાહુતી કરવી તે નીચે પ્રમાણે કહેવામાં આવે છે.

ઉપરોક્ત વિધિએ પાંચ પાઠ સુધીનું બોલવું અને છઠ્ઠા પાઠને પાઠને નીચે પ્રમાણે બોલવાનું સમજાવવામાં આવે છે.

પાઠ ૮ મો-સામાયિક પાળવાની વિધિનો.

(મૂળ પાઠ શબ્દાર્થ સાથે)

બોલવા નવમા સામાયિક વ્રતના—અંગીકાર કરેલા

સામાયિક નામના નવમા વ્રતના.

પાંચ અધ્યારા—પાંચ અતિયાર.

જાણિયોવા—જાણુવા (પણ)

ન સમાયરિયોવા—આચરવા નહિ.

તં જહા—તે જેમ છે.

તે આલોઉ—તેમ કહું છું.

મણ દુપ્પણિહાણે—મન માડી રીતે પ્રવર્તાવ્યું હોય,

વય દુપ્પણિહાણે—વચન માડી રીતે પ્રવર્તાવ્યું હોય,

કાય દુપ્પણિહાણે—કાયા માડી રીતે પ્રવર્તાવી હોય.

સામાયયસ્સ સઘ અકરણ્યાએ—સામાયિક પૂરું (પૂર્ણ)

થયા પહેલાં પાર્યું હોય.

સામાઈયરસ અણુવર્તિયરસ કરણ્યાએ—સામાયિક
 અવ્યવસ્થિતપણે કર્યું હોય.
 તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં—તે સંબંધી માફ પાપ મિચ્છા થાઓ.
 સામાઈયં સમકાએણું—સામાયિકને રૂઢી રીતે કાયાએ
 ન ફાસિયં—ન સ્પર્શ્યું હોય. [કરીને.
 ન પાલિયં—ન પાળ્યું હોય.
 ન તીરિયં—ન પાર ઉતાર્યું હોય, સમયને જરા ન
 ન કીટ્ટીયં—ન કીર્તન કર્યું હોય. [લંખાવ્યો હોય.
 ન સોહિયં—ન શુદ્ધ કર્યું હોય.
 ન આરાહિયં—ન આરાધના કરી હોય.
 આણાએ અણુપાલિયં—આજ્ઞા અનુસાર અનુપાલન.
 ન લવધ—ન કર્યું હોય.
 તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં—તે સંબંધીનું માફ પાપ મિચ્છા
 (નિષ્કળ) થાઓ.

સામાયિકમાં ૧૦ મનના, ૧૦ વચનના, ૧૨ કાયાના એ ૩૨
 દેવ માંહેનો કોઈ દોષ લાગ્યો હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

સામાયિકમાં:—

સ્ત્રી કથા—સ્ત્રી સંબંધી વાતો, (જહેનોએ અહિં
 ‘પુરૂષ કથા’ કહેવું.)

લગ્ન કથા—લોજન ખાનપાનની વાતો.

દેશ કથા—દેશ વિદેશની કથા.

રાજ કથા—રાજ ખટપટની વાતો.

એ ચાર વિકૃત્યા માંહેલી કોઈ કૃત્યા કરી હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં.
સામાયિકમાં:—

આહાર સંજ્ઞા—ખાવાની ઇચ્છા.

ભય સંજ્ઞા—ખીક લાગી હોય.

મૈથુન સંજ્ઞા—સંલોગની ઇચ્છા.

પરિગ્રહ સંજ્ઞા—પૈસા વગેરેની ઇચ્છા.

એ ચાર સંજ્ઞા માંહેલી કોઈ સંજ્ઞા કરી હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં.
સામાયિકમાં:—

અતિક્રમ—પાપકારી કામ કરવાની ઇચ્છા થઈ હોય,

અતિક્રમ—પાપ કરવા પગલું ભરવું તે,

અતિચાર—પાપ સેવવાને તૈયાર થવું તે,

અણુચાર—તે પાપ થયું હોય.

જાણુતાં, અજ્ઞાણુતાં મન, વચન, કાયાએ કરી કોઈ દોષ લાગે
હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

સમાયિક વ્રત વિધિએ લીધું, વિધિએ પાળ્યું, વિધિએ કરતાં
અવિધિએ થયું હોય તો તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

સામાયિકમાં કાનો, માત્રા, મીકું, પદ, અક્ષર, ગાથા, સૂત્ર,
ગ્રંથ, અધિક, વિપરીત ભણાયું હોય તો અનંત સિદ્ધ કેવળી પ્રભુની
સાક્ષીએ તરસ મિચ્છા મિ દુક્કડં.

અનુવાદ અથવા સાર.

(૭ કોટીથી) મન વચન કાયાથી પાપ કર્મ નહીં કરવા કરા-
વવાની બંધી કરી હતી તે બંધી પૂરી થયે તેમાંથી નિવર્તું છું. એ

વ્રતની અંદર મનને ખરાબ રીતે પ્રવર્તીવ્યું હોય, વચન માફા રસ્તે બોલાયું હોય, કાયા અશુભ રસ્તે નીચોળાઈ હોય, સામાયિક વ્રત છે કે નહીં તેની ખરાબર ખબર રહી ન હોય, સામાયિક વ્રત પૂરું થયા વિના તેની પૂર્ણાહુતિ કરી હોય તે સર્વ પાપને માટે હે પ્રભુ ! આપની સમક્ષ અને આત્માની સાક્ષીએ પશ્ચાત્તાપ કરું છું.

સામાયિક વ્રતની અંદર દશ મનના, દશ વચનના અને ખાર કાયાના એમ બીસ દોષ માંહેલો કોઈ દોષ લાગ્યો હોય તો તે માટે હમા ચાહું છું. સામાયિક વ્રતમાં ખાવાની ઇચ્છા થઈ હોય. બીક લાગેલી હોય, સ્ત્રી સેવનની ઇચ્છા થઈ હોય, માયાની ઇચ્છા થઈ હોય તો તે માટે માફી યાચું છું. આ વ્રતમાં સ્ત્રી સંબંધી, રાત્ર્ય સંબંધી, દેશ સંબંધી તથા અન્ન પાણી સંબંધી વાતચીત થઈ હોય તો મારા આત્માને નીંદુ છું. સામાયિક વ્રત વીતરાગ દેવની આજ્ઞા અનુસાર અંગીકાર ન થયું હોય તેમજ વર્તન ન થયું હોય તો તે બદલ મારા આત્માની વારંવાર ગહી કરું છું. સામાયિક વ્રત વિધિસર ત્રીધું અને વિધિસર પાળ્યું તેમાં અવિધિ થઈ ગઈ હોય તો તે બદલ માફી માગું છું.

સામાયિકમાં જાપ કરવાનો વિચાર ઉપરિચિત થયો હોય, નિશ્ચય થયો હોય, તે પાપ કર્મ કરવા તરફ ઉપલક્ષણ થયું હોય અને પાપ કર્મ કર્યું હોય તો હે પ્રભુ ! તમારી સમક્ષ માફી માગું છું.

આ વ્રતની વિધિમાં કાનો, માત્રા, મીઠી, પદ, અક્ષર, ગાથા, મૂત્ર, ઓષ્ઠ અધિક બોલાયું હોય તો તે બદલ મારા આત્માને નિંદુ છું.

પાઠ ૮ મો. (ગમલ)

(૧)

સામાયિક યોગનું ઉચું, અમારું વ્રત નવમું છે;
 સામાયિક નામ શિક્ષા વ્રત, સમાધિ આપ તું મુજને.
 અતિચારો રૂડા વ્રતના, નિવારું પ્રેમથી સધળા;
 અતિચારો સમજીને હું, હવે નહિ આદરું અવળા.
 અરે મન વાણી કાયાને, શુથી મેં પાપવૃત્તિમાં;
 કર્યાં મેં પાપનાં બધો, ન રાખ્યું દિલ સમતામાં.
 સામાયિક વ્રત લઈને મેં, કીધી નહિ વૃદ્ધિ સમતાની;
 વિધિ પુરી નહિ પાળી, કરી છે વ્રતની હાની.
 બધા દોષો થજો નિષ્કળ, હૃદયથી એજ માગું છું;
 કરું છું નાથ પશ્ચાતાપ, રુડું મુજ વ્રત પાળું છું.

(૨)

સામાયિક વ્રત લીધું પણ, કરી નહિ વૃદ્ધિ સમતામાં;
 થયું નહિ વ્રતનું પાલન, વિધિ શુદ્ધિ ન જળવાતાં.
 ઉતાર્યું પાર તેને નહિ, વળી કીર્તન કરાયું ના;
 કયું નહિ કાંઈ આરાધન, ન રાખ્યું દિલ આજ્ઞામાં.
 થજો દોષો બધા દૂરે, હૃદયથી એજ માગું છું;
 કરું છું નાથ પશ્ચાતાપ, તમારી સાજ માગું છું.

(૩)

કદાપિ દશ મનના ને વચનના પણ દશે દોષો;
 થયા હો બાર કાયાના, હૃદયથી માગી માગું છું.

વિષયની હો કથા કીધી, અગર જો માત જોજનની;
 યુદ્ધ કથા દેશ રાજ્યોની, હૃદયથી માફી માગું છું.
 વિધિથી લીધું સામાયિક, અવિધિ વાપરી તેમાં;
 બધા આ દોષની હું તો, હૃદયથી માફી માગું છું.
 કદાપિ મુજ મનમાં જો, થયો કંઈ પાપ સંકલ્પ;
 અતિક્રમ દોષ એવાની, હૃદયથી માફી માગું છું.
 ગયો જો પાપ સન્મુખે, કદાપિ પાપ કરવાને;
 અતિક્રમ દોષની તેથી, હૃદયથી માફી માગું છું.
 કદાપિ પાપ કરવાને, થયો તસ્લીન સ્વામી હું;
 બન્યો તેથી અતિચારી, હૃદયથી માફી માગું છું.
 કદાચિત પાપ જો કીધું, કરીને વ્રતનું ખંડન;
 બન્યો તેથી અનાચારી, હૃદયથી માફી માગું છું.
 વળી જાણે અજાણે મેં, કદી મન વાણી કાચાથી;
 કર્યા હો અન્ય દોષો જો, હૃદયથી માફી માગું છું.
 કદાપિ માત્રા મીંડામાં, અગર કાના પદાક્ષરમાં;
 લખ્યો જોછું વધુ ઉલટું, હૃદયથી માફી માગું છું.
 કદાપિ જાઅતિ છોડી, કશો ઉપયોગ નવ રાખ્યો;
 જમાવી ના પુરી સમતા, હૃદયથી માફી માગું છું.
 બધા આ દોષની માફી, લઉં છું સિદ્ધની સાખે;
 સ્મરીને પંચ પરમેષ્ઠિ, હૃદયથી માફી માગું છું.

આ આડ પાડો સામાયિકના એક પછી એક શા વાસ્તે મુક્યાં છે તે સ્પષ્ટ સમજવા માટે પ્રથમ એક નાનું દ્રષ્ટાંત લઈએ કે જેથી એ ઉપરથી આઠ પાડની યોજના સહેજે સમજી શકાશે.

એક ગૃહસ્થ જેની આર્થિક સ્થિતિ ઘણી સારી છે. વ્યવહારમાં ઇજ્જત આપડ પણ સારી છે, લોકોમાં માન સન્માન પણ ઠીક છે. એવા ગૃહસ્થથી પાપના કાર્યો થયા છે. તે ગૃહસ્થ પોતે પોતાના ગુન્હાને જાગે છે અને એ પણ એને જ્ઞાન છે કે જો આ ગુન્હાની યોગ્ય સજા થાય તો ઘણી સખત શિક્ષા થાય. પોતે દંડ તો સારી રકમનો ભરી શકે પણ તેથી પોતાની આપડ અને વ્યવહારને મોટા ઘટકા લાગે એમ છે. આવી સમજને લઈ તે ગુન્હેગાર ગૃહસ્થ વિચાર કરે છે કે મારે મારા ગુન્હાની શિક્ષા ભોગવવી ન પડે, આપડ સચવાય અને ગુન્હા રહિત થઈ શકું એવો માર્ગ કયો ?

વિચારતાં તેને સમજાયું કે એ માફી જેની અમર્યાદિત સત્તા હોય તેજ આપી શકે અને એવી અમર્યાદિત સત્તા માત્ર સર્વોપરી રાજાનેજ હોઈ શકે. માટે હું રાજા પાસે જઈ, ગુન્હાને કબુલ કરું અને માફી માગું. આ વિચારથી પ્રથમ રાજા તેને યાદ આવે છે. પછી તે રાજા પાસે જવાને તૈયાર થઈ છેવટે રાજાની સર્વોપરી સત્તાને શરણે જાય છે. ત્યાં જઈ જેવો તેને જીરે છે તેવો તે ગૃહસ્થ તુરતજ તે રાજાને વિધિપૂર્વક નમન કરે છે અને તેની સન્મુખ બેસી નમ્રતાથી પોતાના ગુન્હાની સાચી કબુલાત કરે છે. પોતાથી જે જે પ્રકારના ગુન્હાઓ પાપો થયા છે તે સર્વ વિના સંકોચે આર્દ્ર ભાવે કહી બતાવે છે અને તે ગુન્હાની માફી માગી સર્વોપરી સત્તા જે હુકમ ફરમાવે તે પ્રમાણે વર્તવાને પોતે તૈયાર છે એમ કહે છે. એ રીતે તેણે જાહેર શિક્ષા ભોગવવાને પોતાની અશક્તિ જણાવી રાજાની દયા પામી.

રાજા કે જો સર્વોપરી સના ભોગવવાનો અને દયા કરી છોડી મુકવાના, ક્ષમા આપવાનો કે બીજી જે રીતે ધારે તે રીતે ગુન્હેગારને રાહત આપવાનો હક છે. તે આ દયાની વાચનાથી દયા કરી એમ કહે છે કે, “ ભાઈ ! તારા નાના નાના ગુન્હાઓ એટલા છે કે જે એને માટે તું રીતસર દંડ ભરે તો તારાથી પહોંચી શકાયજ નહિ અને આખરે જીવ. પરંતુ જ્યારે તું મારે શરણે આવેલ છે, તો હું તને ફરમાવું છું કે માત્ર રૂ. ૧૦૦૦ નો પુણ્ય કાર્યમાં ઉપયોગ કર, પણ તે રૂપોઆ પાંચ કલાકની અંદરજ તારે આપી દેવા. આ પ્રમાણેના હુકમથી તે ગૃહસ્થ પોતે શિક્ષા ભોગવવાથી છુટો થયો છે, એમ જાણી આનંદ પામ્યા પણ તે સાથે તેણે રાજાને વિનંતી કરી કે મહારાજ ! આપે એક હજાર રૂપોઆ પાંચ કલાકમાં ભરી દેવાનું કહ્યું તે મારે કબુલ છે પરંતુ કોઈ આકસ્મિક કારણને લઈને પાંચના છ કલાક થાય કે પા અઘો કલાક આઘો પાછો થાય તો મારે માથે મુદત ભંગનો ગુન્હો લાગુ ન પાડવા કૃપા કરશો. રાજાએ એ વાત કબુલ કરી કે, “જો તારી દાનત શુદ્ધ છે તો તારી ઇચ્છા વિના કોઈ આકસ્મિક કારણને લઈ મુદતમાં થોડો ફેરફાર થશે તો તારે માથે મુદત ભંગનો દોષ નહિ આવે. આ પ્રમાણે કહેવાથી તે ગૃહસ્થ બહુજ રાજી થયો. અને તેણે રાજાના ગુણગાન કર્યા-સ્તુતિ કરી. ત્યારપછી રાજા કહે છે, કે ભાઈ ! આવા ગુન્હા વારંવાર કર્યાં કરીશ અને એ ગુન્હાની પરંપરા વધશે તો પછી તારા માથે બહુજ બોળે વધી જશે અને પછી એ ગુન્હાની શિક્ષાથી છુટવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. માટે કાંઈક ગુન્હા કરતો અટક તો સાઈ છે. આ કથનની તે ગૃહસ્થ ઉપર ઠીક અસર થઈ તેથી ને કહે છે કે, મહારાજ ! હું એવી શિક્ષામાં મુકાયેલો છું કે સર્વથા

અથવા કોઈ વખતે જ હું ગુન્હાના કાર્યથી મુક્ત થઈ શકું તેમ નથી પરંતુ જો માટે હું ધીમે ધીમે ટેવ પાડીશ અને હમેશા એક કલાકનો વખત એટલે ગુન્હાથી કે જેમાં એક પણ ગુન્હો નહિ કરું. કોઈ વખતે પાંચ સાત કલાક અને કોઈ વખતે ચોવીસ કલાક સર્વ ગુન્હા પાપથી રહીત અવસ્થા ભોગવીશ. એમ ધીમે ધીમે ટેવ પાડીશ અને એની શરૂઆત અત્યારથી જ કરું છું. એમ કહી એક કલાક સર્વ વ્યવહાર ગુન્હા કાર્યથી નિવૃત્ત થવા માટે રાત્રની સાક્ષીએ પ્રતિજ્ઞા કરી તે પોતાને ઘેર આવ્યો અને ઘેર આવી પોતાના કુટુંબીજનો સ્વજનો પાસે રાત્રના ગુણ, દયા, પ્રેમ, ક્ષમા વગેરેના વખાણ કર્યા અને ઉપકાર માન્યો. પછી ગુન્હા ન થાય તેને માટે શું કરવું જોઈએ એ સંબંધી તે વિચાર કરે છે અને શાન્તિ અનુભવે છે. ઉપરના ટુંકા દ્રષ્ટાંતને જો શાન્તિથી વિચારવામાં આવે તો સામાયિકના સાત પાક સામાયિક આદરથી વખતે શા માટે બોલાય છે તે યથાર્થ સમજી શકાશે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલ મનુષ્ય વ્યવહાર કાર્યમાં અનેક પ્રકારનાં નાના મોટાં જંતુની વિરાધના કરી પાપ-ગુન્હા કરે છે. એ ગુન્હાનો તેને ત્યારે ત્રાસ થાય-ભાન થાય ત્યારે તેનાથી મુક્ત થવા-છુટવા ક્યાં જવું તે પ્રથમ વિચારે છે અને તે વિચારના પરિણામે તેને પંચ પરમેષ્ટિ નમોક્કાર મંત્ર યાદ આવે છે, કારણકે તે રાત્ર સર્વોપરિ સત્તા ધારક છે. એની સના અમર્યાદિત છે. એને શરણે જવાથી જરૂર પાપથી મુક્ત થઈ શકાય છે. ગૃહસ્થ ત્યાં આવી ખીજ પાકથી વંદન કરે છે. કે જેમ રાત્રને નમસ્કાર કરવા પડે છે. એ માટે ખીજો પાક વંદનનો કહ્યો. પછી જેમ પેલો ગૃહસ્થ પોતાનાં ગુન્હાની વાત કરે છે તેમ ત્રીજા પાકમાં પાપની વાત કરે છે. ગમજી ગમજી ઈત્યાદિથી પોતાના

પાપની વાત કરી ક્ષમાની માગ્યના કરે છે, ત્યારે તેને કહેવામાં આવે છે, કે “તું ફરી એકવાર એકાગ્ર ચિત્તથી એ અંતર આત્મામાં અને પરમાત્માની સાક્ષીએ પાપની માફી માગ અને તેટલો વખત તું તારા મૈત્રી વધુ પ્રિય એવા શરીરને ત્યજ દે. શરીરને એટલા વખતમાં ગમે । થાય તો પણ તારે તેના પ્રત્યે જરા પણ મોહ ન રાખવો. સંભળ ૧ કન્વી.” આ પ્રમાણે ૧૦૦૦] રૂ. ખર્ચવાની માફક આજ્ઞા થતાં ગુન્હેગાર ગૃહસ્થ કહે છે કે હું એટલો વખત મ્હારા શરીરને ત્યજ દઉં અને ઇરાદાપૂર્વક હું શરીરને સંભાળુ તો નહિ પણ હલન ચલન કોઈ ક્રિયા એ શરીરથી ન કરું. પરંતુ ઇરાદા વિના કોઈ આકસ્મિક સંજોગના લીધે શરીર હલી જાય તો કાર્યોત્સર્ગ બાંધ્યાનો ગુન્હો લાગુ ન આવે. જોઈએ જેમ પહેલાં ગૃહસ્થે મુદતમાં થોડો ઘણો ફેરફાર થાય તો મુદત બાંધના માટે આગળથી છુટ માગી હતી તેમ આ ગૃહસ્થ સામાયિકના ચોથા પાઠમાં શરીર હલવાના કારણો બતાવી છેવટ કહે છે. **મહાગ્ને અવિરાહીએ** ઇત્યાદિ એવી છુટ માગીને તે કાર્યોત્સર્ગ રે છે. ત્યાર પછી જેમ પ્રથમનો ગૃહસ્થ સર્વોપરી સત્તાના ગુણુગાન રે છે તેમ સામાયિક કરનાર કાર્યોત્સર્ગ પાળી સામાયિકના પાંચમાં પાઠમાં તીર્થંકર પ્રભુના ગુણુગાન ગાય છે કે જેની કૃપાથી તેને આ માર્ગ મળ્યો છે. તેના ગુણુનું વાદ કરી કર્મની નિર્જરા કરે છે. પછી જેમ પ્રથમનો ગૃહસ્થ અમુક વખત સુધી ગુન્હાના તીર્થો કરવા માટે પ્રતિજ્ઞા કરે છે તેમ સામાયિક કરનાર પણ એક જ્ઞાક સુધી “સાવજ્ઞજ્ઞેગં પચ્ચખામી” શબ્દથી સર્વ વ્યવહાર ક્રિયાથી, પાપાગમનની ક્રિયાથી મુક્ત થઈ માત્ર આત્મધ્યાનમાં સ્થિર થાય છે. દુકામાં આત્મા પોતાના ઘરમાં-પરભાવમાંથી નીકળી સ્વ-

ભાવમાં આવે છે. પછી જેમ પ્રથમનો મનુષ્ય ઘેર આવી રાગનો ઉપકાર માને છે, તેની મહત્તાના વખાણ કરે છે તેમ સામાયિક કરનાર મનુષ્ય પણ “ શકસ્તવ ” કે જેને ચાલુ ભાષામાં **નમોઃસ્તુતુઃ** કહેવામાં આવે છે તે પાઠથી અરિહંત, સિદ્ધ અને સુર્વાધિકના ગુણ ગાન કરી તેમની મહત્તા ગાય છે. પછી એક કલાક સુધી આત્મા પોતાના ઘરમાં રહી જીવન વ્યાપારમાં શું શું લાભ હાનિ થયા છે તે તપાસે અને આવી રીતે એક કલાક આત્મા પોતાના કાર્યમાં એવો લીન થઈ જાય છે કે એને આસપાસના કોઈ પણ પ્રસંગનું ભાનજ ન રહે. વધુ શું કહીએ ? એના શરીરની શું સ્થિતિ છે એનું બહુધા એને ભાન ન હોય. આવી રીતે જેટલા સામાયિક વ્રત કરવા હોય તેટલા કલાક આત્મ ધ્યાનમાં આત્મા એવો ગુલતાન થઈ જાય કે, એના આનંદનું વર્ણન કોઈપણ નજ કરી શકે એમાં ગમે તેટલા સંકટો આવે છતાં પણ એનું મન ન ડગે. એવા સામાયિકથીજ અનંત જન્મના કર્મો સામાયિક માત્રથીજ દૂર થઈ આત્મા પરમ પદ પામવાને સંપૂર્ણ અધિકારી લાયક બની જાય છે અને અદ્ય ભવોમાં તે પરમ પદે પહોંચી જઈ શાશ્વત સુખનો ભોક્તા થઈ શકે છે.

જેમ સામાયિક બાંધવાની વિધિ છે તેમ સામાયિક પૂર્ણ થયા પછી પાળવાની પણ એજ વિધિ છે; માત્ર છઠો પાઠ જે સ્થળે બોલાય છે તેજ સ્થળે આઠમો પાઠ બોલાય છે અને સામાયિક પાળતી વખતે પૂર્ણ પુણ્ય યોગે સામાયિક કરવાનો સુઅવસર પ્રાપ્ત થયો હતો તેમાં કદાચિત જે કાંઈ ખામી આવી હોય તેને માટે આઠમો પાઠ બોલતી વખતે પૂર્ણ પશ્ચાતાપ થાય અને હૃદય દ્રવી પડે, આંખમાંથી અશ્રુ પ્રવાહ વહે. તે સમજે છે કે, જે અનુકુળતા મળી હતી તે ફરી

વાર મૂળશે કે કેમ તે અચોક્કસ છે. આયુષ્ય અસ્થિર છે. આ વિચારથી
કદાચ એ મૂલમાં કાંઈ ભૂલ, અશુદ્ધિ કે મહિનતા થયેલ હોય તો જરૂર
તે પશ્ચાત્કાપ રૂપી પ્રવિત્ર જળથી એ કર્મ મેલવે દોષ સાફ કરી નાખે.

વરૂ મૂળી—કયા કયા સિદ્ધાંતમાં સામાયિકનું વિવેચન કરેલું છે ?

ઉત્તર—ભુઓ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, અધ્યયન ૨૬ મું. તોતેર
બોલના ફળ જેનું બીજું નામ સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ છે તેનો પ્રશ્ન આક્રમો
તથા અનુયોગ દ્વાર તથા કાણુંગળ, બગવનીજી વિગેરે ધણા સિદ્ધાંતમાં
સામાયિક વિષે કહેવામાં આવ્યું છે તથા અન્ય ગ્રંથોના સામાયિકની
પુરતી માટે શ્લોકો આપવામાં આવેલ છે.

મારં ણં વહમાણસ્સ ચત્તારિ આસાસા પ૦ તં૦
જત્થણં અંસાઓ અંસં સાહરહ તત્થ વિ ય સે એગે આસાસે
પણ્ણતે, જત્થ વિ ય ણં ઉચ્ચારંવા પાસવણંવા પરિઠાવંતિ
તત્થ વિ ય સે એગે આસાસે પ૦ જત્થ વિ ય ણં ણાગકુમારા
વાસંસિ વા સુવન્નકુમારા વાસંસિ વા, વાસં ઉવેહ તત્થ
વિ ય સે એગે આસાસે પ૦, જત્થ વિ ય ણં આવકહાણ
ચિટ્ઠેહ તત્થ વિ ય સે એગે આસાસે પ૦ એવામેવ સમણો-
વાસગસ્સ ચત્તારિ આસાસા પ૦ તં૦ જત્થ વિ ય ણં
સીલવય ગુણવ્વય વેરમણ પદ્ધક્ષવાણ પોસહોવવાસાહ
પઢિવજ્જહ તત્થ વિ ય સે એગે આસાસે પ૦, જત્થ વિ ય ણં
સામાઙ્ગયં દેસાવગાસિય મણુપાલેહ તત્થ વિ ય સે એગે

આસાસે ૫૦, જત્ય વિ ય નં ચાઉદસિઃ મુદિઃ પુણિ-
 માસીસુ પડિપુણં પોસહં સમ્મં અણુપાલેહ તત્ય વિ ય સે
 एगे आसासे ५० जत्य वि य नं अपच्छिम मारण तिच
 संलेहणा झसणा झसिए भत्तपाण पडियाइक्खिए पाओ-
 वगए कालमणवकंस्वमाणे विहरइ तत्य वि य से एगे
 आसासे षण्णसे ॥

—(ઠાણંગ સૂત્ર, ઠાણું ૪ થુ, ઉદ્દેશો ૩ નો.)

ભાર વહન કરનાર પુરૂષના ચાર વિસામા કહે છે. (૧) એક
 ખાંચી બીજા ખાંધ ઉપર ભાર મૂકે તે એક વિસામો, (૨) પેશાબ
 અગર ઝાડે ફરવા જાય ત્યારે ભાર ઉતારીને જાય તે બીજો વિસામો, (૩)
 નાગકુમાર સુવર્ણકુમારના દેવળમાં ભાર રાખી વિસામો લે તે રાત
 રહેવા રૂપ ત્રીજો વિસામો, (૪) જ્યાં ભાર ઘસી જવાનો હોય ત્યાં
 જઈને ભાર ઉતારે તે ચોથો વિસામો.

એવી રીતે શ્રમણોપાસક-શ્રાવકને સાવધ કર્મ કરતા ચાર વિસામા
 કહે છે:-

જે સમય શીજાત પ્રાણાતિપાતાદિ, ગુણુવ્રત, દિશિવ્રત, ભોગોપ-
 ભોગાદિવ્રત, પરિમાણુ વ્રત, અનર્થાદંક વિરમણુ વ્રત, નૌકારસી પ્રમુખના
 પ્રત્યાખ્યાન, અષ્ટમી ચતુર્દશી પૂર્ણીમા આદિના ઉપવાસ વિગેરે
 અંગીકાર કરે તે સમય શ્રાવકને પહેલો વિસામો. જે સમય શ્રાવક
 સામાયિક દેશાવગાશિક વ્રત અંગીકાર કરે, તેને સમ્યક્ પ્રકારે પાલન
 કરે તે સમય શ્રાવકને બીજો વિસામો. ચતુર્દશી, અષ્ટમી પૂર્ણીમા
 વિગેરે તીથિઓમાં અહોરાત્રિ પૂર્ણ પોષધ કરે ત્યારે શ્રાવકને ત્રીજો

વિસામો. અંતિમ મરણાંતિક સંલેખના તપ અંગીકાર કરી આહાર પાણીનો જીવન પર્યંત ત્યાગ કરી સ્થિતતાથી મરણની વાંચી નહિ કરતાં થકા વિચરે ત્યારે શ્રાવકનો ચોથો વિસામો કહેવાય.

આ પ્રમાણે શ્રાવકના ચાર વિસામામાંથી બીજો વિસામો એ છે કે, શ્રાવકે દરરોજ સામાયિક કરવું જોઈએ.

વળી બીજા ઠાણાને વિષે પણ એ પ્રકારની સામાયિક પડેથી છે.

**દુવિદ્ધે સામાઈણ પણ્ણત્તે તંજહા અગાર સામાઈણ,
ચેવ, અણગાર સામાઈણ ચેવ ॥**

—(ઠાણાંગ સુત્ર, ઠાણું ૨ જી, ઉદ્દેશો ૩ બે.)

એ પ્રકારની સામાયિક કહી છે. ગૃહસ્થ-શ્રાવકને મુદ્દર્તાદિક (એ ઘડી) ની મર્યાદાથી સામાયિક કરે તે આંગારિક સામાયિક અને જવજીવ સુધી સામાયિક કરવી તે સાધુની અનાગારિક સામાયિક.

સામાઈણં મંતે જિવે કિં જણયઈ ?

અર્થાત—હે ભગવાન! સામાયિક કરવાથી જીવને શો લાભ થાય છે ?

આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાને ફરમાવ્યું છે કે—

સામાઈણં સાવજ્જજોગ વિરઈં જણયઈ ॥૮॥

અર્થાત—સામાયિક કરવાથી સાવધયોગથી નિવૃત્તિ પેદા થાય છે. અત્રે સામાયિકના ફળને સંક્ષેપમાં બતાવવામાં આવ્યું છે પણ એ ફળનો વિસ્તૃત અર્થ અન્ય ગ્રંથોમાં ઘણો બતાવવામાં આવ્યો છે. વિશેષાવશ્યક લાખ્યમાં સામાયિક વિષે બાર હજાર શ્લોકો લખવામાં આવ્યાં છે.

સામાયિક સમસ્ત ધર્મ ક્રિયાઓને માટે આધારભૂત છે. જે પ્રમણે આકાશ બધાને આધારભૂત છે. પછી ભલે કોઈ ઘર બનાવી ઘરાકાશ કહેવામાં આવે કે મડ બનાવી મકાકાશ કહેવામાં આવે પણ આકાશ તો બધાને માટે આધારભૂત છે. તેજ પ્રમાણે સામાયિક બધા ધાર્મિક ગુણોને માટે આધારભૂત છે. સામાયિક આધાર છે અને બીજા ગુણો આધેય છે. આધાર વિના આધેય ટકી શકતું નથી. એટલા માટે સામાયિક વિના બીજા ગુણો પણ ટકી શકતા નથી. જેમકે પૃથ્વીના આધાર વિના કોઈ વસ્તુ ટકી શકતી નથી અને આકાશના આધાર વિના પૃથ્વી ટકી શકતી નથી, તેજ પ્રમાણે સામાયિકના આધાર વિના બીજા ગુણો પણ ટકી શકતા નથી.

સમ અને આય એ બે શબ્દોના સંયોગથી સામાયિક શબ્દ બન્યો છે. અર્થાત્ સમભાવનું આવવું તે સામાયિક છે. જે પ્રમાણે પોતાના આત્માને જોવામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે બીજાના આત્માને પણ જોવો એ સમભાવ છે. આ પ્રકારનો સમભાવ એકદમ આવી શકતો નથી પણ અભ્યાસ કરતાં રહેવાથી સમભાવને જીવનમાં ઉતારવો મુશ્કેલ નથી.

આ ઉપરથી કોઈ એમ કહી શકે કે, “આવા સમભાવને લઈ બેસીએ તો અમારું પેટ પણ ભરાય નહિ અને અમારે ભૂખ્યા મરવું પડે ! અમારી સમજમાં તો સંસાર વ્યવહારનાં કામો ચલાવવા માટે જીવકપટ કરવું આવશ્યક છે અને જોનામાં જેટલું બળ હોય તેણે તેટલું વધારે જીવકપટ કરવું જોઈએ. જો આમ કરવામાં ન આવે પણ સમભાવને ધારણ કરી બેસી જવામાં આવે તો જીવન જ કપટમય બની જાય !”

આ કથનના ઉત્તરમાં જ્ઞાનીજનો કહે છે કે, સમભાવ ધારણ કરવાથી જીવન કષ્ટમય થતુંજ નથી. જે કષ્ટ પેદા થાય છે તે વિષમ ભાવથીજ પેદા થાય છે. ઘણા લોકો એમ માને છે કે, ‘ બળીયાના બે ભાગ ’ વાળી નીતિ રાખવાથીજ જીવન વ્યવહાર ચાલી શકે છે. પણ જ્ઞાનીજનો આથી વિરુદ્ધ એમ કહે છે કે, સમભાવ ધારણ કરવાથીજ જીવન વ્યવહાર બરાબર ચાલી શકે છે.

આ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારના લોકો પોતે પોતાની માન્યતાનુસાર આ વિષે કહે છે અને એ રીતે આ વિષય તકરારનો વિષય થઈ પડે છે પણ આ વિષે વિચાર કરતાં એજ માલુમ પડે છે કે, જ્ઞાનીઓનું કથનજ બરાબર છે.

આ વાતનો નિર્ણય કરવા માટે તમે વિચાર કરો કે, દુનિયાનું કામ ભણેલા લોકોથી ચાલે છે કે અભણ લોકોથી ચાલે છે ? જે ભણેલા લોકો દ્વારાજ કામ ચાલતું હોય તો પછી દુનિયામાં ભણેલા લોકો વધારે છે કે અભણ લોકો વધારે છે ? અને જે બધા લોકો શિક્ષિત બની જાય તો દુનિયાનું કામ ઠીક ચાલી શકે ? જે નહિં તો શું ભણવું બરાબર છે ? દુનિયામાં અભણ લોકો વધારે છે અને અભણ લોકો દ્વારાજ કામ ચાલી શકે છે. એવો વિચાર કરી શું ભણવાનો ત્યાગ કરી દેવામાં આવે છે ? દુનિયામાં ગરીબ લોકો વધારે છે એ વિચારથી શું કોઈ પોતાની પાસેનું ધન ફેંકી દે છે ? રોગીઓ વધારે છે એમ જાણી શું કોઈ રોગી બનવા ચાહે છે ?

જે પ્રમાણે દુનિયામાં રોગીઓ વધારે હોવા છતાં મને રોગ પેદા થાય એમ કોઈ ચાહતું નથી અને કદાચ જે રોગ પેદા થઈ જાય તે તેનો મટાડવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે, તેજ પ્રમાણે

દુનિયામાં વિષમ ભાવ પણ છે. પરંતુ વિષમ ભાવ સારો છે કે ખરાબ ? જે પ્રમાણે રોગ ખરાબ છે તેજ પ્રમાણે વિષમ ભાવ પણ ખરાબ છે. વિષમ ભાવ રોગની સમાન છે અને સમભાવ એ નિરોગની સમાન છે. એટલા માટે વિષમભાવરૂપી રોગને સમભાવથીજ મટાડવો ઉચિત છે.

જે લોકો એમ કહે છે કે, સમભાવથી કામ ચાલી શકતું નથી તે લોકોએ એમ વિચારવું જોઈએ કે, ત્યારે તેઓ નાના બાળકો હતાં અને પોતાની મેજે ખાઈ પી કે ચાલી શકતા ન હતાં ત્યારે તમારા મતાપિતાએ તમને આત્મ તુલ્ય માની રક્ષા કરી ન હોત તો શું તમે આજે હોત ? આ પ્રમાણે તમારું જીવન સમભાવની કૃપાથી જ ટકી શક્યું છે. આવી દશામાં તમે કૃતજ્ઞ બની એમ શા માટે કહે ! છો કે સમભાવથી કામ ચાલી શકતું નથી અને વિષમભાવથી કામ ચાલી શકે છે ?

ભલે કાંઈનો ગમે તેટલો દૂર સ્વભાવ હોય પણ તેનામાં કાંઈને કાંઈ રૂપમાં સમભાવ હોયજ છે અને સમભાવ હોવાથીજ તેનું તથા તેની જાતિનું અસ્તિત્વ પણ છે. ઉદાહરણ તરીકે સિંહણનો દૂર સ્વભાવ હોય છે એમ કહેવામાં આવે છે પણ શું તે પોતાના બચ્ચાંને મારે છે ? શું તે પોતાના બચ્ચાંઓ ઉપર સમભાવ રાખતી નથી ? જો તે સમભાવ ન રાખે અને તે બચ્ચાંઓની સાથે પણ દૂરતાનો વ્યવહાર કરે તો આજે શું તેની જાતિનું પણ અસ્તિત્વ રહે ખરું ? આ પ્રમાણે સંસારમાં સમભાવનું અસ્તિત્વ છે અને સમભાવ હોવાને કારણેજ આ સંસાર ચાલી રહ્યો છે. પ્રત્યેક પ્રાણીમાં વધતા ઓછા પ્રમાણમાં સમભાવ હોયજ છે પણ જ્ઞાતીજનો એ સમભાવ ઉપર જ્ઞાનનો કળાશ ચડાવવા ચાહે છે અને કહે છે કે, જ્ઞાનપૂર્વક જે સમભાવ હોય છે તેજ સામાયિક છે.

તમે લોકો સામાયિકમાં બેસો છો. પણ તે વખતે તમને બધા ઉપર સમભાવ રહે છે કે નહિ ? તમે સામાયિકમાં બેસો છો. ત્યારે જો કોઈ વ્યક્તિ તમારા કાનના મોતી કાઢીને લઈ જાય તો શું હો-હા કરશો ? તે સમયે તમારે એવો વિચાર કરવો જોઈએ કે, તે વ્યક્તિ દુઃખી હશે અથવા તેને તે વસ્તુની આવશ્યકતા હશે એટલા માટે તે લઈ ગયો હશે ! આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે મોતી લઈ જનાર ઉપર ક્રોધ ન આવે ત્યારે એમ સમજવું કે, મારામાં સમભાવ છે અને મારી સામાયિક સાચી સામાયિક છે. સાચી સામાયિક તો ત્યારેજ કહેવાય કે જ્યારે કોઈ માણસ તમારા શરીર ઉપર આઘાત કરે છતાં મનમાં વિષમતા ન આવે પણ સમભાવજ રહે. કદાચિત તમે આ સ્થિતિએ પહોંચી ન શકો તો પણ તમારૂં લક્ષ્ય તો સમભાવનુંજ હોવું જોઈએ. જે પ્રમાણે સૈનિકો તીર કે બંદુકનું નિશાન એક સાથે તાકવાનું શીખી લેતા નથી, પણ પોતાનું લક્ષ્ય બરાબર સંધાય, તે માટે અભ્યાસ કરે છે તેજ પ્રમાણે જીવનસિદ્ધિનું લક્ષ્ય સાધવા માટે સમભાવનો અભ્યાસ કરતા રહેવું જોઈએ, સૈનિકો અભ્યાસ કરવા છતાં ઘણીવાર નિશાન ચુકી જાય છે છતાં તેમનું લક્ષ્ય તો નિશાન તાકવાનુંજ હોય છે; તેજ પ્રમાણે એકદમ એવા સમભાવને જીવનમાં ઉતારી ન શકાય તો પણ લક્ષ્ય તો એવા સમભાવને જીવનમાં ઉતારવાનું રાખવું જોઈએ અને તેનો અભ્યાસ કરતાં રહેવું જોઈએ. અભ્યાસ કરતાં રહેવાથી તમારાથી કોઈ દિવસ પૂર્ણ સામાયિક થઈ શકશે અને એવા સમભાવને જીવનમાં પણ ઉતારી શકશો. સામાયિક કરતી વખતે તમારે એટલો સમભાવ તો કેળવી લેવો જોઈએ કે, તમે જ્યારે સામાયિકમાં બેસો છો ત્યારે કોઈ તમને ગાળો બાંટે તોપણ તેના ઉપર સમભાવ રાખી

શકે. જે તમારામાં એટલો સમભાવ આવી જાય તો તમારે એમ માનવું કે, હવે મારી સામાયિકનું નિશાન થોડા ઘણા અંશમાં લાગી રહ્યું છે. આથી વિરુદ્ધ મુહુર્તિ આંધતા આંધતા કાન ઉપર આંકા પડી જાય અને સામાયિક કરતાં કરતાં વર્ષો પસાર થઈ જતાં જે સામાયિકમાં તમે બેઠા હો ત્યારે કોઈ ગાળો ભાંડે અને તમે સમભાવ ન રાખી શકો તો એમ સમજવું કે, તમારું લક્ષ્મી બીજું છે અને તીર તમે બીજે ક્યાં મારી રહ્યા છો ! આગળ જે વાત કહેવામાં આવી છે તે મુખ્યત્વે દેશવિરતી સામાયિકને લક્ષમાં રાખીને કહેવામાં આવી છે. એથી વિશેષ રૂપથી સર્વવિરતિ માટે પણ સમજી લેવું જોઈએ.

સામાયિક અથવા સમભાવનું શું ફળ મળે છે ? તો એને માટે ભગવાને કહ્યું છે કે, સામાયિકથી સમભાવની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેથી સાવધયોગની નિવૃત્તિ થાય છે. મન, વચન અને કાયાના યોગથી જે પાપ થાય છે તે સાવધ યોગ છે, આ સાવધ યોગ સામાયિક દ્વારા દૂર થઈ જાય છે.

સામાયિકનું ફળ બતાવવા માટે અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં તથા બીજી જગ્યાએ પણ એમ કહ્યું છે કે:—

જસ્સ સામાણિડ અપ્પા, સંજમે નિયમે તવે ।

તસ્સ સામાઈયં હોઈ, ઇઈ કેવલિ માસિયં ॥

જો સમો સન્વભૂણસુ, તસેસુ થાવરેસુ ય ।

તસ્સ સામાઈયં હોઈ, ઇઈ કેવલિ માસિયં ॥

આ ગાથાઓનો ભાવાર્થ એ છે કે, જે સમભાવથી વર્તે છે તેનાજ તપ નિમમ સંયમ વગેરે સફળ છે. સમભાવ વિના તપ-નિય-

માદિ સફળ થતાં નથી. જો તપ કર્યું અને બીજાને કષ્ટ આપ્યું, સંયમ લીધો અને બીજાઓ ઉપર હુકુમત ચલાવી તો એ સમભાવ રહિત તપ-સંયમ છે. તપ-સંયમની સાચી સફળતા ત્યારેજ મળે છે કે, જ્યારે તપ સંયમની સાથે સમભાવ હોય.

સામાયિકમાં હો ત્યારે બીજો કોઈ આક્રમણ કરે તો પણ આક્રમણકારી ઉપર ક્રોધ આવવો ન જોઈએ. જ્યારે ક્રોધ ન આવે ત્યારે એમ સમજવું કે, હું ભગવાનના કથનાનુસાર સમભાવનું પાલન કરી રહ્યો છું. આથી વિરુદ્ધ જો તે વખતે ક્રોધ આવે તો જાનીઓ કહે છે કે, હજી તારામાં સંયમ આવ્યો નથી કારણ કે તારામાં સમભાવ નથી. સંયમ તો સમભાવપૂર્વક જ હોય છે. સંયમ સમભાવ વિના ટકી શકતો નથી. આ પ્રમાણે સામાયિક કરતી વખતે ક્રોધ પણ કરવો ન જોઈએ તેમ પ્રતિષ્ઠા મળતાં અભિમાન પણ ન કરવું જોઈએ. તે સમયે જો કોઈ નમસ્કાર કરે તો એમ વિચારવું જોઈએ કે તે મને નમસ્કાર કરી રહ્યો નથી પણ મારા સમભાવને નમસ્કાર કરી રહ્યો છે એટલા માટે મારે તો સમભાવની રક્ષા કરવી જોઈએ. અહંભાવ એ સમભાવથી વિરુદ્ધ છે એટલા માટે અહંભાવ રાખવોજ ન જોઈએ. જો મનમાં અહંભાવ આવે તો એમ સમજવું કે હજી મારામાં સમભાવ આવ્યો નથી.

કહેવાનો આશય એ છે કે, પ્રત્યેક કાર્યમાં સામાયિકની અર્થાત્ સમભાવ રાખવાની આવશ્યકતા છે. સમભાવ રાખ્યા વિના કોઈ પણ કાર્યમાં અને કોઈ પણ સ્થાને શાંતિ મળી શકતી નથી. પછી ભલે તે કાર્ય રાજનૈતિક હોય કે સામાજિક હોય. બધાં કાર્યોમાં શાન્તિ ત્યારેજ મળી શકે છે કે જ્યારે સમાયિક હોય ! જેનામાં સમભાવ

હોય છે તેનું હૃદય માતાના હૃદય જેવું બની જાય છે. સામાયિક કરવાથી અર્થાત્ સમભાવ ધારણ કરવાથી જીવને શો લાલ થાય છે એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાને કહ્યું જ છે કે, સમભાવ ધારણ કરવાથી અર્થાત્ સામાયિકથી સાવધ યોગની નિવૃત્તિ થાય છે તેજ સામાયિક સાચી અને સફળ છે.

અત્રે એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે કે સામાયિક કરવાથી જે સાવધ યોગની નિવૃત્તિ થાય છે તે સાવધ યોગ શું ? તો એને માટે કહ્યું છે કે:—

**કમ્મં સાવજ્જં જં ગરહિયા તિ કોહાઈઓ ય ચત્તારિ ।
સહ તેહિં જો હોઈડ જોગો પચ્ચક્ષાણં ભવ્વઈ તસ્સ ॥**

આ ગાથામાં સાવધ યોગની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. આ ગાથાનો ભાવાર્થ એ છે કે, નિંદનીય કર્મને સાવધ કહેવામાં આવે છે અથવા ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને સાવધ યોગ કહેવામાં આવે છે, કારણ કે સમસ્ત નિંદનીય કર્મો એ કષાયને આધીન જ થઈને કરવામાં આવે છે. નિંદનીય કર્મોનું કારણ કષાય છે એટલા માટે તેનામાં કાર્યનો ઉપચાર કરી તે કષાયને પણ સાવધ કહેવામાં આવેલ છે. આ સાવધની સાથે જે વ્યાપાર-પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે તે સાવધ યોગ કહેવાય છે. તે સાવધ યોગનો નિષેધ કરવો તે સાવધ યોગનું પ્રત્યાખ્યાન કહેવામાં આવે છે.

આ ગાથામાં જે ‘સાવજ્જં’ શબ્દ આપ્યો છે, તેનો ‘સાવજ્જં’ પણ અર્થ થાય છે, અને ‘સાવધ’ એવો પણ અર્થ થાય છે. જે કર્મ પાપયુક્ત હોય છે તે સાવધ કહેવાય છે અને જે કાર્ય ગર્હિત કે નિન્દિત હોય છે તે ‘સાવજ્જં’ કહેવાય છે.

દિવસે દિવસે લલ્લ, દેડ સુવણસ્સ લલ્લિયં ઇગો ।
 ઇગો પુણ સામાઈયં, કરેડ ન પહુપ્પણ તસ્સ ॥

લક્ષ ખાંડી સોના તણું, લક્ષ વર્ષ દે દાન;

સામાયિક સમ તે નહિ, જ્ઞાની વચન પ્રમાણ

આવો અલૌકિક લાભ આપતી શુદ્ધ સામાયિક યથાવિધિ કરે. આશ્રવનો રોધ કરી આત્માને સંવર વૃત્તિમાં વાળવા નિર્જરાનો અમૂલ્ય લાભ મેળવવો, અજ્ઞાનાંધકાર મટાડી, અપૂર્વ આત્મ શક્તિને પ્રકાશમાં લાવવા, રાગ દ્વેષ દૂર કરી સમભાવ સંપાદન કરવા, શુદ્ધ સામાયિક બાવની દિવ્ય પ્રાસાદી પ્રાપ્ત કરવા, અમ્યક્તવના શાંત સુધારસનું પાન કરવા પ્રાચીન સમયથી આવક શ્રાવીકાઓ સામાયિક શિક્ષા વ્રત કરતાં આવ્યાં છે.

અજ્ઞાન બાળકથી માંડી વયોવૃદ્ધ શ્રાવકો સર્વે આ પવિત્ર ક્રિયામાં સામેલ થાય છે એ જોઈ એક બાબતથી હર્ષ થાય છે જ્યારે ધણાઓ તેના દિવ્ય સ્વરૂપ સમજતા ન હોવાથી કેટલાક દોષોને આમંત્રણ કરે છે એ જોઈ બીજી બાબતથી શોક થાય એ સ્વાભાવિક છે. આવા સંજોગોમાં શુદ્ધ સામાયિકનું મહત્વ અને રહસ્ય સમજાવવાનો આ અદ્ય પ્રયાસ પ્રાસંગિકજ ગણાશે.

આપણે આત્મા અનાદિ કાળથી મમતામાં મચેલો છે તેને સમતા લાવમાં લાવવા માટે આપણે પાપકારી કાર્યોથી વેગળા રહેવા પ્રયાસ કરવાનો છે. વ્યવહારીક વિટંબનાઓમાં આપણે અહોરાત્રિ ચોવીસે કલાક મચેલા પડ્યા છીએ. આધિ (મનનું દુઃખ), વ્યાધિ (શરીરનું દુઃખ), અને ઉપાધિ (બહારથી આવી પડેલું દુઃખ)ના ત્રિદોષ થવાથી—મુંઝાઈ જવાથી આપણે આપણા આત્મા સમઘી કશે વિચાર કરી શકતા નથી.

અને શાંત ચિત્તે પ્રભુ ભક્તિમાં મન પરોવવાની પ્રવૃત્તિ પણ પ્રાપ્ત થતી નથી. શાન્ત મને શુદ્ધ ચિત્તથી પ્રભુ ભક્તિ અને ધર્મ ધ્યાન થઈ શકે અને આપણા આત્મા પાપકારી કાર્યોથી અગ્રગે રહે એવા ઉચ્ચ ઉદ્દેશથી પ્રતિ દિવસે પ્રભાતના શાંત સમયમાં ત્રિદોષનો હુમલો થયા પહેલાં સામાયિક કરવાનો આપણા શાસ્ત્રોનો સફળોદ્દેશ છે. આવા ઉપ-યોગી વ્રત સામાયિકનું અર્થ સ્વરૂપ સમજવા સામાયિકના જુદા જુદા વિદ્વાનોએ કહેલા અર્થ તથા તેમાં બતાવેલું ગાંભિર્ય તપાસવાની આવશ્યકતા છે. સંસ્કૃત ટીકાકાર અભયદેવસુરિ આ વિષે લખે છે કે:—

સામાર્થ્યસ્ય ત્તિસમો રાગ દ્વેષ વિયુક્તો યઃ સર્વે
ભૂતાન્યાત્મવત્પશ્યતિ, તસ્ય યઃ પ્રતિષ્ઠાનમ પૂર્વાપૂર્વ
જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર પર્યાયાણાં નિરુપમ સુખ હેતુ ભૂતાના
મધઃ કૃત ચિન્તામણિ કલ્પદુષોપમાનાં લાભઃ સમાયસઃ
સુયોજન મસ્યાનુષ્ઠાન સ્યેતિ સામાયિકં, તસ્ય સાવચ
યોગ નિવેધરૂપસ્ય નિરવચયોગા પ્રતિષેધા સ્વભાવસ્ય ચ ॥

—ઉ. અ. ૨૯ મું પ્રશ્ન ૮માની ટીકા.

ડૉક્ટર હોર્નોલ તેનું એવું બાધાંતર કરે છે કે—One, who being of equal temper and devoid of love and hatred, looks on all creatures, as being like himself, gains the advantage of making momentarily regular progress in knowledge, faith and conduct which are the sources of incomparable happiness and which are only comparable to the miraculous Jem laden,

wishing tree of haven. Avoiding to do that which is forbidden and not abstaining from doing that which is permitted.

મનુષ્ય સમ સ્વભાવી અને રાગ દ્વેષ રહિત થવાથી, સર્વ જીવને પોતાના સમાન જુવે છે અને પરિણામે ચિંતામણી અને કલ્પવૃક્ષ આપી શકે એવા અનોખમ સુખ આપનાર, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરવાને પ્રતિક્ષણે પ્રયાસ કરવા શક્તિવાન થાય છે. આવી અગત્યની શક્તિ સ્થિતિ સંપાદન કરવી તે સામાયિક કહેવાય છે. જેમાં નિષેધક કાર્યો કરતાં અટકવાનું છે અને અનિષેધક કાર્યો કરવા તત્પર થવાનું છે. સામાયિકનું શુદ્ધ સત્ય સમજાવી આ વ્રતની સ્થિતિ વિશે ડૉક્ટર હોનોર્લ એવા અર્થ ઉપજાવી કાઢે છે કે:—

That calm temper and firmness of mind, which is not disturbed by any passion or any outward accident but wholly given to religious practices.

એવો શાંત સ્વભાવ અને મનની એવી એકાગ્રતા કે જેનો કોઈ પણ જાતના વિકાર તેમજ બાહ્ય અકસ્માતથી બંગ થઈ શકે, પરંતુ તમામ ધ્યાન ધાર્મિક ક્રિયામાં લાગ્યું રહે.

સામાય્ય માઈયં સુચનાણં જાવ બિન્દુસારાઓ ।
તસ્સ વિ સારો ચરણં સારો ચરણસ્સ નિન્વાણં ॥૧૩॥

—આ. નિ.

સામાયિક સૂત્રથી માંડીને યાવત્ બોલે બિંદુસાર પર્યંતના સર્વ સૂત્રો શ્રુત જ્ઞાન કહેવાય છે. અને તે શ્રુત જ્ઞાનનો સાર ચારિત્ર છે, અને ચારિત્રનો સાર નિર્વાણ છે.

જીવો પમાય બહુલો બહુસો વીય બહુ વિદેસુ અત્યેસુ ।

एएण कारणेणं बहुसो सामाइयं कुज्जा ॥ ८०२ ॥

—આ. નિ.

અનેક પ્રકારના પ્રમાદોથી ઘેરાયેલો આત્મા અનેક પ્રકારના સ્વાર્થમાં અનેક રીતે ગુચવાયેલો હોય છે, માટે (આત્મા પ્રગતિ કરવા સાવધાન રહેવા માટે) તેણે અનેકવાર સામાયિક કરવું જોઈએ.

एवं सामाइकमपि चतुर्दश पूर्वार्थ संक्षेपो वर्तते ।

अल्पाक्षरं सामायिकं च महार्थम् द्वादशाङ्ग पिण्डितार्थ त्वात् ॥

—આ. નિ. શિ. ૪.

એ રીતે સામાયિક સૂત્ર ચૌદ પૂર્વના અર્થના સંક્ષેપે (ખીજ ૩૫) છે. અરૂપ અક્ષરવાળું છતાં સામાયિક સૂત્ર દ્વાદશાંગીના સંક્ષેપ ૩૫ હોવાથી મહા અર્થવાળું છે.

चतुर्विंशति स्तवादीनां च तज्ज्ञेदत्वा त्पाथम्यमस्य सामाइकस्य

—આ. નિ. શિ. ૪.

तदङ्ग त्वात्तेषाम् —આ. નિ. શિ. ૪.

સામાયિક આવશ્યકનું વર્ણન પહેલું કરવામાં આવે છે. કારણ કે આક્રીના ચતુર્વિંશતિ સ્તવ વિગરે આવશ્યકો પણ તેનાજ ભેદો છે. તે (ચતુર્વિંશતિ સ્તવાદિક આવશ્યકો) પણ તેનાજ (સામાયિક આવશ્યકનાજ) અંગો છે.

प्र० तित्थयरो किं कारणं भासइ सामाइयं तु अज्झयणं? ॥

૦ તિથ્યર નામ ગોત્રં કર્મ્મં મેવેદ્યવં તિ ॥ ૭૪૨ ॥

—આ. નિ. ગા.

પ્રશ્ન—તીર્થંકર ભગવાન સામાયિક અધ્યયન પોતે શા માટે ઉપદેશે છે ?

ઉત્તર—“મારે તીર્થંકર નામ ગોત્ર કર્મ વેદવાનું છે, એ આ પોતે “માટે ઉપદેશે છે.”

જન્મ-જરા-મરણાર્તે જગદ શરણ મભિ સમીક્ષ્ય નિઃસારમ્ ।
સ્ફીત મપહાય રાજ્યં શમાય ધીમાન્ પ્રવત્રાજ ॥૧૫॥
મતિપદ્યા શુભ શમનં નિઃશ્રેયસ સાધકં શ્રમણલિઙ્ગમ્ ।
કૃત સામાયિક કર્મા વ્રતાનિ વિધિ વત્સમારોપ્ય ॥૧૬॥

—ત. સૂ. ભા. કા.

જન્મ, જરા અને મરણથી પીડિત જગતને અશરણુ બોધ, વિસ્તૃત જ્ઞાન નિઃસાર રાજ્ય સુખનો ત્યાગ કરી એ મેધાવી પુરૂષે શાંતિને માટે મપહ્યા લીધી (ત્યારે) અશુભને શમાવનાર અને કલ્યાણ માર્ગનું સાધક એવું શ્રમણલિંગ તેણે, [શ્રી મહાવીર દેવે] ધારણ કર્યું, તથા સામાયિક કૃત રૂપ ક્રિયા સ્વીકારી અને વિધિપૂર્વક વ્રતોનો સમારોપ કર્યો.

સામાયિકં ગુણાનામાધારઃ સ્વમિત્ર સર્વ ભાવાનામ્ ।
નહિ સામાયિક દિના શ્રરણાદિ ગુણાન્વિતાયેન ॥૧૭॥

—અનુ. કા. સૂ. વૃ.

તસ્માજ્જગાદ્ ભગવાન્ સામાયિકમેવ નિરુપમોપાયમ્ ।
શારીર માનસાઝ્નેક દુઃસ્વ નાશસ્ય મોક્ષસ્ય ॥૨૦॥

—શ્રીમન્ત હરિભદ્ર સૂર્યઃ

સર્વ પદાર્થોનો આધાર જોમ આકાશ છે, તેમ સર્વ ગુણોનો આધાર સામાયિક છે, કેમકે સામાયિક વિના સંયમાદિ ગુણો સંભવતા નથી. માટેજ શારીરિક, માનસિક વિગેરે દુઃખોના નાશરૂપ મોક્ષના પરમ ઉપાય તરીકે ભગવાન મહાવીર દેવે સામાયિકનેજ વર્ણવ્યું છે.

સમતા સર્વ ભૂતેષુ સંયમઃ શુભ ભાવના ।

આર્ત રૌદ્ર પરિત્યાગ સ્તદ્ધિ સામાયિકં વ્રતમ્ ॥

(૧) જગતના સર્વ જીવો પ્રત્યે સમભાવ (સમદ્રષ્ટિ) રાખવી, (૨) પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિકારોને વશ કરવા, (૩) ઉત્તમ એવી ભાવના ભાવવી, (૪) આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરવો (ધર્મ અને શુક્લ ધ્યાન ધ્યાવું) તે સામાયિક વ્રત કહેવાય છે.

ત્યક્તાર્ત રૌદ્ર ધ્યાનસ્ય ત્યક્ત સાવચ કર્મણઃ ।

મુહૂર્ત સમતાયાઃ તાં ત્રિદુઃ સામાયિકં વ્રતમ્ ॥

આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાનનો ત્યાગ કરી તથા સાવચ (સર્વ પાપ) કર્મ માત્રનો ત્યાગ કરીને ઓછામાં ઓછા એક મુહૂર્ત પર્યંત અંતર વૃત્તિને જે સમભાવમાં રાખવી તેનું નામ 'સામાયિક' કહેવાય છે.

આવસ્સણ ણણ, સાવઓ જહિવિ વહુરઓ હોહ ।

દુક્કવાણ મંત કિરિઅં, કાહી અચિરેણ કાલેણ ॥

જે કે શ્રાવક ધણી બંધાતી કર્મરૂપી રજવાળો હોય છે અથવા બહુરત સાવચ (પાપકારી) આરંભમાં બહુ આસક્ત હોય છે તો પણ આ આવશ્યક કરવાથી થોડા વખતમાંજ દુઃખનો અંત કરશે-મોક્ષ પામશે. સામાયિક એ પ્રથમ આવશ્યક છે માટે સામાયિક અવશ્ય કરવું જોઈએ.

જે કેવિ ગયા મોક્ષં, જે વિય ગચ્છંતિ જે ગમિસ્સંતિ ।
તે સઘ્વે સામાઈય પ્પભાવેણ મુણેયઘ્વં ॥

જે કોઇપણ મોક્ષે ગયા, જાય છે અને જશે તે સર્વ સામાયિકનો પ્રભાવજ નાળુવો.

સાવજ્જોગ પરિરક્ષણઠ્ઠા, સામાઈયં કેવલિયં પસત્થં ।
ગિહત્થ ધમ્મા પરમંતિ નચ્ચા, કુજ્જા બુદ્ધો આયહિયં પરત્થા ॥

સાવજ (પાપ) યોગથી (પોતાના અને પરના આત્માનું) રક્ષણ કરવાને સંપૂર્ણ અને પવિત્ર સામાયિકને ગૃહસ્થ ધર્મથી શ્રેષ્ઠ નાળીને વિદ્વાન પુરૂષે મોક્ષ માટે આત્મોપકારક સામાયિક કરવું જોઈએ.

સામાઈય વયજુત્તો, જાવ મણે હોઈ નિયમ સંજુત્તો ।
છિન્નઈ અસુહં કમ્મં સામાઈય જત્તિઆવરા ॥

સાવાર્થ—મનને નિયમમાં—કાયમાં રાખી ત્યાં સુધી અને જેટલી વાર સામાયિક વ્રત કરવામાં આવે છે ત્યાં સુધી અને તેટલી વાર અશુભ કર્મ કપાતા જાય છે; સારાંશ એ છે કે સામાયિકથીજ અશુભ કર્મનો નાશ થાય છે.

સામાયિકં સુદુઃસાધ્ય મપ્યધ્યાસેન સાધ્યતે ।

નિમ્નીકરોતિ વા વિન્દુઃ કિં નાશ્માનં મુદુઃ પતન્ ॥

—શ્રી સાગરધર્મામૃત.

અર્થ—સામાયિક વ્રત અત્યંત દુઃસાધ્ય છે, કડીન છે તથાપિ વારંવાર પ્રવૃત્તિરૂપ અભ્યાસ વડે તે સિદ્ધ થઈ શકે છે. શું પત્થર પર વારંવાર પહતું જળતું ઈંદુ તે પત્થરમાં ખાડો પાડી નથી દેતું ?

સામાઈફ કદે સાવણ ન વિદ્ધો મઓ અરણ્ણમ્મિ ।
સોય મઓ ઉદ્ધા દો નયસો સામાઈયં ફહિઓ ॥

—શ્રી મૂલાચાર ગ્રંથ.

અર્થ—વનમાં શ્રાવકે સામાયિક કરવાથી શીકારીઓ દ્વારા પશુ વધ થતો નથી અર્થાત્ પશુ વર્ગ ત્રાસનો પ્રાપ્ત થતો નથી; વળી આ પશુ વર્ગ પણ ઉદ્ધત (હૂર) થતો નથી કે જેથી સામાયિકમાં વિદ્ય આપે અર્થાત્ શ્રાવક સામાયિક કરતી વખતે સર્વ પશુ પક્ષી હૂર ભાવ છોડી શાંત થઈ જાય છે; આ સામાયિક ઐહિક ચમત્કાર છે.

સમ્મત્તણાણ સંજમ તવેહિં જં તં પસત્થ સમગમણં ॥
સમયં તુ તં મણિદ તમેવ સામાઈયં જાણે ॥

—શ્રી મૂલાચાર ગ્રંથ.

અર્થ—સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, સંયમ અને તપની સાથે જીવનું પ્રશસ્ત સમગમન અર્થાત્ જીવની આ ચારે સ્વરૂપ અવસ્થા તેનું નામ સમય છે અને સમયનું જ નામ સામાયિક છે.

સામાયિકં ચ મોક્ષાંગં પરં સર્વજ્ઞ ભાષિતમ્ ।
વાશી ચંદન કલ્પાનાં મુક્ત મેતન્મહાત્મનામ્ ॥

અર્થ—વાંસલા પ્રત્યે ચંદન તુલ્ય મહાત્માઓ માટે સામાયિક ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષનું અંગ છે એમ સર્વજ્ઞ પ્રભુએ કહેલું છે.

સુગંધ વાંચક ! ઉપાશ્રયમાં આજકાલ થતી સંખ્યાબંધ સામાયિકામાં આવા સ્વરૂપનો તમને જરાપણ આભાસ થાય છે ? સામાયિક જેવી ગંભીર અને મહત્વની ધર્મ ક્રિયા તરફનો આપણો અવિવેક, શુદ્ધ સ્વરૂપ સમજાવવાની આપણી બેદરકારી અને સમજાવનાર શુભેચ્છકો તરફ આપણું અલક્ષ ખરે આપણને શરમમાં નાંખે છે.

કર્મ ખપાવવા માટે તીવ્ર તપ કરતાં પણ સમતાભાવને વધારે વળન આપવામાં આવ્યું છે.

**તિન્વ તવં તવમાણો, જનં વિનિઘ્વઈ જમ્મ કોઢીઈ ।
તં સમભાવિઝ ચિત્તો, સ્વેઈ કમ્મં સ્વણદ્દેણં ॥**

તીવ્રતપ તપતાં પણ અજ્ઞાની જે કોડ ભવમાં કર્મનો ક્ષય ન કરે તે શુદ્ધ સમક્રીતિ સમતા માટે ચિત્તને પરોવતાં અર્ધક્ષણમાં કર્મ ખપાવી શકે. સામાયિક કરવાથી નવાં કર્મનો બોળે વધતો નથી પણ થયેલા કર્મનો બોળે ઓછો થતો જાય છે. જેમ કુવા અગર તળાવમાં આવતી સરવાણીઓને રોકતાં પાણી આવતું બંધ થવાથી, તેમાંથી ઓછું થતું જાય છે, તેમ આપણા આત્મ રૂપી કુવામાં ઇંદ્રિયો રૂપી સરવાણીઓથી કર્મ અને પાપ રૂપ જળાંતો જે પ્રવાહો ચાલ્યા આવે છે તેને વ્રત પચ્ચખાણુદ્વાર દેવા વડે કરીને એટલે દ્રવ્ય થકી સાવધ યોગ સેવવાના પચ્ચખાણુ કરીને તે સામાયિક વ્રતથી બંધ કરતાં અટકે છે અને તેથી રાગદ્વેષ વિગેરે વીકારો બંધ થતાં સંસાર માંહેના સર્વ પ્રાણીઓ સાથે સમભાવે વર્તવાની ટેવ પડે છે. સામાયિકનો મૂળ ગુણ આપણા આત્માને પવિત્ર કરવાનો છે.

પ્રારંભમાં ક્રિયાનુસાર શુદ્ધ સામાયિક કરવાથી ચોખ્ખ વખતે આપણે આપણા જીવનમાં દરેક ક્ષણે સમતા ભાવ રૂપ સામાયિક કરવાની પૃથા પાડી શકીએ અને પરિણામે રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ષડ્રિપુના હુમલાથી હંમેશને માટે બચી શકવા સમર્થ થઈએ, પછી દ્રવ્ય સામાયિક તેજ ભાવ રૂપે પ્રણમી શકે કારણકે દ્રવ્ય સિવાય ભાવ હોતો નથી. તેજ સામાયિક સંપૂર્ણ સમતા રૂપ થઈ પડશે.

સોખત વિષે મનુભાઈની કથા.

વસંતપુર નગરને વિષે એક વિવેકચંદ્ર નામનો વણિક વસતો હતો. તેને મનુભાઈ નામનો એક ધણોજ આશંકિત પુત્ર હતો. વિવેકચંદ્રે પોતાના પુત્ર મનુભાઈને ઉચ્ચ કેળવણી આપી દરેક પ્રકારની વિદ્યામાં નિપુણ બનાવ્યો હતો.

મનુભાઈને પુખ્ત ઉંમરે પહોંચતા તેના પિતાએ એક ખાનદાન કુળની સંસ્કારી પતિવ્રતા સુમતિ નામની કન્યા સાથે લગ્ન કર્યા. ત્યારબાદ આ આદર્શ દંપતી પરમ સુખમાં દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યા. શાણી અને સુશીલ સન્નારી સુમતિએ પોતાના ગુણો વડે પોતાના પતિને વશ કરી લીધો હતો.

કોણ કહી શકે કે માણસો જીવન સંગ્રામની મુશ્કેલીઓ અંગ દુઃખથી વંચિત રહી શકે ? કાળનું એકાએક ચક્ર આવ્યું અને આ જગતમાંથી વિવેકચંદ્રને પરપ્રોકમાં ધસડી ગયું, એટલે વિવેકચંદ્ર દેવસોક પામ્યા. પોતાની પાસે પુષ્કળ દોલત હતી તે બંધી લક્ષ્મીના મુખત્યાર મનુભાઈજ હતો. પિતાના મરણ પછી સંતાનો સમાજમાં સ્વછંદી બને તેવા ધણા દાખલા છે તેવી રીતે મનુભાઈ પણ પોતાના પિતાના પૈસાનો દુરવ્યય કરવા લાગ્યા.

મનુભાઈને તો એક અજ્ઞાનચંદ્ર નામનો મિત્ર મળી ગયો અને ભાઈ તો તેના કહેવા પ્રમાણે કરવા લાગ્યા. અજ્ઞાનચંદ્રનું હૃદય કપટી હતું તેથી તે મનુભાઈને વખતોવખત સુમતિના દુર્ગુણો કહેવા લાગ્યો. હંમેશા કાન લંબેરવાથી લલલલા માનવીઓ પણ પોતાના અભિપ્રાયો

ફરવી નાખે છે તેવીજ રીતે મનુભાઈને પણ સુમતિ ઉપરના દિવ્ય પ્રેમમાં ન્યૂનતા લાગવા માંડી. તેવામાં અજ્ઞાનચંદ્રે પોતાના કુળની એક સ્વચ્છંદી સ્વરૂપવાન કુમતિ સાથે લગ્ન કરાવ્યા. કેટલાક દિવસો પછી અજ્ઞાનચંદ્ર તથા કુમતિને વશ પડેલા મનુભાઈએ સુમતિને કહ્યું: “ હે સ્ત્રી ! હવે તું તારો હિરસો લઈ બીજા ઘરને વિષે રહે ” ત્યારે સુમતિએ પોતાના પતિની આજ્ઞા શિરે માન્ય રાખી તેની ઇચ્છાનુસાર કયું.

એક સમયે રાજના હુકમથી મનુભાઈને દેશાવર જવાનું થયું. એટલે પોતે પોતાની કુમતિ સ્ત્રી પાસે જઈ કહેવા લાગ્યો: “ હે વદ્ધલા ! મારે રાજના હુકમથી પરદેશ જવું પડશે, તું ઘરમાં ખુશીથી અને સુખેથી રહેજે. ” આવા વચનો સાંભળી કુમતિ કહેવા લાગી: “ સ્વામીનાથ ! હું તમારા વગર એક મીનીટ પણ રહી શકું તેમ નથી. હું પણ તમારી સાથે પરદેશ આવીશ કારણ કે તમારો અગ્નિ સરખો વિરહ હું ક્ષણ માત્ર સહી શકતી નથી માટે હે સ્વામી ! આપના સન્મુખ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરી મરવું વધારે બહેતર છે, પણ વિરહરૂપી શત્રુને વશ થવું બહુ જાણતી નથી માટે હે પ્રાણનાથ ! “ જેમ વનમાં શરણુ રહિત હરણીને સિંહ મારી નાખે છે તેમ તમારા વગર વિયોગ મને પણ મારી નાખશે. ” આવા કપટ સહિત કુમતિના વચનો સાંભળી મનુભાઈ બોલ્યા: “ હે ભામિની ! મૃગાક્ષી ! એવું બોલીશ નહિ, સ્થિર થઈ ઘેર રહેજે કમકે રાજ ભારે બ્યભિચારી છે. તે તને જેતાંની સાથેજ ગ્રહણ કરી લે, માટે તારે ધરેજ રહીને આ રાનકદાર મકાનમાં રિદ્ધિ સિદ્ધિને ભોગવવી એજ યોગ્ય છે. ”

એવું બોલી ધર તેને સોંપી મનુભાઈ રાજની સાથે દેશાવર ગયા.

સરાગીનો એવો સ્વભાવ હોય છે કે સ્વેચ્છિત વસ્તુને પામી પછી કામનો વિશ્વાસ કરતો નથી. તેના વિયોગથી મરણને પણ શ્રેષ્ઠ ગણી લે છે પણ જેના ઉપર રાગ બંધાયો તેના દુર્ગુણને જોઈ શકતો નથી. જેમ નીચ કુતરો નીરસ મળથી લિપ્ત માંસને અમૃત સમાન જાણે છે તથા સુકા હાડકાને રસાયણ સમાન ગણી ચાટે છે તેમ રક્ત મૂર્ખ (રાગાંધ) અલિપ્તકારીને હિતકારી માની લે છે.

તે કુમતિ પોતાના પતિના ગયા પછી પોતાના ચારે સાથે (અચાન, મે'હ, મિથ્યાત્વ રૂપી મિત્રો) સુખપણે રમવા લાગી અને થોડા દિવસમાં પોતાનું સર્વસ્વ ધન ખાઈ ખોઈ પુરું કર્યું. કેટલાક દિવસે પોતાના પતિનું આગમન નજીક જાણી ઉચ્ચ પતિવ્રતાના આડંબરથી તથા ઢાંમથી રહેવા લાગી. મનુભાઈએ પોતાના ગામની ભાગેળે આવી પડાવ નાખ્યો અને પોતાના એક નાં રને કુમતિ પાસે મોકલ્યો. તે નોકરે કુમતિ પાસે જઈ કહ્યું: 'હે કુમતિ ! તમારા પ્રિય પતિ આવી ગયા છે માટે તેમને માટે ભોજન વિગેરે તૈયાર કરી રાખો.' નોકરના આ શબ્દો સાંભળી કુમતિ બોલી: " જા, તું તે વાત સુમતિ પાસે જઈ કર કારણ કે શ્રેષ્ઠ પુરૂષો પોતાનો કુલક્રમ મૂકી ચાલે નહિ. સુમતિ મારા કરતાં મોટી છે એટલે પહેલે દિવસે તેને ત્યાં ભોજન થવું જોઈએ. " કુમતિએ તે નોકરને આ પ્રમાણે સમજાવી સુમતિ પાસે મોકલ્યો અને નોકરની સાથે કુમતિ પણ ગઈ અને કહેવા લાગી: " બહેન ! તમારા પતિદેવ આગ્યા છે તેમને માટે ઘણી સ્વાદિષ્ટ રસોઈ બનાવો કેમકે તમે મોટા એટલે પહેલે દિવસે તમારે ત્યાં જમશે. " તે સાંભળી સુમતિ બોલી: " હું પ્રેમથી ઉત્તમ સ્વાદિષ્ટ રસોઈ તૈયાર કરીશ પણ પતિને તારા હાથની રસોઈ સિવાય મારા તરફનું કાંઈપણ પસંદ આવે તેમ નથી. "

‘તે વાતની ફિકર કરશે નહિ’ જવાબમાં કુમતિ બોલી: ‘એ તો જમશે.’

પછી સુમતિએ જુદી જુદી જાતની સ્વાહિષ્ટ વાનીઓ સુંદર રીતે નૈયાર કરી. સંજ્ઞન સર્વેને પોતા સમાન સમજે છે. દુર્જન કુમતિ હંમેશાં પોતાના દોષ છુપાવવાની યુક્તિમાં રહે છે.

ત્યારપછી કામથી વિહવળ થયેલો મનુભાઈ કુમતિને ઘેર આ પોતા મેઘ વિનાના આકાશ જેવું અને વસ્તી રહિત નગર જેવું પોતાનું ઘર તેણે દીકું પણ તે સામું ધ્યાન નહિ કરતા કુમતિનું મુખકમળ જોવાની આતુરતામાં રહ્યો અને મનમાં વિચારે છે કે મારી પ્રિય કુમતિ જે કાર્ય કરે અગર જે કાર્ય ન કરે તે સર્વ મને પ્રિય છે.

રાગવાજો યોગ્ય ન જાણે એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી, દ્રષ્ટિરાગી જીવ પોતાના આત્મહિતને જાણતો નથી કે કયુ વચન પોતાના આત્માને હિતકારી છે અને કયુ અહિતકારી છે. જેમાં નેત્રો રાગ રૂપ ધનુરાના રસ વડે ભમી ગયા છે તે પોતાના સ્વાધીન સુખને ત્યજી સુખને માટે પોતે પરાધીન થાય છે. રાગગ્રસિત જીવ ઉતાવળો મોટી આપદામાં પડે છે. જેમ ભોટની ગાળી પરોવેલા કાટામાં ફસાયેલી માછલાની જીભને માછલું પોતે પાછી કાઢી શકતું નથી પણ આખરે મરણને પામે છે તેમ દ્રષ્ટિ રાગવાજો કુમતના શુદ્ધ ન્યાયના તત્વામૃત ઉપ-ગ્રવનનારા વચન સમજી શકતો નથી, દ્રષ્ટિ રાગીને દેખીને સંજ્ઞન પુરૂષોના મનમાં કરેલા અને ફિકર થાય છે. ‘અરેરે ! આવા પ્રત્યક્ષ અન્યાયના વચન તેને કેમ નહિ સમજતા હોય,’ અને દુર્જન પુરૂષો તેની હાંસી કરે છે કે કાંઈ આપદા એવી નથી કે જે તે રાગી પુરૂષને ન ભોગવવી પડે. બુદ્ધિવાનને માટે તે યોગ્ય છે કે ચિત્તમાં મૃદુતા કરી

એકાંત હકે છોડી વચનના ગુણદોષ જાણી લેવા, સર્પનું ખીલ જાણ્યા પછી કાણુ બુદ્ધિવાન તેમાં હાથ ધાલશે ? એમ એકાંતવાદીનું મોં સાપના ખીલ સરખું જાણી બુદ્ધિવાને પક્ષપાત છોડી ન્યાયમાર્ગે ચાલવું.

પછી તે મનુભાઈ કુમતિનું મુખ જોતાં જોતાં રસોડા સામું જોયું તો સુના ઘર સરખું માલમ પડ્યું. પછી કુમતિને કહેવા લાગ્યો : “હે પ્રિયા ! મને ઉતાવળું ભોજન આપ” ત્યારે જમના દૂત સરખી આંખો કરી બોલી : “હે દુષ્ટ ! તારા કુલકર્મ પ્રમાણે મોટી સ્ત્રીને ત્યાં ભોજન કર.” એવા કુમતિના શબ્દો સાંભળી તે મુંગો થઈ ગયો. દુર્નિવાર સંતાપ ભોગવવા લાગ્યો, એવામાં સુમતિનો છોકરો આવ્યો અને પ્રાર્થના પૂર્વક બોલ્યો : “હે પિતાજી ! ઘેર પધારી ભોજન કરો. એવું સાંભળતા છતાં પણ ચિંતાતુર બેસી રહ્યો. એટલે કુમતિ ક્રોધ સહિત બોલી : “આ તમે શું પાખંડ માંડ્યું છે. તમારી વહાલી સ્ત્રીને ત્યાં જઈ કેમ ભોજન કરતાં નથી.” તેવા કુમતિના વચન સાંભળી તે મનુભાઈ સુમતિને ત્યાં જમવા ગયો, ત્યાં પહોંચતાંજ સુમતિએ પરમ-સ્નેહ સાથે નિર્મળ હૃદય વડે, કામળ ઉત્તમ આસન આપ્યું, અને પતિની નિકટ અનેક પાત્ર મૂકી સરસ સ્વાદિષ્ટ રસિકા ભોજન પીરસ્યાં, પરંતુ નિર્મળ શુદ્ધ જીનવાણી જેમ કદામહીને રચતી નથી તેમ તેને સુમતિના પીરસેલા ભોજન સર્વે અસ્વાદિષ્ટ લાગ્યા. તેણે એવું માની લીધું કે આ જે જે કરે છે તે સર્વ મને અનિષ્ટ છે એવા વિચારથી તે ભોજન રચ્યા નહિ. કામરૂપી અંધકારથી આચ્છાદિત થયેલા મનુ-ભાઈએ ચિંતયું કે ચંદ્રમાની મૂર્તિ સખી સુંદર સ્વરૂપવાળી કુમતિ કેમ મારા પર ક્રોધીત થઈ ? મારા તરફ દ્રષ્ટિ પણ કરતી નથી. નિશ્ચય મેં એની વિરૂદ્ધ કાંઈક કયું હશે. એવી ચિંતાથી જમ્યા વિના ઉભો

થયો તે દેખી સર્વ કુટુંબીઓએ કહ્યું કે અડીઆ સર્વે મનોહર ભોજન છે. તે તમને શું સારા લાગતા નથી ? ત્યારે તે બોલ્યો ‘મને એક પણ પ્રસન્ન નથી, મને કુમતિ પાસેથી કંઈ પણ ભોજન આણી પીરસો તો હું પ્રસન્ન થાઉં.’ એવા પતિના વચન સાંભળી સુમતિ તરતજ ઉડી કુમતિ પાસે જઈ અને કહ્યું કે, ‘સ્વામી માટે સરસ રૂચે તેવું ભોજન આપો.’ કુમતિ બોલી: ‘આજે તારે ત્યાં ભોજન કરવાનું હતું તેથી મેં કંઈ બનાવ્યું નથી. જો તે રક્ત બુદ્ધિ માંડે આપેલું ગોખર (છાણુ) ખાઈ લેશે તો મારા સમસ્ત દુષ્ણુ પણ સહન કરી લેશે.’ એમ કહી પાતળું ગોખર લાવી મસાલાથી વધારી કહ્યું કે ‘હું સુમતિ ! લે આ શાક લઈ જઈ સ્વામીને પીરસ.’

સુમતિએ જઈને તે ગોખર મનુભાઈને પીરસ્યું કે તરતજ સર્વે સુંદર ભોજન છોડી વારંવાર બહુ પ્રશંસા કરતો ભુંડની માફક તે ભોજન જમી પ્રસન્ન થયો.

આચાર્ય કહે છે કે દ્રષ્ટિ રાગ વડે જેની સુદ્રષ્ટિ મુદ્રિત થઈ છે તે અધર્મને ધર્મ, કુગુરને સુગુર, દુરાચરણને સદાચરણ, દુઃખને સુખ, કુમાર્ગને સુમાર્ગ માની લે છે, તો બિચારો મનુભાઈ ગોખરને સરસ ભોજન માની લે એમાં શું આશ્ચર્ય ? જેનું ચિત્ત દ્રષ્ટિરાગ, કદાચહ, બુડી હઠરૂપી વજ્રમય કાટથી વિટાએલું છે તેના ચિત્તમાં સદ્બોધનો પ્રવેશ કેમ થાય. જેમ અગ્નિમાં કમળ નીપજે નહિ. તપેલા લોહ ઉપર પડેલું મેઘ બિંદુ તરત નાશ પામે તેમ સદ્ગુરના બુધ્ધ કમળથી ઉપજેલા અમૃતમય જીવવચન કદાચહીના ચિત્તમાં બીલકુલ અસર કરી શકતા નથી. પુર આવતાં નદીના તીરે કામળ છોડ

ટકી શકતા નથી તેમ કદાચહીના ચિત્તમાં સદ્બોધ ટકતો નથી અને હંમેશા કુતર્કરૂપી ક્રિડાઓ તેના ચિત્તને કલુશિત કરે છે અને સદ્બોધના બીજને ખાઇ જાય છે. સદ્બોધની વૃદ્ધિ કેમ થાય અને સમ સુખની પ્રાપ્તિ કેમ કરી શકાય ? જેમ ધ્રુવડને સૂર્યનું દર્શન થાય નહિ તેમ સદ્ગુરુનો ઉપદેશ કદાચહીને કદી લાગતો નથી. સામાયિક, પૌષધવ્રત, પચ્ચખાણુ, ઔવિહાર, પ્રતિક્રમણુ રૂપી ઉત્તમ ભોજન છોડીને સિદ્ધાંત વચનથી અવળા મુખવાળાઓ કુગુરૂથી ભ્રમિત થયેલી શુદ્ધ ક્રિયાને ઓળખતા નથી તેમ કદાચહીને સમસુત નજરે પડે નહિ. એવા કદાચહીનો સંસર્ગ પણ વર્જનીય છે.

સદ્ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળી વીતરાગની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તનાર શુદ્ધ ક્રિયા રૂપ ધન મેળવી સુમતિને સ્વાધીન થઈ રાજ, માન વિગેરે પ્રાપ્ત્યતિ મેળવે છે તેમજ કુગુરૂ દર્શનબ્રહ્મ, શુદ્ધ ધર્મ ક્રિયાથી વમાએલાના અંગ થકી સુમતિને પરહરી કુમતિને ગ્રહણ કરે છે તેથી પોતાનું જીનેશ્વર દેવની આજ્ઞા રૂપ ક્રિયા ધન ખોઈ દુઃખી થાય છે.

॥ સવૈયા ફકતીસા ॥

કુંજરકો દેવિ જૈસે રોષ કરી યુસે શ્વાન ।
 રોષ કરૈ નિર્ધન વિલોકી ધનવંતકો ॥
 રેનકે જગૈયાકો વિલોકી ચેર રોષ કરૈ ।
 મિથ્યામતિ રોષ કરૈ સુનત સિધ્ધાંતકે ॥
 હંસકો વિલોકી જૈસે કાગ મનિ રોષ કરૈ ।
 અભિમાની રોષ કરૈ દેવત મહંતકો ॥

સુકવિકો દેશિ જ્યોં કુકવિ મન રોષ કરૈ ।

ત્યોંહી દુર્જન રોષ કરૈ દેશી સંત કો ॥

એનો અર્થ વ્યવહારમાં ખુલ્લો છે પણ નીચે પ્રમાણે લાવથી અર્થ વિચારી લેવો, જેમ સંજમ ગુણે ગજ સમાન એવા મુનિરાજને દેખી કુતરા એટલે સૂત્રી ઉલટું યકનારા કુતરાની પેઠે લસનાર સમજવા. જ્ઞાનાદિક ધને ધનવાન સાધુ, શ્રાવક સમ્યક્વર્તને દેખીને જ્ઞાન દર્શનાદિક ધને રહિત એવા મિથ્યા દ્રષ્ટિઓ રોષ કરે છે. અમ-ધાજ પોતે બજે છે. આત્મ સત્તા માંહે સચેત રહેલા દેખીને પરધન દરવાવાળા એટલે જ્ઞાન દર્શનાદિક આત્મ ધનને હુંટવાવાળા ચોર પોતાનો અર્થ નહિ થવાથી રોષ કરે છે, ધન કુટુંબ શરીર વિગેરેમાં મમત્વ કરાવનારો પોતાના કમ્પિત હઠ કદાગ્રહને નહિ છોડનારો જિને-શ્વરના સિદ્ધાંત સાંભળીને રોષ કરે છે કે જે કોઈ જીવ પરિણામ પ્રદગલ પરિણામનું ભેદ જ્ઞાને વહેંચણુ કરી હંસ પેઠે સ્વગુણ પ્રગ્નપર મુક્તાફલ યુગનાર આનંદ લેનાર એવા જિન આણાયુક્ત સ્વપર વિવેકી પુરૂષને દેખી મૃતક પદાર્થ માંસ વિ ટામાં મજ્જ રહેનારો જગત જીવની એક આખનારો કાગડો રોષ કરે છે. અભિમાની એટલે સાધ્ય શૂન્ય વચન નિરપેક્ષ ક્રિયાના અભિમાની, આડંબરી સમતા ગુણે ઉદાસીન, ગુણે ભરેલા મહાંતને દેખીને રોષ કરે છે. સુકવિ એટલે આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણો, મિથ્યાત્વ, અજાત, રાગ પ્રમાદાદિકે દબાયેલા-હણાયેલા જેથી પ્રગટ થાય એવા વચનો તરેહવાર હાંદોથી સ્વસમયને વણુંવે છે, એવા ભવિ જીવોને ધર્મ હેતુ કરનારા એવા શાસનના પ્રભાવક, સુકવિ ઉપર કુકવિ કે જેના વચનમાં અસત્ય વંખાણુ છે અને આરંભ પરિગ્રહમાં ધર્મમાને છે અને કહે છે કે ચક્રવર્તીનો આગ તે પ્રભુને ફુલ અદાવવા

જાટેજ છે એમ કહી પ્રપરાસને પોષણ આપે છે, ઇત્યાદિ વિપરીતતા જીવો જેથી પામે એવા શ્રંગારાદિ રસના અંધઅધનારા કુકર્ષિ તે ઉપર પ્રભાણેના સુકર્ષિને જોઈને રોષ કરે છે, વિકથા તે વિના કારણે આત્માને અવબ્રમણ કરાવનારી છે, એમ જાણી હું એતન? તારે સ્વપ્નામાં પણ વિકથામાં પડવું નહિ.

જેમ મનુભાઈએ કુમતિને વશ થવાથી સુમતિને પરહરી લક્ષ્મી હારીને નિર્ધન થયો તેમ જે આત્મા સુમતિ રૂપી સિદ્ધાંત વાણીને પરહરી કુમતિ રૂપી અંધો (પાપ મૂર્તો) અંગીકાર કરશે તે આ ભવ અને પરભવમાં રખડશે. જેમ હાથીનું ખાધેલું કાઠું તે અસાર છે તેમ પ્રભુના પદપેદાં સિદ્ધાંત વિના અંધોની વાણી અસાર છે. જેમ પતંગના રંગની પેરે તે વાણીનો રંગ સિદ્ધાંત આજ્ઞા રહિત બ્રહ્મ થતાં વાર લાગતી નથી. વળી મૃગ તૃણા જંગની પેરે સાચું દેખાય પણ તૃણ ન ભાંગે તેમ સિદ્ધાંત રહિત વાણીથી પરમાર્થ અમૃતની તૃષ્ણા ન ભાંગે. વિનય વિનાના રૂપની પેડે એટલે પુરૂષ ઘણો રૂપવંત હોય પણ વિનય વિના શોભા ન પામે, વળી ભાદરવા મહિનામાં વાદળોનો તરેહ તરેહ વાર રાતો પીગો સંખ્યાનો રંગ થાય છે. તે ક્ષણિકમાં નાશ થઈ જાય તેમ. જેમ વિજળીનો ઝમકારો ન રહે તેમ છદ્મસ્થની વાણી સ્થિર રહેતી નથી. નયન વિના સાઈ મુખ, લવણ વિનાની રસોઈ, નીતિ વિનાનું રાજ્ય, અને પ્રેમ વિનાનો સંબંધ જેમ અસાર છે, તેમ સિદ્ધાંત વાણી સિવાય સર્વ અસાર છે. લક્ષ્મી વિના સુખ ન હોય. એટલે જેમ ધન જ્ઞાન્યાદિ લક્ષ્મી વિના સંસારિક સુખ ન હોય તેમ આજ્ઞારૂપ લક્ષ્મી વિના જીવ ધર્મ કરે પણ મોક્ષ સુખ ન પામે. ધ્યાન, સમાધિ, દૃઢાસન, ઉંધે મસ્તકે તપ કરવો, મઠ-આશ્રમો-મંદીરો

આંધી, સ્વ ઇચ્છાએ જગતને ઉપદેશ આપી, જગતને બોળવી ક્રિયા રહિત ધર્મ બતાવવો તેમાં મોક્ષ નથી, પરંતુ ઉપરની માફક શૂન્ય છે. એકડાના અંક વિના જેમ હજારો મીંડા સંખ્યાને પામે નહિ તેમ જિન આજ્ઞા રહિત અનુષ્ઠાન વાંછીત ફળને આપે નહિ. અનુષ્ઠાન તો દુનિયાને દેખાડવાના કે પોતાના પોષણના ફળ આપે પણ વાંછીત ફળની પ્રાપ્તિ જીન આજ્ઞા સહિતની ક્રિયાથી બને. એકડાના અંક સરખી જીન વીતરાગની આજ્ઞા અને શૂન્ય મીંડા સમાન ધ્યાન સમાધિ પંચ ધૂનિ તપ, ઉધે મસ્તકે ધ્યાન કરવું, પ્રાણાયમ કરવાં, જૈન ધર્મથી જુદા રહી પોતાની સ્વઇચ્છાએ જગતને ધર્મ પરૂવો તે એક દમડી માત્ર મૂલ્ય ન પામે. જે કોઇ પુરૂષ સિદ્ધાંતને નહિ માનનાર પોતાના પોષણને માટે ત્રણે કાળ ધ્યાન કરે, વ્યાખ્યાન કરે પણ સિદ્ધાંત સિવાય અનુષ્ઠાન અશુદ્ધ જાણવું. દર્શન તે ધર્મનું મૂળ છે, અને જે પર-શ્વરની આજ્ઞા અંગીકાર કરે છે, તે સમક્ષિતવંત ગુરૂ વંદનિક જાણવા અને પરમેશ્વરની આજ્ઞાને જે આદરતાં-ગણુકારતાં નથી, સ્વઇચ્છાએ સ્વછંદપણે ચાલે છે, માર્ગ ચલાવે છે, તે વાંદવા લાયક અથવા સંગ-પરિચય કરવા લાયક નથી. તેની સાથે આલાપ સલાપ કરતાં પણ પાપ લાગે માટે આજ્ઞા (આજ્ઞા) રહિત ભાવ શૂન્ય ક્રિયા કરવાવાળા તથા કરાવવાવાળા સમક્ષિત રહિત, સાધ્ય નિરપેક્ષ ધામધુમ ચલાવનાર એવા અગીતાર્થ, માર્ગને લોપનાર ઉન્માર્ગની દેશના દેનાર મત કદાચ્રહધારી ગીતાર્થના દ્વેષીથી દૂર રહેવું. તેઓ સાથે આલાપ, સલાપ અને સંગ પરિચય કરતાં પાપ લાગે તો પછી વાંદવું, નમવું અને આહારાદિકનું લેવું દેવું તે તો કેમ જ કરાય ?

ગાથા-સુહસીલાઓ સચ્છં-દ્વારિણો વેરિણો સિવપદસ્સ ।

આળામઠાઓ બહુ-જળાઓ માં મળહ સંઘુત્તિ ॥

ગૌતમ સ્વામી પ્રત્યે શ્રી વીર ભગવંત કહે છે—

સુખશીલીયા અર્થાત્ સુખને વિશે સ્થાપન કર્યો છે આત્મા જેણે એવાં, અને સ્વછંદાચારી અર્થાત્ સ્વેચ્છા મુજબ વર્તવાવાળા તથા શીવ માર્ગ એટલે મોક્ષ માર્ગ તેના વૈરી તેમજ જિનારા થકી બ્રહ્મ એવા ધણાં બોકા હોય તોપણ તેને સંઘ એમ ન કહીશ.

ગાથા-एगो साहू एगा, य साहुणी सावओवि सहुँ वा ।

આળાજુત્તો સંઘો, સેસો પુણ અઠી સંઘાઓ ॥

એક સાધુ, એક સ.ધ્વી, એક શ્રાવક, એક શ્રાવિકા (આ ચાર ભેદે કરીને સંઘ કહેવાય છે). તેમાં જે જીન આરાએ કરીને સાધુના પંચ મહાવ્રત, શ્રાવકના ચાર વ્રત, નિત્ય સામાયિક અને પોષા સંવર કરનાર એવી કરણી મુક્ત હોય તેને સંઘ કહેવો. આકીનાને હાડકાનો સમુહ કહેવો.

ગાથા-अमराण बंदियाणं, रूबं दठुण जेसिं मण तावो ।

સો સંતાવો તેસિં, મવે મવે હો જીવંત ગુણો ॥

દેવને પણ વાંદવાયોગ્ય મૂહપતિ, રજોહરણ, પાત્રા, ગુચ્છો વિગેરે જીનરાજની આરા પ્રમાણે લીંગને (વેષ) ધારણ કરનાર એવાં સાધુ મુનીરાજને જોઈને જેનાં મનમાં સંતાપ થાય તે સંતાપથી ભવો ભવે અનંતગુણ સંતાપને પામે. કેમકે જેણે જીનેશ્વરની આણ, સન્માન કરનાર ઉપર મત્સરભાવ ધર્યો તેણે જીન આરા ઉપર મત્સરભાવ ધર્યો એમ જાણવું.

અમરમાને ક્રિયાજી: જરૂર.

હવે કેટલાએક સુખશીલીમા જીવો હૃદય સુખને આધિન થઈ આરિત રત્નને દૂષિત કરે છે. અપવાદને ધર્મ સમજી સામાયિક પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયામાં સીથીલ થઈ લોકો આગળ લવારે શરૂ કરે છે કે તુચ્છ ક્રિયામાં શું પડ્યું છે ? સર્વોત્તમ તો જ્ઞાનયોગ છે. જ્ઞાન સ્વર્ગ સમાન છે. ક્રિયા તો આગિયા જીવ જેવી છે. હંમેશા સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા કરનાર કપટ કરે છે; અમને તેમ કરતાં આવડતું નથી. અશુદ્ધ ક્રિયા કરવાથી ભવ પરંપરા વધે છે. તેવી ક્રિયા ભવનું કારણ છે. આવી કુચુકિતઓ બતાવી ભદ્રિક જીવોને ભમિલ કરી લોકપુખ્તના આહવારને ખરેખર અહુલ સંસારી ગણીએ તો કંઈ વાંધો નથી, નવાઈ જેવું છે કે જીવો પોતાના દુષણને સમજી શકતા નથી.

દ્રવ્યજીને ભુષણ રૂપ સમજનાર જીવ પ્રથમ ગુણ સ્થાનકે રહે છે એમ કહેવામાં પણ કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. જીવોએ આ સંસારરૂપ વિશાળ મંડપની અંદર અનેક પ્રકારના વેષો ધારણ કર્યા છે, પરંતુ ફક્ત એક શુદ્ધોપદેશક વેષ પહેરેલો નથી. જો તે વેષ પહેરવામાં આવે તો મુક્તિ નયરૂપ જ્યાં માટે વીતરાગ દેવ પ્રરૂપિત તત્ત્વમાં રચિરૂપ ટીકીટ મુદ્રામુદ્રિત મળે, જેથી કાંઈપણ રોકટોક ચાલજ નહિ. આ જગતમાં જીવો બિજા બિજા રચિવાળા છે. કોઈ જ્ઞાનરંગી તો કોઈ ક્રિયા કુશળ, કોઈ ધ્યાન મગ્ન તો કોઈ તપસ્વી, ભજનાનન્દી તો કોઈ શાસત્રપ્રેમી—વિગેરે વિગેરે ગુણોમાં અનુક્રમવાળા હોય છે, પરંતુ તેઓએ બીજા બીજા ગુણોને નીંદી એક ગુણથી એકાંત રીતે પુષ્ટિ કરવી જોઈએ નહિ. પૂર્વોક્ત તમામ મુક્તિના સાધનો છે. દાખલા

માટેજ છે એમ કહી પાપશાસ્ત્રને પોષણ આપે છે, ઇત્યાદિ વિપરીતતા જીવે જેથી પામે એવા શંગારાદિ રસના અંશમાંધનારા કુકવિ તેઉપર પ્રમાણેના સુકવિને જોઈને રોષ કરે છે, વિકથા તેવિના કારણે આત્માને અવભ્રમણ કરાવનારી છે, એમ જાણી હું ચેતન? તારે સ્વપ્નામાં પણ વિકથામાં પડવું નહિ.

જેમ મનુભાઈએ કુમતિને વશ થવાથી સુમતિને પરહરી લક્ષ્મી હારીને નિર્ધન થયો તેમ જે આત્મા સુમતિ રૂપી સિદ્ધાંત વાણીને પરહરી કુમતિ રૂપી અંધો (પાપ સૂત્રો) અંગીકાર કરશે તે આ ભવ અને પરભવમાં રખડશે. જેમ હાથીનું આધિલું ઠાકું તે અસાર છે તેમ પ્રભુના પદપેદાં સિદ્ધાંત વિના અંધોની વાણી અસાર છે. જેમ પતંગના રંગની પેરે તે વાણીનો રંગ સિદ્ધાંત આજ્ઞા રહિત બ્રહ્મ થતાં વાર લાગતી નથી. વળી મૃગ તૃષ્ણા જગની પેરે સાચું દેખાય પણ તૃષ્ણા ન ભાંગે તેમ સિદ્ધાંત રહિત વાણીથી પરમાનંદ અમૃતની તૃષ્ણા ન ભાંગે. વિનય વિનાના રૂપની પેઠે એટલે પુરૂષ ધણો રૂપવંત હોય પણ વિનય વિના શોભા ન પામે, વળી ભાદરવા મહિનામાં વાદળાનો તરેહ તરેહ વાર રાતો પીગો સંધ્યાનો રંગ થાય છે. તે ક્ષણિકમાં નાશ થઈ જાય તેમ. જેમ વિજળીનો ઝળકારો ન રહે તેમ છદ્મસ્થની વાણી સ્થિર રહેતી નથી. નયન વિના સાંઈ મુખ, લવણ વિનાની રસોઈ, નીતિ વિનાનું રાજ્ય, અને પ્રેમ વિનાનો સંબંધ જેમ અસાર છે, તેમ સિદ્ધાંત વાણી સિવાય સર્વ અસાર છે. લક્ષ્મી વિના સુખ ન હોય એટલે જેમ ધન ધાન્યાદિ લક્ષ્મી વિના સાંસારિક સુખ ન હોય તેમ આજ્ઞારૂપ લક્ષ્મી વિના જીવ ધર્મ કરે પણ મોક્ષ સુખ ન પામે. ધ્યાન, સમાધિ, દહાસન, ઉધે મસ્તકે તપ કરવો, મહા-આશ્રમે-મંદીરો

આંધી, સ્વ ઇચ્છાએ જગતને ઉપદેશ આપી, જગતને ભોળવી ક્રિયા રહિત ધર્મ બતાવવો તેમાં મોક્ષ નથી, પરંતુ ઉપરની માફક શૂન્ય છે. એકડાના અંક વિના જેમ હજારો મીંડા સંખ્યાને પામે નહિ તેમ જિન આજ્ઞા રહિત અનુષ્ઠાન વાંછીત ફળને આપે નહિ. અનુષ્ઠાન તો દુનિયાને દેખાડવાના કે પોતાના પોષણના ફળ આપે પણ વાંછીત ફળની પ્રાપ્તિ જીન આજ્ઞા સહિતની ક્રિયાથી બને. એકડાના અંક સરખી જીન વીતરાગની આજ્ઞા અને શૂન્ય મીંડા સમાન ધ્યાન સમાધિ પંચ ધૂનિ તપ, ઉંઘે મસ્તકે ધ્યાન કરવું, પ્રાણાયમ કરવાં, જૈન ધર્મથી જુદા રહી પોતાની સ્વઇચ્છાએ જગતને ધર્મ પરૂવો તે એક દમડી માત્ર મૂલ્ય ન પામે. જે કોઇ પુરૂષ સિદ્ધાંતને નહિ માનનાર પોતાના પોષણને માટે ત્રણે કાળ ધ્યાન કરે, વ્યાખ્યાન કરે પણ સિદ્ધાંત સિવાય અનુષ્ઠાન અશુદ્ધ જાણવું. દર્શન તે ધર્મનું મૂળ છે, અને જે પર-શ્વરની આજ્ઞા અંગીકાર કરે છે, તે સમકિતવંત ગુરૂ વંદનિક જાણવા અને પરમેશ્વરની આજ્ઞાને જે આદરતાં-ગણકારતાં નથી, સ્વઇચ્છાએ સ્વઇંદ્રપણે ચાલે છે, માર્ગ ચલાવે છે, તે વાંદવા લાયક અથવા સંગ-પરિચય કરવા લાયક નથી. તેની સાથે આલાપ સલાપ કરતાં પણ પાપ લાગે માટે આજ્ઞા (આજ્ઞા) રહિત ભાવ શૂન્ય ક્રિયા કરવાવાળા તથા કરાવવાવાળા સમકિત રહિત, સાધ્ય નિરપેક્ષ ધામધુમ ચલાવનાર એવા અગીતાર્થ, માર્ગને લોપનાર ઉન્માર્ગની દેશના દેનાર મત કદાચહધારી ગીતાર્થના દ્વેષીથી દૂર રહેવું. તેઓ સાથે આલાપ, સલાપ અને સંગ પરિચય કરતાં પાપ લાગે તો પછી વાંદવું, નમવું અને આહારાદિકનું લેવું દેવું તે તો કેમ જ કરાય ?

ગાથા—સુહસીલાઓ સચ્છં—દ્વારિણો વેરિણો સિવપદસ્સ ।

આળામઠાઓ બહુ—જણાઓ મા મળે સંઘુત્તિ ॥

ગૌતમ સ્વામી પ્રત્યે શ્રી વીર ભગવંત કહે છે—

સુખશીલીયા અર્થાત્ સુખને વિશે સ્થાપન કર્યો છે આત્મા જેણે એવાં, અને સ્વચંદાચારી અર્થાત્ સ્વચ્છા મુજબ વર્તવાવાળા તથા શીવ માર્ગ એટલે મોક્ષ માર્ગ તેના વૈરી તેમજ જિનાસા થકી બ્રહ્મ એવા ધણાં બોકા હોય તોપણ તેને સંધ એમ ન કહીશ.

ગાથા—પગો સાહુ પગા, ય સાહુણી સાવઓવિ સહી વા ।

આળાજુત્તો સંઘો, સેસો પુણ અઠી સંઘાઓ ॥

એક સાધુ, એક સઃખી, એક શ્રાવક, એક શ્રાવિકા (આ ચાર ભેદે કરીને સંધ કહેવાય છે). તેમાં જે જીન આસાએ કરીને સાધુના પંચ મહાવ્રત, શ્રાવકના પાર વ્રત, નિત્ય સામાયિક અને પોષા સંવર કરનાર એવી કરણી યુક્ત હોય તેને સંધ કહેવો. આકીનાને હાડકાને સમુદ્ધ કહેવો.

ગાથા—અમરાણ વંદિયાણં, રૂવં દટ્ટુણ જેસિં મળ તાવો ।

સો સંતાવો તેસિં, ભવે ભવે હો ઝળંત ગુણો ॥

દેવને પણ વાંદવાયોગ્ય મૂહપતિ, રત્નેહરણ, પાત્રા, ગુચ્છો વિગેરે જીનરાજની આજ્ઞા પ્રમાણે લીંગને (વેષ) ધારણ કરનાર એવાં સાધુ મુનીરાજને જોઈને જેનાં મનમાં સંતાપ થાય તે સંતાપથી ભવો ભવે અનંતગુણા સંતાપને પામે. કેમકે જેણે જીનેશ્વરની આજ્ઞા, સન્માન કરનાર ઉપર મત્સરભાવ ધર્યો તેણે જીન આજ્ઞા ઉપર મત્સરભાવ ધર્યો એમ ગણાયું.

આત્માને ક્રિયાની બંધર.

હવે કેટલાએક સુખચીલીયા જીવો ઈન્દ્રિય સુખને આધિન થઈ ચારિત્ર રત્નને દૂષિત કરે છે. અપવાદને ધર્મ સમજી સામાયિક પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયામાં શીથીલ થઈ લોકો આગળ લવારો શરૂ કરે છે કે તુચ્છ ક્રિયામાં શું પડ્યું છે ? સર્વોત્તમ તો જ્ઞાનભોગ છે. જ્ઞાન સૂર્ય સમાન છે, ક્રિયા તો આગિયા જીવ જેવી છે. હંમેશા સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા કરનાર કપટ કરે છે; અમને તેમ કરતાં આવડતું નથી. અશુદ્ધ ક્રિયા કરવાથી ભવ પરંપરા વધે છે. તેવી ક્રિયા ભવનું કારણ છે. આવી કુયુક્તિઓ બતાવી ભદ્રિક જીવોને ભ્રમિત કરી લોકપુજના ચાહનારને ખરેખર બહુલ સંસારી ગણીએ તો કંઈ વાંધો નથી, નવાઈ જેવું છે કે જીવો પોતાના દુષણને સમજી શકતા નથી.

દુષણને ભુષણ રૂપ સમજનાર જીવ પ્રથમ ગુણ સ્થાનકે રહે છે એમ કહેવામાં પણ કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. જીવોએ આ સંસારરૂપ વિશાળ મંડપની અંદર અનેક પ્રકારના વેષો ધારણ કર્યા છે, પરંતુ ફક્ત એક શુદ્ધોપદેશક વેષ પહેરેલો નથી. જો તે વેષ પહેરવામાં આવે તો મુક્તિ નગરમાં જ્યાં માટે વીતરાગ દેવ પ્રરૂપિત તત્ત્વમાં રૂચિરૂપ દીકીટ મુદ્રામુદ્રિત મળે, જેથી કાંઈપણ રોકટોક થાયજ નહિ. આ જગતમાં જીવો ભિન્ન ભિન્ન રૂચિવાળા છે. કોઈ જ્ઞાનરંગી તો કોઈ ક્રિયા કુશળ, કોઈ ધ્યાન મગ્ન તો કોઈ તપસ્વી, ભજનમાનન્દી તો કોઈ શાસનપ્રેમી—વિગેરે વિગેરે ગુણોમાં અતુરાગવાળા હોય છે, પરંતુ તેઓએ બીજા બીજા ગુણોને નીંદી એક ગુણથી એકાંત રીતે પુષ્ટિ કરવી જોઈએ નહિ. પૂર્વોક્ત તમામ મુક્તિના સાધનો છે. દાખલા

તરીકે, સંસારમાં જેમ જીવમાત્રનું લક્ષ્યમિંદુ પૈસા ઉપાર્જન કરવાનું છે, પરંતુ તેના સાધનો અનેક હોઇને ગમે તે માર્ગે દ્રવ્ય સિદ્ધિ કરવાની છે, તેજ પ્રમાણે ભવ્ય જીવોએ પણ મુક્તિની પ્રાપ્તિ હરકાઈ પ્રકારથી કરવાની છે. જ્ઞાનથી, ધ્યાનથી અથવા તો ક્રિયાથી કે તપો-બળથી મુક્તિ નગરીમાં પહોંચવાનું છે. તેટલા માટે શ્રી વીતસાગ ભગવાનની આજ્ઞા રૂપ દોરીને હાથમાં રાખવી કે જેથી કરીને તમામ વસ્તુને બાંધી શકાય.

દ્રવ્ય ક્રિયા પણ આત્માનું કલ્યાણ કરનાર છે, પ્રથમ દ્રવ્ય પછી ભાવ, દ્રવ્ય હોય તોજ ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ એક મૃદસ્થે ધરમાં માલ (દ્રવ્ય) ભર્યો હોય તો તેનો ભાવ મળશે અને લાલ ઉપાર્જન કરશે, પરંતુ જ્યાં દ્રવ્ય ન હોય (ખાલી ધીના આરદાન હોય તેનું મૂલ્ય ક્યાંથી આવે) તેમ તથા રૂના વેપારવાળાને ખાલી ખોજો હોય તેનો ભાવ શું કામનો ? માટે જ્યાં દ્રવ્ય છે ત્યાં ભાવ રહ્યો છે એમ સમજી દરેક મનુષ્યોએ દ્રવ્ય સહી અવસ્થાએવ ક્રિયા કરવી તો તેને પણ કોઈ વખતે ભાવ આવશે અને લાભની પ્રાપ્તિ થશે. જ્ઞાન જ્ઞાન કરી કોઈ આત્માનું કલ્યાણ ન થાય પરંતુ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને હોય તોજ ભવ રાશી કાપે. દ્રવ્ય ક્રિયાનું લક્ષણ હિંસા વિષયાદિ અશુભ કર્મ તજીને પંચ અનુવ્રત, શિક્ષાવ્રત, ગુણવ્રત, વિનય, વૈયાવચ્ચ અને જીવોની જનતા જ્ઞાન ધ્યાનાદિક આત્મ ગુણને પ્રગટ કરવા રૂપ શુભ કર્મ તે ક્રિયા જીતેશ્વરે કહી છે.

આ બાબત અમૂલ્ય ગાથાઓમાં કહ્યું છે કે, :—

જયણા ધમ્મ જણણી, જયણા ધમ્મસ્સ પાલણી ચેવ ।

તવ બુદ્ધિકરી જયણા, પંગંત સુહા વહા જયણા ॥

અર્થ—જ્યણા (જતના) એ ધર્મને જન્મ આપનારી માતા છે. જ્યણા (જતના જીવોની) ધર્મનું પાલન કરનાર છે. જ્યણા તપની વૃદ્ધિ કરનારી છે. જ્યણા એકતે સુખનેજ આપનારી છે. માટે સામાયિક એ ખરેખર છકાયતી જ્યણા છે.

સ્વંતી સુહાણ મુલં, મુલં ધમ્મસ્સ ઉત્તમા સ્વંતી ।
હરઇ મહાવિજ્ઞા ઇવ, સ્વંતી દુરિયાઇ સન્વાઇ ॥

અર્થ—ક્ષમા સુખનું મુળ છે, ધર્મનું મુળ ઉત્તમ ક્ષમા છે. મહાવિદ્યા જેવી ક્ષમા સર્વ દુરિતને (પાપ) હરે છે.

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ માર્ગઃ

જ્ઞાન અને ક્રિયા વડે મોક્ષ માર્ગ મેળવી શકાય છે.

અનુષ્ટુપ.

હય નાણં ક્રિયાહીણં, હયા અન્નાણઓ ક્રિયા ।
પાસંતો પંગુલો દહ્ઠી, ધાવમાણો અ અંધઓ ॥

અર્થ—ક્રિયા રહિત જે જ્ઞાન તે હણાયેલું છે અને જ્ઞાન રહિત ક્રિયા પણ હણાયેલી છે એટલે ક્રિયા ઉદઘટા ફળને આપનારી થાય છે. અર્થાત્ જ્ઞાનવડે હેય, ઉપાદેય જણાય છે ક્રિયા વડે હેય ઉપાદેય કરાય છે. એકથી બને નહિ. જેમ પાંગલો અગ્નિ દેખતાં છતાં દાળ્યો અને આંધળો દોડતાં છતાં દાળ્યો તો જ્ઞાન વડે રાગ અને રાગના કારણ વિષયાદિને હેય જાણી તજવાં અને જ્ઞાનાદિક નિજગુણ અને દેવગુણની આરા અને સન્માન ઉપાદેય જાણી આદરવું. દેશનો માર્ગ જણતાં છતાં પણ ઉકાવવાની ક્રિયા કરે નહિ તો તે માર્ગનું

જાણવું નિષ્કળ થયું અને માર્ગ જાણ્યા વગર ચાલ ચાલ કરે તો વિષમ અટવીમાં જઈ પડે મારે આંધળો અને પાંગળો બન્ને મળી વંછિત નગરે પહોંચે તેજ પ્રમાણે જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને જ્યાં એકત્ર થાય ત્યાં નવ નિધિ અને મહા સિદ્ધિપૂર્વક મુક્તિ નગરીની પ્રાપ્તિ થાય. જેમ ગાડી બન્ને પૈડાના સંજોગથી ચાલે છે તેમ જ્ઞાન અને ક્રિયાના સંજોગથી મુક્તિ નગરે પહોંચાય છે. ભાઈઓ ! કદાપિ એકાંત પક્ષમાં જવું નહિ. લોકપૂજ્ય અને કીર્તિ મારે વાસ્તવિક કીર્તિનો નાશ નહિ કરવો જેમ્મએ જેટલું બને તેટલું ધર્મ ધ્યાન કરવું પરંતુ ફાગટ ડોળવાણું બનવું નહિ.

**સંજોગ સિદ્ધ અ, ફલં વયંતિ, નહુ ઇગ ચક્રેણ રહો પયાઈ ।
અંધો ચ પંગો ચ વળણ સમિચ્છા, તે સંપણઠા નગરં પવિટ્ટા ॥**

પંડિત પુરૂષો જ્ઞાન અને ક્રિયાના સંજોગથી સિદ્ધિ વડેજ મુક્તિ-
પ ક્ષણની પ્રાપ્તિ કહે છે, કારણ કે એક પૈડે રથ ચાલતો નથી.
દાખલા તરીકે—

એક મુહુરપુર નગર હતું. તેની બહાર એક ઘણા સુશોભિત
ઝાડો, મંડપો અને વેલાઓથી ભરપુર ગીચ વન હતું. તે વનમાં ગીઝ
રતુના સમયે ઘણા માણસો તે વનમાં હવા ખાવા આનંદ ફીડા કરવા
જતા હતા. તેની અંદર આંધળા, પાંગળાં, લુલાં, ઢુંઢા, ગરીબ, અનાથ,
લકત બિખારી એવા ખણુ ત્યાં જઈને વસતાં હતાં. તેવામાં ત્યાં વાસડે
વાસડા ધસાઇ અમિ પ્રગટ થયો અને તે વન ચારે બાજુથી બળવા
લાગ્યું. તેમાંના બધા માણસો નાશભાગ કરવા લાગ્યા ખણુ આંધળો અને
પાંગળો તેઓ ખે રહી ગયા ને ખૂંચો પાડવા લાગ્યા કે અમને બહાર કાઢો,

પણ એવા બળતા અગ્નિમાં તેમને બચાવવા કોણ આવે ? તેવામાં પેલો આંધળો માણસ બોલવા લાગ્યો: “ અરે આ બળતા વનમાં ખીજું કોણ બોલે છે ? અરે ભાઈ ! કહેતો ખરો કે તું કોણ છું ” ત્યારે તેને જવાબ મળ્યો કે, ભાઈ ! હું પાંગળો છું, પગ વગરનો છું. ત્યારે આંધળો બોલ્યો: તું અહીં કેવી રીતે આવી ચડ્યો ? પાંગળો જવાબ આપે છે કે, મને ખમે ઉપાડી અહીં લાવ્યા હતા, પરંતુ સાવનાર અગ્નિના લયથી ક્યાં ચાલ્યા ગયા તેનું મને જ્ઞાન નથી. માટે કોઈ હવે મને કાઢો. અને તમે કોણ છો તે મને કહો. આંધળાએ કહ્યું: “ ભાઈ ! હું આંધળો છું. પગડાં હૈયાભર સૌની સાથે ચાલ્યો આવ્યો હતો પરંતુ બધા જતા રહ્યા ખસી હવે હું ક્યાં જઈ ? ક્યાંક અગ્નિમાં પડું તો શું થાય ? ” પાંગળાએ જવાબ આપ્યો: “ ભાઈ ! હું ભણું છું, દેખું છું પણ મારે પગ નથી માટે હું કહું તેમ આ બાળુ ચાલ્યો આવ તો તારે ખભે બેસું ” એટલે આંધળો તે શબ્દને અનુસરી પાંગળા પાસે આવ્યો અને પાંગળો આંધળાના ખભા ઉપર બેસી ગયો. આવી રીતે આંધળો અને પાંગળો વનમાં એકઠા મળીને નક્કા અને તે નગરમાં પેસી ગયા અને સુખી થયા. તેવીજ રીતે જ્ઞાન વડે જાણી ક્રિયા વડે પરબાવ તત્ત્વ છે અને સ્વભાવમાં સ્થિર થવાય છે.

**जहा खरो चंदण भारवाही, भारस्स भागी न हु चंदणस्स ।
एवं खु नाणी चरणेण हीणो, भारस्स भागी न हु सुमईण ॥**

અર્થ—જેમ ચંદનનો ભાર વહેનાર ગધેડો ભારનો ભોગી છે પણ ચંદનની સુગંધને ભોગી નથી તેમ જ્યોતિષ વૈદકાદિક શાસ્ત્રો જાણનાર વ્યવહારથી જ્ઞાની કહેવાય છે. પણ તે સ્વભાવ આચરણ રૂપ આરિત્રના [ક્રિયાના] આચરણ વિના માત્ર હું જ્ઞાની છું એવા

તરીકે, સંસ્કારમાં જેમ જીવમાત્રનું લક્ષ્યમિદુ પૈસા ઉપાર્જન કરવાનું છે, પરંતુ તેના સાધનો અનેક હોઇને ગમે તે માર્ગે દ્રવ્ય સિદ્ધિ કરવાની છે, તેજ પ્રમાણે લવ્ય જીવોએ પણ મુક્તિની પ્રાપ્તિ હરકાઇ પ્રકારથી કરવાની છે. જ્ઞાનથી, ધ્યાનથી અથવા તે ક્રિયાથી કે તથો-બળથી મુક્તિ નગરીમાં પહોંચવાનું છે. તેટલા માટે શ્રી વીતસંગ ભગવાનની આજ્ઞા રૂપ દોરીને હાથમાં રાખવી કે જેથી કરીને તમામ વસ્તુને બાંધી શકાય.

દ્રવ્ય ક્રિયા પણ આત્માનું કલ્યાણ કરનાર છે, પ્રથમ દ્રવ્ય પછી ભાવ, દ્રવ્ય હોય તોજ ભાવ પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ એક ગૃહસ્થે ઘરમાં માલ (દ્રવ્ય) ભર્યો હોય તે તેનો ભાવ મળશે અને લાભ ઉપાર્જન કરશે, પરંતુ જ્યાં દ્રવ્ય ન હોય (ખાલી ઘીન બારદાન હોય તેનું મૂલ્ય ક્યાંથી આવે) તેમ તથા રૂના વેપારવાળાને ખાલી ખોળો હોય તેનો ભાવ શું કામનો ? માટે જ્યાં દ્રવ્ય છે ત્યાં ભાવ રહ્યો છે એમ સમજી દરેક મનુષ્યોએ દ્રવ્ય થકી અવશ્યમેવ ક્રિયા કરવી તે તેને પણ કોઇ વખતે ભાવ આવશે અને લાભની પ્રાપ્તિ થશે. જ્ઞાન જ્ઞાન કરી કાંઈ આત્માનું કલ્યાણ ન થાય પરંતુ જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને હોય તોજ ભવ રાશી કાપે. દ્રવ્ય ક્રિયાનું લક્ષણ હિંસા વિષયાદિ અશુભ કર્મ તજીને પંચ અનુવ્રત, શિક્ષાવ્રત, ગુણવ્રત, વિનય, વૈયાવચ્ચ અને જીવોની જનતા જ્ઞાન ધ્યાનાદિક આત્મ ગુણને પ્રગટ કરવા રૂપ શુભ કર્મ તે ક્રિયા જીનેશ્વરે કહી છે.

આ બાબત અમૂલ્ય ગાથાઓમાં કહ્યું છે કે, —

જયણા ધમ્મ જણણી, જયણા ધમ્મસ્સ પાલણી ચેવ ।

તથા વુટ્ઠિકરી જયણા, ઇમંત સુહા વહા જયણા ।

અર્થ—જ્યણા (જતના) એ ધર્મને જન્મ આપનારી માતા છે. જ્યણા (જતના જીવેલી) ધર્મનું પાલન કરનાર છે. જ્યણા તપની વૃદ્ધિ કરનારી છે. જ્યણા એકાંતિ સુખનેજ આપનારી છે. માટે સામાયિક એ ખરેખર છકાયતી જ્યણા છે.

સ્વંતી સુદાણ મુલં, મુલં ધમ્મસ્સ ઉત્તમા સ્વંતી ।
હરઈ મહાવિજ્ઞા ઇવ, સ્વંતી દુરિયાઈ સન્વાઈ ॥

અર્થ—ક્ષમા સુખનું મુળ છે, ધર્મનું મુળ ઉત્તમ ક્ષમા છે. મહાવિદ્યા જેવી ક્ષમા સર્વ દુરિતને (પાપ) હરે છે.

જ્ઞાન ક્રિયામ્યાં મોક્ષ માર્ગઃ

જ્ઞાન અને ક્રિયા વડે મોક્ષ માર્ગ મેળવી શકાય છે.

અનુષ્ટુપ.

હય નાળં ક્રિયાહીણં, હયા અન્નાણઓ ક્રિયા ।
પાસંતો પંગુલો દઢ્ઠો, ઘાવમાણો અ અંધઓ ॥

અર્થ—ક્રિયા રહિત જે જ્ઞાન તે હણાયેલું છે અને જ્ઞાન રહિત ક્રિયા પણ હણાયેલી છે એટલે ક્રિયા ઉલટા ફળને આપનારી થાય છે. અર્થાત્ જ્ઞાનવડે હેય, ઉપાદેય જાણાય છે ક્રિયા વડે હેય ઉપાદેય કરાય છે. એકથી બને નહિ. જેમ પાંગડો અગ્નિ દેખતાં છતાં દાળ્યો અને આંધળો દોડતાં છતાં દાળ્યો તો જ્ઞાન વડે રાગ અને રાગના કારણ વિષયાદિને હેય જાણી તળવાં અને જ્ઞાનાદિક નિજગુણ અને દેવગુણની આજ્ઞા અને સન્માન ઉપાદેય જાણી આદરવું. દેશનો માર્ગ જાણતાં છતાં પણ ઉઠાવવાની ક્રિયા કરે નહિ તો તે માર્ગનું

માણુવું નિષ્કળ થયું અને માર્ગ જાણ્યા વગર ચાલ ચાલ કરે તો વિષમ અટવીમાં જઈ પડે માટે આંધળો અને પાંગળો બન્ને મળી વંછિત નગરે પહોંચે તેજ પ્રમાણે જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્ને જ્યાં એકત્ર થાય ત્યાં નવ નિધિ અને મહા સિદ્ધિપૂર્વક મુક્તિ નગરીની પ્રાપ્તિ થાય. જેમ ગાડી બન્ને પૈડાના સંજોગથી ચાલે છે તેમ જ્ઞાન અને ક્રિયાના સંજોગથી મુક્તિ નગરે પહોંચાય છે. ભાઈઓ ! કદાપિ એકાંત પક્ષમાં જવું નહિ. લોકપૂજ્ય અને કીર્તિ માટે વાસ્તવિક કીર્તિના નાશ નહિ કરવો જોઈએ જોટલું અને તેટલું ધર્મ ધ્યાન કરવું પરંતુ ફાગટ ડાળધાલું બનવું નહિ.

**સંજોગ સિદ્ધ અ, ફલં વયંતિ, નહુ ઇગ ચક્રકેણ રહો પચાઈ ।
અંધો ચ પંગો ચ વળણ સમિચ્છા, તે સંપળઠા નગરં પચિદ્ધા ॥**

પંડિત પુરૂષો જ્ઞાન અને ક્રિયાના સંજોગથી સિદ્ધિ વડેજ મુક્તિ-
પ ક્ષણની પ્રાપ્તિ કહે છે, કારણ કે એક પૈડે રથ ચાલતો નથી.
દાખલા તરીકે—

એક મુહુરપુર નગર હતું. તેની બહાર એક ઘણા સુશોભિત
ઝાડો, મંડપો અને વેલાઓથી ભરપુર ગીચ વન હતું. તે વનમાં ગીંધ
ફુટના સમયે ઘણા માણસો તે વનમાં હવા ખાવા આનંદ ફીડા કરવા
જતા હતા. તેની અંદર આંધળો, પાંગળો, લુલા, હુંડો, ગરીબ, અનાથ,
લકત બિખારી એવા પણ ત્યાં જઈને વસતાં હતાં. તેવામાં ત્યાં વાસડે
વાસડા ધસાધ અમિ પ્રગટ થયો અને તે વન ચારે બાજુથી બળવા
લાગ્યું. તેમાંના બધા માણસો નાશભાગ કરવા લાગ્યા પણ આંધળો અને
પાંગળો તેઓએ રહી ગયા ને જૂઓ પાડવા લાગ્યા કે અમને બહાર કાઢો,

પણ એવા બળતા અગ્નિમાં તેમને બચાવવાં કોણ આવે ? તેવામાં પેલો આંધળો માણસ બોલવા લાગ્યો: “ અરે આ બળતા વનમાં બીજું કોણ બોલે છે ? અરે ભાઈ ! કહેતો ખરો કે તું કોણ છું ? ” ત્યારે તેને જવાબ મળ્યો કે, ભાઈ ! હું પાંગળો છું, પગ વગરનો છું. ત્યારે આંધળો બોલ્યો: તું અહીં કેવી રીતે આવી ગયો ? પાંગળો જવાબ આપે છે કે, મને ખેતે ઉપાડી અહીં લાવ્યા હતા, પરંતુ લાક્ષ્મીના અગ્નિના બચથી ક્યાં ચાલ્યા ગયા તેનું મને જ્ઞાન નથી. માટે કોઈ હવે મને કહેા. અને તમે કોણ છો તે મને કહેા. આંધળાએ કહ્યું: “ ભાઈ ! હું આંધળો છું. પગડાં હૈયાબર સૈની સાથે ચાલ્યો આવ્યો હતો પરંતુ બધા જતા રહ્યા મજી હવે હું ક્યાં ગઈ ? ક્યાંક અગ્નિમાં પડું તો શું થાય ? ” પાંગળાએ જવાબ આપ્યો: “ ભાઈ ! હું ભ્રમી છું, દેખું છું પણ મારે પગ નથી માટે હું કહું તેમ આ બાળુ ચાલ્યો આવ્યો તો તારે ખબર ખેસું ” એટલે આંધળો તે શબ્દને અનુસરી પાંગળા પાસે આવ્યો અને પાંગળો આંધળાના ખજા ઉપર બેસી ગયો. આવી રીતે આંધળો અને પાંગળો વનમાં એકઠા મળીને નાઠા અને તે નગરમાં પેસી ગયા અને સુખી થયા. તેવીજ રીતે જ્ઞાન વડે બહુ ક્રિયા વડે પરભાવ તંત્રય છે અને સ્વભાવમાં સ્થિર થવાય છે.

**જહા સ્વરો ચંદણ ભારવાહી, ભારસ્સ ભાગી ન હુ ચંદણસ્સ ।
 एवं सु नाणी चरणेण हीणे, भारस्स भामी न हु सुमर्हण ।**

અર્થ—જેમ ચંદનનો ભાર વહેનાર ગયેડો ભારનો ભોગી છે પણ ચંદનની સુગંધનો ભોગી નથી તેમ જ્યોતિષ વૈદકાદિક શાસ્ત્રને બાળુનાર વ્યવહારથી જાણી કહેવાય છે. પણ તે સ્વભાવ આચરણ રૂપ ચારિત્રના [ક્રિયાના] આચરણ વિના માત્ર હું જાણી છું એવા

અભિમાનના ભારને જ ઉપાડે છે પણ આત્મ સમભાવ આચરણના લાભને લઈ શકતો નથી એટલે ચારિત્ર વિના જ્ઞાન તે ચંદનના ભાર ઉપાડવા રૂપ છે પણ મુક્તિ રૂપી સુગતિનો દાતાર થાય નહિ.

સામાયિક એ પહેલું ચારિત્ર તથા નવમું શિક્ષા વ્રત છે.

જે પુરૂષ વ્યવહાર તથા નિશ્ચયને વસ્તુ સ્વરૂપ દ્વારા યથાર્થ જાણીને કાઈ પણ નયની ઉપેક્ષા નહિ કરતાં માધ્યસ્થ ભાવે રહે છે તે શિષ્ય ઉપદેશના સંપૂર્ણ ફલને પામે છે. તેને જ અર્થની સિદ્ધિ થાય છે. પણ જે વ્યવહાર નિશ્ચયની અપેક્ષા વગરનો નિશ્ચયથી છુટે પડે છે તે વ્યવહાર નય નથી પણ નયાભાસ છે. વળી જેથી કાંઈ પ્રગટ થતું નથી તે કારણ નથી. જિનેશ્વરના મતમાં કારણુ કાર્ય સમયભેદ નથી. વળી જેમાંથી ભાવ પ્રગટ થતો નથી તે દ્રવ્ય નથી અને દ્રવ્ય સિવાય ભાવ નથી. જ્યાં દ્રવ્ય છે તેમાં ભાવ છે જ તેથી પ્રથમ દરેક આત્માને દ્રવ્ય સામાયિક કરવાની જરૂર છે. હવે સામાયિક કેવું છે ? તે વિષે કહે છે કે :

મોહ મણિધર વિષમ વિષને, હરવા સુરમણિ સમ એ જાણે
જ્ઞાનાદિક ગુણ અખૂટ ખજાનો, રાખણ ચિત્રાવેલ પ્રધાન
સુરતરૂ સમ શિવ ફળનો દાયક, મિથ્યા તમ ટાળે સમભાવ
કામગવી પુણ કામ કુંભ સમ, કામિત પુરણ સુખ નિદાન

અર્થાત્:—સામાયિક એ મોહરૂપી મણિધરના આકરા વિષ નાશ કરવાને સુરમણિ સમાન છે, જ્ઞાનાદિ ગુણનો અખૂટ ખજાનો

રાખવાને ચિત્રાવેલ સમાન, મોક્ષરૂપ ફળ આપવાને કલ્પવૃક્ષ સમાન છે મિથ્યાત્વરૂપ અધિકારને ટાળવા (નાશ કરવા) સૂર્ય સમાન અને સિદ્ધિરૂપ કામના પૂર્ણ કરવાને કામધેનું સમાન છે અને અક્ષય સુખનું મૂળ છે.

આત્મ વીર્ય ક્ષીણતા ટાળી, કરત લોહને કંચનવાન;
એહ રસાયન જાણે અનુભવી, જિમ રોહણગિરિ રચણની ખાણ.

આત્મા અનાદિ કાળથી પર રૂચિરૂપ ખોટા આહાર (મિથ્યા-ત્વાદિક) સેવતાં હોનવીર્ય થયેલો તેને પરમ પુષ્ટ કરવાને સામાયિક એ રસાયણ સમાન છે. અને લોહરૂપ આત્મ સ્વભાવ મલિન થયેલો તે મલિનતા ટાળવાને માટે સામાયિક રસાયણ સમાન છે. એવા રસાયણ રૂપ સામાયિકને અનુભવી જ (સમકિતી) જાણે છે. વળી જેમ રોહણાચલ પર્વત રત્નની ખાણ છે તેમ સામાયિક જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપી રત્નની ખાણ છે.

સમસ્ત સાવધયોગના પરિહારથી સામાયિક આશ્રિત જીવ શ્રાવક છતાં પણ સાધુ સમાન જાણુવો, સામાયિક આદરે-કરે તેને ફળ મળે, ક્યાં સિવાય એકલી ભાવનામાં કે અવનપણે શૂન્યકાર ખેસી રહેવામાં ફળ મળતું નથી.

દોહિ ઠાળેહિ અળગારે સંપન્ને અગાઈયં અળવદગ્ગં દીહમદ્દં
ચાડરંતં સંસાર કંતારં વિઠ્ઠવજ્જા તંજહા વિજ્ઞાણે ચેવ ચરણેણં ચેવ

(ઠાણાંગ સૂત્રકાણ્ઠ ૨ જી ઉદ્દેશો ૧ લો)

વિદ્યા (જ્ઞાન) અને ચારિત્ર એવા બે સ્થાનક સંપન્ન સાધુ
 અનાદિ અનંત ચતુર્ગતિક સંસારનો અન્ત કરી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.
 આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ
 થાય છે. તે ઉપર ચિંતારાની કથા જુઓ.

ચિતારાની કથા.

++++++
એ ક રિદ્ધિ સિદ્ધિથી ભરપુર ઘણું શોભાયમાન એવું વસંત-
++++++ પુર નામનું શહેર હતું. તેને વિષે નીતિ ન્યાયથી ભરપુર
પ્રગ્નનું પ્રતિપાલન કરનાર, કદરદાન કુશળ એવો જીતશત્રુ નામનો રાજા
રાજ્ય કરતો હતો. તે શહેરમાં કલાકુશળ મહાબુદ્ધિવાળો ભારમલ નામે એક
ચિતારો રહેતો હતો, તેને બે પુત્રો હતા. એકનું નામ અન્નક હતું
અને બીજાનું નામ મન્નક હતું. આ બંને પુત્રોને પોતાના પિતાશ્રીએ
સંપૂર્ણ કળામાં નીપૂણ બનાવ્યા, ચિત્રકળામાં ઘણું હેંશીયાર થયા
પરંતુ તેમનો આપ મરણ પામવાથી પુત્રો ધીમે ધીમે નિર્ધન થઈ
ગયા તેથી બહુ જ દુઃખી થવા લાગ્યા. તે વખતે તેમની માતાએ
બંને પુત્રોને કહ્યું ! હે પુત્રો ! તમે કળામાં ઘણા પારંગત છો,
પણ કળા કેળવ્યા સિવાય (ઉદ્યમ કર્યા સિવાય) આપણે કદી પણ
ધનની પ્રાપ્તિ નહિ થાય. આપણું દારિદ્રપણું નહિ ફીટે, માટે જાવ !
અહીંનો આપણો રાજા ઘણો શાણો, ડાહ્યો છે, કદરદાન છે, તેની
પાસે જશો ને તમારી કાર્યદક્ષતા કંઈ બતાવશો તો જરૂર તમારા
ઉપર પ્રસન્ન થઈ તમને ઘણું દ્રવ્ય આપશે. ને તમારું દારિદ્ર
નાશ પામશે.

આવા પોતાની માતાના વચનો સાંભળી, પોતાની માતાની
આશીષ લઈ રાજ દરબારમાં ગયા. અને રાજાને પ્રણામ કરી ઉભા

રહ્યા ત્યારે રાજ્યએ પૂછ્યું ‘ તમે કોણ છો ! શા માટે આવ્યા છો ! ત્યારે તે બંન્ને ભાઈએ બોલ્યા. ‘ હે રાજા ! અમે ભારમલ ચિતારાના પુત્રો છીએ અમારા પિતાશ્રીએ અમોને ચિત્રકળામાં પ્રવીણ બનાવ્યા છે, અમારા પિતાશ્રીના મરણ પછી અમે કાંઈજ ઉદ્યમ નહિ કરવાથી અમારું ધન ખર્ચાઈ ગયું છે ને અમે દારિદ્રપણું પામ્યા છીએ. મહેરબાની કરી આપ અમને કાંઈ કામ કરાવો તો અમે કામ કરી બતાવીએ.

આ વખતે રાજ્યએ તેઓને દુઃખી જાણી તેમને હુકમ કર્યો કે, આ મારા સુંદર મહેલની સામસામી બંન્ને ભીંતોને તમે બંને ભાઈએ સારા ચિત્રો વડે કરી શોભાવી આપો એક કલાક પછી હું આવીશ. તમારું કામ જોઈ તમને હું પૈસા આપીશ.

આવા ભૂપતિના વચન સાંભળી તે બંન્ને ભાઈએ ભીંત પાસે ગયા અને તેમાંના અન્નકે પોતાની કળાકુશળતા વડે સારા ચિત્રો કર્યા. આંખા, કેળ, નારંગી, કેસરીસિંહ વાઘ, મૃગ, મોર, હંસ વિગેરેના અદ્ભૂત ચિત્રો કાઢ્યા.

રાજા રાણી જોવા આવ્યા તો તે ચિત્રો જોઈ રાણી ખુશી થઈ આંખો સાચો છે એમ ધારી પોતાનો હસ્ત ફળ લેવાને માટે લાંબાવ્યો ત્યારે ચિતારો તથા બીજા ભાણેસો બોલ્યા કે, રાણી સાહેબ ! એ તો ચિત્રામણનો આંખો છે. તે સાંભળી રાણી હસતાં હસતાં બોલ્યાં : ‘ વાહ ! કેવી હોશીયારીથી કારીગરી બનાવી છે, એમ કહી રાજાને રાણી સાહેબે વિનંતિ કરી : ‘ મહારાજા ! આને એવું સાચું ઇનામ આપો કે તેનું આખા ભવનું દારિદ્ર જાય ! એમ કહ્યાથી રાજ્યએ તે ચિતારાને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપ્યું તેથી તેનું દારિદ્ર ગયું, સુખી થયો, અને બીજો

ભાઈ બીજી ભીંત પાસે જઈ વિચારવા લાગ્યો કે, કેવા ચિત્ર કરું કે એમ વિચારતાં કાંઈ ક્યુંજ નહિ, અને મફતનો વખત વ્યતીત કર્યો. તેની પાસે રાજ્યએ આવી પૂછ્યું: ‘હે ચિતારા! તેં શું ક્યું છે?’ જવાબમાં ચિતારાએ કહ્યું: ‘સાહેબ! હજુ હું વિચાર કરું છું. પણ કાંઈ ક્યું નથી.’ તે સાંભળી રાજ્યએ તેને હસી કાઢ્યો અને કહ્યું કે, ખરેખર તું મૂર્ખ છે, કારણ કે સર્વ સામગ્રી મળ્યા છતાં તેં કાંઈ ન ક્યું તેથી તું ચાલ્યો જા.’ એમ કહી તેને રજા આપી ને તેનું દારીદ્ર તેમનું તેમ રહ્યું.

તેવીજ રીતે આત્માને બધી સામગ્રી મળ્યા છતાં સામાયિક પ્રતિક્રમણ ચૌવિહાર વગેરે કરણી નહી કરે ને વિચારમાંજ વખત વિતાવશે તે આ ભવ પરભવના દારિદ્રમાંથી મુક્ત નહીં થતાં દુર્ગતિમાં જશે.

આ જગતના ફેટલાએક માનવીઓ એમ માની બેઠા છે કે, હાલ આ આત્માના કલ્યાણ માટે કાંઈજ કરણી કરવાની જરૂર નથી. આપોઆપ એમને એમ આત્માનું કલ્યાણ થશે. માટે આપણે ભોજશોખ વિષયાદિ ભોગો શા માટે ના ભોગવવા! અને ધર્મનું કાર્ય કરવામાં આળસ રાખે છે. જે ઉદ્ધમી અને આળસુને પ્રભુએ સરખા ગણ્યા હોત તો રાજ્યએ અન્નક અને મન્નકને બંનેને સરખુ ધનામ આપ્યું હોત પણ ધર્મનું કામ કરવામાં વિચાર કરી વખત બગાડવો નહિ કારણ કે,

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्ये महारिपुः
नास्ति उद्यम समो बन्धु कुर्वाणो नावसीदति ॥

માટે હે જગતના અધિકારમાં જુડેલા માનવીઓ તમારી આંખો ખુલી કરી જુઓ અને ધર્મ રૂપી પ્રકાશથી તમારા આત્માનું કલ્યાણ કરો. ધર્મ કરવાને માટે કોઈજ અકાલ નથી, તમારા સંસારિક કાર્યોના જુલા બહાના નીચે ધર્મને દૂર ન ખસેડો. કારણકે આ આત્માની અનંત શક્તિ છે અને ધારે તે કરી શકે તેમ છે.

પ્રશ્ન ૨૩ એ--સામાયિકનો નિષેધ કરવાથી શું થાય છે? જેમકે કેટલાયેક કહે છે કે સામાયિક કરવાથી મહા પાપ થાય છે વળી કેટલાક કહે છે કે સામાયિક કરવાની કોઈ પણ જરૂર નથી એમ કહી તેને નિંદે છે.

ઉત્તર:--અહા ! આવો પ્રશ્ન કેમ થાય ? શું કોઈ સામાયિકનો નિષેધ કરી શકે ?

સામાયિક જેવી એકાંત હિતકારી અને અમૃત સમાન વસ્તુનો કોઈ પણ નિષેધ કરે ? પરંતુ હા, યાદ આવ્યું. વર્તમાનકાળને વિષે કેટલાક શાતાશિળીયા પોતાની શિથિલતાને લઈ અને માન પૂજની અભિલાષાવાળા સ્વચ્છંદી બની ઉત્તમ ચારિત્ર ધર્મનો લોપ કરે છે તથા ત્યાગ પચ્ચખાણુ વ્રત નિયમને નીષેધે છે, અને વળી સામાયિક કરનાર મહા મોહનિય કર્મ બાંધે છે તેમ કહે છે વળી એમ કહે છે કે પાપનાં કરનારને નિર્જરા થાય છે. પરંતુ સામાયિક કરનારને એક બંધનજ થાય છે. આમ કહી પોતાના ભક્તોને સમજાવે છે કારણકે, માનપૂજ, સ્લાધાના અભિલાષી છે એમ સુખશિળીયાને લીધે આમ સામાયિક જેવું એકાંત પવિત્ર કલ્યાણકારી ક્રિયાને સર્વે જૈન સમાજે એકી અવાજે અપનાવેલ છે, ને આચરે છે.

સિદ્ધાંત લગવતિ, ઉત્તરાધ્યયન, અનુયોગદ્વાર, ઠાણુંગજી, વિગે-
રેમાં પણ ધણાજ માનથી વખાણે છે. કોઈ એવું ઇતિહાસના પાના
ઉપર એક પણ વ્યક્તિનું ઉદાહરણ નહિ મળે કે જેણે સામાયિક તે
કર્મબંધનનું કારણ હોય ! એવું તો કોઈ સ્વચ્છંદી મત ચલાવનાર બોલે.

દરેક જોનો એમ માને છે કે, આત્માને ચાર પ્રકારના ભાવગુણ
જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ને તપ છે. તેમાં ચારિત્ર તે સામાયિકનો પ્રથમ
ગુણ છે. એવું આપ્ત પુરૂષ સ્વયં મુખ વડે કરીને સમોસરણને વિષે
વારંવાર કથન કરે છે કે ચારિત્રમાં પ્રથમ સામાયિક ચારિત્ર, એને
અવખોડનાર કેવળ ધર્મક્રિયાની ધાત કરવાવાળા હોવાથી સમવાયાંગ
અને દશાશ્રુતસ્કંધ સૂત્રાનુસાર મહામોહની કર્મ બાંધવાવાળા છે, વળી
સામાયિકને નિંદે તે કેવલ પહેલેજ ગુણસ્થાનક છે.

સામાયિક કરનાર કેવા હોય ?

૧ સ્થિર ચિત્ત:- જે મહાશયનું ચિત્ત સ્થિરતાને પામ્યું છે.
તેને નિજ ઘટમાં જ સફળ સમૃદ્ધિ સાક્ષાત્ દેખાય છે. ચિત્તની ચપળતા
વડે જ જીવ અહીં તહી ભટકતો દુઃખી થાય છે. એમ સમજી સત્ય
સુખના અર્થો જનોએ સ્થિરતાને જ સેવવી જોઈએ. ચપળ ચિત્તવાંતની
કરણી સફળ થઈ શકતી નથી. ચિત્તની ચપળતાને સત્યરૂપ સમજીને
સત્ પુરૂષો તેને દુર કરે છે. એવા પ્રશાંત ચિત્તવાળા યોગી પુરૂષોને
સદા સર્વદા સમ સ્વભાવથી સાચી સુખ શાંતિ પ્રવર્તે છે. સ્થિરતા
રૂપી રત્ન દિપક જેનાં ઘટ મંદિરમાં પ્રગટ્યો છે. તેને અશુભ આશ્રવ
જનિત મલીનતાનો સંભવ જ નથી. ચિત્તને ચપળ કરતાં જ સ્વ-
સમાધીનો લોપ થાય છે. એમ સમજીને જ સત્પુરૂષો ચિત્તની સ્થિરતાને

માટે સતત પ્રયત્નો કર્યા કરે છે. અંતે સર્વ કામને સ્થિરતાં પ્રાપ્ત થયે જ સત્ય સુખ શાંતિ મલવાની છે.

૨ નિર્મોહી:—“અહંતા” અને “મમતા” “હું” અને “મારું” તજીને તત્ત્વને સમજનાર સત્પુરુષ સદા સમતા યોગે સુખ સમાધિમાં રહે છે. મોહ મમત્વ વડે જ પ્રાણી દુઃખી થાય છે અને પાપ પાંકથી લેપાયા કરે છે. એમ સમજીને સાત્ત્વિક શિરોમણી જનો એથી મોહનો જ નાશ કરે છે. મોહ રહિત પુરુષ ભવ નાટકમાં ક્યાંય પણ લેપાતો નથી. મોહ મદીરાથી એભાન ધર્મ જીવ, ભવ અટવીમાં ભુલો પડે છે. અને તેની જ્યાં સુધી શુદ્ધ શુદ્ધ કેકાણે ન આવે ત્યાં સુધી અનેકવાર કલ્પના પામે છે. નિર્મોહીને એવો કડવો અનુભવ કરવો પડતો જ નથી. કેમકે તે તો તત્ત્વ દૃષ્ટિથી સદાચાર સેવવામાં જ તત્પર રહે છે. મોહને પાતળો પાડવાથી તે નિરૂપયોગી વાતમાં કદાપિ મુગ્ધાતો નથી ચિત્તને સ્થિર કરીને કેવળ આત્મ સાધનમાં સાવધાન રહે છે. એવા નિર્મોહી નિર્માયી પુરુષોને ખરેખર ધન્યવાદ થટે છે.

૩ ત્યાગી:—જીતેન્દ્રિય પુરુષ આજી કુટુંબ કમ્પીલાનો ત્યાગ કરી અંતરંગ કુટુંબનો આદર કરે છે. શુદ્ધ ઉપયોગ રૂપ પિતાનો વૃત્તિ-ધીરજરૂપી માતાનો શુદ્ધ શિક્ષાદિ બંધુઓને સમતારૂપ પ્રિયાનો અને સાધર્મી સજ્ઞાતિ જનોનો જ આદર કરે છે. સંયમને ભલી પેરે પાળવાથી તે અંતે અવીનાશી પદને પામે છે. અક્ષય સુખના અર્થો સાધુ સદ્ગુરોનો ઉપકાર ભુલતાં જ નથી. તેમજ ખરે અધિકાર પ્રાપ્ત થતાં સુધી સદ્ગુરની સોજત પણ તજતાં નથી. જે સ્વસ્વ હદ મુજબ સદાચાર સેવતાં સદા સાવધાનપણું ધારે છે. તે અનુક્રમે સર્વ કર્મનો

અંત કરી અતુલ સુખના અધિકારી થાય છે. અને સંયમ બળથી સકળ મુશ્કરાશીને સાક્ષાત્ પ્રાપ્ત કરે છે.

૪ ક્રિયા રૂચિ:—કથની પ્રમાણે કરણી કરનાર જ્ઞાંત ભાવિત આત્મા અને જીતેન્દ્રિય મહાત્મા આ સંસાર સમુદ્રને પોતે તરી ખીજીને તારવા સમર્થ છે. સત્ કરણી વિના કાંઈ પણ કલ્યાણ સાધવા સમર્થ નથી. ખરે જ્ઞાની એ જ છે કે જે કરવા યોગ્ય કરણીને સાવધાન પણે કરે છે. કરણી વિનાનું જ્ઞાન નિષ્ફળ છે. શુભ કરણી વાળાના ભાવ સદા ચઢતા રહે છે. એમ સમજી કલ્યાણના અર્થો જનોએ સ્વ શક્તિ મુજબ શુભ કરણી કરવી, કરાવવી તેમજ કરનારની અનુમોદના કર્યા કરવી જિન વચનાનુંસારે સત્ કરણી કરનાર અતિ અખંડ એવું શિવ સુખ પામી શકે છે.

૫ નિર્લેપ:—જ્ઞાન સિદ્ધિ સંત પુરૂષો દુનિયામાં ક્યાંઈ લેપાતા નથી. સ્વાર્થી સર્વત્ર લેપાય છે. તત્ત્વ જ્ઞાની, સદા અંતરથી નિરાલા રહે છે. તેથી તે આકાશની પેરે નિર્લેપ રહી શકે છે. એમની કરણી કેવળ આત્મ વિશુદ્ધિને માટે જ હોય છે. ક્રિયાનો મદ તો તેમને સ્વપ્નમાં પણ સંભવતો નથી ઉદાર ભાવના તેમના દીલમાં સદા અતી રહે છે. એવી નિર્દોષ ધર્મનીતિને અનુસરનાર નિર્મળ આશયવાળાને નમસ્કાર હો.

૬ વિવેકી:—ક્ષીરનીરની પેઠે સાથે મળેલા કર્મ અને આત્માને જે મુનિરાજ અલગ કરે છે તે વિવેકવાન કહેવાય છે. જડ અને ચેતનને જુદા કરવાનો વિવેક પ્રાપ્ત થવો અતિ દુર્લભ છે. વિવેક વિકળતાથી કર્મના પરિણામનો ચેતનમાં ઉચ્ચાર કરવામાં આવે છે.

તેથી જ અવિવેકી જનો દેહાદિક જડ વસ્તુને આત્માથી જુદો ગણતાં નથી. જડ વસ્તુની ચાહનાં કરતાં જીવ વિવેકથી ચુકે છે. અને સદ્-ગુણની ચાહના કરતાં વિવેક જાગે છે. જેનો ઉપયોગ આત્મ સાધનમાં સદા જાગતો છે. તેને સત્ માર્ગેથી સ્પષ્ટિત થવાનો ભય નથી, સદ્ વિવેક યોગે સંયમને સમ્યગ્ આરાધન કરીને કંઈક ભય જનો. કર્મનો હેઠ કરી અક્ષય અવિચળ પદવી વર્ધા છે. એવો સદ્વિવેક જ સર્વદા સેવવો યોગ છે.

૭ ભવેદ્વિમ્નઃ—આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, રોગ, શોક, સંયોગ-વિયોગ જન્મ જરા અને મરણ જન્ય અનંત દુઃખ દાવાનળથી પ્રજળતિ દુનીયાને દેખી ભવ ભીરૂ ભય તેથી ઉદ્વિમ્ન ઉદાસી બને છે. પણ તેના અજ્ઞાન અવિવેકથી વિષય કસાયને વશ પડી જીવો અનેક પ્રકારની આપદાને ઉકાવે છે. તથા દુર્બુદ્ધિ મત્સર અને દ્રોહ આદિ દોષોને સેવી અનંત કાળ સુધી દુઃખ દાવાનળમાં પચાય છે. આ દુઃખ દરિઆની પાર જવાને જ્ઞાની વિવેકી સર્વથા અભિલાષા રાખે છે. તે માટે જ સ્વાધિનપણે સમજપૂર્વક સર્વ દુઃખ સહન કરે છે. અર્થાત્ અનેક પ્રકારનાં અનુકુળ તથા પ્રતિકુળ ઉપસર્ગ અને પરિસહોને અદ્વિનપણે સહે છે. તેથી સર્વ ભવભયનો સર્વથા અંત કરીને તે અક્ષય પદને પામે છે. એવા ભવ ભીરૂ જીવોને વારંવાર નમસ્કાર.

૮ શાસ્ત્ર ચક્ષુઃ—સમયગ્ર સાધુ શાસ્ત્ર ચક્ષુ કહેવાય છે. શાસ્ત્ર રૂપ ચક્ષુ વડે ત્રીલોકનાં સર્વ ભાવને સામાં ખડા હોય તેમ દેખે છે. મોક્ષનો માર્ગ બતાવે અને દુર્ગતિથી બચાવે તેજ શાસ્ત્ર કહેવાય છે.

સર્વથા રાગ દ્રેષાદિક વિકાર રહિત વીતરાગ સિવાય એવું એકાંત રહિતકારી શાસ્ત્ર કોણ કથી શકે ?

શાસ્ત્રનું બહુ માન કરવાથી વીતરાગનું જ બહુ માન કર્યું સમજવું શાસ્ત્ર દિપક વિના જડ લોકો ક્ષણે ક્ષણે સ્ખલના પામે છે. શાસ્ત્ર આજ્ઞાની ઉપેક્ષા કરનારની સર્વ કરણી નિષ્ફળ થાય છે. આ દુષ્કર્મ કાળમાં શાસ્ત્રનો જ ખરો આધાર છે. તેથી અજ્ઞાન દુર થયા કરે છે. શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ બોલનાર તેમજ વર્તનાર વિરાધક ભાવને પામી અધોગતિને પામે છે અને શાસ્ત્રોક્ત આચારને પાળનાર શાસ્ત્રના બાણકાર શાસ્ત્રોક્ત માર્ગને પ્રરૂપનાર તથા સદા શાસ્ત્રમાં દષ્ટિ રાખનાર મહાશયો મહોદયને પામે છે,

૯ નિષ્પરિગ્રહી:—ધન ધાન્યાદિક નવ વિધ બાહ્ય પરિગ્રહને મિથ્યાત્વ કષાયોદિક, અભ્યંતર પરિગ્રહ આત્માને અત્યંત અહિતકારી છે. એમ સમજી સાધક પુરૂષ મૂર્છા ને ઓછી કરે. અરૂપ મૂર્છાવાળા મહાત્મા સર્વત્ર પૂજ્ય છે. અંતર પરિગ્રહ તજ્યા વિના કેવળ બાહ્ય ત્યાગથી કાંઈ વળતું નથી. સર્વ પરિગ્રહ તજનારનાં સકળ કર્મો ક્ષય થઈ જાય છે. એમ સમજી સાધુ પુરૂષો હળવે હળવે સર્વ પરિગ્રહને તજે છે. મૂર્છાને જ જ્ઞાની પુરૂષો પરિગ્રહ રૂપ લખે છે. મૂર્છા રહિતને દુનિયામાં કયાંય લેપ લાગતો જ નથી.

૧૦ તપસ્વી:—કર્મને શોષવનાર જ્ઞાન, ધ્યાનને જ્ઞાની પુરૂષો અભ્યંતર તપ કહે છે. ઉપવાસ ઉણોદરી પ્રમુખ બાહ્ય તપ અભ્યંતર તપની પૃષ્ઠિને માટે છે. ઇંદ્રિયોને વશવર્તીપાત્રું એ અનાદીની બાળ બાલ છે. અને એજ ઇંદ્રિયોને વશ કરી લેવી એ પરમ તપ છે. જેમ

વ્યાપારી શીત, તાપ વિગેરે લેખતો નથી તેમ તત્ત્વજ્ઞાની પણ પરિસહ ઉપસર્ગ પ્રમુખથી કરતો નથી એ સર્વ કષ્ટ આનંદથી સહે છે. તપ કરવામાં પ્રગટ પણે અનેક ફાયદા છતાં તેને કેવળ કષ્ટ રૂપ માની જે તજે છે તે દુર્બુદ્ધિ છે. જેથી જ્ઞાન ધ્યાનની વૃદ્ધિ થાય અને વિષય કષાયાદિક દોષો દુર થાય, યાવત્ આત્મા નિર્મળ થાય એવા તપને જે સેવે છે તે પુરુષોને ધન્ય છે.

સામાયિકના બત્રીસ દોષ વિષે લાવણી.

રાગ

મન વચ્ચ તન વસકર શુદ્ધ સામાયિક કરણું,
જશ કરત નશત અધ કોટિ જનમ જર મરણું. એ ટેક-
કરે રાગ રોસકો ઉપશમ વા ખાયક હૈ,
સાવધ જોગકો ત્યાગ સો સામાયિક હૈ.
સમલાવહી દરશન જ્ઞાન ચરણ દાયક હૈ,
જો કરૈ સો શિવપદ વરે, એ જિન વાયક હૈ.
તજે અતીચાર તસ પંચ, જો ભવિ જાયક હૈ.
પુનિ અંથ કથિત દ્વષણ તજવો લાયક હૈ.
તિનકા અળ વર્ણન કરે ભવ્ય હિત ધરણું

જરા કરત નશત૦ ૧

અવલ વિવેક બિન કરે દોયમ જશ કારન
ઇહલૌકિક સુખ હિતકરૈ રૂ માન બઢારન
પંચમ ભયકર જો કરૈ સામાયિક ધારન

છૂટો નિદાન કયો દોષ જિનંદ જગતારન
લાવે મન શંકય કરે ન કોધ નિવારન
કરે ભક્તિ વિનય વિવર્જિત મૂકો ટારન
પૂર્વોક્ત દોષ દશમનકે નહિ આદરણું....

જશ કરત નશત૦ ૨

કુ વચન લાપે બોલે અવિચાર અજ્ઞાની,
મુખ ગાવે ગીત રસીલે સુર ધુનિ આની.
બોલે અવૃત્તિ સે વિના બોલાયે જાની,
વિન અર્ધ લવે કહૈ કલેશ વચન દુઃખ દાની
ઉપહાસ કરે બિકથા કી કહૈ કહાની
ઉપયોગ વિના અરૂ બોલે ગુન મુન વાની
એ દશ દૂષણ વચકે તજ વચ ઉચરણું....

જસ કરત૦ ૩

પગ પર પગ ધર કર આસન પાય પસારૈ,
અથિરાસન બેઠે ચંચલ દ્રષ્ટિ નિહારૈ
સાવધ ક્રિયા કો કરે ન નીંદ નિવારૈ
નહી ગૌપે અંગ ઉપાંગ ઉઠંગન ધારૈ
ચટકાવે અંશુલી શોકાસન નહી ટારૈ
આલસ મોડે બિન પૂંજે ખાજ ખુબારૈ
તન કંપન ચે કાચિક દૂષણ પરિ હરણું....

જશ કરત૦ ૪

તજ દોય તીસ દ્વષણ બે કરે સમાઈ
 સો ભવ અનંત સંચિત અધ દેય ખપાઈ
 ઇંક શુદ્ધ સામાયિક કી દહાલી માંઈ
 સુર ગિરિ સમ સમ સુવર્ણ શૈલ ઉડ જાઈ
 ઇમ જાણુ આન સરધાન કરોરે માઈ
 મન વાંછિત ફલ દાતાર ખીર ખતલાઈ
 લહિ માધવને ગુરૂ મગન ચરણકી શરણુ....

જશ કરતો ૫

સામાયિકના ખત્રીશ દોષની ચોપાઈ.

શુભ ગુરુ ચરણે નામી શીષ, સામાયિકના દોષ ખત્રીશ;
 કહીશું ત્યાં મનના દશ દોષ, દુશ્મન દેખી ધરતો રોષ. ૧
 સામાયિક અવિવેકે કરે, અર્થ વિચાર ન હોય ધરે,
 મન ઉદ્વેગ ઈચ્છે યશ ધણે, ન કરે વિનય વડેરા તણે. ૨
 ભય આણે ચિંતે બ્યાપાર, ક્રૂણ સંશય નિયાણે સાર,
 હવે વચનના દોષ નિવાર, કુવચન બોલ કરે દુકાર. ૩
 લે કુંચી જા ધર ઉઘાડ, મુખ લવરી કરતો વઢવાડ;
 આવો જાવો બોલે ગાળ, મોહ કરી હુલારાવે બાળ. ૪
 કરે વિકથા ને હાસ્ય અપાર એ દશ દોષ વચનનાં વાર;
 કાયા કેરા દુષણ બાર, અપદ્મચન બેવે દિશિ ચાર. ૫
 સાવધ કામ કરે સંધાત, આજસ મોડે ઉચે હાથ,

પગ લાંબે બેસે અવનીત. ઓઠીંગણુ લે થાંભો ભીંત. ૬
 મેલ ઉતારે ખણુજ ખણાય પગ ઉપર ચડાવે પાય;
 અતિ ઉઘાડુ મેલે અંગ ઢાંકે તેમ વળી અંગ ઉપાંગ. ૭
 નિદ્રાએ રસ ફળ નિર્ગમે કરહી કંટક તડએ ભમે;
 એ બત્રીસ દોષ નિવાર સામાયિક કરજો નરનાર. ૮

પ્ર૦ ૨૪ મો—મન વચન અને કાયાના કેટલાં દોષ છે ? અને તે કયા કયા તે કહો !

ઉ૦—સામાયિક વ્રતમાં ૩૨ દોષ બતાવવામાં આવેલાં છે. તે સર્વ વર્જીતે સામાયિક વ્રત પાળવું. તે દોષ નીચે પ્રમાણે છે.

મનના દશ—(૧) વૈરી દેખી દ્રેષ કરે (૨) અવિવેક ચિંતવે (૩) અર્થ ન ચિંતવે, (૪) મનમાં ઉદ્વેગ ધરે, (૫) યશની વાંછના કરે, (૬) વિનય ન કરે, (૭) ભય ચિંતવે, (૮) વ્યાપાર ચિંતવે, (૯) ફળનો સદેહ રાખે, (૧૦) નિયાણું કરે.

વચનના દશ—(૧) કુવચન બોલે, (૨) હુંકાર કરે, (૩) પાપ આદેશ આપે, (૪) લવારો કરે, (૫) કલહ કરે, (૬) આવો જાવો કહે, (૭) ગાળ બોલે, (૮) બાળક રમાડે, (૯) વિકથા કરે, (૧૦) હાંસી કરે.

કાયાના બાર—(૧) આસન ચપળ હોય, (૨) ચારે દિશાએ જુએ, (૩) સાવધ કામ કરે, (૪) બાળસ મરડે, (૫) અવિનયે બેસે, (૬) ઓઠું લઈ બેસે, (૭) મેલ ઉતારે, (૮) ખરજ ખણે, (૯) પગ ઉપર પગ ચડાવે, (૧૦) અંગ ઉઘાડું મુકે, (૧૧) સર્વ અંગ ઢાંકે, (૧૨) ઉઘે.

આ સર્વ દોષ સામાયિકમાં અચત્નાની લાગે તે તજવાં.

સામાયિકનાં બત્રીસ દોષ નિવારક વિચાર શ્રેણી

આપણે વિચાર કરીશું તો માલમ પડશે કે ત્યારે કાંઈપણ રોગનું બરાબર નિદાન કરવામાં આવે છે. ત્યારે તે રોગ ઔષધોપચારથી જડમુળથી નાબુદ કરી શકાય છે. તેમ કાર્મપણ દોષના બરાબર ઉપાયો કરવામાં આવે ત્યારે જ તે દોષ બરાબર નિર્મૂલ થાય છે. આવા શુભ આશયથી જ સામાયિકમાં ઉપસ્થિત થતાં દોષોનું નિવારણ કરવા આ વિચારશ્રેણી યોજવામાં આવી છે.

કેટલીક ભાવનાઓ એવી વિશાળ હોય છે કે તેમાં એક કે અધિક દોષોનો સમાવેશ કરવો હોય તો થઈ શકે છે. દાખલા તરીકે ભાષા સમિતિ, મનોગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ, કાયગુપ્તિ, આસનસિદ્ધિ, નિત્યાનિત્ય ભાવના વગેરે, પરંતુ આથી કરીને દોષને સમુજ નાશ કરવાનો સામાન્ય જનતાની ગરજ પાર પડી શકતી નથી.

સુક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અવલોકન કરતાં માલમ પડશે કે પ્રત્યેક દોષમાં કંઈને કંઈ જુદા અર્થ—વિચારશ્રેણી રહેલી છે. અને તેથી તેને અનુરૂપ જો વિચારશ્રેણી યોજવામાં આવે તો, આપણો ઇચ્છિત હેતુ. સાંગોપાંગ પાર પડી શકાય આવા ઉદાત આશયથી દરેક દોષની જુદી જુદી વિચારણા કરવામાં આવી છે જેથી સામાયિકનો પ્રત્યેક દોષ ટાળવામાં અનુકુળતા થાય.

આ સ્થળે બતાવેલી વિચારશ્રેણીની માત્ર રૂપરેખા જ દોરવામાં આવી છે. પરંતુ તેના ઉપરથી વિશેષ વિચાર કરનારને તે પુરો અવકાશ આપે તેમ છે. માટે બબજીવો તેના ઉપર જેમ અધિક વિચાર કરશે

તેમ તેમાં અધિક અજવાળું પડશે. એ નિશંક વાત છે. આટલું પ્રાસ્ત-
વિક વિવેચન કરી દોષ નિવારણ વિચારશ્રેણી પ્રતિ હું વાંચક અંધુનું
લક્ષ ખેંચું છું. સામાયિકમાં મનના દશ-વચનના દશ અને કાયાના
બાર એકંદરે મળી બત્રીસ દોષો થાય છે. તે ટાળવાને માટે અનુક્રમે
દોષ નિવારણ શ્રેણી નીચે મુજબ છે.

મનનાં દશ દોષ.

(૧) સમભાવના:—જીવનમાં જ્યારે સમભાવનાં જાગે છે. ત્યારે
જ રાગ દ્વેષની પરિણતી ટળે છે. રાગી યા દ્વેષી હિતેચ્છુ યા વેરી,
શત્રુ યા મિત્ર આ બધા ઉપર જ્યારે સમભાવની ભાવના પ્રગટે છે.
ત્યારે સમાન ભાવ થાય છે, સામાયિકનો હેતુ પણ સમભાવ પ્રાપ્ત
કરવા માટે છે. શત્રુને જોઈ તેના ઉપર દ્વેષ કરવાની ભાવના સમભાવ-
નાના અભાવે થાય છે. માટે તે દોષ દુર કરવા સમભાવની ભાવના
ભાવવી.

(૨) સદ્બુદ્ધિ ભાવના:—સદ્બુદ્ધિ સારું નરસું પારખી શકે
છે. તેમજ સાર અસાર સમજી શકે છે તેથી વિવેકની મર્યાદા જળવાય
છે. દુર્બુદ્ધિને તેનું જ્ઞાન હોતું નથી માટે વિવેક વાંછક જીવે સદ્બુદ્ધિની
ભાવના ભાવવી. અવિવેક એ દુર્બુદ્ધિનું લક્ષણ છે. એથી સામાયિકની
અંદર વિવેકવૃત્તિ જળવવી.

(૩) આત્મ ભાવના:—જેઓ આત્માર્થી છે, તેમને જ તત્ત્વનો
વિચાર આવે છે. પરાશ્રી એટલે પુદ્ગલનો આશ્રય લેનાર તેને આત્માનો
વિચાર આવતો નથી સામાયિકનો ઉદ્દેશ પણ આત્મભાવના જાગૃત
કરવાનો છે જેથી તત્ત્વના અભિલાષીએ આત્મભાવના ખીલવવી.

(૪) ચિદાનંદી:—હે જીવ ! તું ચિદાનંદી છે. આનંદથી ભરપૂર છે. તો પછી મનમાં ઉદ્વેગ શા માટે ધરે છે ? જેટલું દ્રશ્ય છે તેટલું નાશવંત છે. તે તારું પોતાનું નથી. તારું પોતાનું તે તારો આત્મા છે. જે આનંદ ધન (આનંદનો સમુહ) છે. ઉદ્વેગ અમિતી ટાળી આત્મ સંપત્તિ અદ્રશ્ય થશે માટે સામાયિકમાં સ્વભાવમાં રહેવાનું મુકી વિભાવ દશામાં તું રાત્રીશ નહિ આથી સમજવાનું કે મનમાં ઉદ્વેગ ધારણ કરવાની વૃત્તિ થાય ત્યારે ચિદાનંદ ભાવના ભાવવી.

(૫) નિષ્કામ ભાવના:—નિષ્કામ ભાવનાવાળા યશના તો લોહુપી હોતા નથી. માન યા યશની વાંછના એ સકામિને હોય છે. કારણ કે તે સંસારિક વાસનાના હેતુ ભુત છે. નિષ્કામિને તેવી ભાવના હોતી નથી અને સામયિકનો હેતુ પણ નિષ્કામ ભાવના જગૃત કરવાનો છે. માટે જેમને યશની વાંછા થાય તેમણે નિષ્કામ ભાવના ભાવવી જેથી તે દોષ ટળી જશે.

(૬) ગુરૂપ્રતિ અહુમાન:—જ્ઞાન એ ગુરૂ આધીન છે. અને વિનય આધિન જ્ઞાન છે. કારણ વિનય વિના વિદ્યા પ્રાપ્ત થતી નથી. સામાયિક કરતી વખતે સાધુજી એ ગુરૂની જગ્યાએ છે. તેમનો કદી પણ અવિનય ન થાય તે માટે ધ્યાન રાખવું જોઈએ અવિનય એ અજ્ઞાનનું કારણ છે, માટે વિનયવૃત્તિ જાળવવા હંમેશાં ગુરૂ તરફ અહુમાન રાખવું

(૭) અણુ નિશ્ચયિ:—આત્મા અનંત જ્ઞાનમય છે તેમનો કોઈ પરિબળ કરી શકતું નથી, આત્મા ન મેદ્યતે ન હેદ્યતે આત્મા કોઈથી ભેદાતો નથી. તેમજ છેદાતો નથી. ગમે તેવો ભય દ્રષ્ટિ સન્મુખ હોય તો પણ તે પર્વતની માફક નિશ્ચલ રહે છે. તેને કોઈપણ વસ્તુ

ચક્ષિત કરી શકતી નથી. ભય પુદ્ગલને હોય છે. આત્માને હોતો નથી તે તો હંમેશાં અભય છે. વળી દેહ વિનાશી અને આત્મા અવિનાશી છે. હું આત્માર્થી છું અણુનિશ્ચયિ છું તેવી ભાવના ભય ચિંતવનારાઓએ ભાવવી.

(૮) નિર્લોભી ભાવના:—લોભાદિવૃત્તિનો દોષ સામાયિકમાં ટાળવાનો છે. કારણ કે તે સંસારિક વાસનાનું બીજ છે. તેનાથી ભવની પરંપરા વધે છે. લોભવૃત્તિને નિર્મૂલ કરવા વ્યાપાર ચિંતવવાનો દોષ ટાળવો જોઈએ. વ્યાપાર વૃત્તિ એ લોભીવૃત્તિનું મુળ છે, જેમને વ્યાપાર ચિંતવવાની ટેવ પડી હોય તેમને તે દોષ ટાળવા માટે નિર્લોભી ભાવનાનું સેવન કરવું.

(૯) દર્શન પ્રેમ:—હંમેશા દર્શન એ જ શ્રદ્ધાનું મૂળ છે. અને શ્રદ્ધા ફળના સંદેહને જગાડનાર છે. શ્રદ્ધાથી જ જીનેશ્વર પ્રભુના વચનમાં પ્રીતિ થાય છે. તેથી શ્રદ્ધાવાનને તિર્થંકરે કહેલાં વચનમાં શંકા થતી નથી. માટે ફળનો સંદેહ કરવાની વૃત્તિવાળાએ ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ કરવો. ધર્મ પ્રત્યેના પ્રેમથી ફળનો સંદેહ નિર્મૂલ થશે અને તે દોષ ટળી જશે.

(૧૦) નિષ્કામ ભક્તિ:—જેઓની ભક્તિ તદ્દન નિષ્કામ છે તેઓને કદી પણ ફળની ઇચ્છા થતી નથી. સકામ ભાવવાથી પુણ્ય પ્રકૃતિ બધાય છે. જ્ઞાની મહારાજઓએ પાપને લોખંડી બેડી સમાન ગણ્યું છે. તેમ પુણ્યને સોનાની બેડી સમાન માનેલું છે. પુણ્યના ફળ ભોગવવાં માટે પણ ભવ કરવો પડે છે. આ પ્રમાણે સકામ પ્રવૃત્તિથી ભવની પરંપરા વધે છે. સામાયિકનો હેતુ તો ભવનો વિચ્છેદ કરવાનો છે. માટે સામાયિકની અંદર નિદાન નિષાણું કરવું નહિ એટલે ફળની

પ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખી ધર્મ ક્રિયા કરવી નહિ. તે તદ્દન નિષ્કામ વૃત્તિથી કરવી. જેથી આત્માનું સાર્થક થાય. નિયાણું આંધવાની ઇચ્છા ટાળીને હંમેશાં નિષ્કામ વૃત્તિથી જ ક્રિયા કરવી ફળની ઇચ્છા કદાપી રાખવી નહિ. ફળની ઇચ્છા રાખવાથી તેની મર્યાદા અધાર્મિક જતી હોવાથી ઇચ્છા ન રાખવી તે વધારે ફળદાયી છે. નિયાણું આંધવાની વૃત્તિવાળાએ નિષ્કામવૃત્તિ ખીલવવી જેથી તે દોષ ટળી જશે.

મનો-સંયમ

યાને મનને વશ કરવાની કુંચીઓ

સામાયિક એ આત્મમાં સમભાવ પ્રગટ કરવાનું અમૂલ્ય સાધન છે. જ્યારે મન સ્થિર દ્રઢ અને સંયમી હોય છે ત્યારે જ તે સમભાવને પ્રાપ્ત કરે છે. મન વશ કર્યા વિના માનવી કદી પણ યોગ પ્રાપ્ત કરવા લાયક થતો નથી. અને તેને વશ કર્યા વિના પરમાત્માની પણ પ્રાપ્તિ થતી નથી. મન સ્વભાવથી ચંચળ અને બળવાન છે. જેથી તેને વશ કરવું એ સાધારણ બાબત નથી. જે તેના પર વિજય મેળવે છે તે સમસ્ત જગત પર વિજય મેળવે છે. અને તેથી જ શ્રીમદ્ આનંદધનજી મહારાજ કહે છે કે “મન જીત્યું તેણે સર્વ જીત્યું.” આ ચંચળ મનને વશ કરવું એ જો કે કઠિન છે. તો પણ તે અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી વશ થાય છે. આથી તેને વશ કરવું એ અસંભવીત નથી. તેને વશ કર્યા વિના દુઃખોની નિવૃત્તિ થવાની નથી.

શારીરિક રોગથી પીડાતાની સંખ્યા કરતાં માનસિક રોગથી પીડાતાની સંખ્યા જગતમાં વધારે માલમ પડે છે. જેથી તે રોગ નિવારણ કરવાની તેને દ્રઢ બનાવવાની સૌથી પ્રથમ આવશ્યકતા છે. આ મન-મર્કટને વશ કરવા ઈચ્છા રાખતા હોય તો તેનું સાધારણ સ્વરૂપ અને સ્વભાવ જાણવા જોઈએ.

મનનું સ્વરૂપ

મન એ આત્મ અને અનાત્મ પદાર્થની વચમાં રહેનારી વિલક્ષણ વસ્તુ છે. મન પોતે અનાત્મ અને જડ છે પણ બધા અને મોક્ષ તેને આધિન છે.

મનઃ एष मनुष्याणां कारणं बंध मोक्षयो :

મન એ જગત છે. મન નથી તો જગત નથી. મન વિકારી છે. તેનું કાર્ય સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાનું છે. મન જેમાં બળે છે તેમાં તદ્દા-કાર બની જાય છે. તે રાગની સાથે ચાલે છે. જ્યાં જ્યાં રોગ હોય છે ત્યાં ત્યાં તેની પ્રવૃત્તિ થાય છે. અને જે કાંઈ અનર્થો પેદા થાય છે તે પણ રાગથી થાય છે. કાંઈપણ વિષયમાં ગુણ અને સૌંદર્ય દેખીને તેમાં રાગ થાય છે. પરંતુ તે વિષયમાં દુઃખ અથવા દોષ દેખાય છે ત્યાં દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી ફરીને મન તે વિષયમાં પ્રવૃત્ત થતું નથી.

વાસ્તવિક રીતે બોલતાં દ્વેષવાળા વિષયમાં પણ તેની રાગથી પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ પ્રમાણે મનનું સ્વરૂપ છે. આવાં મનને કેમ વશ કરવું તેના ઉપર કંઈ રીતે અધિપત્ય મેળવવું તેના માટે મન વશ કરવાના ઉપાયો યા વશ કરવાની કુચીઓ નીચે આલેખવામાં આવી છે.

“મન વશ કરવાની કુચીઓ”

(૧) ભોગોમાં વૈરાગ્ય લાવના—જ્યાં સુધી સંસારી ચીજો સુંદર અને સુખપ્રદ માલુમ પડે છે. ત્યાં સુધી મન તેમાં ચોંટી રહે છે. પરંતુ મનને તે ચીજો દોષયુક્ત અને દુઃખપ્રદ લાગે છે ત્યારેજ

તે તેમાંથી પાછું હઠે છે. આ માટે સૌથી સરસ ઉપાય એ છે કે સંસારી દરેક ચીજોમાં દુઃખ અને દોષની ભાવના પ્રત્યક્ષ કરવી જેથી ભોગોમાંથી મન વિરક્ત થશે. આ માટે બાર ભાવનાઓ પૈકી સંસાર-ભાવના ભાવવી એ બધી ઉત્તમ છે.

(૨) નિયમથી રહેવું:—દરેક કામ ક્રીડા સમય પર નિયમાનુસાર થવું જોઈએ. પ્રાતઃકાળમાં બીજાનેથી ઉડ્યા બાદ સુવા સુધીના વખત સુધી દીનચર્ચાનો નિયમ કરવો જોઈએ. અને તદનુસાર મનને ચલાવવું જોઈએ. અને તે નિયમથી કદિપણ ચલાયમાન ન થવું જોઈએ. પાંચ મિનિટનું નિયમિત ધ્યાન તે અનિયમિત અધિક સમયનાં ધ્યાન કરતાં યશુ ઉત્તમ છે. જેટલી મિનિટ સુધી ધ્યાન કરવાનો નિયમ કયો હોય તેનાથી એક યજુ મિનિટ ઓછું કરવું નહિ. આથી મન હમેશને માટે ટેવાઈ જશે. અને નિયમાનુસાર ચાલશે. આ પ્રમાણે દરેક નિયમમાં નિયમાનુસાર મનને ચલાવવું.

(૩) મનની ક્રિયાઓ પર વિચાર કરવો:—મનમાં દરેક કૃત્યો પર વિચાર કરવો જોઈએ. રાતે સુતી વખતે તેને દિવસ ભરમાં કાર્યો કર્યા હોય તે ચિંતવી જવાં. અને તેમાં જે ભૂરાં જણાયાં હોય તેનાથી વિરામ પામવાની ટેવ રાખવી અને શુભ કાર્યો કરવાની ટેવ પાડવી. પ્રતિદીન આ પ્રમાણે ચિંતવનથી મન સત્ય કાર્યો કરવામાં લાગી જશે અને અસત્ય કાર્યો કરવામાંથી વિમુક્ત થશે એટલું જ નહિ પરંતુ મન બલાં કાર્ય કરવાં લાગશે તો પછી તેને વશ કરવામાં બધી સુલભતા થશે. સારાંશમાં સરસ રસ્તો એ કે પ્રથમ મનને ભૂરા ચિંતવનમાંથી હટાવી શુભ ચિંતવન કરાવવાની ટેવ પાડવી.

(૪) મનના કહ્યા પ્રમાણે ચાલવું નહિ:-મનનાં કહ્યાં પ્રમાણે નહિ ચાલવું જોઈએ. જ્યાં સુધી મન વશ નથી થતું ત્યાં સુધી તે શત્રુ માનવું જોઈએ. શત્રુના દરેક કાર્ય પર સાવધાની રાખવી પડે છે તેમ મનના કાર્ય પર પણ સાવધાની રાખવી જોઈએ. કોઈપણ બાબતમાં જો તે ઉલટા સુલટી કરવાં લાગે તો તેને ધિક્કારવું જોઈએ મન બળવાન છે. કોઈ વખત તેનાથી હાર પણ પમાશે. પરંતુ સાહસ ન છોડવું જોઈએ અને હિંમત હારવી નહિ જોઈએ. જ્યો હિમતવાન છે તે એક દિન અવશ્ય તેને વશ કરી શકે છે. તેની હામાં હા બંધવી નહિ. દરેક કાર્યો બહુ સાધવાની પૂર્વક કરવાં. મન બહુ ચતુર છે. કોઈ વખત ડરાવશે ફાસલાવશે લાલચ આપશે જુદા જુદા રંગો કરશે પરંતુ તેના સકંજમાં કદિ પણ આવવું નહિ અને બૂલે ચૂક પણ તેના વિશ્વાસ કરવો નહિ આમ કરવાથી એની (મનની) હિંમત તુટી જશે અને આખરે વશ થશે.

ચિત્તરાધ્યાયન સૂત્ર અધ્યાયન ૨૩ શ્રુ ગાથા ૫૫-૫૬-૫૭-૫૮

કેશી મહારાજે ગૌતમ સ્વામીને પૂછ્યું કે હે મહારાજ ! એ પ્રત્યક્ષ સાહસીક રૌદ્ર (ભયંકર) ને દમના દોહીનો ને સર્વ દિશામાં ઉન્માર્ગે દોડે છે, એવા દુષ્ટ ધોડા ઉપર તમે ચઢ્યા થકા તમોને ઉન્માર્ગે કેમ નથી લઈ જતો ? જવાબમાં ગૌતમસ્વામી કહે છે કે તે ધોડો જ્યારે ઉન્માર્ગને વિષે દોડે છે ત્યારે સૂત્ર તથા અર્થ રૂપી રાસડીએ (દોરીએ) બાંધીને ખેંચી રાખું છું. જેથી તે ધોડો મને ઉન્માર્ગે લઈ જતો નથી અને તે બંને માર્ગે પ્રવર્તે છે (ચાલે છે) કેશી સ્વામી કહે છે કે તે ધોડો કયો ? ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે સાહસીક અને રૌદ્ર એવો મનરૂપી દુષ્ટ ધોડો આડો અવળો દોડે છે તેને સમ્યક્ પ્રકારે ધર્મની શીખામણ

ત્યા અધ્યાત્મજ્ઞાન વડે કરી જાતીવંત ઘોડાની પેરે પકડી રાખું છું.

મન વશ કરવાના ઉપાયો ફક્ત સૂત્ર સિદ્ધાંત વાંચવું બધુવું તેજ છે કારણ કે—

દોહરો

મન લોભી મન લાલચું મન ચંચળ મન ચાર

મનકે મત ચલીયે નહિ પલક પલક મન ઓર

આથી આક્ષા દેનાર મટી જઈ આજ્ઞા પાલક થશે.

(૫) મનને સત્કાર્યમાં સારા સુત્રો તથા દ્રષ્ટાંતો વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થાય તેવા ત્યા કરણી કરવાનું મન વધે તેવામાં સંલગ્ન રાખવું. મનને કોઈ વખત કામ વિનાનું નવરું રાખવું નહિ. તેને તો સુધ્ધ રહીએ ત્યાં સુધી કામકાજમાં પરોવી રાખવું. અને તે કામ નિગ્ધાપ જોઈએ, તે કામ વિનાનું રહે તો તેને ખીજા જુરા કામ સુઝસે માટે હંમેશ તેને સત્કાર્યમાં પરોવી રાખવું અને તેને કામથી નવરું એસવા દેવું નહિ કહેવતમાં પણ કહ્યું છે કે નવરો એઠો નખોદ વાળો. સત્ય કાર્યમાં તેને એવી રીતે જોડવું કે રાત્રે નિંદ્રામાં પણ જગ્રત સમયનાં સત્ય કાર્યના ચીત્રો સ્વપ્નમાં દેખાય.

(૬) મનને પરમાત્માના ધ્યાનમાં રાખવું. મન સંસારી પદાર્થોમાં વિચરતું હોય તેમાંથી તેને રોકી-વાયણાં, પુચ્છણાં, પરિવટણાં અનુવેષાં (સૂત્ર અર્થ સહિત) કરવાનો અભ્યાસ પાડવો.

(૭) મૈત્રી, કરુણા, મુદિતા અને ઉપેક્ષા—આને મૈત્રી કરુણા, પ્રમાદ અને માધ્યસ્થ ભાવના પણ કહેવાય છે. (૧) સુખીયા પ્રતિ પ્રેમ

દુઃખીયાં પ્રતિ દયા. પુણ્યાત્મા પ્રતિ પ્રસન્નતા અને પાપીઓ પ્રતિ ઉદાસીનતા એ અનુક્રમે ચારે ભાવનાઓનો ભાવાર્થ છે. આથી ચિત્તની પ્રસન્નતા થાય છે.

મતલબકે જગતના બધા સુખી જીવોની સાથે પ્રેમ કરવાથી ચિત્તની અંદર જે ઈર્ષ્યા ખુબ હોય છે તે દૂર થાય છે. દાહની આગ જુગી જાય છે. અને તેથી સંસારમાં લોકો આપણને તેમ આપણા સ્વજનને સુખી દેખી પ્રસન્ન થાય છે. કારણ કે લોકો પોતાના પ્રાણુ સમા આપણને પ્રિય લેખે છે. જો આ ઉચ્ચ ભાવના સમસ્ત જગતના સુખી જનો પ્રતિ પ્રેરાય તો તે ધણુ આનંદનું કારણ થાય છે. ખીજને સુખી દેખવાથી જલન (અગ્ની) પેદા કરવાવાળી વૃત્તિનો નાશ થાય છે. આ મૈત્રી ભાવનાનો ઉદ્દેશ છે.

(૨) દુઃખી પ્રાણીઓ પ્રતિ દયા કરવાથી પર-અપકાર રૂપ ચિત્ત મલ નષ્ટ થઈ જાય છે. મનુષ્ય પોતાનું કષ્ટ દૂર કરવામાં કોઈને પૂછવાની પણુ જરૂર ધારતો નથી. ભવિષ્યમાં થનારાં દુઃખ માટે ચાંપતા ઈલાજ લે છે. આવી ભાવના સમસ્ત જગતના જીવો પ્રતિ કરાય તો કેટલાક લોકોના તે દુઃખ દૂર કરી શકે દુઃખ પીડિત લોકોનાં દુઃખ દૂર કરવામાં આપણા સ્વસ્ત્રવનું બલીદાન આપવાની ભાવનાથી ચિત્ત સદા પ્રકુક્ષિત રહે છે. આ કરૂણા ભાવનાનો ઉદ્દેશ છે.

(૩) ધર્મીઓને જોઈને હર્ષિત થવાથી દોષારોપ નામની અસૂચા નષ્ટ થાય છે. સાથે ધાર્મિક પુરૂષની ભાવના ચિત્તમાં ધાર્મિક વૃત્તિ જન્યત કરે છે. અસૂચાના નાશથી ચિત્ત શાન્ત થાય છે. આ પ્રમોદ ભાવનાનો ઉદ્દેશ છે.

(૪) પાપીઓ પ્રતિ ઉપેક્ષા કરવાથી ચિત્તનો ક્રોધરૂપ મળે નષ્ટ થાય છે. તેમજ પાપ નહિ કરવાનું ચિત્તવન કરવાથી તેના સંસ્કાર કુદ્યમાં પડતાં નથી આથી ચિત્ત શાંત રહે છે.

ઉપર મુજબ બતાવેલી ચારે જાવનાઓનું વારંવાર અનુપાલન કરવાથી ચિત્તની રાજસ, તામસ, વૃત્તિઓ નષ્ટ થઈ સાત્ત્વિક વૃત્તિનો હિસ થાય છે અને તેનાથી ચિત્તની પ્રસન્નતા થાય છે. અને આથી જગદી એકાગ્રતા પ્રાપ્ત થાય છે.

(૮) સારા ગ્રંથોનું અધ્યયન:-જાવનાનું પરમ રહસ્ય પરમાર્થ ગ્રંથોના પઠન પાઠનથી પમાય છે. અને તેથી ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર થાય છે. એકાંતમાં બેસીને સત્ શાસ્ત્રના વાંચનથી વૃત્તિઓ તેમાં તદ્દાકાર બની જાય છે અને આથી ચિત્તની સ્થિરતા થાય છે.

(૯) મનના કાર્યોને જોવું:-મનને વશ કરવાનો એક ઉપાય એ છે કે મનથી અલગ થઈ નિરંતર તેના કાર્ય દેખવાં જોઈએ. જે વખતે આપણે મનનાં દ્રષ્ટા થઈશું તે વખતથી આપણી મનની ચંચળતા નાશુદ્ધ થશે. વાસ્તવિક રીતે જોઈશું તો આપણો આત્મા મનથી સર્વથા લિન્ન છે. એટો સત્ય વાત છે કે જીતવાવાળા વા દેખવાવાળા જાણુવાની વા દેખવાની વસ્તુથી સદા અલગ છે. આંખોને આંખ દેખી શકતી નથી. આથી માલમ પડે છે કે મનની વાતોનો જાણુનાર વા દેખનાર મનથી જુદો છે તે લિન્ન હોવા છતાં પણ મનની સાથે મળીને રહે છે. સારાંશમાં સાધક પોતે નિરંતર મનથી અલગ રહી મનની ક્રિયાનો દ્રષ્ટા બને અને તેમ કરવાનો અભ્યાસ પાડે તો મન શીઘ્રતાથી સંકલ્પ રહિત થાય છે. ઉપરોક્ત મનને વશ કરવાનાં ઉપાયો

બહાવવામાં આવ્યાં છે. કારણ કે મનને સ્થિર કર્યા વિના અન્ય કોઈ અવલંબન નથી. જેમ ચંચળ જળમાં રૂપ વિકૃત દેખાય છે તેમ ચંચળ ચિત્તમાં આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ દેખાતું નથી. પરંતુ જેવી રીતે સ્થિર જળમાં પ્રતિબિંબ જેવું હોય છે. તેવું દેખાય છે તેવી રીતે સ્થિર મનથી આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ પ્રત્યક્ષ થાય છે. માટે હંમેશા મનને સ્થિર કરવાને પ્રયત્નશીલ થવું તેથી પ્રભુનો માર્ગ આરાધી શકાશે અને આત્માનું સાર્થક થશે.

વચનના દશ દોષ.

(૧) વચન શુદ્ધિ:—ખરાબ વચન બોલવા એ વચનના દોષ-માંનો પહેલો દોષ છે. હંમેશા શુદ્ધતાથીજ અશુદ્ધતા જીતાય છે. માટે કુવચન બોલનારે સુવચન બોલવાની તથા વચન શુદ્ધિની ભાવના વિચારવી જરૂરી છે. ખરાબ વચન બોલવાથી સાવચ્છ બાપાર થાય છે. કોઈ પણ જાતનો સાવચ્છ બાપાર નહિ કરવા કરેમિ ભંતે સૂત્ર ઉચ્ચારી સામાયિકમાં શુર સન્મુખ પ્રતિજ્ઞા કરી છે, માટે ખરાબ વચન બોલનારે સામાયિકમાં હંમેશાં વચન શુદ્ધિ કરવાની ટેવ રાખવી.

(૨) આત્મવત્ સર્વભૂતેષુ—સર્વ આત્માઓ પોતાના આત્મા સમાન છે. કોઈને હલકો ગણી, તુચ્છકારી કાઢવાની, કોઈને હુંકારા હુંકારા કરી હલકો પાડવાની ટેવ સ્વાભાવિક રીતે પણ ત્વજ્ઞવાં જેવી છે, તો પછી સામાયિક વ્રતમાં અવશ્ય તજવી જોઈએ. કોઈનું દિલ દુઃખાવાથી હિંસાનો દોષ પણ લાગે છે માટે હિંસાને તજવી જોઈએ. હિંસાનો તદ્દન ત્યાગ કરવાનો ઉદ્દેશ સામાયિકનો છે, માટે હુંકારા હુંકારાની ટેવવાળાએ મુઝાત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ એ ભાવના ભાવવી જેથી તે દોષ ઢળી જશે.

(૩) સુત્રાનુસાર ઉપદેશ લાવના:—ઉત્સુત્ર ભાષી હંમેશા નરક-
ગામી બને છે અને પાપકાર્યોના ઉપદેશ આપવો તે ઉત્સુત્ર પ્રપણા
કરવાં જેવું છે, માટે તેવાં પાપકર્મોના ઉપદેશ આપનારે સુત્રાનુસાર
વાણી બોલવાની ટેવ રાખવી જેથી તે દોષ ટળી જશે.

(૪) ઉપયોગા ધર્મના:—ઉપયોગ એજ ધર્મ છે. લવારો કરવો.
જેમ તેમ બોલવું એ ઉપયોગ હીનતા છે, અને અધર્મ પણ છે. ધર્મ
ઉપયોગથી બોલવામાંજ છે. સામાયિક વ્રતમાં ઉપયોગ રાખવાથીજ
સામાયિકનું ફળ મળે છે, માટે લવારો કરવાની ટેવવાળાએ ઉપયોગા
ધર્મના એ પવિત્ર સુત્રની ભાવના ભાવવી.

(૫) શાંતવૃત્તિ ભાવના:—કલેશ, કંકાશ, અશાંત વૃત્તિથી થાય
છે. અશાંત વૃત્તિએ કલહનું બીજ છે, વળી ગરમ થવું અને સમતાભાવથી
વિરમવું એ સામાયિકનો સમતા ભાવનો ઉદ્દેશ નિર્મૂલ કરવા સમાન
છે. માટે સામાયિકમાં કદી પણ કલહ કરવો નહિ, તે દોષ ઉપરિચીત
થતા, શાંત વૃત્તિ ભાવના ભાવવી જેથી તે દોષ ટળી જશે.

(૬) નિવૃત્તિ ભાવના:—સામાયિક હંમેશા નિવૃત્તિ સાધક છે.
ક્ષેમકુશળ પુછી આગત સ્વાગત કરવું એ સાંસારિક પ્રવૃત્તિ છે વળી
ન્યાં સુધી શ્રાવક સામાયિક વ્રતમાં હોય છે, ત્યાં સુધી તે સાધુ સમાન
ગણાય છે, તેથી તેને દરેક સાંસારિક પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ છે. સામાયિક
વ્રતમાં તો કેવળ મોક્ષ પ્રાપ્તિનીજ અભિલાષા રાખવી જોઈએ. ક્ષેમકુશળ
પુછી સામાયિકમાં આગત સ્વાગત કરવું ઘટે નહિ, તે સાંસારિક બંધન
છે, માટે ત્યાગ કરવો. નિવૃત્તિ ભાવનાનું સેવન કરવાથી આ દોષ
ટળી જશે.

(૭) ભાષા સમિતિ:--સામાયિકમાં જે કાંઈ ખોલવાનું હોય છે. તે સમ્યગ પ્રકારે ખોલવાનું હોય છે. ગાળ દેવાના દોષથી સમ્યક્ત્વના બદલે મિથ્યાત્વ પોષાય છે માટે ગાળ દેવાની ટેવવાળાએ તે દોષ ટાળવા અર્થે ભાષા સમિતિ વિચારવી.

(૮) નિર્મોહી ભાવના:--સામાયિકમાં હંમેશા મોહવાસનાનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે. બાળકો રમાડવાં એ મોહવાસનાનાં બીજ રૂપે છે, જેથી તેનો સામાયિકમાં ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને તે ત્યાગ અર્થે નિર્મોહી ભાવના વિચારવી જોઈએ.

(૯) ગુણાનુરાગી વૃત્તિ ભાવના:--સામાયિક વ્રત એ ગુણાનુરાગી થવા માટે છે. કાંઈના અવગુણ ખોલવાં. નિંદા કરવી-વિક્રધા કરવી, એ દોષદષ્ટિ સુચક છે. કાંઈની નિંદા કરી તેને ખોટું લગાડવું એ આત્મ-હિંસા કરવાં બરાબર છે. સામાયિક વ્રતમાં સ્વ અને પર દ્વા કરવાની છે. અને હિંસા સર્વથા ત્યજવાની છે. જેથી કાંઈની નિંદા વિક્રધા, સામાયિકમાં કરવી નહિ. આ દોષ ગુણાનુરાગી વૃત્તિની ભાવના ભાવવાથી ટળી જશે.

(૧૦) સમાન ભાવના:--સામાયિકમાં દરેક જીવો ઉપર સમભાવ-સમાનભાવ રાખવાનો છે. નાના, મોટા, ઉંચા, નીચા, સારા-નરસાનો ભેદ સામાયિકમાં ચિંતવવાનો નથી. તેથી સમભાવનાની હાનિ થાય છે. કાંઈની હાંસી કરવી નહિ. તે કરવાનો દોષ ઉપરિચિત થતા સમાનભાવના ભાવવી જેથી તે દોષ ટળી જશે.

કાયાનો સંયમ

સંયમને સદ્ યુક્તિથી હર ઘડી હર ઘડી સાધ;
સંયમની સિદ્ધી થતાં રહે કશું ન અસાધ્ય.

સંયમના પ્રકારો પણ ઘણાં છે એ ન્હાના ન્હાના પ્રકારોને પણ પૂર્ણ આનંદથી પ્રયત્નમાં મૂકનાર મહા સંયમો થઈ શકે છે. શરીરનો સંયમ, જરૂરનો સંયમ. દ્રષ્ટિનો સંયમ, વાણીનો સંયમ, કાનનો સંયમ, આ પ્રમાણે જુદા જુદા સંયમોના ગૌણ પ્રકારો છે. અભ્યાસકની સરળતા ખાતર તેનું કાંઈક વિવેચન કરીશું.

શરીરનો સંયમ

કોઈ પણ પ્રકારનો વ્યાધિ શરીરમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેનાથી વિકળ ન બનતા જે આવે તેને શાન્તિથી ભોગવવું એ શરીરનો સંયમ છે, કર્માનુસાર દુઃખ પ્રાપ્ત થતું હોવાથી તેને તો ભોગવેજ છૂટકો છે; આવી પડેલ દુઃખથી નિરાશ થનાર અને તેમાં અધિક અધિક હતાસ થઈ જનાર મનુષ્ય પોતાના જીવનનો ક્ષયજ કરે છે. મૃત્યુ તો જીવને ત્યારે ત્યારે લાગેલું છેજ તો પછી એનો ભય રાખવાની જરૂરજ શું છે.

શરીરનો સંયમ રાખનાર મનુષ્ય તો:—

છોને વિવિધ વ્યાધિ શરીરમાં આવી ઘર કરીને રહે
છોને મળેલી સર્વ સંપદ અન્ય સ્થળમાંહી વહે
છોને સગાં સખંધીઓ પ્રિય મિત્ર નયને ના પડે
છોને સમ ઉદ્ધિ સુકાય છે। પ્રહ્લાંડ આખુ ગડગડે
તો પણ આત્મ સ્વરૂપ અવલોકી મુખથી મલક મલક હસીએ.

આ પ્રકારના જ્વલંત નિશ્ચયવાળો હોય છે.

જપમાં આગળ વધવા ઈચ્છતા સાધકે સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય કેટલાંક સૂત્રો જણાવીએ છીએ.

મદ-દમથી ઘટે છે

લોભ-દાનથી (સંતોષથી) ઘટે છે

ક્રોધ-દયાથી ઘટે છે

દુઃખ-વીરતાથી ઘટે છે

અશાંતિ-શાંતિથી ઘટે છે

ક્રોધ-પ્રિતિનો નાશ કરે છે

માન-વિનયનો નાશ કરે છે

માયા-મિત્રતાઈનો નાશ કરે છે

લોભ-સર્વગુણનો નાશ કરે છે

ઉપશાંતથી-ક્રોધનો નાશ થાય છે.

મૃદુતા (કૌમળતા) થી-માનનો નાશ થાય છે.

આર્જવતા (સરલતા) થી-માયાનો નાશ થાય છે.

સંતોષ (અલોભતા) થી-લોભનો નાશ થાય છે.

કાયાના બાર દોષ

૧. આસનસિદ્ધિ:—સામાયિક કરનારે આસનસિદ્ધિ કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. શરીરની અસ્થિરતાથી આસન ચપળ-અસ્થિર થાય છે. જેએએ શાંત ચિત્તે હાથ્યા આધ્યા વિના ટટાર જેસવાની ટેવ પાડી હોય છે. તેએ સ્થિર બેસી શકે છે. અને તેથી જેસવાના આસનની પચુ ચપળતા થતી નથી. મોટે આસનની અસ્થિરતા નિવારવામે મોટું પ્રથમ આસન સિદ્ધિ કરતા શિખવું. શરીરની સ્થિરતાથી મન પચુ સ્થિર રહે છે.

૨. ધ્યાન-નિમગ્નતા:—સામાયિકમાં કેવળ ધર્મધ્યાનમાં જ સ્થિર રહેવાનું હોય છે અને જ્યારે ધ્યાનમાં લીનતા થાય છે ત્યારે ચોતરફ જોયા કરવાનો દોષ ટળે છે. ચોતરફ જોયા કરવાનો દોષ ધ્યાનથી ચલિત થયાની દશા સૂચવે છે. માટે તેવી ટેવવાળાએ ધર્મધ્યાનમાં નિમગ્ન રહેવાની ટેવ રાખવી જોઈ તે દોષ ટળી જશે.

૩. ભવભીરૂ ભાવના:—સામાયિક કરનારે સાવધ એટલે પાપવાળા આપારોથી વિરમવાનું છે. સાવધ આપારથી ભવની પરંપરા વધે છે અને તેથી બહુલ સંસારી જીવ થાય છે. સામાયિકમાં ભવભીરૂ (ભવની બીક) ભાવના ભાવવી જોઈ સાવધ કર્મ કરતા અટકી જવાશે.

૪. અપ્રમત્ત ભાવના:—અપ્રમત્ત ભાવનાથી પ્રમાદીપણું દૂર થાય છે. પ્રમાદથી જ આળસ મરડવાનું મન થાય છે પરંતુ જ્યારે પ્રમાદ દશા દૂર થાય છે ત્યારે આળસ એદીપણું મટે ને માટે આળસ મરડવાની કુટેવવાળાએ અપ્રમત્ત ભાવવાનું ચિંતવન કરવું જોઈ આત્મ સંયમ સધાશે. અને આળસ મરડવાનો દોષ નાશુદ થશે.

૫. ગુરૂ પ્રતિ સન્માન ભાવના:—જેઓને ગુરૂ પ્રત્યે સદ્ભાવ છે તેઓ ગુરૂ સન્મુખ એસી કદિપણુ ગુરૂનો અવિનય કરતા નથી પણ તેમનું બહુમાન કરે છે. સામાયિક ગુરૂ સન્મુખ કરવાનું છે. ગુરૂના અભાવે પુર્વ ઉત્તર દિશાભિમુખ કરાય છે. માટે અવિનયપણું એસવાથી ગુરૂ પ્રત્યે સન્માન જાળવાતું નથી તેથી વિનયથી એસવાની આવશ્યકતા સમાજનારે ગુરૂ તરફ બહુમાનની ભાવના ચિંતવવી જોઈ અવિનય એસવાનો દોષ ટળી જશે.

૬. શિવસુખ:—સામાયિકનો હેતુ મોક્ષ સુખ સંપાદન કરવાનો છે. નહિ કે શારીરિક સુખ કારણ કે તે સુખ તો ક્ષણિક છે, ઐહિક સુખ હંમેશાં દુઃખદાયક છે. શરીરની સાતાના કારણથી ભીંત વગેરેની ઓથ લઈ ખેસાય છે. પણ સામાયિકમાં શારીરિક સુખ-પૌદ્ગલિક સુખ નિવારણ કરી આત્મસુખ પ્રાપ્ત કરવાનું છે. માટે મોક્ષ સુખ ઇચ્છનારે ભીંત વગેરેને ઓથ દઇ ખેસવું નહિ. તેને ઐહિક સુખ ગણી ત્યાગ કરવો. અને શિવ સુખ ભાવના ચિંતવવી.

૭. અશુચિભાવના:—શરીર ઉપરથી મેલ ઉતારનારે અશુચિ ભાવના ભાવવી જોઈએ. આ શરીર એ ગંદકીનો ગાડવો છે તેના છિદ્રવાટે નિરંતર પસોનારૂપી ઝેર વદ્ધાજ કરે છે. જેથી તે સદા અશુદ્ધ છે. તો પછી શરીરનો મેલ ઉતારી શુદ્ધ શરીર કરવાની ભાવના રાખવી એ રેતી પોલી તેલ કાઢવા જેવું છે. વળી તેમાં જીવ હિંસાનો પણ દોષ લાગે છે. માટે સામાયિકમાં શરીરપરનો મેલ ઉતારવાની ટેવવાળાએ અશુચિ ભાવના ભાવવી.

કવિ સુંદરદાસે એક સર્વેયામાં શરીરનો ખરો ચિતાર આપ્યો છે.

(સર્વેયા)

હાડકોં પિંજર ચામ મઢયો પુનિ માંહિ લય્યાં મલ્લ મુત્ર વિકારા,
થુંકરૂ લાલ વડે મુખસેં પુનિ વ્યાધિ વડે નવ ખારહિ દ્વારા;
માંસકી જીભસેં ખાત સખે દિન તા મતિમાન કરો ન વિચારા;
ઐસે શરીરમેં પેઠકે સુંદર કેસેહિ કીજીએ શૌચ આચારા. ૥૧૥

ગમે તેવું કિમ્મતીમાં કિમ્મતી વસ્ત્ર નવ્રમાં નવું હોય, પણ તે એકવાર શરીર ઉપર ધારણ કરવામાં આવ્યું કે તેની કિમ્મત ઘટી જાય છે. કપાટમાં બાર માસ સુધી પડ્યું હોય તો તે બગડતું નથી પણ શરીર ઉપર એકવાર પહેરાયું કે તેની નવા વસ્ત્ર તરીકેની કિમ્મત કાઠ નહિ આપે. આતો રોગ રહિત સ્વભાવિક શરીરની સ્થિતિનું નિરીક્ષણ કર્યું, નીરોગી અવસ્થામાં સ્વભાવતઃ તેની આટલી અપવિત્રતા છે તો રોગવાળી સ્થિતિમાં તો આના કરતાં પણ વધારે અપવિત્રતા થાય છે. જઠરમાં જો પાચન શક્તિ કંઈક મંદ થાય છે તો ખોરાક તેમાં વધારે બગડે છે. જેમ સડેલું ધાન્ય ગંધ મારે છે તેમ જઠરમાં સડેલો ખોરાક દુર્ગંધ મારે છે. કરમીયાં સરમીયાં જેવા ઝીણા ઝીણા અપરિમિત જંતુઓ ઊત્પન્ન થાય છે. હોજરીમાં ઝાડાની અને પેસાબની એટલી ભરતી થાય છે કે ઘડીએ, ઘડીએ, અરે એક ઘડીમાં પાંચ દસ વાર ઝાડા કે પેસાબની હાજત થાય છે પિત્તની વૃદ્ધિ થાય છે તો વારંવાર વમન થાય છે અને તેમાં રંગ ખેરંગી ચિક્કણા દુર્ગંધી પદાર્થો નીકળે છે. આવી શરીરમાં સદાય અશુચિ ભરી છે ત્યાં શુચી ક્યાં કરવા જઈએ કેટલા એક જીવો આ અશુચિ ભાવનાને નહિ જાણનારાઓ અજ્ઞાનવશ પડીને સામાયિકની અંદર દોષ લગાડે છે નાહ્યા ધોયા વિના સામાયિક થાય નહિ એમ અશુચિની ભાવના જાણ્યા સિવાય આરંભ ચિતવે છે જીવો મહિનાથ ભગવાનનું દર્શાવે.

૧૮૧

૧૮૨

૧૮૩

૧૮૪

૧૮૫

૧૮૬

૧૮૭

૧૮૮

૧૮૯

૧૯૦

૧૯૧

૧૯૨

૧૯૩

૧૯૪

૧૯૫

૧૯૬

૧૯૭

૧૯૮

૧૯૯

૨૦૦

મહ્મીનાથની કથા

આ અશુચી ભાવના ઉપર મહ્મીનાથ ભગવાનનું દષ્ટાંત દેવું તે યોગ્ય છે. જુઓ જ્ઞાતાજી સૂત્ર આઠમું અધ્યાયને:—મહ્મીકુમરીનું દષ્ટાંત.

મહ્મીકુમરીના પિતા કુંભગળ વિદેહ દેશના અધિપતી હતા. તેની રાજધાની મિથિલા નગરી હતી. મહ્મીકુમરીની માતાનું નામ પ્રભાવતિ હતું મહ્મીકુમરીનો આત્મા એક સાધારણ આત્મા ન હતો પણ તીર્થંકર નામકર્મની સમૃદ્ધિવાળો હતો ચાલુ જન્મમાં તીર્થંકર થવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થવા છતાં સ્ત્રીવેશે અવતાર લેવો એ એક નહિ બનવાજોગ આશ્ચર્યરૂપ બનાવ હતો અને તે પૂર્વ ભવમાં (મહાબળના ભવમાં) મિત્ર, સાધુઓ સાથે કરેલા કપટનું પરિણામ હતું. એક સ્ત્રી-વેદ સિવાય બાકીના ગુણો કે જે તીર્થંકરમાં હોવા જોઈએ તેવા સધળા ગુણો મહ્મીકુમરીના હતા મતિ શ્રુત, અને અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સાથે જ જન્મ થયો હતો શરીર સૌંદર્યનું તો જેટલું વર્ણન કરીએ તેટલું થોડું અર્થાત્ તેનું રૂપ અનુપમ હતું યુવાવસ્થામાં મહ્મીકુમરીના રૂપની ચારે તરફ ધણી તારીફ થવા લાગી તેથી ઘણા રાજાઓ અને રાજકુમારો મહ્મીકુમરીને પરણવાની ચાહના કરવા લાગ્યા. તેમાં છ રાજાઓએ તો ખાસ દૂત મોકલી મહ્મીકુમરીની માગણી કરી તે છતાં પ્રથમ કૌશલ દેશ સાકેતપુર નગરનો પ્રતિ બુદ્ધ રાજા, બીજો અંગ દેશ ચંપાનગરીનો ચંદ્રઝાય રાજા, ત્રીજો દ્રુણાકા દેશ સાવથી નગરીનો રૂપી રાજા, ચોથો કાશી દેશ વણારસી નગરીનો શંખ રાજા, પાંચમો

કુરે દેશ હતિથાપુર નગરનો અદીન શત્રુરાજ અને છડે પંચાલ દે-
ક પીલપુરનો જીતશત્રુ રાજા હતો. જીએ રાજાના દૂતો સમકા
મિથિલાએ પહોંચ્યા. કુંભરાજની પાસે આવી જીએ દૂતોએ પોત
પોતાના રાજા માટે મલ્લિકુમરીની માગણી કરી કુંભરાજ વિચાર
પડી ગયો કોને હા કહેવી અને કોને ના કહેવી એકને હા ને બીજા
ના કહેવાથી ઈર્ષા કલેશ થવાનો સંભવ અને તેનું પરિણામ ખરા
આવે તેથી બધાને ના કહેવી શ્રેયસ્કર છે એમ ધારી કુંભ રાજાએ જી
જીણુને ના પાડી કે મારે હાલ કોઇને પુત્રી આપવાનો વિચાર નથી
દૂતોને અપમાન પૂર્વક પાછા વાળ્યા જીએ દૂતો નિરાશ થઈ પોતપોતાન
રાજાની પાસે આગ્રા અને બનેલી હકીકત જાહેર કરી.

પોતાની માગણીના અનાદરથી ગુસ્સે થએલા જીએ રાજાઓ
ગુસ્સાના આવેશમાં તલવારના બળથી ઈરાદો પાર પાડવાનો વિચાર
કર્યો અને તરતજ પોતપોતાના લશ્કરની તૈયારી કરી, કુંભરાજ ઉપ
ર હુડી જવાનું પ્રયાણ કર્યું આ તરફ કુંભરાજાએ પણ જેના દૂત
અપમાન કર્યું છે તેઓ વખતે ચડાઈ કરશે એવી દહેશતથી પોતા
સૈન્ય સજ્જ કરવા માંડ્યું. થોડા વખતમાં બંને તરફનાં સૈન્યો
સામસામે લડાઈ ચાલુ થઈ. શુરા ક્ષત્રિયો પાછા હડયા વિના શુરાતનય
લડવા લાગ્યા. બીજી તરફ મલ્લિકુમરીએ જ રાજાઓને સમજાવવાને
એક જુદો જ માર્ગ લીધો હતો મલ્લિકુમરીએ પોતાની અશોકવાડી
એક સુશોભિત અતિ રમણીક મકાન બંધાવ્યું હતું ત્યાં મધ્યભાગર
એક વિશાળ રત્નજડિત તળીયાવાળો સુંદર ઓરડો બનાવ્યો હતો તે
ફરતા જ ગર્ભધરો બનાવ્યાં, તે જ ગર્ભધરના દ્વાર મધ્ય ઓરડા
પડતા હતા જીએના આવવા જવાના રસ્તા જુદા જુદા હતા. મધ્ય

ઔરડાના મધ્ય ભાગમાં એક મણિપીઠિકા ઉપર રત્નજડિત પોતાના જોવી રમણીય એક મૂર્તિ—પુતળી બનાવી ગોઠવી તે પુતળીના મસ્તકમાં એક છીદ્ર રાખેલું હતું અને તેનું ઢાંકણ બરાબર બેસી ગય તેવું કરાવ્યું હતું તેથી જોનારને તે વિષે કંઈ સમજ પડે નહિ. આખી હવેલી હાંડી, તખ્ત, ઝુમ્મર વિગેરેથી શણગારવામાં આવી હતી દરેક હોલમાં સારી બેઠકો ગોઠવી હતી.

મહિકુમરી સારામાં સારૂ ભોજન જમી લઈ વધારાનો એક કાળિયો ઉપરના છીદ્ર દ્વારા પુતળીમાં નાખી છીદ્ર બંધ કરતી હતી પુતળીના પેટમાં પોલાણ હતું તેથી તે કાળિયાનો પેટમાં સંગ્રહ થતો હતો એક તરફ લડાઈ ચાલતી હતી બીજી તરફ આ ક્રિયા થતી હતી આખરે કુંભરાજની સેનામાં ભંગાણ પડતાં હાર થઈ તેથી કુંભરાજએ પોતાનું લશ્કર પાછું ખેંચી નગરીમાં પ્રવેશ કરી દરવાજા બંધ કરાવી ગઢેરાહ કયો ચઢાઈ કરનારાના લશ્કરોએ નગરીને ઘેરા ધાલ્યો પ્રતિદિન કુંભ રાજની સ્થિતિ કફેડી થવાથી રાજને ચિંતા ઉત્પન્ન થઈ ત્યારે મહિકુમરીએ કહ્યું ‘કે પિતાજી ! આપ ચિંતા ન કરો એ રાજ્યોને સમજાવવાનો ઉપાય મેં રચી કહાડ્યો છે તમે હૂત મારફત પ્રત્યેક રાજને જુદું જુદું કહેવડાવો કે તમે એકલા અશોકવાડીની હવેલીમાં આવો. ત્યાં તમારી ધારણા પાર પડશે’ કુંભરાજએ હૂત મારફત ઉપલો સંદેશો કહેવડાવ્યો તેથી છએ રાજ જુદે જુદે માર્ગે અશોકવાડીમાં આવ્યા ગોઠવણ પ્રમાણે જુદા જુદા ગર્ભઘરમાં તેમને પ્રવેશ કરાવ્યો અને પોતપોતાની બેઠકે બેઠાં છએના સ્થાન જુદાં હોવાથી કાઈ કાઈને જોતાં નથી પણ છએની નજર વચલા હોલમાં કે જ્યાં મહિકુમરીની પુતળી છે ત્યાં પડે છે પુતળીનું સૌન્દર્ય જોઈ

સર્વે તેના ઉપર વ્યામોહ પ્રાપ્ત્યા મલ્લિકુમરીની પસંદગી મારા ઉપર
 કિતરશે એમ પ્રત્યેક રાગ રાહ જોવા લાગ્યા એટલામાં મલ્લિકુમરીએ
 પુતળીનું દાર ખુલ્લુ કર્યું કે તેની સાથે અંદર સડેલા ભોળનની
 દુર્ગન્ધ ઉછળવા લાગી એકદમ બધા રાગઓએ તાક આડો રમ્માલ
 ધર્યો તો પશુ દુર્ગન્ધથી મગજ ફાટી જતું હતું આ પ્રસંગે મલ્લિકુ-
 મરીએ સૌને ઉદ્દેશી કહ્યું: અહો રાગઓ! જે વસ્તુને હમણા તાકી
 તાકીને તમે જોતા હતા તેની સુગ કેમ કરો છો? જેનું આટલું સ્વરૂપ
 હતું તેમાંથી કેવી દુર્ગન્ધ ઉછળે છે અહો સજ્જનો! આ મારા
 શરીરની પશુ એવીજ સ્થિતિ છે ઉપરથી આવું સુંદર છે પણ અંદર
 આવી દુર્ગન્ધી, અપવિત્ર વસ્તુ સિવાય બીજું કંઈ નથી. જે ભોળન
 હું જન્મું છું તેનો એકેક કાળિયો આત્મી અંદર હું નાખતી હતી. તે
 સુંદર ભોળનનું કેવું પરિણામ થયું તે તમે નજરે જુઓ છો તો પછી
 મારા ઉપર શું વ્યામોહ, પ્રાપ્તો છો? એકેક કાળીયાની આટલી દુર્ગન્ધ
 નીકળે છે તો મારા શરીરમાં રાજ ૩૨ કાળીયા પડે છે તેની કેવી
 પરિણતિ થતી હશે યાદ તો કરો કે આપણે આગલા ત્રીજા ભવમાં
 કેવા ભાવથી સંસાર છોડી નીકળ્યા હતા? આ વચ્ચેના સાંભળી
 રાગઓએ ધ્રુષ્ટાપો કર્યો કે તેની સાથે જાતિ રમરણ જ્ઞાન થયું વૈરાગ્ય
 પામી લડાઈ બંધ કરાવી મલ્લિકુમરીની સાથે દિક્ષા લીધી, સંયમ લઈ
 આત્માનું ક્રિય સાધ્યું. સારાંશ કે એમ અશુભી ભાવના દરેક આત્માને આ
 પ્રમાણે ભાવવી કે સપ્રમાયિકની અંદર પ્રવેશ કરીને સુસુખા નીમીતે મેલ
 ઉતારે છે તેને સમજવું કે આ શરીરને અંતર દ્રષ્ટિથી જોઈએ છીએ તો
 શું દેખાય છે ઉપર ઉપર તો આમડીનું વેરટન આચ્છાદન છે સૌથી હેઠ
 ન્હાના મોટા હાડકા એક બીજાની સાથે જોડાઈ ગોઠવાયેલા છે આમ-
 ડીની નીચે માંસના લોચા છે અને તેના ઉપર ઝીણી જાડી અનેક નસો

પથરાએલી છે તેમાં સ્થિતિ આપ્યા શરીરમાં લોહીનો પ્રવાહ ક્યાં કરે છે અરબી મુજબ (હાડકાનો સાળો) પિત્ત, કફ, મૂત્ર અને વિષ્ટાથી શરીર વ્યાપ્ત થયેલું છે. એવા ગંદા અરમણીય શરીરને કયો ડાહ્યો માણસ પવિત્ર કહે ? કોઈ નહિ.

આલો આપણે શરીરના કેટલાએક ઉપયોગી ભાગો જોઈએ કે તે કેટલા પવિત્ર છે ? આંખોમાં પિયા ભરાય છે સાંભળવાની શક્તિ ધરાવનાર એ કાનમાંથી હંમેશ મેદન નિકળે છે મોઢામાંથી લાળ અને થુંકે નિકળ્યા કરે છે નાકમાંથી શ્લેષ્મ અને લીંટ વહે છે જ્યારે એમ છે તો આ શરીરમાં પવિત્રતા ક્યાં કહી ? જે ભાગ ઉપયોગી અને પવિત્ર ગણાય છે, તે પણ અપવિત્ર પદાર્થોથી રૂંધાએલો છે આપ્યા શરીરમાં કોઈ પણ પવિત્ર તત્વ વસ્તુ જોવામાં આવતી નથી. જે હોજરી અન્નને પ્રમાણે છે અને શરીરનો એક અગત્યનો અવયવ છે તેની પણ રચના અને સ્વરૂપ જોઈએ તો બીજાત્મ ભયંકર લાગે છે કર્મીયાં સરમીયાં વગેરે અનેક જાતના ક્રીડાઓ તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેની પાસે જ વિષ્ટા અને મૂત્રને રહેવાના સ્થાન છે કે જેની ગંધ અમારના કુંડ જેવી અપ્રિય છે જેનાથી બોલાય છે અને સ્વાદ લેવાય છે તે જીભ પણ શેતી બનેલી છે ? થું સોના રૂપાની કે કસ્તુરી કપુરની છે ? ના, ના તે પણ એક માંસનું પિંડ છે, અંદર રમણીય છે. અહા ! શરીરના બધા ભાગોને તપાસી જોઈએ છીએ તો કોઈ પણ ભાગ રૂચિર-રમણીય દેખવામાં આવતો નથી.

૮ કાયશુભિઃ—કાયશુભિઃ એટલે કાયને સાવધ વ્યાપારથી વિમુક્ત રાખવી ખાણજ ખાણવી એ કાયિક પાપવ્યાપાર છે. અને કાયશુદ્ધિ

કરવાની સામાયિકમાં પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. માટે ખણજ ખણવાનો દોષ સામાયિકમાં ટાળવો જોઈએ અને તે દોષ ઉપસ્થિત થતાં કાયગુમિની ભાવના ભાવવી જોઈએ જેથી એ દોષથી મુક્ત થવાશે.

૯ મર્યાદાનું પાલન કરવું:—સામાયિક એ ગુરુ સમક્ષ અથવા પૂર્વ ઉત્તર દીશાભિમુખ રાખી કરવાનું છે. જેથી પગ ઉપર પગ ચઢાવવાથી મર્યાદા જળવાતી નથી તેથી તેને દોષ ગણવામાં આવ્યો છે. વડિલોની મર્યાદા જળવવી એ સજ્જનતાનો ગુણ છે અને અમર્યાદિત થવું એ દુર્જનતા છે. માટે પગ ઉપર પગ ચઢાવવાની ટેવવાળાઓએ મર્યાદા પાલનની ભાવના ભાવવી.

૧૦ ધ્વજચર્યભાવના:—સામાયિકની અંદર શ્રાવક એ સાધુ સમાન છે અને જેઓ પંચ મહાવ્રતધારી છે તેઓજ સાધુ કહેવાય છે ધ્વજચર્ય એ પાંચ મહાવ્રતોમાંનું ચોથું છે માટે તેનું યથાસ્થિત પાલન કરવું જોઈએ. કામવાસના એ અંગ ઉઘાડા રાખવાથી ધ્વજચર્યનો લોપ થાય છે. વ્રતનું ભંગાણુ થાય છે માટે કામવાસના ઉપસ્થિત થતાં ધ્વજચર્યની ભાવના ભાવવી જોઈએ તેથી તે દોષ ટળી જશે.

૧૧ દેહદમન:—સામાયિકનો હેતુ દેહદમન કરવાનો છે. કારણ કે તેના દમનમાંજ આત્માની ઉજ્જવલતા છે જંતુઓના ઉપદ્રવથી ડરીને ચોતરફથી શરીરને ઢાંકવું એ દેહદમનના બહાર દેહાદિક ધર્મનું રક્ષણ કરવા બરાબર છે દેહાદિક ધર્મમાં જ્યાં સુધી આત્મા રહે છે ત્યાં સુધી તે બહિરાત્મા છે અને બહિરાત્માપણું ત્યાગવાનું સામાયિક વ્રત શીખવે છે તેથી જંતુથી ડરી જઈને દેહ ઢાંકવાની જે વૃત્તિ તે બહિરા-

ત્મવૃત્તિ છે તેથી તેને દોષમાં ગણેલ છે તે દોષ ઉપસ્થિત થતાં દેહાધ્યા-
સની ભાવના ભાવવી જોઈએ.

૧૨ સમતારસ ભાવના:-હંમેશા એવો કુદરતી નિયમ છે કે જ્યારે
કોઈપણ બાબતમાં રસ પેદા થાય છે ત્યારે તેમાં પ્રમાદ આળસ નિદ્રા
કે તંદ્રા ને અવકાશ નથી સામાયિકનો હેતુ પણ આત્મજ્ઞગૃતિ કરવાનો
છે અને વિષય કષાયાદિ પ્રમાદને પરિહરવાથીજ આત્મજ્ઞગૃતિ યા આત્મ-
શુદ્ધિ થાય છે માટે સામાયિકની અંદર ઉદ્ધનો દોષ ટાળનારને સમતા
રસ ભાવના ભાવવી જોઈએ--

પ્રશ્ન ૨૫ મો-સામાયિકના આઠ ભેદનો વિશેષ ખુલાસો કરો?

ઉત્તર-અષ્ટ સામાયિક શબ્દ રકુરણા (આઠભેદે સામાયિકની
સમજણ) ધ્યાનરૂપ જળનો પ્રવાહ કર્ણારૂપ નદીમાં સમતારૂપ, પુરને
સારશે ત્યારે ઉક્ત નદીના કાંઠે રહેલા વિકારરૂપ વૃક્ષોને ઉન્મૂલન કરી
ધસડી જશે.

ચિન્તનીય ધ્યાન-વિચાર

(૧)

પ્રશ્ન ૨૬ મો-હું સામાયિક કરું છું એટલે શું?

ઉત્તર-હું મારી ચિત્તવૃત્તિ શાન્ત કરું છું મન-સરોવરમાં વાસના
રૂપી મોગ્ગ જ્યાં સુધી ઉછળતાં હોય અને જ્યાં સુધી તે શાન્ત થાય
નહિ ત્યાં સુધી સરોવરની અંદર રહેલ રત્નરાશિ જણાય નહિ. માટે
સામાયિકની અંદર સૌથી પ્રથમ સામાયિક કરનારે ચિત્તવૃત્તિ શાન્ત
કરવી જોઈએ.

ચિત્તવૃત્તિ શાંત કરવાના ઉપાયો

ચિત્તવૃત્તિને શાંત ઔપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક ભાવ એ પણ તથા ઔદ્ધયિક અને પારિણામિક એ બે ભાવ મળી પાંચ ભાવો જીવના સ્વ તત્વ છે એટલે જીવને તે ભાવ હોય છે તેનું યથાસ્થિત સ્વરૂપ વિચારવું વળી ઉપશમ સંભરને વિવેકની વિચારણાથી ચિલાતી પુત્રે કેવી રીતે ચિત્તવૃત્તિ શાન્ત કરી અને સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરી.

(૨)

પ્રશ્ન ૨૭ મો-હું સામાયિક કરું છું એટલે શું?

ઉત્તર-હું સમભાવમાં સ્થિર થાઉં છું.

મન-વચન અને કાયામાં જ્યારે સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારેજ રાત્રિ યા દિવસ તે મનને ગ્રામ વા અરણ્ય સર્વ સ્થળે સમશીલપણે ભાસે છે જાસના સંયોગથી દુધનો સ્વભાવ જેમ બદલાઈ જાય છે તેમ ચંચળતા અસ્થિરતા વડે જ્ઞાનરૂપ પલટાઈ જઈ લોભ વિક્ષોભરૂપ કુચા તેમાં પ્રગટાવે છે માટે વિચારપૂર્વક ચંચળતાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો

આજ્ઞાપદ્ધત્તો ઉપયોગા ધમ્મા અને પરિણામે બંધ

આ જીનેંદ્ર પ્રણીત સોનેરી સુત્રોના યથાર્થ જ્ઞાનથી સ્થિરતા અનુભવાશે અને સ્થિરતા અનુભવાતાં સમકિતની પ્રાપ્તિ થશે અને સમકિતની સદૃશ્યા (શ્રદ્ધા) પ્રાપ્ત થતાં નિરરતા પ્રાપ્ત થશે અને નિરરતા પ્રાપ્ત થતાં સત્ય વક્તા થવાશે.

(૩)

પ્રશ્ન ૨૮ મો-હું સામાયિક કરું છું એટલે શું ?

ઉત્તર-હું મધ્યસ્થ ભાવનાનું સેવન કરું છું.

મધ્યસ્થ પુરૂષો અંતર આત્મા વડે શુદ્ધ આશયમાં સ્થિત રહે છે તેમ તેઓ શમ શીતલ ભાવે પણ રહી શકે છે. પ્રસંગે રાગ યા દ્વેષને ધારણ કરતા નથી અને તત્વાતત્વોનો નિર્ણય કરી યોગ્યને ગ્રહણ કરે છે અને અયોગ્યને તણ દે છે કોર્મન્ટ્ર દ્વેષકે મુણ્યમાં ચિત્ત લાગી જાય તો આત્મવિચારણામાં સ્થિત થાય છે. આ મધ્યસ્થ પુરૂષનાં લક્ષણો હોય છે.

મધ્યસ્થતા પ્રાપ્તિ કરવાના ઉપાયો

મધ્યસ્થપણું પ્રાપ્ત કરવા (૧) અનિત્ય (૨) અશસ્ત્ર (૩) સંસાર (૪) એકત્વ (૫) અન્યત્વ (૬) અશુચિત્વ (૭) આશ્રવ (૮) સંવર (૯) નિર્જરા (૧૦) લોક સ્વરૂપ (૧૧) બોધી દુર્લભ અને (૧૨) ધર્મ ભાવનાઓનું યથાર્થ સ્વરૂપ વિચારવું જેથી મધ્યસ્થ ભાવનાનો પ્રાદુર્ભાવ થશે. વૃક્ષનું થડ જેમ જમીનમાંથી ખાતર અને પાણી લેઈ મજબુત થાય છે તેમ હૃદયની અંદર વિશુદ્ધ ભાવે આ ભાવનાઓનું સ્વરૂપ વિચારતાં ચિત્તવૃત્તિ વૃક્ષના થડની માફક સ્થિરતા અનુભવશે. આ મધ્યસ્થ પરિણામિ છવ-ઉપકાર કરનાર પર રાગ કરતો નથી તેમ અપકાર કરનાર પર દ્વેષ ધરતો નથી પણ તે સમભાવમાં તક્ષીન રહી શુભાશુભ કર્મોનો ઉચ્છેદ કરી ક્ષીણ મોહી થઈ કેવળજ્ઞાન પામે છે.

(૪)

પ્રશ્ન ૨૯ મો-હું સામાયિક કરું છું એટલે શું ?

ઉત્તર-હું વિશ્વદ્રષ્ટિ જગૃત કરું છું.

• વિશ્વદ્રષ્ટિવાળા જીવો કર્મની વિસામતાને નહિ ઇચ્છતા પ્રાણી માત્રને સરખા દેખે છે તેથી તે આખું જગત આત્મભાવે અભેદરૂપ છે એમ જાણે છે અને તે જાણનાર સમભાવમાં આવી મોક્ષ મેળવી શકે છે.

આ વિશ્વદ્રષ્ટિ ખીલવવાના ઉપાયો

આત્મવત્ સર્વ ભૂતેષુ યઃ પश्यति स पश्यति

જેઓ પોતાના આત્માની સમાન સર્વને નિહાળી શકે છે તેઓ જ વિશ્વદ્રષ્ટિ ધારક ગણાય છે,

વિશ્વ દ્રષ્ટિ ધારક ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચંડાળ ચોકડોનો સદંતર નાશ કરવો જોઈએ.

કારણ કે તેથી કરી નાના મોટાપણના ઉચ્ચનીચપણના ભેદ જતા રહે છે અને સૌને એક સરખા રીતે નિહાળાય છે ક્રોધનો, અહંત્વનો, મોહનો અને નૃપણનો છેદ થતાં શાંતિ સરળતા મૃદુતા સાદાઈ અને સંતોષનો ઉદય થાય છે આથી સર્વ અધુઓની સાથે આત્મભાવે જોવાની દ્રષ્ટિ જગૃત થાય છે અને ત્યારે તમામ જીવો પ્રત્યે સમભાવની દ્રષ્ટિ જગૃત થાય છે, ત્યારે તે સમય પ્રાપ્ત થયે જતે પરજીવોને દુઃખરૂપ ન થતાં ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર જીવને માટે પણ પોતાના પ્રાણનું અજિદાન આપવા તૈયાર થાય છે

(૫)

પ્રશ્ન ૩૦ મો-હું સામાયિક કરું છું એટલે શું ?

ઉત્તર-હું સમદષ્ટિ ખીલવું છું.

શમવચનામૃત વડે જેનું હૃદય રાત્રિ દિવસ આદ્ર (દ્રવતુ) રહે છે
છે તેને રાગરૂપ સર્પના વિષની ઉર્મિ કલેશ પમાડવાને સમર્થ નથી.

સમદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો

જ્યારે સોના અને પથ્થરને નિદંકને તેમ વંદકને સરખા ગણવાની
બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે જ તે સમદષ્ટિ જીવ કહેવાય છે.

જે આનંદને અને વિપાદને સરખા ગણે છે (આ સમદષ્ટિને
જ્યારે આ જગત નિઃસાર જણાય છે ત્યારેજ આત્મજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય
છે અને સારમાં સારભુત એવું જે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય ત્યારેજ આ
જગતને નિઃસાર રૂપે અનુભવાય છે) જ્યારે દષ્ટિ મર્યાદા સન્મુખ સંપૂર્ણ
આત્મજ્ઞાનધારી પરમાત્માના ગુણ યાદ કરી તેની સ્તવનામાં ભક્તિમાં
લીન થવાય છે ત્યારેજ ખરું આત્મજ્ઞાન પમાય છે. જેવા આદર્શ
મુખ આગળ ખડો હોય છે તેવીજ પ્રવૃત્તિ થાય છે. માટે સમદષ્ટિ
ખીલવાને શ્રી અરિહંત પ્રભુને ધ્યાનમાં ચીંતવીને તેમની ભક્તિમાં
તક્ષીન થવું આ સમદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવાનો સરળ માર્ગ છે સર્વ જીવ
પ્રત્યે સમદષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાં સર્વ પશુપંખી પ્રાણીઓને સરખા ગણવાની
બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે અને સર્વ જીવને આત્મભાવે જોવાથી દયાની
લાગણી તીવ્ર બને છે અને સમય પરત્વે પશુ પંખીની ખાતર પોતાના
પ્રાણનું પણ બલ્લીદાન અપાય છે.

(૬)

પ્રશ્ન ૩૧ મો-હું સામાયિક કરું છું એટલે શું ?

ઉત્તર-હું સમતારસમાં ઝીંકું છું.

સમતા રસના આ સ્વાદન વડે આત્મા અતોદ્રિય તૃપ્તિને પામે છે અને તે આત્મિક ગુણથી થયેલી તૃપ્તિ ચિરકાળ સ્થિર રહે છે આત્માનંદમાં મગ્ન પુરૂષ નિરંતર ઈંદ્રિયોના સમૂહને પોતાના કબજામાં રાખે છે તેમજ મનની નિશ્ચલતા મેળવી ફક્ત જ્ઞાન ગ્રહણ કરવાજ ઉઘમી હોય છે.

સમતારસ પ્રાપ્તિના ઉપાયો

શ્રી ભગવતે બતાવેલા ત્રિપદિ ઉપનેવા, વિગનેવા અને પ્રુવેવાના સિદ્ધાંતનું ન્યારે રહસ્ય સમજાય છે, નિત્યાનિત્ય માર્ગનું સ્વરૂપ જણાય છે ત્યારેજ વાસ્તવિક સમતારસ ઉત્પન્ન થાય છે અને આથીજ મનુષ્યને ખાત્રી થાય છે કે વસ્તુ માત્ર પરિણુ મનશીલ છે. ઈષ્ટ વસ્તુને જોઈ તેથી તે કુલાતો નથી તેમ અનિષ્ટ વસ્તુ જોઈને તેના પર તિરસ્કાર લાવતો નથી વસ્તુના પર્યાયનું યથાર્થ જ્ઞાન થવાથી ભવ્ય જીવે પોતાનો સમભાવ ટકાવી રાખી મધ્યસ્થ રહી શકે છે અને તે કષાયોની ચિકાશમાં પડતો નથી ત્રિપદીના સિદ્ધાંતથી થોડામાં જીતશત્રુ રાજ્ય આત્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી પોતાની સદ્ગતિ પ્રાપ્ત કરી શક્યો.

સદ્ગુરુના સમાગમથી ગુણુની પ્રાપ્તિ થાય છે

જીતશત્રુ રાજની વાર્તા:—

પ્રશ્ન ૩૨ મો—સુધર્મા સ્વામીને જંગુસ્વામી પુછે છે. હે પ્રભુ ! દીનાનાથ સિદ્ધિપદને પામેલા સર્વ કર્મને ખપાવી ક્ષય કરી મોક્ષ ગયા તેને આરમ્ભ અધ્યયનને વિષે સલસંગની પ્રાપ્તિ થએથીજ આત્મ સાધન તથા પરમપદની પ્રાપ્તિ થઈ શકે કે કેમ ?

જવાબ—હા; થાય જેમકે—હે જંબુ! તે કાળ તે સમયને વિષે ચંપાનામની નગરી હતી. રૂદ્ધિ સમૃદ્ધિથી ભરપુર તથા ધર્મને ધનથી સહિત હતી. તે નગરીને વિશે જીતશત્રુ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. નિતીવાન, ઉદારદીલ, કદરદાન હતો. તેને એક સુબુધ્ધિ નામનો પ્રધાન હતો. તે પ્રધાન ૧ (ઔત્પાતિકી) ૨ (કાર્મિકી) (વૈનયિકી) (પારિણામિકી) ૧ ઉપ્પત્તિયા, ૨ વેણુધ્યા ૩ કમ્મયા, ૪ પરિણામિયા એ ચારે બુધ્ધિએ કરી નિધાન હતો રાજ્યધુરાનો ચલાવનાર હતો. વળી ધર્મ પામેલો. નવતત્ત્વ જીવાજીવનો બાણનાર હતો પૂન્ય પાપના કૃણ સંપૂર્ણ વિચાર કરવાવાળો હતો. બહુ ન્યાયવંત અને સદ્ગુણી હતો. તે પ્રમાણે સુખેથી રાજ્ય કારભાર ચાલતો હતો. હવે તેજ નગરને ઈશાન ખુણામાં એક ખાઈમાં પાણી હતું. તે પાણી કેવું હતું? ખરાબ તથા દુર્ગંધમય. મેદ અરખી, વસા, નસો, માંસ, રૂધિર અને પડના સમુદ્ધ વડે વ્યાપ્ત હતું. મડદાના કલેવરોથી ઢંકાયેલું હતું. વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વડે અમનોત્ત અસુંદર હતું. જેમ કે કોઈ સર્પનું મકું હોય અથવા ગાયનું મકું, ઘોડાનું મકું, કુતરાનું મકું, મનુષ્યનું મકું હોય તે કેવું? કોહાઈ ગએલું, ગંધાયેલું સોજા વગેરે વડે કુલી જવાથી વિકાર પામેલું કીડા ધણા પડેલાં હોય જાનવરોએ ખાધેલું હોય તેથી એ પણ ધણું વધારે ખરાબમાં ખરાબ દુર્ગંધવાળું હતું. કરમીયા પુરાથી વ્યાપ્ત હતું. એવાં ખરાબ જીવોએ કરીને ભરેલું હતું. કાગડા, કુતરા, વગેરે જીવના ખાવાથી ધણુંજ બીહામણું દેખાતું હતું. આ ઉપર કહેલાં એથી અતિસે અતિસે ધણું ખરાબ તથા અત્યંત ખરાબ તે ખાઈનું પાણી હતું.

હવે એક વખતના સમયમાં જીતશત્રુ રાજા સ્નાન કરી શરીરે મર્દન કરાવી કાગળા કરી મોટી કિંમતના આલુપણ વડે શરીરને શોભા આપે તેવાં ધરેણાં પહેરી ધણા રાજા, મંત્રી, સેનાપતિ વગેરેની

સાથે ભોજન સમયે શ્રેષ્ઠ સુખાશન ઉપર બેસી વિપુલ (ધણ) અસન, પાણુ (પાણી) ખાદીમ (પકવાન) સ્વાદીમ (મુખવાસ) જમતો હતો. તે જમી રહ્યા પછી હાથમુખ ધોઈને પવિત્ર થઈ. તે વિપુલ અસ્નાદિકને વિશે વિસ્મય પામી ધણા રાજ સેનાપતિ સાર્થવાહને રાજ આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો. અહો ! દેવાણુપ્રિયા ! આ મનોહ્ર ભોજનાદિક સારા વર્ણુ ગંધ રસ અને સ્પર્શ કરીને સહિત છે. શેરડીની જેમ આસ્વાદ કરવા લાયક. અને ખારેક વગેરેની જેમ વિશેષ પ્રકારે સ્વાદ કરવા લાયક છે.

પૌષ્ટિકકારક છે, અંગોપાંગના બલને દીપાવનાર છે, કંઠર્પને ઉત્પન્ન કરનાર છે, કામને ઉત્પન્ન કરનાર છે, બળ વિગેરેને વૃદ્ધિ પમાડનાર છે, અને સર્વ ઇંદ્રિયો તથા ગાત્રને આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર છે.

હવે તે સાંભળીને ધણા રાજાઓએ, સેનાપતિઓએ, સાર્થવાહો વિગેરેએ જીતશત્રુ રાગને આ પ્રમાણે કહ્યું કે હે સ્વામિ ! આપ જેમ કહો છો તેમજ છે, અહો ! આ સુંદર ભોજનાદિક શ્રેષ્ઠ વર્ણુ, ગંધ, રસ, અને સ્પર્શવડે યુક્ત છે યાવત્ સર્વ ઇંદ્રિયો અને ગાત્રને આસ્વાદક કરનાર છે તે સત્ય છે, ત્યારપછી જીતશત્રુ રાગએ સુખુદ્ધિ પ્રધાનને આ પ્રમાણે કહ્યું અહો ! સુખુદ્ધિ ! આ મનોહ્ર ભોજનાદિક શ્રેષ્ઠ વર્ણુદિક વડે યુક્ત છે અને સર્વ ઇંદ્રિયોને તથા ગાત્રને આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર છે ત્યારે તે સુખુદ્ધિ પ્રધાને જીતશત્રુ રાગના આ અર્થનો આદર સત્કાર કર્યો નહિ અને મૌન રહ્યો. ત્યારપછી જીતશત્રુ રાગએ સુખુદ્ધિ પ્રધાનને ખીજવાર તથા ત્રીજવાર ઉપર પ્રમાણે કહ્યું ત્યારે સુખુદ્ધિ પ્રધાને જીતશત્રુ રાગને આ પ્રમાણે કહ્યું. હે સ્વામિ ! હું મનોહ્ર ભોજનાદિકને વિશે કાંઈપણ આશ્ચર્ય પામતો નથી કારણ કે હે સ્વામિ !

શ્રેષ્ઠ શબ્દવાણાં પુદ્ગલો પશુ અશુભ શબ્દપણે પરિણમે છે. અને અશુભ
 શબ્દવાણાં પુદ્ગલો શ્રેષ્ઠપણે પરિણમે છે. સારાં રૂપવાણાં પુદ્ગલો ખરા-
 વપણે પરિણમે છે અને ખરાવ રૂપવાણાં પુદ્ગલો સારા રૂપપણે પરિ-
 નમે છે. સુગંધવાળા પુદ્ગલો દુર્ગંધી થાય છે અને દુર્ગંધી પુદ્ગલો
 સુગંધી થાય છે. સરસ પુદ્ગલો નિરસ થાય છે અને નિરસ પુદ્ગલો
 સરસ થાય છે. સારા સ્પર્શવાળાં પુદ્ગલો અશુભ સ્પર્શવાળા થાય છે
 અને અશુભ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલો શુભ સ્પર્શવાળાં થાય છે. તો હે સ્વામિ !
 સર્વ પુદ્ગલો પ્રયોગને વિસ્ત્રસાયે કરીને પરિણામ પામનાર કહ્યાં છે.
 પ્રયોગ એટલે જીવના વેપાર વડે. પશુ સારા પુદ્ગલો ખરાવ થાય
 છે અને જીવોના વેપાર વગર સ્વભાવિકપણે સારા પુદ્ગલો નરસા
 થાય છે અને નરસા પુદ્ગલો સારા થાય છે. ત્યારપછી તે જીતશત્રુ
 રાજ્યએ સુશુદ્ધિ પ્રધાનના ઉપર કહ્યા તે વચ્ચેના સત્ય માન્યા નહિ
 અને મુંગા રહ્યાં, ત્યારપછી તે કેટલાક દિવસે જીતશત્રુ રાજ્ય એક
 દિવસ સ્નાન કરી શરીરે આભુષણો પહેરી ઘોડા ઉપર આરૂઢ થઈ
 પ્રધાન, મોંટા મોટા સુભટો તથા સેનાપતિઓ, ઘોડેસ્વારો સહિત
 નગરી બહાર નીકળતા ખાઈના પાણી નજીક આવ્યો. ત્યારે તે જીતશત્રુ
 રાજ્યએ તે ખાઈના પાણીની ખરાવ ગંધથી પરાભવ પામવાથી પોતાના
 ખેશ વડે પોતાનું મુખ ઢાંકી દીધું અને તેનાથી દૂર ચાલ્યો, અને તે
 ઘણા સુભટો તથા સેનાપતિઓને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો, અહો
 ભાઈઓ ! આ ખાઈનું પાણી અશુભવર્ણુ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળું છે
 ત્યારપછી સુભટ તથા સેનાપતિઓ આ પ્રમાણે બોલ્યા. હે સ્વામિ !
 તમે જન્મ કહો છો તેમજ છે કે આ ખાઈનું પાણી વર્ણુ,
 ગંધ, રસ, સ્પર્શ કરીને ઘણું ખરાવ છે. અને તે ઘણુંજ
 અશુભ છે. પછી જીતશત્રુ રાજ્યએ સુશુદ્ધિ પ્રધાનને આ પ્રમાણે

કહ્યું કે હે સુષુદ્ધિ ! આ ખાઈનું પાણી કેવું અશુભ છે. જેમ સર્પ વગેરેનું મડકું હોય તેના કરતાં પણ ઘણું જ ખરાબ છે. ત્યારે સુષુદ્ધિ પ્રધાન રાજને કાંઈપણ જવાબ નહિ આપતાં મૌન રહ્યો. ત્યારે જીતશત્રુરાજએ સુષુદ્ધિ પ્રધાનને બીજી ત્રીજી વાર ઉપર પ્રમાણે કહ્યું. ત્યારે તે પ્રધાને કાંઈપણ જવાબ ન દેતાં મૌન ધારણ કર્યું. પછી તે સુષુદ્ધિ પ્રધાનને રાજાએ બીજી ત્રીજી વાર કહ્યું ત્યારે સુષુદ્ધિ પ્રધાને રાજાને કહ્યું કે હે સ્વામી ! આ ખાઈના પાણીમાં મને કાંઈપણ વિસ્મય થતો નથી. કારણ કે શુભ પુદ્ગલો અશુભ થાય અશુભ પુદ્ગલો શુભ થાય છે. જીત શત્રુરાજએ સુષુદ્ધિ પ્રધાનને આ પ્રમાણે કહ્યું. એ સાંભળી રાજા બોલ્યાં હે સુષુદ્ધિ તું તારા આત્માને બીજાને અને સ્વપર વડે ઘણી અસત્ય વસ્તુની અને અસત્ય વસ્તુના ધર્મને પ્રગટ કરવાં વડે, ખોટા અભિમાન વડે એટલે કદાચ વડે. વિવિધ પ્રકારને ભમાવતો અને બીજાને પોતાનો મત સાચો છે તેમ અંગીકાર કરાવતો તું ન રહે ! પછી તે સાંભળી સુષુદ્ધિને આવા પ્રકારનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે અજીત શત્રુરાજ છતાં તત્વને તથા એટલે સત્ય અને અવિતથ એટલે અસત્ય નહિ એવા જીનેશ્વરે કહેલાં ભાવોને અંગીકાર કરતાં નથી તેથી મારે જીતશત્રુરાજને તત્વનો સત્ય જેવો છે તેવો અદ્ભુત જીનેશ્વરે કહેલાં પદાર્થોને સમજાવીને આ અર્થ અંગીકાર કરાવવો તે શ્રેય છે. એ પ્રમાણે સુષુદ્ધિ પ્રધાને વિચાર કર્યો ત્યાર પછી પોતાના અંગીત પુરૂષો સાથે કુંભારના ઘેરથી નવાતાજી ઘડા મંગાવીને સંધ્યાકાળે થોડા માણસનું આવવું જવું થતું હોય તે વખતે તે ખાઈમાંથી તે ઘડા ભરાવી તેમાં સાજીખાર વગેરે દ્રવ્યો નાખીને મજાનુત મોઢા બાંધી. પોતાને ત્યાં એકાંતે મુકાવ્યાં તે પછી સાત રાત્રી દિવસ રાખી મુક્યાં. હવે રાખીને બીજીવાર નવા ઘડામાં તેજ પાણી હલાવ્યું ને

પછી નવા ઘડામાં નખાવ્યું. ને તેમાં તાજી રાખ નખાવી. તે ઘડા સાત રાત્રી રાખી મુક્યાં. ને ત્રીજીવાર તેજ પ્રમાણે નવા ઘડામાં હલાવી રાખી મુક્યાં. એમ સાતવાર હલાવ્યાં. ત્યાર પછી તે ખાઇનું પાણી ૪૯ દિવસે પરિણામ પામતું રત્નરૂપ થયું. પછે સ્વચ્છ થયું પથ્થ આરોગ્યકારક થયું, સત્ય જાતીવન્ત થયું, તનુક-હલકું થયું. રફટિક મણિના જેવું ઉજ્જવલ વર્ણવાળું થયું શુભવર્ણુ વડે, યુક્ત શુભગંધવડે. યુક્ત શુભરસવડે યુક્ત આસ્વાદન કરવા લાયક યાવત્ સર્વ ઇંદ્રીઓને અને ગાત્રને આહ્વાદ કરનારું થયું. ત્યાર પછી તે સુશુદ્ધિ ન્યાં તે રત્ન જેવું ઉત્તમ જલ હતું ત્યાં આવ્યો. આવીને હસ્તમાં લઈ તેના આસ્વાદ કર્યો. આસ્વાદ કરીને તે જલરત્ન, શુભવર્ણુવડે યુક્ત, શુભગંધવડે યુક્ત, શુભ રસવડે યુક્ત, શુભ સ્પર્શવડે યુક્ત, આસ્વાદ કરવા લાયક, યાવત્ સર્વ ઇંદ્રીઓ અને ગાત્રને આહ્વાદક જાણીને હૃદયનૃપ થઇ સુગંધીવાળો જીરતા. વગેરે ઘણાં જલને સુગંધ કરવાનાં દ્રવ્યો વડે તેને મિશ્ર (સુગંધી) કર્યું. મિશ્ર કરીને જીતશત્રુ રાજના જલરક્ષક પુરૂષને ખોલાવ્યો. ખોલાવીને આ પ્રામણે કહ્યું. હે! દેવાનું પ્રિય! તું આ ઉત્તમ જલને ગ્રહણ કર. ગ્રહણ કરીને જીત શત્રુરાજને ભોજન વેળાએ આપજે. ત્યાર પછી તે પાણીના રક્ષકે સુશુદ્ધિ પ્રધાનને આ અર્થ અંગીકાર કર્યો અંગીકાર કરી તે રત્ન જેવું શ્રેષ્ઠ જલ ગ્રહણ કર્યું. ગ્રહણ કરીને જીતશત્રુ રાજને ભોજન સમયે આપ્યું. ત્યાર પછી તે જીતશત્રુ રાજ તે વિસ્તીર્ણુ (ઘણું) ખાનપાનાદિકને ખાતા થકા વિચરતાં હતાં.

અનુક્રમે ભોજન જમી રહ્યાં પછી યાવત્ પવિત્ર થઇને જલ-રત્નનું પાન કરી રાજને વિસ્મય ઉત્પન્ન થયો એટલે તેણે ઘણાં રાજ

વગેરેને યાવત્ આ પ્રમાણે કહ્યું. “ અહો દેવાનુંપ્રિયો ! ” આ જલરત્ન સ્વચ્છ છે, યાવત્ સર્વ ઇંદ્રીઓને અને ગાત્રોને આનંદ ઉપજવનાર છે. ત્યાર પછી ધણા રાજાઓ સેનાપતિઓ વગેરે આ પ્રમાણે બોલ્યાં. “ તેજ પ્રમાણે છે. હે સ્વામિ ! જેમ આપ કહો છો તેમજ છે. ત્યાર પછી તે જીતશત્રુરાજાઓ જલરક્ષકને બોલાવીને કહ્યું કે તું આતું જલરત્ન ક્યાંથી લાવ્યો ? ત્યારે જલરક્ષકે જીતશત્રુ રાજાને કહ્યું કે હે સ્વામિ ! મેં આ જલરત્ન સુશુદ્ધિ પ્રધાન પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યું છે. પછી તે જીતશત્રુરાજાઓ તે સુશુદ્ધિ પ્રધાનને બોલાવ્યો અને બોલાવીને આ પ્રમાણે કહ્યું કે હે પ્રધાન ! ક્યાં કારણે હું તને અનિષ્ટ છું ? કે જેથી તેં મને ભોજન સમયે આતું જળરત્ન ન આપ્યું ? હે સુશુદ્ધિ ! તેં આ ઉત્તમ જલરત્ન ક્યાંથી પ્રાપ્ત કર્યું ? ત્યારે તે સુશુદ્ધિ પ્રધાને જીત શત્રુરાજાને કહ્યું કે હે સ્વામિ ! આ જલરત્ન તે આપનું પાણી છે. ત્યારે તે જીતશત્રુ રાજાઓ સુશુદ્ધિ પ્રધાનને કહ્યું કે હે પ્રધાન ! ક્યાં કારણે કરીને આ જલ તે આપનું છે ? પછી તે પ્રધાને રાજાને કહ્યું કે હે સ્વામિ ! તે આપના જલનું વર્ણન કરતાં મેં તમને કહ્યું હતું કે પુદ્ગલોનો પરીણમન થાય છે તે વખતે તમે તે અર્થની શ્રદ્ધા કરી ન હતી તેથી મારા મનમાં એવાં પ્રકારનો વિચાર ઉત્પન્ન થયો કે આ રાજા છતાં પદાર્થોની શ્રદ્ધા પ્રતીતિ અને રૂચિ કરતાં નથી તેથી મારે રાજાને છતાં પદાર્થોનું જીવેશ્વરોએ જેવું સ્વરૂપ કહેલું છે તેવું તેને સમજાવવું એમ મને લાગ્યું તેથી મેં ઉપર પ્રમાણે આપના જલને સુંદર બનાવ્યું છે, અને તે જલરક્ષકને આપી આ પ્રમાણે કહ્યું કે તું આ ઉત્તમ જલ રાજાને ભોજન વખતે આપજે. તેથી હે સ્વામિ ! આ જલ તેજ આપનું છે. પછી રાજાઓ સુશુદ્ધિ પ્રધાનના બોલવાં ઉપર શ્રદ્ધા પ્રતિતી રૂચી નહિ કરી. તેથી પ્રધાને કુંભારના ઘેરથી નવા ઘડા

મંગાવી તેમાં પેલી ખાઇનું જલ્લ ભરાવ્યું અને જેવી રીતે પોતે કહ્યું હતું તેવી રીતે રાજાની રૂબરૂમાં કરી બતાવ્યું, અને તેજ પ્રમાણે જલ્લને સાત સાત દિવસે ગળી નવા નવા ઘડામાં નાખી વગેરે ક્રિયા કરી જલ્લને સુગંધીદાર બનાવી જીતશત્રુ રાજાને આપ્યું. ત્યાર પછી તે રાજાએ તે ઉત્તમ જલ્લને હાથમાં લઇને ચાખીને આ પ્રમાણે બોલ્યો. આ જલ્લ સર્વ ઇંદ્રીઓને અને ગાત્રને આનંદ આપનાર છે. પછી સુશુદ્ધિ પ્રધાનને બોલાવ્યો અને કહ્યું કે હે પ્રધાન ! વિદ્યમાન તથા હિતકારક સત્ય સ્વરૂપ દ્વારા ભાવો (પદાર્થો) તે ક્યાંથી જાણ્યાં ? ત્યારે તે પ્રધાને રાજાને કહ્યું કે હે સ્વામિ ! એ ભાવો મેં જીનેશ્વરના વચનથી જાણ્યાં છે. પછી રાજાએ પ્રધાનને બોલાવીને કહ્યું કે હું તારી પાસે જીનેશ્વરના વચન સાંભળવાં ઇચ્છું છું. પછી પ્રધાને જીતશત્રુ રાજાને ઘણા હેતુ દાખલા સહિત જીનેશ્વરનાં પદ્ધતિનાં પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મ કીલ્લો. તથા જીવો જે પ્રકારે કર્મબંધ કરે છે યાવત્ પાંચ અણુવ્રત શીક્ષાવ્રત ગુણુવ્રત સુધી સર્વ કહ્યું પછી તે રાજાએ પ્રધાનની પાસેથી ધર્મ સાંભળીને હૃદયમાં ધારી સંતોષ પામીને પ્રધાનને કહ્યું કે હું નિઃશ્ચ પ્રવચનની શ્રદ્ધા કરું છું, પ્રતિત આણું છું. જેમ તું કહે છે તેમજ છે. તેથી હું તારી પાસે પાંચ અણુવ્રત અને સાત શિક્ષાવ્રતને અંગીકાર કરવાં ઇચ્છું છું. ત્યારે પ્રધાને કહ્યું કે જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો. ઢીલ ન કરો. પછી તે રાજાએ પ્રધાનની પાસેથી બાર પ્રકારનો શ્રાવક ધર્મ અંગીકાર કર્યો. પછી તે રાજા શ્રાવક થયો. અને જીવા જીવાંદિકનું સ્વરૂપ જાણ્યું. સાધુ સાધ્વીને ફાસુક સઠ આહારપાણી આદિ ચૌદે પ્રકારનું દાન દેતો થકો વિચરવા લાગ્યો. તે કાળ તે સમયે કાંઈ સ્થિતિ નહોતી. ત્યાં ત્યાં નગરી હતી અને ત્યાં પૂર્ણભદ્ર વન હતું ત્યાં પદાર્થો. તેમને વંદન કરવા માટે જીતશત્રુ રાજા તથા સુશુદ્ધિ પ્રધાન વગેરે

નિકળ્યા. સુબુદ્ધિ પ્રધાન ધર્મ સાંભળીને પ્રતિબોધ પામ્યો. અને મુનિને કહ્યું કે હું જીતશત્રુરાજને પુછીને તેની આજ્ઞા લઇને દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ. ત્યારે તે મુનિએ કહ્યું કે જન્મ સુખ થાય તેમ કરો. પછી પ્રધાન જ્યાં જીતશત્રુ રાજા હતો ત્યાં આવ્યાં અને કહ્યું કે મેં મુનિ પાસે ધર્મ સાંભળ્યો છે અને મેં અંગીકાર કર્યો છે. તેથી હે સ્વામિ! હું સંસારના બંધથી ઉદ્ધેગ પામ્યો છું. બંધ પામ્યો છું તો તમે આજ્ઞા આપો તો દીક્ષા લઉં. પછી રાજાએ પ્રધાનને કહ્યું કે હમણાં તમે કેટલાંક વર્ષો સંસારમાં ભોગ ભોગવો. પછી આપણે બંને સાધુની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરશું. પછી પ્રધાને રાજાનું વચન માન્ય રાખ્યું. ત્યાર પછી રાજા અને પ્રધાન મનુષ્ય સંબંધી ભોગ ભોગવતાં થકા. બાર વરસ ગયાં. તે કાળે તે સમયે પાછા સ્થિત્વ ભગવંત પધાર્યા. જીતશત્રુ રાજા તથા પ્રધાન તે મુનિને વંદન કરવાં ગયાં. પછી જીતશત્રુ રાજા ધર્મ સાંભળી પ્રતિબોધ પામ્યાં, અને મુનિને કહ્યું કે હું મારા મોટા પુત્રને રાજા પર ખેસાડીને પ્રધાન સહિત હું આપની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરીશ. પછી રાજા ત્યાંથી નીકળીને જ્યાં પોતાનું ઘર હતું ત્યાં આવીને તેણે પ્રધાનને ખેલાવ્યો અને કહ્યું કે આપણે બન્ને તે સ્થિત્વ ભગવંતની પાસે દીક્ષા લઇએ. તેથી રાજાએ તે પ્રધાનને કહ્યું કે તમે જાઓ અને મોટા પુત્રને કુટુંબમાં સ્થાપન કરીને શીશીકા (પાલખી) ઉપર ખેસીને મારી પાસે આવો. પછી પ્રધાન તેજ પ્રમાણે શીશીકા ઉપર ખેસીને આવ્યાં અને પછી રાજાએ કુટુંબિક પુરૂષોને ખેલાવીને કહ્યું કે તમે જાવો અને અદીનશત્રુ કુમાર માટે રાજ્યાભિષેકની સામગ્રી લાવો. તેઓ સામગ્રી લાવ્યા અને કુમારનો રાજ્યાભિષેક કર્યો પછી જીતશત્રુ રાજા તથા સુબુદ્ધિ પ્રધાને તે સ્થિત્વરની પાસે આવો દીક્ષા લીધી. પછી તે રાજાએ સામાયિક આદિ દઇને અગિઆર અંગનો

અભ્યાસ કર્યો. અને ઘણા વર્ષની દીક્ષા પાળી. એક માસનો સંચારો કરી સિદ્ધિ પદ પ્રાપ્ત કર્યું હવે સુચુદ્ધિ સાધુએ પણ અગીઆર અંગનો અભ્યાસ કર્યો અને ઘણા વર્ષ સુધી દીક્ષા પાળી. એક માસનો સંચારો કરી સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત કર્યું.

(૭)

પ્રશ્ન ૩૩ મો—હું સામાયિક કરું છું એટલે શું ?

ઉત્તર—હું આત્મજ્ઞાનમાં પ્રવેશ કરું છું.

પૌદ્ગલિક વિષયનો ઉછાળા વિષનાજ ઉદ્ગારો કઠાવે છે અને તેજ પૌદ્ગલિક તૃપ્તિ અશુદ્ધ માનવી આત્મિક ભાવથી થએલી તૃપ્તિ શુદ્ધ છે અને પરંપરાએ ધ્યાનની ધારાને વિસ્તારે છે.

આત્મજ્ઞાન પ્રવેશના ઉપાયો

આત્મજ્ઞાન પ્રવેશના ઉપાસકે હંમેશાં સદ્વિચારોનું સેવન કરવું કારણ કે જેવો વિચાર તેવો આચાર સદ્વિચારોથી ઈદ્રિયનિગ્રહ છે અને ઈદ્રિયનિગ્રહથી મનોનિગ્રહ થાય છે અને મનોનિગ્રહથી ધ્યાન થઇ શકે છે અને ધ્યાનથી મોક્ષ પમાય છે જેથી સદ્વિચારો એ ઉત્તરોત્તર મોક્ષ પ્રાપ્તિનું કારણ છે માટે આત્મહિત ચિંતકોએ હંમેશાં સદ્વિચારોનું સેવન કરવું તેમાં સામાયિક વ્રતમાં તો તેનું ખાસ પાલન કરવું.

(૮)

પ્રશ્ન ૩૪ મો—હું સામાયિક કરું છું એટલે શું ?

ઉત્તર—હું તૃષ્ણાને તિલાંજલી આપું છું ?

ક્ષણેક્ષણે હૃદયમાં અનેક પ્રકારની તૃષ્ણાઓ સ્ફુરાયમાન થાય છે અને તે ફક્ત મૃગ તૃષ્ણા સમાન છે. છતાં જ્ઞાનરૂપ અમૃતને ત્યજી દહને મૂર્ખ નાદાન માણસ તૃષ્ણાનું પોષણ કરવા ખાલી દોડે છે.

તૃષ્ણા ત્યાગના ઉપાયો

इच्छारोधन तपकारो धञ्छाओ, वासनाओ तृष्याओनुं
 जिनमूलन करनार तप छे प्छाछ अने अभ्यंतर तपश्चर्या करता थका
 मुनि महात्माओ भूषण अने हितरगुणनी श्रेणीरूप समृद्धि मेणवे छे
 માટે તૃષ્ણાના રોધકે પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન કરવું પોટિલ દેવે પ્રત્યા-
 ખ્યાનથી અમાત્ય તેતલીપુત્રને ઈન્દ્રિયના વિષય સુખોમાંથી છોડાવ્યો.
 જેથી તે સિધ્ધ બુધ્ધ અને મુક્ત થયો.

તેતલીપુત્ર પ્રધાનની કથા.

પ્રશ્ન--૩૪. શ્રી સમણુભગવાન મહાવીરે કહેલો નાયા ધમ્મ
 કહાના તેરમાં અધ્યયનનો અર્થ જાણ્યો તો હવે તેના ચૌદમા અધ્ય-
 યનનો શો અર્થ કહો છે. તે જણાવો એમ આર્ય જંબુએ પોતાના
 ગુરુ આર્ય સુધર્માને કહ્યું:--

આર્ય સુધર્માસ્વામિ બોલ્યાં:--

તેતલિપુર નગરમાં કનકરથ નામે રાજા હતો, તેની પદ્માવતી
 નામે રાણી હતી. સામ, દામ, ભેદ અને દંડ એ ચારે પ્રકારની રાજ્ય-
 નીતિમાં કુશલ એવો તેતલીપુત્ર નામે અમાત્ય હતો, તે નગરમાં મૂષિ-
 કાર દારક નામે એક સોની રહેતો હતો. તેને ભદ્રા નામની એક સ્ત્રી
 અને રૂપ યૌવન તથા લાવણ્યમાં ઉત્કૃષ્ટ એવી પોટિલા નામે પુત્રી
 હતી. એકવાર પોટિલા પોતાનાં આવાસની અગાસી ઉપર પોતાની
 સખીઓ સાથે સોનાના દડાથી રમતી હતી તે વખતે અશ્વારૂઢ થઈ

મોટા પરિવાર સાથે અશ્વવાહનિકા માટે નીકળેલાં તેતલી પુત્ર તેને દુરથી જોઈ. તેના રૂપ ઉપર મુગ્ધ થઈને તેણે તેને લગતી ખાસ હકીકત પોતાના માણસોને પુછી લીધી. અને ઘરે પાછા ગયા બાદ તે સોનીને ત્યાં તેની કન્યાનું માગું કરવા પોતાનાં માણસો મોકલ્યાં. અને કહેવરાવ્યું કે જે ધન જોઈએ તે લઈને પણ તારી કન્યા મને પરણાવ. તે સોનીએ ઘણી ખુશીથી આવેલા માણસોના સ્વાગત સાથે મંત્રીનું કહેવું સ્વીકાર્યું અને પોતે જાતે મંત્રીના ઘેર તે વાત કરવા ગયો. પછી વિવાઅર્થી તેતલીપુત્ર પોટિલા સાથે એક પાટ ઉપર બેઠો. અને એ સ્નાન કર્યું તથા હોમ કર્યા ત્યારબાદ કુટુંબીઓને જમાડીને વિદાય કર્યા પછી અમાત્ય તેતલીપુત્ર પોટિલા સાથે સુખે સુખે રહેવા હવે રાજા કનકરથ રાજ્ય તેમજ અંતઃપુરમાં અત્યંત આશક્ત હતો. તેની એ આશક્તિ એટલી બધી હતી કે પોતાના એકપણ પુત્ર રાજ્યને લાયક ન રહે તે માટે તે પોતાને થતા દરેક પુત્રના અંગ પ્રત્યંગા છેદી નાખતો. તેની રાણીએ વિચાર કર્યો કે આ રાજા એવો કુષ્ટ છે કે તે મારા એકપણ દીકરાને ગાદીનો વારસ નહિ થવા દે તેથી તેણે અમાત્ય સાથે મળીને પોતાને હવે થનારા એક પુત્રને બચાવી લેવાની ગાંઠવણ કરી, થોડા વખતે રાણીને પુત્ર થયો. અગાઉથી ગાંઠવ્યા મુજબ તેને તે પુત્રને ધાત્રી દ્વારા અમાત્યને ત્યાં છુપી રીતે મોકલી આપ્યો. તે વખતે પોટિલાએ એક મરેલી છોકરીને જન્મ આપ્યો હતો. તે છોકરીને છોકરાના સ્થાને રાણી પાસે મુકવામાં આવી. રાણીને પ્રસવ થયો છે. એવું જાણતાં જ રાજા તેની પાસે ત્વરાથી આવી પહોંચ્યો. પણ મુવેલી છોકરી જોઈને ત્યાંથી પાછો ચાલ્યો ગયો. હવે પેલો રાજપુત અમાત્યને ત્યાં મોટો થવા લાગ્યો. તેનું નામ મોટી ધામધુમ સાથે કનકધ્વજ રાખવામાં આવ્યું.

વખત જતાં અમાત્યને પોટિલા ઉપર અભાવ થયો. તેથી તે ઘણી ખીન્ન થઈ પણ અમાત્યે તેના ખેદનું નિવારણ કરતાં કહ્યું કે હે દેવાનુંપ્રિયે ! તારે ખેદ કરવાનું કારણ નથી. તું મારા રસોડામાં આવતાં તમામ શ્રમણો (સાધુ સાધ્વી) બ્રાહ્મણો અને ઇતર ભાગણોને નિરંતર દાન દીધા કર. ત્યારથી પોટીલા તે શ્રમણે કરતી સુખે રહે છે એવામાં વખત જતાં મુષ્ટતા નામની બ્રહ્મચારીણી બહુ શ્રુત અને બહુ પરિવારવાળી આર્યા ગામેગામ ફરતા ફરતા ત્યાં આવ્યાં ત્યાં સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને વાસીત કરતી. થોડો વખત ત્યાં રહ્યાં. તે આર્યાનો એક સંઘાટક (સંઘાડો) ભીક્ષા સમયે અમાત્યના ઘરમાં આવ્યો. પોટિલાએ તેને ઘણા આદરથી ભીક્ષા આપી અને વિનંતી કરી. હે આર્યાઓ ! હું પહેલાં અમાત્યને અત્યંત ઈષ્ટ હતી પણ હવે હું તેને ગમતી નથી. તો એવું કોઈ ચૂર્ણ, મંત્ર કામણ કે વસીકરણ છે, યા કોઈ ઔષધી છે કે જેનાથી હું ફરીવાર તેને ઈષ્ટ થાઉં ? આ વાત સાંભળીને પોતાના બંને કાન દાળીને તે આર્યાઓ બોલી હે દેવાનુંપ્રિયે ! અમે તો શ્રમણ નિર્ઘ્રીઓ ત્યાં બ્રહ્મચારીણીઓ છીએ. તારું આવું કથન તો અમારાથી સાંભળી પણ ન શકાય. પણ જો તારી ઈચ્છા હોય તો અમે તને કેવળીએ પદ્મ્યો ધર્મનો ઉપદેશ કરીએ કે જેનાથી તમે આ સંસારના સુખ કરતાં અનંતગણું સુખ પામે.

પોટિલાએ તેમ કંરવાની ઈચ્છા જણાવતાં તે શ્રમણીઓએ તેને શ્રમણોપાસિકાને ધર્મ કહી સંભળાવ્યો. પોટિલાએ તેને સમજીને તેનો સ્વીકાર કર્યો. હવેથી શ્રાવિકા ધર્મને પાળતી પાંચ અણ્ણવ્રત, ગુણવ્રત, સીક્ષાવ્રત, સામાયિક પ્રતિક્રમણ કરતાં થકા, સાધુ સાધ્વીને

પોતાને ત્યાં આવી ચડે તો ખુબ આદર સત્કાર સહિત આહારપાણી
ઓષધ, ભોષધ, આદિ દધને ચૌદે પ્રકારનું દાન દેતી થકી આનંદમાં
રહે છે.

એક વખત રાતના સમયમાં શુભ વિચાર કર્યો કે મારા ઉપર પહેલા
પ્રધાનનો બહુ પ્રેમ હતો હવે હમણાં મારા પૂર્વના કર્મના યોગે હું
અનિષ્ઠ થઈ છું તો મારે સુવૃત્તા આર્યાની પાસે દીક્ષા લેવી તે શ્રેષ્ઠ
છે. એમ વિચાર કરી સવારે દિવસ ઉઝાં પછી ન્યાં પ્રધાન હતાં તેની
પાસે આવી બે હાથ જોડી કહેવાં લાગ્યાં. હે સ્વામિનાથ ! મેં સુવૃત્તા
આર્યાની પાસે ધર્મ સાંભળીને મનમાં વૈરાગ્ય લાવી હવે આર્યાની પાસે
દીક્ષા લેવાની આજ્ઞા માગવાં આવી છું. તે વખતે પ્રધાને પોટિલાજીને
એમ કહ્યું કે બહે સુખેથી તમે દીક્ષા લ્યો. દીક્ષા લઈ ધર્મ કરજો.
વડે દેવલોકમાં દેવતાં થાઓ ત્યાર પછી મને જૈન (કેવળી પદ્ધતિ) ધર્મનો
બોધ કરવાં આવો તો હું તમને આજ્ઞા આપું. તે વખતે
પોટિલાજીએ તે વચન કબુલ કર્યું ત્યારે પ્રધાનજીએ આજ્ઞા આપી અને
બડી ધામધુમથી ઓઝીવ મહોત્સવ કરી સુવૃત્તાજીની પાસે દીક્ષા લેવરાવી.
દીક્ષા લઈ જવત સામાયિક આદિ દધને અગ્યાર અંગ લખ્યા પછી
તપ જપ ક્રિયા કરી. ઘણા વરસ ચારિત્ર પાળી અંતસમયે એકમાસનો
સંચારો કરી આશોવી, પડીકમી, નિંદી, નિશત્ય થઈ, સમાધીપણે મરણ
પામી, દેવલોકમાં દેવતાપણે ઉત્પન્ન થયાં.

હવે રાજા કનકરથ મરણ પામ્યા પછી પ્રજાએ તેનો લૌકિક
કાર્ય કરીને તેને સ્થાને હવે ગાદી કોને આપવી. તે વિષેનો વિચાર
કર્યો. ત્યાર પછી અમાત્ય પાસે તે બાબતનો વિચાર મુક્યો. તે વખતે

અમારે પોતાને ઘેર રહેલાં રાજપુત્ર કનકધ્વજને જે રાખ્યા છે. બણાવી ગણાવી શસ્ત્ર કળા સર્વ રાજરીતીમાં માહીતગાર કર્યા છે તે કુમારને રાજસભામાં લાગ્યાં અને તેને પોતાને ઘેર કેમ રાખ્યા છે તે અધુ સવિસ્તારે વાત કહી બતાવી. તે સાંભળી તમામ પ્રજા ખુશી થઈ અને તેજ કુમારનો રાજ્યાભીષેક કર્યો ગાદીએ બેઠા પછી રાજ્ય ધણે હુશીઆર રાજના સર્વ ગુણે કરી પુરે નિતિમાન બન્યો. ત્યાર પછી પદ્માવતી દેવીએ પોતાના અંગ જાત પુત્ર કનકધ્વજ રાજને બોલાવીને ભલામણ આપી કે હે પુત્ર ! તને રાજ્ય મળ્યું. તું રાજલક્ષ્મી રાણીને અધિકારો જે સર્વ થયો તે સર્વ આ તેતલી પુત્ર પ્રધાનને ઉપકાર માનજે કારણ કે તેના પ્રભાવથીજ આ અધુ મળ્યું છે. માટે તારે આ પ્રધાનને પિતા સમાન સમજવાના છે. તેથી તું તેનો ખુબ આદર કરજે સત્કાર કરજે સનમાન કરજે. ત્યારે કચેરીમાં આવે ત્યારે તેને જોઈને ઉભો થજે તેને આસન આપજે જય ત્યારે તેને વોળાવવા જજો. તેનો પગાર હકુ-મતનો વધારો કરજે તેનો ઉપકાર કદી પણ ભુલશો નહિ. તે સાંભળી માતાના વચન કબુલ કરી પ્રધાનને તેજ પ્રમાણે યોગ્ય રીતે સત્કાર સત્કાર કરવાં લાગ્યાં અને સુખેથી રાજ પાળે છે. પ્રધાન પણ ઘણો માનવંત હોઈને માનવશ પડી ગયો. હવે પોટીલ દેવ દેવતા પણ ઉપજી પોતાના પૂર્વ ભવના પતિ તેતલી પ્રધાનને બોધ પમાડવાં જે શરત કરેલી તે યાદ આવી. તે યાદ કરી ધર્મનો પ્રતિબોધ આપવા સાઈં જે ત્રણ વાર આવી ચેતાગ્યાં પણ તે બોધ જરા પણ મનમાં લાગ્યાં નહિ અને બોધ પામ્યાજ નહિ. એટલે પોટિલદેવે વિચાર કર્યો કે રાજના માનવડેથી તેતલી પ્રધાન બોધ પામે તેમ નથી. તો તેને કનક-ધ્વજ રાજથી અપમાન પામે તેમ કરવું. એજ ઈચ્છ છે. એમ વિચારી

એ પ્રમાણે કર્યું. તેમ કરવાથી હમેશાની માફક જ્યારે મંત્રી રાજ પાસે આવ્યો ત્યારે રાજાએ તેનો જરાયે આદર સન્માન ન કર્યો. જે રાજા પોતાને ઘણું આદર સત્કારથી રાજા બોલાવતો તેને આજે આમ બદલાએલો જોઈને પ્રધાન ઘણો ખેદ પામ્યો તથા રાજા મારા પર ક્રોધ્યા તેથી મને અકાળે મરાવી નાંખાવશે તે શંકાથી અત્યંત લચ્છીત થયો ને તે જલ્દીથી પોતાના ઘેર પાછો આવ્યો. ત્યાં પણ તેનો માતા પિતા કે સેવકાએ તેનો આદર ન કર્યો હવે તો તેણે મરવાનો વિચાર કરીને તાલકુટ વીષ ખાધું, પણ તેને કસી અસર ન થઈ. પોતાની તરવારને ડોક ઉપર હલાવી તે પણ નિષ્ફળ ગઈ ડોક સાથે પથ્થર ખાંધી ઉંડા પાણીમાં પડ્યો પણ મર્યો નહિ. છેવટે તે ઘાસની ગંજામાં આગ નાખી તેમાં પેકો, પણ અગ્નિ છુટાઈ ગયો.

ત્યારપછી તે લમણે હાથ દઈ ને ઉતરેલ મેંએ વિચાર કરવા લાગ્યો કે અહો સાધુ મુની મહારાજ જે જગતને અદૃષ્ટ છતાં સ્વર્ગ છે નર્ક છે. પાપના ફલ છે. પૂન્યના ફલ છે. એ જે પડે છે. (કહે છે) તે શ્રદ્ધા કરી શ્રાવક વગેરે સાચું માને છે. પરંતુ હું કાઈની પાસે કહું કે મેં તાલપુર ઝેર ખાધું, હું કુવામાં પડ્યો, તલવાર ગળે મારી અગ્નિમાં પડ્યો. છતાં બલ્યો નહિ, વગેરે હું શબ્દો કહું તો મારા વચન ઉપર કોણ શ્રદ્ધા કરે? આ પ્રમાણે ગાલે હાથ દઈ મનમાં પોતાની આ દુર્દશાનો વિચાર કરવા લાગ્યો, તે વખતે પેલો પોટિલ દેવ પોટિલાના રૂપે તેની સામે હાજર થયો અને અને બોલ્યો હે તેતલી! આગળ મોટો ખાડો છે. પાછળ ગાંડો હાથો ચાલ્યો આવે છે, અને બાબુએ ઘેર અંધારું છે, વચ્ચે ઉપરથી બાણો વરસે છે, ગામ સળગ્યું છે, અને રણ ધગધગે છે. તો હે તેતલિ હવે ક્યાં જવું?

તેતલી બોલ્યો જેમ ભૂખ્યાનું શરણુ અન્ન છે. તરસ્યાનું શરણુ પાણી છે. રોગનું શરણુ ઔષધ છે અને થાકેલાનું શરણુ વાહન છે. તેમ જેને ચારે બાજુ ભય છે, તેનું શરણુ પ્રવ્રજ્યા છે. પ્રવ્રજત થયેલાં ક્ષાંત, દાંત અને જીતેન્દ્રિય ને કશો ભય હોતો નથી. એટલે કે જેણે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણુ કરી હોય તેને સામાયિક (સમભાવ) નો પરિણામ હોય છે. તેથી તેને શરીરાદિક ઉપર આશક્તિ હોતી નથી અને તેથી તેને મરણુાદિકનો ભય હોતો નથી.

આ પ્રમાણે ભય પામેલાંને દિક્ષા જ શ્રેય કરતાં છે. અને તે દેવે પ્રધાનના જ મુખે કણ્ઠ કરાવ્યું ને પછી તે પોટિલ દેવે તે તેલીપુત્ર પ્રધાનને કહ્યું હે તેતલી પુત્ર તમે સારું કહો છો એટલે કે ભય પામેલાને દિક્ષા શરણુ લુત છે. એમ જો તમો માનો છો તો તે બરાબર છે. હમણાં તમે પણ ભયથી પરાભવ પામેલાં છો તેથી આ અર્થને બરાબર તમો સારી રીતે જાણો અર્થાત દીક્ષા ગ્રહણુ કરો. તે પ્રમાણે કરીને એટલે કહીને બીજવાર પણ એમ જ કહ્યું. કહીને તે દેવ જે દીશામાંથી આવ્યો હતો તેજ દીશાએ પાછો ગયો પોતાના સ્થાનકે ગયો !

ત્યાર પછી તે તેતલી પુત્રને શુભ પરીણામ વડે જાતિ સ્મરણુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું તેને યાદ આવ્યું કે હું આ જંજુદ્વિપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રની પુકલાવતી વિજયમાં પુંડરીકેણી રાજધાનીમાં મહાપદ્મ રાજા હતો ત્યાર પછી (તે ભવમાં) હું ત્યાં તે સંસારિક ભોગ વિલાસોને છોડીને રિથવરોની પાસે દીક્ષા લઈને સામાયિક આદિચૌદ પૂર્વ ભણીને ઘણા વરસોનું ચારીત્ર પાળીને એક મહિનાનો સંચારો (અનશન) કરી, મરણુ પામી, સાતમાં મહા શુક્ર નામના દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો હતો. ત્યાંથી ચવી હું અહીં તેતલી પ્રધાનપણે ઉત્પન્ન થયો છું. તેથી મારે દીક્ષા લેવી તે શ્રેષ્ઠ છે. એમ કહી પોતે સ્વમેવ દીક્ષા લીધી

અને ત્યાંથી ચાલી પ્રમોદ વનનાં ઉદ્યાનમાં ગંભીર ઝાડની નીચે એક સ્વચ્છ પથર ઉપર બેસી, શુભ વિચાર કરતાં થકા, મોહની કર્મ સંબંધીના ધનધાતી ચારે કર્મ અપાવી કેવળ જ્ઞાન પામ્યાં તે વખતે પાસે રહેલાં દેવતાઓએ કેવળ મહોત્સવ કર્યો દેવે દુદુભી વગાડી. પંચ દીવ્ય પ્રગટ કર્યા તે સાંભળી કનકધ્વજ રાજાએ વિચાર કર્યો પછી કોઇને પુછતાં માલમ પડ્યું કે તેતલી પ્રધાને દીક્ષા લીધી અને પ્રમોદ વનને વિષે શુભ ભાવના વડે કેવલ જ્ઞાન પામ્યો. તે રાજાના મનમાં વિચાર થયો કે તેતલી પુત્ર પ્રધાનનો અનાદર કર્યો તેથી તેણે સંસારનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લીધી. માટે હવે હું કેવલી પાસે જઈ મારા કરેલા અપરાધની માફી માગું એવો વિચાર કરી રાજા પોતાના સૈન્ય સહિત પ્રમોદ વનને વિષે તેતલી પુત્ર અણુગાર કેવલ ભગવાન હતાં ત્યાં આમ્યાં. પગે લાગી વારંવાર અમાવી ત્યાં બેઠા ત્યાર પછી કેવલી ભગવાને તે રાજાને ધર્મોપદેશ આપ્યો. તે સાંભળ કનકધ્વજ રાજા આર વ્રત ધારી શ્રાવક થઈ જીવાંજીવ પદાર્થોને ગણ્ય સાધુ સાધ્વીને સુઝતાં આહાર પાણી આદિ આપતો વિચરે છે ત્યાર પછી તેતલી પુત્ર કેવલી ભગવાન ધણાં વર્ષો સુધી કેવળ પર્યાય પાળી સિદ્ધી પદને પ્રાપ્ત કર્યું.

સારાંસ

કેટલીક વખતે આત્મા સન્માન નહિ પામવાથી અપમાન વડે દીક્ષા લે છે. તે પણ શુભ ભાવનાથી કેવલ જ્ઞાન પામી મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે છે. બાહ્ય અને અભ્યંતર તપશ્ચર્યા કરતા થકા મુનિ મહાત્માઓ મુળ અને ઉત્તર ગુણની શ્રેણી રૂપ સમૃદ્ધિ મેળવે છે. માટે તૃષ્ણાના રોધકે પ્રત્યાખ્યાનનું પાલન કરવું. પોટિલા દેવે પ્રત્યાખ્યાનથી અમાત્ય

તેતલી પુત્રને ધંધિયોના વિષય સુખોમાંથી છોડાવ્યો જેથી તે સિદ્ધબુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

આ ઉપરથી એમ સમજવાનું છે કે આત્માને ચારિત્રની જરૂર છે ચહાય તેવા પ્રકારે અંતે ચારીત્ર લેવાથી જ મોક્ષ થશે એમ સમજીને દેશથી સર્વથી સામાયિક ચારિત્ર અંગિકાર કરવાની જરૂર છે.

દાહરા

- મહિમા વંત ગુરૂ માહરા, જ્ઞાન તણા લંડાર,
જેન શાસનમાં દીપતા, વંદન વારંવાર. ૧
- કૃપા કરો મુજ ઉપરે, ક્ષમા-જ્ઞાન દાતાર;
અદ્ય મતિથી હું રચું, શુભ સામાયિક સાર. ૨
- જગ ઉપકારને કારણે, રચતાં થયો આનંદ;
મહેર કરો મુજ ઉપરે, ગુરૂવર માણેકચંદ. ૩
- પ્રતિભા સંપન્ન આપ છો, ત્યાગ વીર અણુગાર,
પુરણ પવિત્ર ગુણવંત છો, દયા તણા આગાર. ૪
- સ્વામી પુરૂષોત્તમજી, રૂડા છો અણુગાર,
ગીરવા ને ગુણવંત છો, જ્ઞાન તણા દાતાર. ૫
- મુજ ગુરૂ ભાઈ કાનજી, ક્રિયાવંત અનુપ,
અભયદાન દેતા રહે, દયા તણું છે રૂપ. ૬
- જ્ઞાન ગુણ ગંભીર ને, ભદ્રીક ને ગુણવંત,
માલસીજી કૃપા વંતને, વિનયવંત છે સંત. ૭
- અમૂલ નામ છે જેહનું, બુદ્ધિ તણા લંડાર,

રહાય કરી આ ગ્રંથમાં, શુદ્ધિ કરવા સાર. ૮
 ઉપકારી છે આપ સૌ, રાખો મુજ પર વહાલ,
 મહેર કરી મુજ ઉપરે, વઢે મુનિ શીવલાલ. ૯

(૧)

સાવધ યોગ વિરતિ આવશ્યક સ્તવન.

(કપુર હોવે અતિ ઉજગો રે.....એ રાગ.)

પહેલુ સામાયિક કરોરે, આણી સમતા ભાવરે;
 રાગ રોષ દૂર કરોરે, આત્મા એહ સ્વભાવરે;
 પ્રાણી? સમતા છે ગુણ ગેહ, એતો અભિનય અમૃત મેહરે. પ્રાણી.
 આપો આપ વિચારીએ રે, રમિએ આપ સ્વરૂપ;
 મમતા ને પરભાવની રે, વિષયો તે વિષ દૂપરે. પ્રાણી.
 ભવ ભવ મેલી મૂઝીયોરે, ધન કુટુંબ સંજોગ;
 વાર અનંતી અનુભવ્યારે, સવિ સંજોગ વિજોગ રે. પ્રાણી.
 શત્રુ મીત્ર જગડો નહિં રે, સુખ દુઃખ માયા જાળ;
 જો જાગે ચીત્ત ચેતના રે, તો સવિદુઃખ વિસરાલવે. પ્રાણી.
 સાવધ યોગ સવિ પરિહરીરે, એ સામાયિક રૂપ;
 હુવા એ પરિણામથી રે, સિદ્ધ અનંત અરૂપ રે. પ્રાણી.

(૨)

અથ શ્રી સામાયિકનાં લાભની સજ્ઞાય.

કર પડિઝમણું રે ભાવશું,

દોય ઘડી શુભ ધ્યાન ॥ લાલ રે ॥ કર ॥૧॥

શ્રી મુખ વીર ઇમ ઉચ્ચરે,

શ્રેષ્ઠિક રાય પ્રતે વાણુ ॥ લાલ રે ॥

લાખ ખાંડી સોના તણી,

દિયે દિયે દિન પ્રતે દાન ॥ લાલ રે ॥ કર ॥૨૧॥

લાખ વરસ લગે તે વળી,

એમ દીયે દ્રવ્ય અપાર ॥ લાલ રે ॥

એમ સામાયિકને તોલે,

નાવે તેહ લગાર ॥ લાલ રે ॥ કર ॥ ૩ ॥

સામાયિક ચક્રવિસંતથો,

વંદના દોય દોય વાર ॥ લાલ રે ॥

મત સંભારોને આપણાં,

પાળો નિરતિચાર ॥ લાલ રે ॥ કર ॥૪॥

કર કાઉસ્સગ્ગ શુભ ધ્યાનનો,

પચ્ચખાણુ શુદ્ધ વિચાર ॥ લાલ રે ॥

દોય સંધ્યાયે તે વળી,

ટાળો ટાળો અતિચાર ॥ લાલ રે ॥ કર ॥૫॥

શ્રી સામાયિક પ્રસાદથી,

લહીએ અમર વિમાન ॥ લાલ રે ॥

ધર્મસિંહ મુનિ એમ ભણે,

એ છે મુક્તિ નિદાન ॥ લાલ રે ॥ કર ॥૬॥

(૩)

રાગ વનામી

સામાયિક સુખદાય કરો, શુદ્ધ સામાયિક સુખદાય;
 સમતા રસની આવક જેમાં, સામાયિક તે કહેવાય. કરો. ૧
 સામાયિક શણગાર શ્રાવકનો, લવસાગર ઉતરાય. કરો. ૨
 સામાયિકમાં હસવું ન રમવું, ફરવું ન ફેગટ કયાંય. કરો. ૩
 મોહ ને મમતા મનમાં ન ધરવી, કરવી નહિ વિકથાય. કરો. ૪
 પરનિદા પરમાદને હરવા, ઠરવા શિવ સુખ માંય. કરો. ૫
 શુદ્ધી કરણે રહો જીનશરણે, જન્મ મરણ લય જાય. કરો. ૬
 કેટી જન્મનાં પાપ પ્રજળવા, માર્ગ કદ્યો જિનરાય. કરો. ૭
 જૈન ગુણ ગાઓ પ્રભુપદ પાવો, આવો સમ ધરમાંય. કરો. ૮
 ગુણીયા શ્રાવક તણી સામાયિક, વીર મુખે વખણાય. કરો. ૯
 લાખ ખાંડી લાખ વરસ સુધી, હેમનુ દાન દેવાય. કરો. ૧૦
 તોયે ન આવે એ વ્રત તોલે, એમ વહે જિનરાય. કરો. ૧૧
 સામાયિકમાં ગુણ અગણ્ય છે, એક મુખે ન કહેવાય. કરો. ૧૨
 ભાવ ધરી વહે મુનિ વિનયચંદ, સામાયિક ગુણગાય. કરો. ૧૩

(૪)

જ્ઞાન બાણ.

(રામબાણ વાગ્યા હોય તે જાણે. એ રાગ)

જ્ઞાનબાણ વાગ્યા હોય તે જાણે, પ્રેમ રૂપે પ્રભુને પીછાણે રે. જ્ઞા

-ઉદાયન મેઘકુમારને વાગ્યા, એ ઠરી બેઠા છે ઠેકાણે;
 અર્જુન માળીને રૂઢામાં વાગ્યા, એ અંતર સુખને માણેરે. ર
 આદ્રકુમારને અંતર વાગ્યા, વાઢી મળ્યા જે ટાણે;
 પાંચવાદીને પૂરણ સ્ક્રમળવ્યા, વીર ભેટયા તે ટાણે રે. ર
 સુખાહુકુમારને પ્રકટી જ્યોતિ, સંયમમાં ચિત્ત રમતું;
 પરહરી પાંચસે રામાને, કષાયથી મન વિરમતું રે. ર
 નવ જણા પણુ એજ પ્રકારે, લોગ તળ્યા ખરે ટાણે;
 ક્ષણ સુખ સાટે બહુ દુઃખ જાણી, વૈરાગ્યમાં રહે જ્ઞાને રે. ર
 કાકદ્વીવાસી ધન્નાને ઉર, વીર વસ્યા ખરે ટાણે;
 દુહ્કર કરણી વીરે વખાણી, સર્વાર્થ સિદ્ધ સુખ માણેરે. ર
 ધન્નાની પેરે નવ સંતોને, પ્રકટી આતમ જ્યોતિ;
 ભવ એકે સર્વ કર્મ ખપાવી, લેશે એ વર મુક્તિરે. ર
 શ્રેણિકના બેટા જાળીઆદિકે, વીરપે વ્રતને લીધા;
 કંઠણુ કર્મના બંધન તોડી, અનંત સુખને લીધારે. ર
 એમ અનેક જે જ્ઞાને રમીયા, ભવ ફેરા એણે ટાળ્યા;
 માણેકચંદણ ગુરૂ પ્રતાપે, શિવ મુનિ દુઃખ ટળીયારે. ર
 કર્તા મુનિશ્રી શીવલાલજી.

(૫)

સંસાર અસાર વિષે

(રાગ-લાવણી મુજ ઉપર ગુજરી)

અતિ પાપ ભર્યાં સંસાર દુઃખનો દરિયો,

ખોટો દુનિયાનો ખેલ, દોષનો ભરિયો;
માયાની મોટી જાળ, પાપ દેનારી,
ધિક્કાર દુષ્ટ સંસાર ગણો નરનારી. ૧

ક્ષણ ક્ષણમાં અગણિત દોષ થાય છે અંગે,
માથે લેવી વિષ જાળ સગાની સંગે;
ખાજીગર કેરો ખેલ જીઓ ઉર ધારી,
ધિક્કાર દુષ્ટ સંસાર ગણો નરનારી. ૨

ધિઃક સગા સંજાંધી સર્વ ધિઃક સગાઈ,
ધિઃક પત્નિ ને પરિવાર અતિ દુઃખદાઈ
ધિઃક દેહ લક્ષિત વિના પાપ રૂપ અતિભારી
ધિક્કાર દુષ્ટ સંસાર ગણો નરનારી. ૩

જે જન્મ પામીને ધર્મ કરે નહિં ભાવે,
ધિક્કાર તેહી નરનાર નર્કમેં જાવે;

ધિઃક સ્વપ્ન જેવો સંસાર જાળ દુઃખીયારી,
ધિક્કાર દુષ્ટ સંસાર ગણો નરનારી. ૪

ધિઃક શાસ્ત્ર સૌ કહે વિશ્વને નિત્યે,
શુ' મોહ્યા તેમાં મીત્ર તમે જાહુ ચિત્તે;

મુનિ માણેકચંદની શીખ લીઓ ઉર ધારી,
ધિક્કાર દુષ્ટ સંસાર ગણો નરનારી. ૫

(૬)

શ્રાવકજીના ઉપદેષ વિષે.

(આશ્રવજીના સંદેશાનો રાગ)

- શ્રાવકજી સહુ જૈન માર્ગ અજવાળજો,
વૈર વિરોધી કારણ કરીને દુરજો.
- પ્રેમ ધરીને નિત્ય નિયમ વ્રત પાલજો,
અરિહંત દેવનું રાખી સમરણ ઉરજો. શ્રા. ૧
- શ્રવણ કરેલી શીખ સદા સંભાળજો,
ગુણ ગ્રાહક ગુણવાન બની ગંભીરજો;
- અવગુણ અંતર ઘટડાના સહુ અજાગા કરી,
પવિત્ર થઈને પામો ભવજલ તીરજો. શ્રા. ૨
- ઈંદ્રિયો સુખ વાર અનંતી પામીયા,
ભારે પામ્યા રાજ્ય લક્ષ્મી મંડારજો;
- પરમ પ્રકાશક પરમ પંથ નવિ પામીયા,
પામ્યા નહિ કદી સમદ્રષ્ટિ સુખ કારજો. શ્રા. ૩
- કાળ અનંતો આથડીયા અજ્ઞાનમાં,
જન્મ મરણના પામ્યા દુઃખ અપારજો;
- કોઈક સારા સુકૃતના સંયોગથી
આર્ય કુલમાં પામ્યા નર અવતારજો. શ્રા. ૪

પરિહરજો તુમે પરિચય પાપી લોકનો,
 સહ ગુણીયલ સન્નનનો કરવો સંગજો;
 દોષ રોષ દુઃખ દાયકને દૂરે કરી,
 લયહર પ્રભુને લજજો ધરી ઉમંગ જો. શ્રી. ૫

વિષય વાસના વિકથા વહેમ વિસારજો,
 અંતર ઘટના વિષથી પામી વિરામજો;
 સત્ય શીલના સુંદર ધરી શણગારને,
 પોપ તાપ તણ પામો અવિચળ ધામજો. શ્રી. ૬

મરતાં સુધી પણ મિથ્યા વચન ન બોલવું,
 ઉદાર બનીને કરજો પર ઉપકારજો;
 કળ્યા કલેશ કુસંપ કદી કરવા નહિ;
 સહગુરૂની સંગતનો એ છે સારજો. શ્રી. ૭

ધામ ધરા ધન સંપત્તી સ્વપ્ન સમાન છે,
 વિનાશ થાતા ક્ષણ નહિ વારજો;
 માટે મિથ્યા સ્વરૂપ તણ દર્ઠ મનડા થકી,
 ભાવિક થઈને લજજો લય હરનારજો. શ્રી. ૮

સહગુરૂનો સહબોધ સ્મરણમાં રાખજો,
 પવિત્ર પંથે કરજો નિત્ય પ્રયાસજો;
 વિષમ દશા અંતરની સહુ અલગી કરી,
 ગુણાબચંદ વૈરાગે કરીને વાસજો. શ્રી. ૯

(૭)

સંપ વિષે

હરિગીત છંદ.

સંપી બની સુખને ચહો, સંપી કરો સૌ કાજ તો,
 સંપી બની દુઃખને હરો, સંપે કરો સૌ રાજ તો;
 સંપી બની નીતિ ચહો, સંપતિ સંપે તો ખરે,
 તથા મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૧

વળી સંપથી કીર્તિ વધે, સંપે થશે બહુ લાભતો,
 સંપી થતા દુશ્મન ઘટે, સંપે રહે નિજ દાખતો;
 સંપે વધે સુવિચાર તો, સંપે વખાણો સૌ કરે,
 તથા મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૨

સંપી થતાં ઉદમ વધે સંપેજ લક્ષ્મી સાંપડે,
 સંપી થતા સૌ જન ચહે સંપેજ દુઃખ જીવાં પડે;
 સંપી થતાં હિમત વધે સંપેજ અમૃત તો ઝરે,
 તથા મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૩

વળી સંપમાં બહુ માલ છે, સંપેજ આયુષ્ય તો વધે;
 સંપી રહે તે શ્રેષ્ઠ છે, સંપેજ માન વધે બધે;
 સંપી રહે બુદ્ધિ ચડે, સંપેજ જ્ઞાન વધે ખરે,
 તથા મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૪

જીઓ સંપથી તેત્રીસ કોડને ત્રણ કરોડે વશ કર્યા,

વળી દૂર દેશથી આવીને, આ હિંદના માલિક થયા;
એ દાખલો લઈ ઉરમા, કરે ઐક્યતા તો સૌ સ્થળે;
તજી મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૫

કુસંપથી કલેશી થશે, કુસંપથી દ્રેષી થશે,
કુસંપથી નિર્ધન થશે, કુસંપથી દુઃખી થશે;
કુસંપથી કાળા થશે, કુસંપીઓ તો બહુ મરે,
તજી મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૬

કુસંપથી રાજા વળી બેઠા નહિ હેઠા કદી,
કુસંપથી માર્યા ગયા સુખી રહ્યા નહિ એ કદી;
કુસંપથી કુળને હણ્યું પાંડવે કૌરવનું ખરે,
તજી મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૭

કુસંપથી ઘર નહિ સુખી પીતા ચહે નહિ પુત્રને,
કુસંપથી બંધુ લડે, ચિંતા ઘણી ઘર સૂત્રને;
કુસંપથી વિદ્યા ઘટે કુસંપથી સન્નજન ડરે,
તજી મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૮

વળી સંપથી કલ્યાણ કરશે ધર્મનુંજ બધું તમે,
કુસંપ રૂપી કાળને નહિ ગ્રહણ કરસો કે સમે;
વઢે સુર ઇંદુ સત્યથી તમે માનજો સાચું ખરે,
તજી મત મતાંતર જૈનીઓ સંપો અરે સંપો અરે. ૯

હરિગીત છંદ.

- શુભ ગામ ચોટીલા મધ્યે આવી રહ્યા આનંદથી,
શ્રદ્ધા ભર્યા શ્રાવક ઘણાં સોહી રહ્યા સાનંદથી;
નીજ ધર્મ પર ખહુ પ્રેમથી ભક્તિ ભરી દ્રષ્ટિ કરે,
અણુગારની સેવા તણાં સહુ જીવનમાં વ્રત ઉચ્ચરે. ૧
- સુર્ય નીધિ અહુ ભૂત વર્ષે ભવ્ય ચાતુર્માસમાં,
સદ્ગુરુ સાથે ભાવથી આવી વશ્યા આ ધામમાં;
અમૃત ભરી વાણી ઝરે ગુરુ માણેકના શ્રી મુખથી,
આનંદની છોળો છળે ને ધર્મની પ્રગતિ થતી. ૨
- એવા મધુરા સુખદ સમયે આ અંધની રચના કરી,
પવિત્ર સામાયિક તણા શુણુગ્રામની ઝાંખી ભરી;
ઝીલજો અપનાવજો આ અંધને સૌ વહાલથી,
સત્કારજો ને ધારજો એ ભાવના (મુનિ) શીવલાલની. ૩

દોહરા.

- સદા સાસ્વતા પદ વિષે, રહે અવિચળ સિદ્ધ,
તેમજ સામાયિક સાર, રહો સદા પ્રસિદ્ધ. ૧
- જખલગ મેરુ અડગ રહે, રહે ચંદ્ર ઓર સૂર;
તખ લગ એ પુસ્તિકા, રહે શુણે ભરપુર. ૨

शुद्धि पत्र

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
३	८	दंसण	दंसण
„	१८	णिच्चं	णिच्चं
६	१३	पद्योपम	पद्योपम
„	„	„	„
„	१५	प्रतिबेधनेन	प्रतिबेधनेन
१०	७	छिन्नाराग्ये	छिन्नाराग्ये
११	४	आवयक	आवश्यक
१६	१४	अव्या	अव्या
„	१८	वारवार	वारवार
१८	३	पोतना	पोताना
२८	५	भक्षरथी	भक्षरथी
„	२१	मादवम्	मार्दवम्
३०	१६	पडीकभी	पडीकभी
३७	१८	आशीत	आशी
३८	१६	धर्मण	धर्मेण
„	१८	सधन	साधन
४६	१७	समायेलुं	समायेलुं
४८	२	उपाश्रयम	उपाश्रयमां
„	१३	नीये	नीये
५०	५	परिपिडित	परिपिडित

„	૧૨	ચોલ પટ્ટાને	ચોલપટ્ટાને
„	૨૧	માછલાની	માછલાંની
૫૧	૧૮	બધાય	બંધાય
૫૨	૧૪	કપટ	કપટ,
૫૪	૩	વદન	વંદન
૫૭	૬	સાદુણું	સાદુણું
૭૩	૯	દ્રાપ્ત	દ્રષ્ટિ
૭૮	૧૬	પદ્મપ્રભુ	પદ્મપ્રભ
„	૧૮	ચંદ્રપ્રભુ	ચંદ્રપ્રભ
૮૫	૧	ગુજરાતી	ગુજરાતી
૧૦૨	૨	કયા	કાયા
૧૦૩	૧૦	વધિ	વિધિ
૧૦૬	૧	વૌપરી	સંવૌપરી
„	૧૫	આક્રમિક	આક્રમિક
૧૦૭	૨	મટે	માટે
૧૦૮	૫	સંભળ	સંભાળ
૧૧૦	૩	ભને	ભેલને
૧૧૧	૩	મારણતિય	મારણતિય
૧૧૩	૨	પ્રમણે	પ્રમાણે
૧૧૬	૧૩	લોભ	લોભને
૧૨૧	૪	ત્રિદોષનો	ત્રિદોષનો
૧૨૩	૧૩	ચતુર્વિંશતિ	ચતુર્વિંશતિ
૧૨૫	૧૨	વિદુઃ	વિદુઃ

૧૨૮	૩	વિનિઠ્ઠબહ	વિનિઠ્ઠબહ
"	૫	કર્મના	કર્મનો
૧૩૧	૧૨	નોરને	નોકરને
૧૩૨	૬	વિહવળ	વિદ્વલ
"	૧૩	જેમાં	જેનાં
૧૩૫	૨૦	કરે	કરૈ

આ પુસ્તક મળવાના ઠેકાણું:-

૧. શેઠ રાયચંદ ઠાકરશી
ચોટીલા (કાઠીયાવાડ)

૨. શાહ જગજીવન હીરાચંદ
કાલુપુર, ચોખા બજાર-અમદાવાદ.

૩. કોઠારી ત્રંબકલાલ ગુજાબચંદ
ભડકવા (ચુડા થઈને]

